Kåre Vassenden (red.)

Innvandrere i Norge

Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?

Statistisk sentralbyrå Statistics Norway

Kåre Vassenden (red.)

Innvandrere i Norge

Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?

Statistiske analyser

I denne serien publiseres analyser av statistikk om sosiale, demografiske og økonomiske forhold til en bredere leserkrets. Fremstillingsformen er slik at publikasjonene kan leses også av personer uten spesialkunnskaper om statistikk eller bearbeidingsmetoder.

Statistical Analyses

In this series, Statistics Norway publishes analyses of social, demographic and economic statistics, aimed at a wider circle of readers. These publications can be read without any special knowledge of statistics and statistical methods.

ISBN 82-537-4412-9
ISSN 0804-3221

Emnegruppe
02 Befolkning

Emneord
Innvandrerbefolkningen
Innvandring
Innvandrerstatistikk
Statsborgerskap
Utenlandsfødte

Design: Enzo Finger Design
Trykk: Lobo Grafisk
Illustrasjonsfoto:S. 21: Tommy Olofsson/Mira/Samfoto. S. 33: Ann Eriksson/Mira/Samfoto. S. 223: Mimsy Møller/Samfoto.

Standardtegn i tabeller	Symbol
Tall kan ikke forekomme	.
Oppgave mangler	..
Oppgave mangler foreløpig	...
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
Foreløpig tall	*
Brudd i den loddrette serien	—
Brudd i den vannrette serien	I
Rettet siden forrige utgave	r

Forord

Statistisk sentralbyrå utarbeider mange statistikker som omhandler inn- og utvandring og ulike sider ved den befolkningen med innvandrerbakgrunn som er bosatt i Norge. Denne publikasjonen er den første som gir en *samlet* oversikt over innvandring og innvandrere belyst ved hjelp av Statistisk sentralbyrås statistikk. Samtidig rapporterer publikasjonen fra Innvandrerstatistikkprosjektet, som ble etablert i 1992 etter en avtale mellom Kommunal- og arbeidsdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

Uansett standpunkter til norsk innvandrings- og integreringspolitikk, er det behov for fakta om innvandrere i vårt samfunn. Mye av faktagrunnlaget for samfunnsdebatt og politiske beslutninger kommer fra Statistisk sentralbyrå. Statistisk sentralbyrå vil med denne publikasjonen bidra til et best mulig grunnlag for den offentlige innvandringsdebatten.

I framstillingen er det lagt vekt på ikke bare å beskrive utviklingen og situasjonen i dag, men også i noen grad å forklare de prosesser som skjer.

Data er i hovedsak hentet fra ulike registerstatistikker i SSB. Kapitlene om valg, holdninger til innvandring/innvandrere, levekår og kultur- og medievaner bygger på utvalgsundersøkelser.

Førstekonsulent Kåre Vassenden har ledet arbeidet med publikasjonen og stått for skrivingen av demografikapitlene (med unntak av delen som omhandler bokonsentrasjon i Oslo), og de generelle kapitlene. Forfatterne av de øvrige kapitler arbeider ved forskjellige fagseksjoner i SSB, bortsett fra Karl-Eirik Kval (kap.12), som var tilknyttet Institutt for samfunnsforskning da analysearbeidet ble gjort.

Forskningssjef Lars Østby har gitt faglige merknader og råd om innholdet av publikasjonen. Ellers har Tor Skoglund, Hege Kitterød, Marit Rønsen og Jan-Erik Lystad i det faste redaksjonsutvalget for serien Statistiske analyser bidratt i prosessen. Publiseringsgruppa ved Avdeling for personstatistikk; Solveig Hofossbråten, Hege Smedstad og Anne Skarateppen har redigert publikasjonen og gitt verdifull hjelp i sluttfasen.

Statistisk sentralbyrå,
Oslo/Kongsvinger 5. september 1997

Svein Longva

Innhold

Forord **3**

Innhold **5**

Sammendrag **9**

Innledning **17**
Formål og bakgrunn 17
Innholdet i boka 18
Begreper og definisjoner 19

Del I. Inn- og utvandring **21**

1. Betydningen av inn- og utvandring **23**

2. Flyttingen til og fra Norge **25**
2.1. Fra flyttebalanse til masse- 25
2.2. Innflyttinger og utflyttinger 29

Del II. Innvandrere og andre med bakgrunn fra innvandring **33**

3. Innvandrerne: Individer, befolkningsgruppe og del av en større befolkning **35**

4. Innvandrerbefolkningens demografi **37**
4.1. Størrelsen på befolkningenmed bakgrunn fra innvandring 37
4.2. Sammensetningen av innvandrerne som bor i Norge nå, og noen endringstrekk 61
4.3. Bosettingsmønster og innenlandsk flytting 77
4.4. Noen konklusjoner fra befolkningsstatistikken 90

5. Utdanning **93**
5.1. Vanskelig å kartlegge innvandrernes utdanningsnivå 93
5.2. Høyest utdanningsnivå blant innvandrere fra vestlige land.. 95
5.3. ....men også iranere har høy utdanning 96
5.4. Flest utenlandsfødte elever og studenter fra den tredje verden 98
5.5. Norskfødte har høyest andel både i videregående utdanning og i høyere utdanning 99
5.6. Allmenne fag mest populære blant utenlandsfødte elever 101
5.7. Innvandrerne foretrekker universitet framfor høgskole 103
5.8. Effektive andregenerasjonsinnvandrere 105

5.9. Hvilke prestasjonsnivå har elever med innvandrerbakgrunn i norsk skole? 107
5.10. Oppsummering 108

6. Arbeidsmarkedet 111
6.1. Faser i innvandringen til Norge 111
6.2. Innvandrernes tilknytning til arbeidsmarkedet - en hovedoversikt 112
6.3. Sysselsetting 114
6.4. Utdanningsnivået blant sysselsatte innvandrere 122
6.5. Konsentrasjoner av innvandrere på arbeidsmarkedet 124
6.6. Arbeidsledighet 127
6.7. Oppsummering 130

7. Inntekt 133
7.1. Noen hovedtall 134
7.2. Innvandrere fra Vest-Europa har høyest disponibel inntekt 137
7.3. ...mens øst-europeerne ligger lavest 137
7.4. Lønnsinntekt viktigste kilde til livsopphold 139
7.5. Store variasjoner i lønnsinntekt mellom innvandrerne 139
7.6. Få innvandrere har næringsinntekt 140
7.7. Negative kapitalinntekter 140
7.8. Ytelser fra folketrygden viktigst for innvandrere fra vestlige land 141
7.9. ...mens barnetrygd og sosialhjelp har størst betydning for øvrige innvandrere .. 141
7.10. Korrigering for familiestørrelse 142
7.11. Større inntektsulikhet blant innvandrere enn blant nordmenn 143
7.12. Sosialhjelpen av mindre betydning når botiden øker 145
7.13. Innvandringstidspunkt og -årsak stor betydning for inntekten 146

8. Økonomisk sosialhjelp 147
8.1. Innvandrere bruker sosialhjelp nesten tre ganger hyppigere enn nordmenn 148
8.2. Store forskjeller mellom innvandrere 149
8.3. Mest bruk av sosialhjelp blant nyankomne 149
8.4. Stabilitet i andelen sosial-hjelpsmottakere 150
8.5. Mer enn hver tredje flyktning mottar sosialhjelp 150
8.6. Storbyinnflyttere storbrukere av sosialhjelp 151
8.7. Mange sosialhjelpsmottakere blant arbeidsledige 152
8.8. Jo høyere utdanning, jo sjeldnere sosialhjelp 152
8.9. Flest klienter blant de yngste 153
8.10. Mer langtidsbruk av sosialhjelp 153

9. Uførepensjon 155
9.1. Innledning 155
9.2. Lavere andel uførepensjo-nister blant innvandrere enn blant nordmenn 156
9.3. En oppklaring 157
9.4. Ulik aldersstruktur kan forklare noe av forskjellen i andelen uførepensjonister . 157
9.5. Høyest andel uførepensjonister blant innvandrere som har bodd her lenge 159
9.6. Høyere andel uførepensjonister blant kvinner enn blant menn 159

9.7. Små forskjeller i uføregrad, noe større variasjon i sykdomsbildet ... 161
9.8. Gjennomsnittlig pensjon er omtrent lik for innvandrere og nordmenn ... 162
9.9. En fjerdedel av uførepensjo-nistene mottar bare minstepensjon ... 162
9.10. Forholdsvis mange uførepensjonister blant innvandrerne i Østfold ... 164
9.11. Høyest andel uførepensjonister blant innvandrere i bydelene Sagene-Torshov og Bøler i Oslo ... 165
9.12. Oppsummering ... 166

10. Levekår blant ikke-vestlige innvandrere ... 169
10.1. Hvorfor levekårsundersøkelse om innvandrere? ... 169
10.2. Resultatene ... 170

11. Kriminalitet ... 191
11.1. Innledning ... 191
11.2. Flere siktede innvandrere ... 192
11.3. Alderssammensetningen blant innvandrere forklarer en del ... 192
11.4. Høy mannsandel blant innvandrere kan forklare høyere kriminalitet ... 193
11.5. Urban bosetting blant innvandrere kan forklare høyere kriminalitet ... 195
11.6. Et litt annet kriminalitetsmønster blant innvandrere enn siktede ellers ... 195
11.7. Siktede innvandrere sjeldnere tiltalt enn siktede ellers ... 196
11.8. Uregistrerte utlendinger ... 197
11.9. Sammenfatning, og noen forklaringer ... 198

12. Valgdeltakelse og stemmegivning ... 199
12.1. Bakgrunn ... 199
12.2. Valgdeltakelse ... 200
12.3. Direkte politisk aktivitet ... 204
12.4. Partistemmegivning ... 206

13. Kultur- og mediebruk ... 213
13.1. Kulturbruk ... 214
13.2. Mediebruk ... 215

14. Holdning til innvandrere og innvandring ... 217
14.1. Økt fremmedfrykt på 1980-tallet? ... 217
14.2. Liten endring 1993-1995 ... 219
14.3. Økt velvilje i 1996 ... 220
14.4. Variasjon mellom grupper ... 220

Del III. Fagfeltet innvandrerstatistikk ... 223

15. Hva er innvandrerstatistikk? ... 225
15.1. Innledning ... 225
15.2. Kjennetegn vedinnvandrerstatistikk ... 225
15.3. Hvorfor innvandrerstatistikk? ... 226

16. Definisjoner og betegnelser 229
16.1. Om ordbruk i statistikk 229
16.2. Hva er innvandring? 229

17. Hva er en innvandrer, og hvem har bakgrunn fra innvandring? .. 231
17.1. Person som foretar en innvandring 231
17.2. Person med en viss bakgrunn 231
17.3. SSBs valg i statistikken 233
17.4. Innvandreravgrensninger i andre lands statistikk 236

18. Landgrupperinger og deres betegnelser 237

19. Datakilder for innvandrer statistikk 239
19.1. Generelt 239
19.2. Data fra administrative registre og andre indirekte kilder 240
19.3. Data fra intervjuundersøkelser og andre utvalgsundersøkelser 245

Referanser 247

Bakgrunnslitteratur/kilder 253

Vedlegg
1. Vedleggstabeller 255
2. Noen ordforklaringer 265

Utgitt i serien Statistiske analyser 269

Sammendrag

Del I. Inn- og utvandring

Inn- og utvandring er med på å forklare folketilveksten i et land, uavhengig av om de som flytter har utenlandsk eller innenlandsk bakgrunn.

Norge begynte å få et utvandringsoverskudd fra 1843 av. I 1866 tok masseutvandringen til for alvor. Den foregikk i tre store bølger - den første fra 1866 til 1873, den andre og største fra 1879 til 1893 og den tredje fra 1900 til 1913. En fjerde, men mindre bølge kom i 1923-1929. I enkelte år utgjorde utflyttingen mer enn 1 prosent av folketallet.

Året 1967 ble innledningen på en innvandringspreget periode som vi fortsatt er inne i. I 1971-1985 var nettoinnflyttingen stabil på rundt 4 700 personer årlig. I 1986 begynte en periode med store svingninger i flyttebalansen. En betydelig økning i tallet på asylsøkere fant sted i 1987, og innflyttingsoverskuddet det året var på 13 800. I 1993 kom nettoinnvandringen på nytt nesten helt opp på det høye 1987-nivået. De siste tre årene har nettoinnflyttingen sunket hvert år og falt ned mot et nivå som var mer vanlig i perioden 1971-1985.

Vel en femdel av den befolkningen som Norge mistet pga. utvandring fra midten av forrige århundre fram til 1966, har blitt "erstattet" etterpå.

Sammenlignet med de andre EU- og EFTA-landene befinner Norge seg midt på treet i hvor stor andel nettoinnvandringen utgjør av folketallet.

Flyttingene til og fra Sverige, Danmark, USA og Storbritannia har utgjort halvparten av alle flyttingene i den siste 20-årsperioden.

Del II. Innvandrere og andre med bakgrunn fra innvandring

Demografi

1. januar 1996 bodde det 160 800 utenlandske statsborgere i Norge, og 240 300 utenlandsfødte. På samme tidspunkt utgjorde innvandrerbefolkningen (personer med to utenlandsfødte foreldre) 223 800, eller 5,1 prosent av folkemengden. Med i innvandrerbefolkningen er 191 900 førstegenerasjonsinnvandrere og 31 900 andregenerasjonsinnvandrere. Det finnes svært få tredjegenerasjonsinnvandrere med en rein innvandrerbakgrunn.

Personer med bakgrunn fra tredje verden har på 1990-tallet utgjort halvparten av innvandrerbefolkningen. En god del av de som er født i vestlige land inngår ikke i innvandrerbefolkningen fordi de har en norsk bakgrunn. I innvandrerbefolkningen er pakistanerne den største gruppa med 19 400, foran dansker og svensker.

På 1800-tallet var omkring 90 prosent av de utenlandsfødte fra Norden, og resten stort sett fra Vest-Europa ellers. Nå er andelen fra Norden på under en firedel. Det var i løpet av 1970-årene at den første store økningen av utenlandsfødte fra tredje verden fant sted, fra 7 til 21 prosent. 1. januar 1993 kom andelen utenlandsfødte fra disse landene opp i 44 prosent. Tallet på utenlandsfødte fra Norden var så seint som 1. januar 1987 høyere enn tallet på personer fra den tredje verden. Ni år seinere var det 47 500 flere fra tredje verden.

I løpet av de siste ti årene har innvandrerbefolkningen i Norge økt med 100 400. Tallet på utenlandske statsborgere nådde en topp 1. januar 1995 med 164 000, og har deretter gått ned.

I 1987 og 1988 kom det rundt regnet 6 000 flere utenlandske statsborgere enn det gjorde de nærmeste årene både før og etter. 1993 var et nytt toppår for innvandring av utlendinger.

I første halvdel av 1980-årene var det størst netto innflytting av danske statsborgere. I 1987 og 1988 var de største gruppene fra Iran og Chile med Sri Lanka som en god nummer tre. I de tre neste årene kom det flest med statsborgerskap fra Vietnam. Bosnia-Hercegovina tok så over som største gruppe innflyttere etter 1992, mens svenskene var klart største gruppe i 1996.

Fra 1987 til 1994 var det en årviss nedgang i innflyttingen av statsborgere fra tredje verden. Nettoinnflyttingen kom ned på bare en femdel av det den var i 1987. Nettoinnflyttingen fra disse landene er nå på et nivå som var vanlig på hele 1970-tallet og første halvdel av 1980-tallet.

Av ikke-nordiske statsborgere som flyttet til Norge for første gang i tidsrommet 1990-1993, kom om lag halvparten som flyktninger eller som flyktningers familiemedlemmer. Vel en firedel av innflyttingene skyldtes familiegrunner som ikke hadde med flukt å gjøre. Minst 35 prosent av denne innflyttingen igjen skyldtes at de utenlandske statsborgerne var blitt i familie med en norskfødt. 9 prosent av de ikke-nordiske innvandrerne som kom 1990-1993 fikk opphold på grunn av arbeid og 8 prosent på grunn av utdanning.

En femdel av alle innvandrere har flyttet ut igjen før det har gått ett år. Tallet på amerikanere er redusert til bare 17 prosent etter 10 års botid. 92 prosent av vietnameserne og pakistanerne bor i Norge 10 år etter innflyttingen, og 74 prosent av alle innvandrerne fra tredje verden.

90 prosent av flyktningene som kom 1971 til 1993 var fortsatt i Norge 1. januar 1996.

Det kan skilles mellom to grupper av fødte med innvandrerbakrunn: De som fødes med *to* førstegenerasjonsinnvandrere som foreldre (kalt andregenerasjonsinnvandrere), og de som bare har én utenlandsfødt forelder mens den andre forelderen er født i Norge. I 1995 ble det født 3 340 andregenerasjonsinnvandrere, eller 5,5 prosent av alle fødte.

Det har vært en økende andel andregenerasjonsinnvandrere blant alle fødte med innvandrerbakrunn fordi sammensetningen av innvandrergruppene har endret seg. I et år som 1995 varierte andelen fødte andregenerasjonsinnvandrere fra 93 prosent blant somaliere og bosniere til 7 prosent blant amerikanere og tyskere.

Fruktbarheten til kvinner som har innvandret som barn er ikke veldig forskjellig fra fruktbarheten til norske kvinner. I gjennomsnitt har innvandrerkvinner i alderen 35-44 år omtrent like mange barn som norske kvinner, men det er store forskjeller mellom nasjonalitetsgruppene. Pakistanske kvinner har i gjennomsnitt 3,7 barn. 20 prosent av de somaliske kvinnene har 6 barn eller mer.

Halvparten av de 1 000 innvandrerne som døde i 1995 var fra USA, Sverige og Danmark.

De to siste årene har det vært en rekordstor økning i antall personer som har fått norsk statsborgerskap. Av utenlandske statsborgere fra Somalia, Irak og Iran med sju års botid eller mer ved inngangen til 1995, skiftet halvparten til norsk statsborgerskap det påfølgende året. Blant vestlige statsborgere med sju års botid var det bare 1 prosent som endret statsborgerskap i 1995.

De 9 600 førstegangsinnflytterne som kom til Norge i 1975, utgjorde 1. januar 1996 ei befolkningsgruppe på 7 000 personer når en medregner ektefeller som etter hvert kom fra utlandet og de barna innflytterne fikk med andre innvandrere, og dessuten trekker fra døde og utvandrede. Nordamerikanerne ble redusert til bare 10 prosent av de opprinnelige innflytterne, mens kullet av innflyttere fra tredje verden vokste til dobbel størrelse.

Innvandrerne står grovt sett for halve folketilveksten i dagens Norge.

Ved inngangen til 1997 bodde det i Norge om lag 65 000 personer som hadde kommet som flyktninger. Halvparten av førstegenerasjonsinnvandrerne uten norsk bakgrunn har bodd i Norge i 8,4 år eller mindre. En tredel har vært her kortere tid enn fem år.

Aldersfordelingen til innvandrerne påvirkes mye av hvem en regner som innvandrer. Gjennomsnittsalderen til de førstegenerasjonsinnvandrerne som bodde i Norge 1. januar 1996 var den samme som for resten av befolkningen, men innvandrerne er kraftig overrepresentert i alle aldre fra 23 til 45 år. Hvis en tar med andregenerasjonsinnvandrere går gjennomsnittsalderen ned til 33 år.

Under halvparten av innvandrerne har norsk ektefelle. Mens 86 prosent av de gifte thailenderne i Norge har norsk ektefelle, er tilsvarende tall for bosnierne bare 0,4 prosent. Blant etterkommerne etter innvandrere fra tredje verden ser flertallet ut til å foretrekke ektefelle fra egen gruppe, og i særlig grad gjelder dette pakistanerne.

Ekteskap som består av norske kvinner og menn fra visse deler av tredje verden er mer utsatt for skilsmisser enn andre ekteskap. Andre partyper/nasjonalitetsgrupper er på norsk skilsmissenivå eller lavere.

Vel en tredel av innvandrerbefolkningen i Norge bor i Oslo, og nær halvparten av innvandrere fra tredje verden bor der. Med noen få unntak bor alle innvandrergrupper i Norge mer sentralt enn det den norske befolkningen gjør.

Den kommunen som har fått flest nye innbyggere som resultat av innvandrernes innenlandske flyttinger fra 1991 til 1995 er Oslo. Innvandrerne har motvirket sentraliseringen, men bare på kort sikt. Den underliggende tendensen blant innvandrere som har vært i landet noen år er en flytting fra utkant til sentrum.

På første halvdel av 1980-tallet fant det sted en "spredning" av innvandrere til flere områder i ytre bydeler i Oslo. Fra slutten av 1980-tallet ble bokonsentrasjonen større. De ikke-vestlige bor mest konsentrert. Selv om bokonsentrasjonen har økt fra 1988 til i dag blant ikke-vestlige innvandrere, foreligger det også tegn til at innvandrere i Oslo med tida tilpasser seg et norsk bomønster.

Utdanning

Utdanningsnivået i den delen av befolkningen som er født i vestlige land er til dels langt høyere enn blant norskfødte, mens nivået er lavere for andre innvandrergrupper. Et hovedproblem er manglende opplysninger om utdanningsnivå for mange innvandrere, og spesielt gjelder det innvandrere fra enkelte land i Øst-Europa og den tredje verden. Det ser ut til at andregenerasjonsinnvandrerne oppfører seg spesielt målrettet i videregående utdanning. Foreldrenes fødeland betyr forholdsvis lite for de resultater elevene oppnår i den norske skolen.

Arbeidsmarkedet

Ikke-vestlige innvandrere har lavere yrkesdeltakelse og høyere registrert arbeidsledighet enn norskfødte, mens innvandrere fra vestlige land har en tilknytning til arbeidsmarkedet omtrent som det nordmenn har. Srilankere og chilenere er nesten like yrkesaktive som norskfødte. Lavest yrkesdeltakelse og høyest arbeidsledighet har innvandrere fra typiske flyktningland.

Botida i Norge og innvandringstidspunktet er ved siden av konjunktursituasjonen viktige forklaringsfaktorer for nivået på sysselsettingen blant innvandrere. Andelen ikke-vestlige innvandrere i arbeid er lav, men øker forholdsvis raskt de første årene etter ankomst til landet. Videre har sammensetningen av de ulike innvandrergruppene med hensyn til alder, kjønn, utdanningsnivå og bosettingsmønster stor betydning for innvandrernes tilknytning til det norske arbeidsmarkedet.

De jobbene som mange ikke-vestlige innvandrere har, krever i all hovedsak ikke særlig høy kompetanse. Ikke-vestlige innvandrere er i stor grad overrepresentert innenfor rengjøring, hotell- og restaurantdrift og næringsmiddelindustrien. Hver fjerde mannlige arbeidstaker fra den tredje verden arbeider deltid. Vestlige innvandrere er overrepresentert i næringer som i stor grad krever spesialisert arbeidskraft, blant annet innenfor oljesektoren og forretningsmessig tjenesteyting.

Inntekt

Familier med bakgrunn fra vestlige land har en klart høyere gjennomsnittlig disponibel inntekt enn familier fra de øvrige deler av verden. Innvandrerne fra Øst-Europa har de laveste inntektene. For familier fra tredje verden er bildet mer sammensatt med store forskjeller mellom de ulike nasjonalitetsgruppene.

Det er store forskjeller i lønnsnivå mellom ulike grupper av innvandrere. Vestlige innvandrerfamilier har i gjennomsnitt lønnsinntekter som langt overstiger lønnsinntektene til familier fra andre deler av verden.

Ulike overføringer fra det offentlige har stor betydning for familiens samlede inntekt, spesielt gjelder dette blant

ikke-vestlige innvandrere. Disse innvandrerne får ca. en tredel av sin inntekt i form av overføringer. Størst betydning har barnetrygd og sosialhjelp. Det er en klar tendens til at sosialhjelpens betydning for innvandrerfamilier fra tredje verden minsker med økende botid, til fordel for arbeidsinntekt.

Sosialhjelp
13 prosent av innvandrerne som kom til Norge før 1989 mottok sosialhjelp i 1993, mot 5 prosent i den samlede befolkningen. Sosialhjelpsbruken er særlig høy blant nyankomne flyktninger. Om lag halvparten av flyktningene som kom i 1987-1988 mottok slik hjelp i 1993. Blant innvandrere, som i den øvrige befolkningen, er bruken av sosialhjelp påvirket av forhold som arbeidssituasjon, utdanningsnivå og bosted.

Uførepensjon
Andelen uførepensjonister er lavere blant innvandrere sett under ett enn blant nordmenn. Uføreandelen blant innvandrerne varierer imidlertid betydelig med landbakgrunn. Andelen uførepensjonister er vesentlig høyere blant innvandrerne fra Europa og Nord-Amerika/Oseania enn blant de som er fra tredje verden.

Den voksne delen av innvandrerbefolkningen er gjennomgående yngre enn den norske befolkningen, noe som til en viss grad forklarer den lavere andelen uførepensjonister blant innvandrere i forhold til nordmenn. Men selv når man tar hensyn til denne forskjellen i aldersstruktur, er uføreandelen lavere blant innvandrerne sett under ett. Uførepensjonerte innvandrerne har en noe høyere andel med skjelettlidelser og en lavere andel med sinnslidelser enn norske uførepensjonister.

Levekår
I levekårsundersøkelsen presenteres ulike sider ved levekårene blant innvandrere fra åtte forskjellige ikke-vestlige land, sammenliknet med levekårene for nordmenn med samme alders-, kjønns- og bostedsprofil som innvandrerne. Innvandrerne har gjennomgående lavere utdanning enn nordmenn. Andelen som er sysselsatt, er også langt lavere. Det er likeledes større forskjell mellom kjønnene med hensyn til andelen sysselsatte blant innvandrerne enn blant nordmenn.

Selv om utdanning bedrer jobbsjansene, er andelen sysselsatte likevel betydelig større blant høyt utdannede nordmenn enn blant høyt utdannede innvandrere. Til tross for dette anfører bare to av ti høyt utdannede og arbeidsledige innvandrere diskriminering som forklaring på at de ikke er i arbeid.

Innvandrerne har langt lavere disponibel husholdsinntekt pr. forbruksenhet enn nordmenn. I gjennomsnitt utgjør deres disponible husholdsinntekt pr. forbruksenhet bare 58 prosent av nordmenns. Innvandrernes beskjedne økonomiske ressurser fører bl.a. til at de bor billigere og trangere enn nordmenn. De er oftere leietakere eller borettslagseiere og bor sjeldnere i enebolig. Den grunnleggende standarden i innvandrernes boliger er imidlertid ikke særlig dårligere enn i nordmenns boliger.

En av fem innvandrere rapporterer at de har blitt diskriminert på boligmarkedet, en av sju at de har blitt plaget på jobben på grunn av sin innvandrerbakgrunn, og en av fjorten at de har blitt utsatt for vold eller alvorlige trusler.

Kriminalitet
Av innvandrere bosatt i Norge ble 2,4 prosent siktet for et eller flere lovbrudd i

1995. I totalbefolkningen var tilsvarende tall 1,7. Med en aldersstruktur som i resten av befolkningen ville antall siktede i innvandrerbefolkningen vært 2,2 prosent. Relativt sett var det flest siktede blant innvandrere fra tredje verden og fra Øst-Europa. Siktede innvandrere frifinnes oftere enn siktede totalt, dessuten får innvandrere oftere saken henlagt uten domstolsbehandling.

Valg
Valgdeltakelsen for utenlandske statsborgere gikk en god del ned mellom lokalvalgene 1983 og 1987, men har siden holdt seg stabil. Vestlige kvinner har høyere valgdeltakelse enn menn og ikke-vestlige kvinner (i 1995). Forskjellene mellom nasjonalitetsgruppene er svært store. Botid, kjønn og sivilstand forklarer det meste av forskjellen i valgdeltakelse mellom vestlige og ikke-vestlige statsborgere. Valgdeltakelsen blant dem som har blitt norske statsborgere er 19 prosentpoeng høyere enn blant utenlandske statsborgere.

Oppslutningen om venstresidas partier blant utenlandske statsborgere har økt med 13 prosentpoeng siden 1987. På høyresida har utviklingen gått fra overrepresentasjon til svak underrepresentasjon, og mellompartiene har stått på stedet hvil. Ikke-vestlige stemmer mest sosialistisk. Polakker, amerikanere og islendinger hadde alle en stemmeandel over 50 prosent for Fremskrittspartiet og Høyre i 1995.

Kultur
Innvandrere går mindre på teater, men mer på bibliotek enn nordmenn. De leser i mindre grad aviser, men større grad bøker enn resten av befolkningen.

Holdninger
I hovedsak var det små endringer i holdningene til innvandrere og innvandring i årene 1993-1995. I 1996 viser undersøkelsene tendenser til økt velvilje overfor innvandrerne.

Del III. Fagfeltet innvandrerstatistikk

Innvandrerstatistikk er en fellesbetegnelse for inn- og utvandringsstatistikk og statistikk over personer med bakgrunn fra innvandring. Statistikken kan bidra med å framskaffe kunnskap om likheter og forskjeller mellom innvandrere og nordmenn.

Statistisk sentralbyrås (SSBs) valg av definisjoner og betegnelser er ment for statistikkproduksjonen, og skal ikke tolkes som standarder for ordbruken i det norske samfunnet generelt. Hensynet til lesbarhet kolliderer ofte med hensynet til presisjon og en ordbruk som aksepteres av alle.

Fram til 1993 ble "innvandrere" definert ved de to kategoriene 'utenlandske statsborgere' og 'personer født i utlandet'. Manglene ved disse avgrensningene førte til at foreldrenes fødeland ble brukt til å utarbeide en standard for innvandrergruppering.

Avgrensningen 'innvandrerbefolkningen' omfatter 'førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn' og 'andregenerasjonsinnvandrere' (her definert som personer født i Norge med to utenlandsfødte foreldre). I sammenheng med statistikk som bare gjelder den voksne delen av befolkningen, har det i liten grad vært relevant å ta med andregenerasjonsinnvandrere.

SSB får inn data til statistikkproduksjonen fra ulike administrative registre og ved egen innsamling. Data om innvandrere og innvandring er stort sett på individnivå, og med få unntak har individdata fødselsnummer som identifikasjon.

Fødselsnummeret er en nøkkel i norsk personstatistikkproduksjon. Ved hjelp av dette er det teknisk mulig å koble flere ulike datakilder. Grunnleggende variabler utarbeides bare ett sted i SSB, og så fordeles de til fagområdene som trenger dem til sin statistikkproduksjon. Hva som er innvandring og hvem som er personer med innvandrerbakgrunn, blir i SSB definert i befolkningsstatistikksystemet.

I 1994 ble alle inntektsdata fra selvangivelsen tilgjengelig som administrativt register. De nye dataene utgjør ryggraden i inntektsregisteret. Hovedvariabelen er disponibel inntekt.

Den viktigste kilden i den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er arbeidstaker-/arbeidsgiverregisteret. Arbeidsledighetsstatistikk og tiltaksstatistikk lages på grunnlag av Arbeidsdirektoratets register over registrerte helt arbeidsledige og personer på arbeidsmarkedstiltak.

De vanlige intervjuundersøkelsene er ofte for små til at tallet på intervjuobjekter med innvandrerbakgrunn blir tilfredsstillende.

Innledning

Formål og bakgrunn

Statistikk og analyse over inn- og utvandring og over innvandrere (for enkelhets skyld kalt innvandrerstatistikk), har hittil vært spredt på mange forskjellige publikasjoner. Hovedformålet med denne publikasjonen er å presentere analyse og statistikk fra flere fagfelt *samlet*. Tidligere har strengt tatt bare Samfunnsspeilets temanummer om innvandrerstatistikk (nr. 2/95) samlet ulike deler av innvandrerstatistikken.

Et mål har også vært å behandle temaet *grundigere* enn det som korte artikler i Ukens statistikk eller Samfunnsspeilet har tillatt, og dessuten beskrive prosesser og sammenhenger. Likevel er det hovedsakelig grunnkunnskap og ikke avanserte analyser som formidles. Enkelte kapitler og avsnitt er mindre utdypende i denne publikasjonen enn i tidligere utgitte rapporter. I disse tilfellene vil det bli vist til disse rapportene.

Et mål har vært at arbeidet med en samlepublikasjon skulle bidra til en mer *samordnet* innvandrerstatistikk på tvers av fagområdene. Noe samordning er oppnådd allerede, noe vil vises først seinere, mens noen avvik mellom fagområdene vil alltid være der. Et delformål har vært å rapportere til Kommunal- og arbeidsdepartementet som en avslutning på Innvandrerstatistikkprosjektet.

Vi har valgt å konsentrere oss om å rapportere det SSB har kunnskap om i første halvdel av 1997. At dette ikke nødvendigvis dekker alle temaer som diskuteres i forbindelse med innvandring og innvandrere, er vi fullt klar over. Temaene holdning til innvandrere (og muligens også valgdeltakelse/stemmegivning) skiller seg ut fra resten av publikasjonen ved at kunnskapstyngdepunktet der klart ligger *utenfor* SSB. Disse emnene har likevel en naturlig plass i publikasjonen, da SSB har arbeidet mye med dem.

Målgruppe

Boka er skrevet for en brei leserkrets og kan leses av personer med ulike forhåndskunnskaper. Den er særlig rettet mot undervisning og forskning, media, utlendingsmyndigheter, organisasjoner og myndigheter som arbeider med integrering av innvandrere, departementer, politikere, privatpersoner og alle andre som er interessert i innvandringsspørsmål. Også personer og organisasjoner i utlandet som ønsker informasjon om norske forhold er en del av målgruppa.

Bakgrunn
I 1991 ble det inngått en avtale mellom Kommunal- og arbeidsdepartementet (KAD) og Statistisk sentralbyrå om utvikling av innvandrerstatistikk, og Innvandrerstatistikkprosjektet ble etablert. Prosjektet ble fram til 1996 ledet av ei styringsgruppe med deltakere fra KAD, Utlendingsdirektoratet og SSB. KAD stod for hoveddelen av finansieringen, både av den generelle statistikkutviklingen og av ulike spesialprosjekter. Av delprosjektene som denne boka bygger på, har Innvandrerstatistikkprosjektet dekket de generelle sidene ved innvandrerstatistikk, statistikk over befolkning, arbeidsmarked, valg, sosialhjelp, levekårsundersøkelsen og holdninger til innvandring/innvandrere.

Innholdet i boka

Innvandring som en rein demografisk tilvekstfaktor blir behandlet i en egen del (del I). I denne delen er nasjonalitet eller typer av innvandringer relativt uviktig.

Den største delen (del II) konsentrerer seg om innvandrerne og andre med utenlandsk bakgrunn. Først gjennomgås grunnleggende befolkningsstatistikk. Denne delen utgjør en basis for ulike sektorstatistikker, men har dessuten en selvstendig interesse i form av demografiske problemstillinger. Deretter behandles i tur og orden andre fagområder fra en innvandrerstatistisk synsvinkel. Dette omfatter utdanning, arbeidsmarked, inntekt, økonomisk sosialhjelp, uførepensjon, kriminalitet, valg, kultur- og medievaner. Det er også med et eget kapittel om levekårsaspekter for utvalgte innvandrergrupper. Til slutt behandles befolkningens holdninger til innvandrere/innvandring.

Den siste delen av boka er en generell gjennomgang av fagområdet innvandrerstatistikk. Blant annet diskuteres definisjoner og betegnelser, og det blir gitt en oversikt over datakildene.

Selv om publikasjonen dekker mange sentrale emner, vil noen likevel kanskje savne enkelte sider ved innvandreres tilværelse. Dette kan dreie seg om for eksempel boligforhold, nærmiljø og arbeidsmiljø, sosiale relasjoner, norskkunnskaper, helse, barnevern, integrasjon, etnisk og språklig bakgrunn eller religionstilhørighet. Noen vil også etterlyse framskrivinger av innvandrerbefolkningen og analyser av makroøkonomiske effekter av innvandring.

Noe av det som ikke er behandlet i egne kapitler er berørt i det spesielle levekårskapitlet. Utover det har vi unnlatt å ta med emner fordi data enten mangler helt eller er svært sparsomme, eller i noen tilfeller fordi data har blitt publisert i andre sammenhenger (eventuelt utenfor SSB). Det vil seinere komme flere rapporter fra SSB som dekker noe av det som mangler.

Tilnærmingsmåter
Der det er mulig er det forsøkt å forklare de demografiske prosessene, og ikke bare presentere statistikk. For andre emner har datatilgangen ikke tillatt oss å gå særlig lenger enn å legge fram noen interessante data, og så får dypere analyse og trekking av konklusjoner utstå til en seinere anledning eller overlates til leserne selv.

På områder hvor det finnes data for mange år tilbake, har disse blitt utnyttet, men praktisk talt bare befolkningsstatistikken er i denne situasjonen. For å få et videre perspektiv er det foretatt noe internasjonal sammenligning, men mulighetene for å finne helt sammenlignbare internasjonale data er begrenset.

Aktualitet
Den innvandrerstatistikken som er brukt som grunnlag for publikasjonen, er den siste som er tilgjengelig på avslutningstidspunktet.

Høyest aktualitet har noen hovedtall for befolkningsstatistikken fra 1. januar 1997 og fra året 1996. Ellers er befolkningsstatistikken om innvandrere hovedsakelig basert på tall som går fram til 1995 og 1. januar 1996 (kap. 4). Levekårsundersøkelsen blant innvandrere ble gjennomført sommeren 1996 (kap. 10). Kapittelet om holdninger til innvandring (kap. 14) har tall fra 1996. Utdanningsstatistikken går fram til 1. oktober 1995, og også arbeidsmarkedsstatistikken går for det meste fram til høsten 1995. Kriminalstatistikken gjelder året 1995, og valgstatistikken har fått med seg det siste lokalvalget (1995).

En del statistikker har av naturlige grunner lengre produksjonstid. Inntektsstatistikken må vente på at selvangivelsene er behandlet, og ligger derfor ett år etter med tall fra inntektsåret 1994. Kapitlene om sosialhjelp og uførepensjon bygger på spesielle prosjekter fra henholdsvis 1993 og 1992.

Begreper og definisjoner

I del III foretas det en grundigere gjennomgang av sentrale begreper og definisjoner innenfor innvandrerstatistikken. Noe av dette er grunnleggende for forståelsen av statistikk-kapitlene, og blir kortfattet presentert her:

Det finnes ikke noen avgrensning av innvandrere som passer for alle formål. I tillegg til kjente avgrensninger som 'utenlandske statsborgere' og 'utenlandsfødte' rår SSB også over andre muligheter. De viktigste er 'førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn', innvandrerbefolkningen' og 'personer med innvandringsbakgrunn'. Førstegenerasjonsinnvandrere er betegnelsen på utenlandsfødte med to utenlandsfødte foreldre, mens innvandrerbefolkningen også inkluderer andregenerasjonsinnvandrere (norskfødte med to utenlandsfødte foreldre). Personer med innvandringsbakgrunn er alle som enten selv er født i utlandet eller som har minst én forelder som er det. Denne siste vide avgrensningen brukes bare i spesielle tilfeller.

For å unngå at lange uttrykk bryter ned lesbarheten, brukes 'innvandrer' som et generelt begrep. Ordet innvandrer har altså ingen fast definisjon, men må defineres fra gang til gang.

Den delen av befolkningen som ikke inngår i en gitt avgrensning, som altså i hvert enkelt tilfelle er "ikke-innvandrerne", blir her rett og slett kalt 'nordmenn', 'den norske delen av befolkningen' o.l. I dette ordvalget ligger det på ingen måte noen oppfatninger om at innvandrere ikke kan være norske.

Ordet 'landbakgrunn' brukes her i stedet for "opprinnelsesland".

'Tredje verden' er tatt i bruk som en kortform for 'Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia', selv om vi er klar over at noen av landene som inngår sjelden assosieres med begrepet tredje verden. Medregnet Øst-Europa får en landgrupperingen 'ikke-vestlige land'. Vestlige land består da av Norden, Vest-Europa ellers (utenom Tyrkia) og Nord-Amerika/Oseania.

Del I. Inn- og utvandring

1. Betydningen av inn- og utvandring

Befolkningen i Norge er utsatt for stadig utskiftning. I løpet av et år som 1996 kom det til 86 500 nye samfunnsborgere, mens 64 500 gikk ut av befolkningen. Det er to måter et lands befolkning får nye medlemmer på: Ved *fødsler* og ved at personer *flytter inn* fra utlandet. Avgangen består av *dødsfall* og av *flyttinger til andre land.* For å forstå hvordan befolkningen utvikler seg og hvordan den er sammensatt, er det sentralt å studere disse fire *demografiske endringsfaktorene.* I denne publikasjonen er det inn- og utflyttingene som har størst interesse.[1]

Som et forenklet bilde på virkningen av faktorene kan en forestille seg en grunn innsjø som får tilførsel av nytt vann både fra tilførende elver og fra direkte nedbør, og som mister vann i form av ei utløpende elv og dessuten ved fordampning. *Vannstanden* er resultatet av et enkelt regnestykke der den samlede tilgangen legges til og avgangen trekkes fra. Utviklingen av *sammensetningen* av vannet er mer komplisert. Sammensetningen varierer med hvilken tilførselskilde og avgangstype som er viktigst til ethvert tidspunkt, i hvilken grad deler av innsjøen er utsatt for mindre utskiftning av vann (i form av bakevjer) enn andre deler, og dessuten varierer sammensetningen med mengden av inn- og utgående vann. Selv med uendret vannstand kan sammensetningen forandre seg mye. Også i befolkningen finner det sted mange prosesser som ikke blir avdekket av enkle tall for flyttinger, fødsler og dødsfall.

Inn- og utvandring er med på å forklare folketilveksten i et land, uavhengig av om de som flytter har utenlandsk eller innenlandsk bakgrunn. Inn- og utvandringen fortjener derfor en egen del, atskilt fra den beskrivelsen av personer med innvandrerbakgrunn som kommer seinere i publikasjonen. Innvandring er altså ikke *bare* et spørsmål om et flerkulturelt samfunn, men også om befolkningsvekst eller -nedgang og eventuelle demografiske endringer i befolkningssammensetningen.

I noen perioder forklarer inn- og utvandring mye av utviklingen i folketallet, mens i andre perioder betyr fødsler og dødsfall mer. For en samlet analyse av folketilveksten må både inn- og utflyttingene og den naturlige tilveksten ses i sammenheng.

[1] Inn og utflytting er i denne sammenhengen synonymt med inn- og utvandring. Se ellers nærmere forklaring på ordene i vedlegg 2.

Nettoinnvandring
Det som umiddelbart betyr noe for folketilveksten er *netto*virkningen av inn- og utflyttingene. Dette er én grunn til at vi i neste kapittel konsentrerer oss om nettoinnvandringen, altså differansen mellom inn- og utvandring.

En annen viktig grunn er at det i Norge ikke finnes ordinær inn- eller utvandringsstatistikk fra før 1951 (bare tall for utvandring til "oversjøiske land" fra midten av 1800-tallet av). For å lage indirekte anslag over nettoinnvandringen er det imidlertid nok å trekke den naturlige tilveksten fra den samlede folketilveksten, og en slik utregning kan gjøres også for tida før 1951. Med denne metoden kan dessuten land uten utvandringsstatistikk likevel oppgi tall for nettoinnvandring, noe som gjør sammenligning med disse landene lettere. En annen fordel er at forskjeller (over tid og mellom land) i definisjoner av flytting nesten forsvinner når en bruker nettoinnvandringen.

Det nettoinnvandringen ikke sier noe om, men som bruttotallene for inn- og utvandring viser klart, er omfanget av flytteaktivitet. Nettoinnvandringen sier heller ikke noe om graden av utskiftning i befolkningen - da må en bruke mer kompliserte metoder. Ett og samme nettonivå kan skjule ulike nivåer av flytteaktivitet, utskiftning og vridninger i befolkningsstrukturen.

2. Flyttingen til og fra Norge

2.1. Flytteoverskuddet

Fra flyttebalanse til masseutvandring

Går vi tilbake til 1735, viser statistikken i enkelte år relativt store tall for netto inn- eller utvandring. I flere tilfeller er imidlertid tallene som den utregnede nettoinnvandringen bygger på åpenbart ikke holdbare for slik utregning. I det store og hele kan vi likevel si at perioden fram til 1842 er kjennetegnet ved at det flyttet så vidt flere ut av landet enn inn. Hvert år var det et utflyttingsoverskudd på bare om lag 280 personer i gjennomsnitt.

Etter 1815 økte den naturlige tilveksten fra 0,5 prosent til mellom 1 og 1,5

Figur 2.1. Nettoinnvandring til Norge. 1816-1996

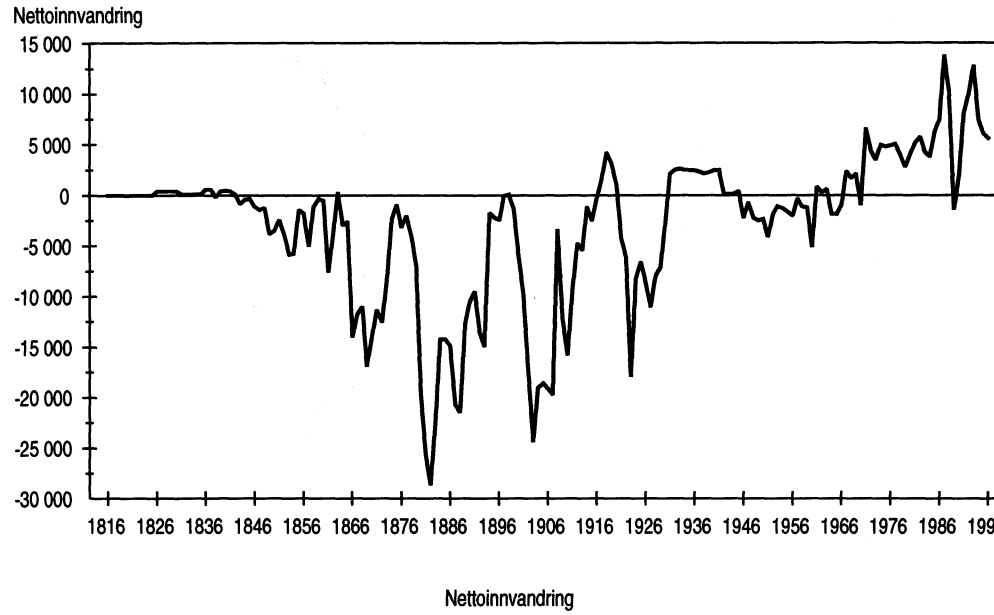

prosent årlig, og fra midten av hundreåret ble det stadig vanskeligere for de få og små byene å absorbere den folketilveksten som landsbygda ikke lenger kunne finne plass til (Østby 1995). Den første norske utvandringen til Amerika fant sted i 1825, og fra 1836 ble den årviss (Backer 1965, Lovoll 1983). Utvandringen skulle med noen få avbrekk komme til å pågå helt til 1930, da amerikanske kvoter satte en stopper for videre utvandring i et større omfang. Etter århundreskiftet fikk utvandringen også til Canada en viss betydning.

Det var først og fremst de vanskelige økonomiske forholdene i Norge i midten av forrige århundre som gav støtet til utvandringen fra landet. Senere svingte omfanget av utvandringen til dels meget sterkt med de vekslende konjunkturene innen våre viktigste næringsgreiner, og dessuten med de økonomiske forholdene i mottakerlandene (særlig USA).

I statistikken er det først i 1843 at vi ser et begynnende utflyttingsoverskudd. De første to tiårene etter 1843 var dette overskuddet moderat, men så i 1866 begynte masseutvandringen for alvor. Den foregikk i tre store bølger - den første fra 1866 til 1873, den andre og største fra 1879 til 1893 og den tredje fra 1900 til 1913. En fjerde men mindre bølge kom i 1923-1929. Fra 1917-1920 var det en kortere periode med markert netto innflytting. Årene 1910-1920 var i Norge en høykonjunkturperiode som brakte utenlandske arbeidssøkende, flyktninger og hjemvendende norskamerikanere til landet.

I enkelte år utgjorde utflyttingen mer enn 1 prosent av folketallet, med en topp på 1,5 prosent i 1882. I absolutte tall var utflyttingsoverskuddet 28 700 personer det året. I gjennomsnitt for perioden 1866 til 1913 var nettoutflyttingen 11 560 personer hvert år, eller 0,58 prosent av folketallet.

Fra 1843 til og med 1930 utvandret det i alt 687 000 flere personer enn det innvandret. Dette utgjorde nær en tredel av fødselsoverskuddet på 2,2 millioner. Det er anslått at så mye som 25 prosent av utvandrerne hadde kommet tilbake til Norge før andre verdenskrig (Lovoll 1983).

I 1930-årene var det slutt på den store utvandringen, og det kom en periode (1931-1941) med en jevn netto innflytting på så mye som 2 400 pr. år. Det var først og fremst utflyttingen som hadde blitt kraftig redusert, mens innflyttingen av bl.a. norskamerikanere var uforandret.

Under siste del av krigen (1942-1945) er få flyttinger registrert i statistikken, men vi vet at det var 350 000 tyske soldater og 100 000 krigsfanger i landet samtidig med at 45 000 nordmenn søkte tilflukt i Sverige og en god del også i Storbritannia (Runblom 1994). Denne uregistrerte migrasjonen satte noen spor etter seg i statistikken i form av en del norskfødte med tysk bakgrunn og svenskfødte med norsk bakgrunn.

Etter krigen fikk vi en ny utvandringsperiode. Fra 1946 til 1956 var nettoutflyttingen på 2 000 personer i året i gjennomsnitt. Også i tida fram til 1966 flyttet flere ut enn inn, men utflyttingsoverskuddet var nå sunket til bare 1 000 pr. år. På denne tida var den naturlig tilveksten høy.

Den lange innvandringsperioden innledes på slutten av 1960-tallet

Året 1967 var det første siden 1930-årene med en netto *innflytting* av noe særlig omfang (2 400), og det blir innledningen

på en innvandringspreget periode som vi fortsatt er inne i. På samme tid ser vi også den første tendensen til et årlig fall i den naturlige tilveksten som skal komme til å pågå helt til 1981. I de fire første årene fra 1967 av var ikke nettoinnflyttingen større enn 1 300 årlig, men i 1971 gjorde den et hopp opp til 6 600. Større netto innflytting i løpet av ett år hadde Norge ikke opplevd fram til da (hvis en ser bort fra de usikre tallene fra før midten av forrige århundre). Tallet kan være påvirket av den oppryddingen i folkeregistreringen som skjedde i forbindelse med folketellingen 1970, men det forandrer ikke på det faktum at et nytt nivå for nettoinnvandringen til Norge hadde blitt etablert.

Fra 1971 og helt til 1985 lå nettoinnflyttingen nokså stabilt på et nivå rundt 4 700 personer årlig (0,12 prosent). Et så høyt nettoinnflyttingsnivå over så mange år var noe nytt. I samme periode sank den naturlige tilveksten sterkt år for år, slik at nettoinnflyttingen fikk stadig større betydning for den samlede folketilveksten. I 1985 utgjorde nettoinnflyttingen nesten halvparten av folketilveksten det året.

1986 ble innledningen på en periode med store svingninger i flyttebalansen. En betydelig økning i tallet på asylsøkere begynte høsten 1986, og tilstrømmingen fortsatte i 1987 og 1988. Innflyttingsoverskuddet i 1987 var på hele 13 800. Så høy nettoinnflytting har det aldri vært i Norge verken før eller siden. Også i 1988 ble nettoinnflyttingen svært høy i forhold til det som hadde vært vanlig siden 1971. I gjennomsnitt for 1987 og 1988 utgjorde nettoinnflyttingen 0,29 prosent av folketallet.

I 1989 ble bildet med stor nettoinnflytting imidlertid helt snudd, for da så vi for første gang siden 1970 en netto *utflytting* fra Norge. Hovedforklaringen var at mange nordmenn drog fra norsk lavkonjunktur for å finne arbeid i en svensk økonomi som gikk for fullt. Også 1990 var et år med lavt nivå på nettoinnflyttingen.

I 1991-1992 ble nettoinnflyttingen igjen relativt høy, og i 1993 kom den nesten helt opp på det høye 1987-nivået. Nå var det flyktninger fra det tidligere Jugoslavia som stod for det meste av økningen, men det var også en del nordmenn som vendte hjem fra Sverige.

Etter 1993 har nettoinnflyttingen sunket hvert år ned mot et nivå som var vanlig i perioden 1971-1985.

Når en ser tilbake på de siste 11 årene (1986-1996), skiller 1987, 1988 og 1993 seg ut med spesielt høy netto innvandring. Også i noen av de mellomliggende årene var nettoinnvandringen noe høyere enn vanlig for Norge, mens to av årene trakk mye ned. Samlet sett var nettoinnflyttingen i perioden 1986-1996 høy i norsk målestokk, med et årlig nivå på 0,17 prosent av folketallet.

De siste to årene utmerker seg ikke på noen måte når det gjelder nettoinnflytting. Det er fristende å slutte at nettoinnflyttingen nå har kommet tilbake til et *varig* "normalnivå" (på linje med nivået i den stabile perioden 1971-1985), men hva som vil skje i framtida vet vi naturligvis ikke noe om. Bølgetoppene i statistikken fra andre halvdel av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet kan i prinsippet like gjerne følges av nye bølgetopper som av mer moderate utslag.

Når en ser tilbake på de siste 262 årene, er det fristende å sette et spesielt skille ved 1967. Fra 1735 til 1966 utvandret

det 723 500 flere personer enn det innvandret. De siste 30 årene har det så innvandret i alt 156 200 flere enn det har utvandret. Vel en femdel av den befolkningen som Norge mistet på grunn av utvandring fram til 1966 har altså blitt "erstattet" etterpå.

Sammenligning med andre land

Det nåværende EU er opplagt en gruppe land "som det er naturlig å sammenligne med", og det samme gjelder våre nordiske naboland. For å unngå virkningen av tilfeldige svingninger og forskjeller i når asylsøkere blir registrert som innflyttere, bør en se flere år under ett når en sammenligner med andre land.

Hvis vi går helt tilbake til forrige århundre finner vi at i forhold til folketallet var utflyttingen fra Norge nest størst i Europa i perioden 1860-1930. Bare fra Irland reiste det relativt sett flere (Østby 1995).

I nyere tid (etter 1970) har nettoinnflyttingen til Norge, i forhold til folketallet, de fleste årene ligget over nivået for de 15 EU-landene samlet. Den økningen i innvandringen som Norge opplevde i 1987 kom to år seinere til EU. Fra da av har EU ligget litt høyere enn Norge (bortsett fra i 1993). Samlet sett for 10-årsperioden 1986-1995 er den gjennomsnittlige årlige nettoinnvandringen til EU anslått til å være 0,22 prosent av folketallet, mens tilsvarende tall for Norge var 0,18.

Enten en ser på de siste 10 årene samlet eller bare de siste par årene, så er mønsteret omtrent det samme: Sammenlignet med de 18 andre EU- og EFTA-landene befinner Norge seg grovt sett midt på treet i hvor stor andel nettoinnvandringen utgjør av folketallet, i den forstand at det er omtrent like mange land som ligger høyere som lavere. Land som

Figur 2.2. Nettoinnflytting til EU og Norge. Prosent. 1971-1995

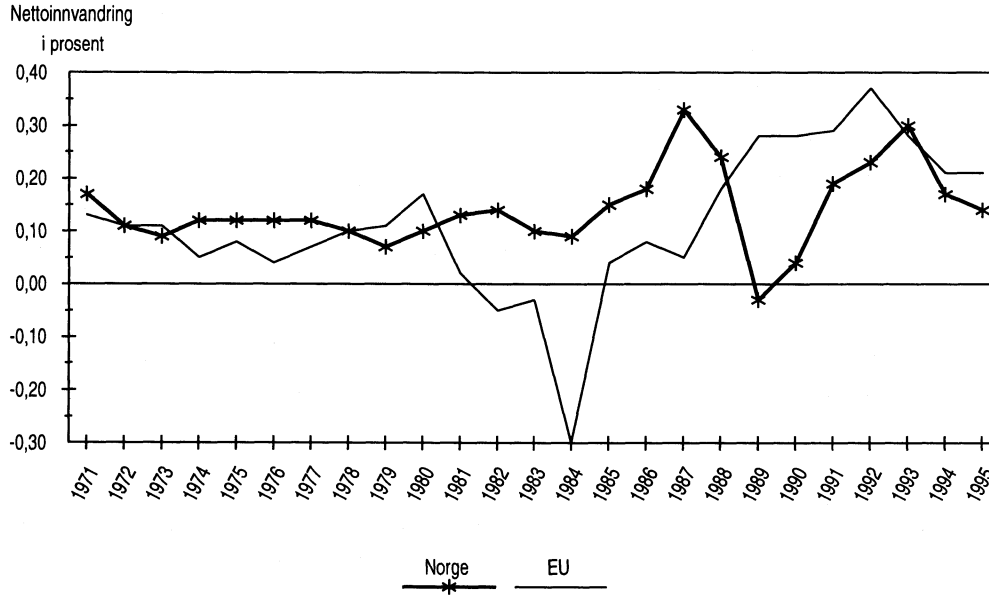

Kilde: For EU: Eurostat 1996.

Norge har vært på linje med, er f.eks. Danmark, Belgia, Nederland og Storbritannia. Innenfor Norden har Sverige ligget høyest (0,33 prosent årlig nettoinnflytting for 10-årsperioden 1986-1995), Danmark har så kommet så vidt høyere enn Norge, mens Finland (0,11) og Island (-0,05) har dannet baktroppen.

Nettoinnflyttingens betydning for folketallsutviklingen

I siste framskriving av folkemengden er det i midtalternativet fastsatt en nettoinnvandring på 7 000 pr. år (Statistisk sentralbyrå 1996a). Dette alternativet gir en folkemengde i år 2050 på 5,1 millioner. Hvis nettoinnflyttingen settes til 0 blir folketallet 4,5 millioner, eller med andre ord 623 000 færre. Denne differansen viser altså hva en nettoinnvandring på 7 000 pr. år kan bety i økt folketall vel 50 år fram i tida. Folketallet vil øke hvert år med dette alternativet. I 0-alternativet vil folketallet nå toppen i 2030 og deretter gå ned.

Hvis en setter nettoinnvandringen til "litt innvandring", dvs. 3 000 pr. år, og samtidig setter ned samlet fruktbarhetstall til 1,67 (som det var i Norge på det laveste i nyere tid), blir folketallet i Norge i år 2050 bare 4,27 millioner, altså litt lavere enn i dag. Dette illustrerer at antall barn som blir født nok betyr mer for det framtidige folketallet enn nettoinnvandringen (isolert sett).

For å få vite hva folketallet i Norge hadde vært uten netto innvandring f.eks. de siste 10 eller 20 årene, må en gjennomføre en tilsvarende beregning for fortida som framskrivingene gjør for framtida. Bare på den måten får en tatt hensyn til at lavere nettoinnvandring også ville gitt færre fødsler og dødsfall. En slik beregning er under utarbeidelse.

2.2. Innflyttinger og utflyttinger

Flere flytter inn og flere flytter ut

Samtidig med de store utvandringsbølgene fra Norge i årene 1850-1930 opplevde man en ganske omfattende innflytting av arbeidssøkende fra Sverige fra 1860 til 1900. Beregninger viser at 50 til 100 000 arbeidssøkende svensker og deres familiemedlemmer forsøkte seg på det norske arbeidsmarkedet i slutten av det forrige århundret. I de derpå følgende fem årene snudde vandringen tilbake til Sverige, men utveksling og flytting fortsatte i årene som fulgte. Spesielt i Troms og Finnmark var det en betydelig innvandring av finner på 1700- og 1800-tallet. Innvandringen av finner opphørte stort sett før første verdenskrig (NOU 1973:17).

Først fra 1951 får vi en holdbar statistikk over innflyttinger. De første seks årene var innflyttingen på bare 6 600 pr. år i gjennomsnitt, men datakvaliteten kan nok ha vært mindre bra disse første årene. Et hopp opp til 12 300 fant sted i 1957, noe 1 500 flyktninger fra Ungarn medvirket til. Fra da av har nivået grovt sett økt jevnt og trutt.

På 1970-tallet og i første halvdel av 1980-årene kom innflyttingsnivået opp på omkring 19 000 pr. år. Svingningene fra ett år til et annet var moderate på denne tida. Men 1987 og 1988 ble to år med uvant stor innflytting (hhv. 31 000 og 30 000). Fra 1989 av har den årlige innflyttingen ligget på rundt 26 000, med unntak av 1993 da ny rekord ble satt med 31 700 innflyttinger.

Utvandringsstatistikken etter 1950 er preget av tre trekk: Store "oppryddinger" i folkeregistrene i forbindelse med folketellingene i 1960 og 1970 gav høye

utvandringstall disse årene. De årlige utvandringstallene har ellers vært særdeles *jevne,* og det har vært en *gradvis økning* av nivået.

Den største utvandringen i perioden fant sted i 1989 og 1990, da henholdsvis 27 300 og 23 700 flyttet fra Norge. De ekstra utflytterne disse årene var som tidligere nevnt nordmenn som flyttet til Sverige for å få arbeid. Også 1996 var et forholdsvis stort utflyttingsår, med hjemvending av bosniere som den største enkeltårsaken.

Vi har nå på 1990-tallet et klart høyere nivå på både inn- og utvandringene enn for 20 år siden. Flere flytter inn og flere flytter ut. I et år som 1996 var *netto*innflyttingen likevel ikke noe særlig høyere enn på 1970-tallet.

Noen flytter flere ganger

Bare en del av innflyttingene i løpet av et år gjelder førstegangsopphold i Norge. Samlet for de 20 årene mellom 1975 og 1995 var 62 prosent av innflyttingene slike førstegangstilfeller, mens resten hadde bodd i Norge tidligere. Av de som innvandret i siste halvdel av 1970-tallet hadde 42 prosent flyttet ut igjen før 1. januar 1996, og tilsvarende var 40 prosent av utvandrerne kommet tilbake og var i live 16-21 år seinere.

Fra 1975 til 1995 ble 10 prosent av innflyttingene foretatt av personer som flyttet mer enn én gang i denne perioden. For utflyttingene var andelen omtrent den samme.

Mest flytting til og fra nabolandene

Det kan være store svingninger fra ett år til et annet når det gjelder hvilket land

Figur 2.3. Flytting til og fra utlandet. 1951-1996

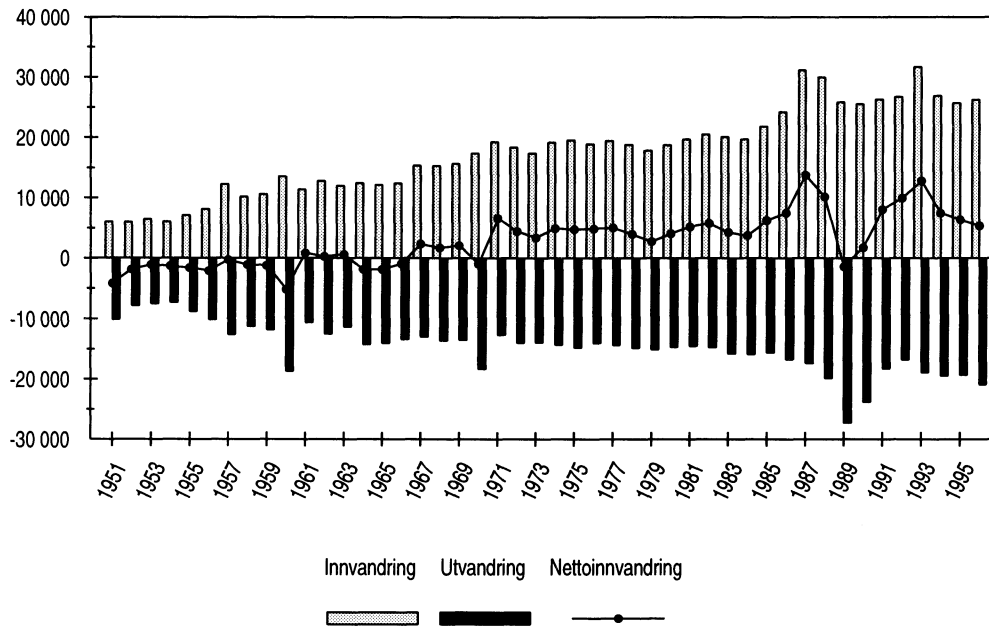

flyttingene kommer fra eller går til. Men om en ser de siste 20 årene under ett, får en likevel fram et mønster som forteller noe om hvilke land Norge har hatt mest kontakt med i nyere tid.

I en klasse for seg med hensyn til omfanget kommer flyttinger fra og til Sverige, Danmark, USA og Storbritannia. Til sammen utgjør flyttingene fra og til disse fire landene akkurat halvparten av alle flyttingene i den siste 20-årsperioden. Med et slikt omfang på forbindelsene må disse landene sies å være Norges nærmeste naboland, demografisk sett. Dette kontaktmønsteret forklarer en hel del omkring sammensetningen av innvandrerne i Norge, som vi seinere skal se.

Av flyttinger ellers har det også vært en god del fra og til Tyskland, Frankrike og Pakistan.

Flytternes alder og kjønn

Det er vel kjent at den typiske flytter er i 20-årene. For alle innflyttinger mellom 1975 og 1995 sett under ett var den vanligste alderen 25 år, men det har i det hele tatt innvandret mange i aldersgruppa fra 19 år og oppover til 30. 14-åringer er det færrest av blant de flytterne som er under 42 år. Etter at en har kommet halvveis i livet er det ikke mange som flytter. Aldersfordelingen blant *utflytterne* følger samme mønsteret.

Det er en liten overvekt av menn blant både inn- og utflytterne (52 prosent), men denne overvekten er ikke større enn det en kunne forvente ut fra kjønnsfordelingen i den unge delen av befolkningen. I alderen 16-23 år er kvinnene i flertall, mens menn er i like klart flertall blant flytterne fra 24 år og opp til rundt 70.

Figur 2.4. Innflyttinger 1975-1995 etter flytternes kjønn og alder

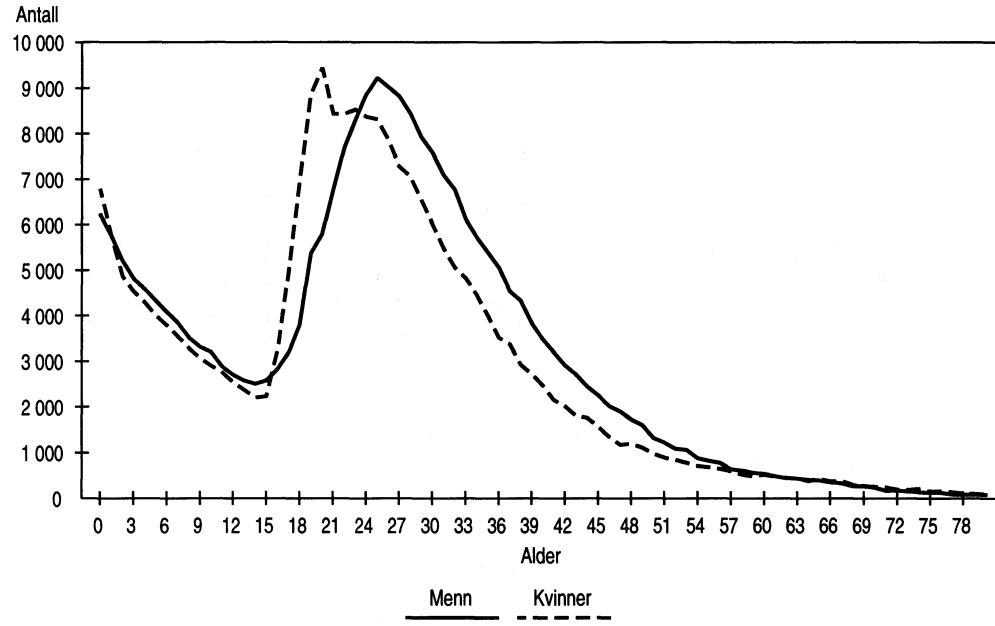

Del II. Innvandrere og andre med bakgrunn fra innvandring

I motsetning til del I baserer denne delen seg på at det lar seg gjøre å skille ut grupper i befolkningen som har en bestemt bakgrunn fra innvandring. Hvilken konkret avgrensning av disse gruppene som blir valgt vil variere fra tema til tema, avhengig av hva som best belyser problemstillingene og hvilke data som eksisterer. Fra nå av brukes altså ikke lenger ordet innvandrer om en person som krysser landegrenser i en gitt periode, men om ulike typer av personer som en gang har innvandret (eller i visse tilfeller har foreldre som har gjort det).

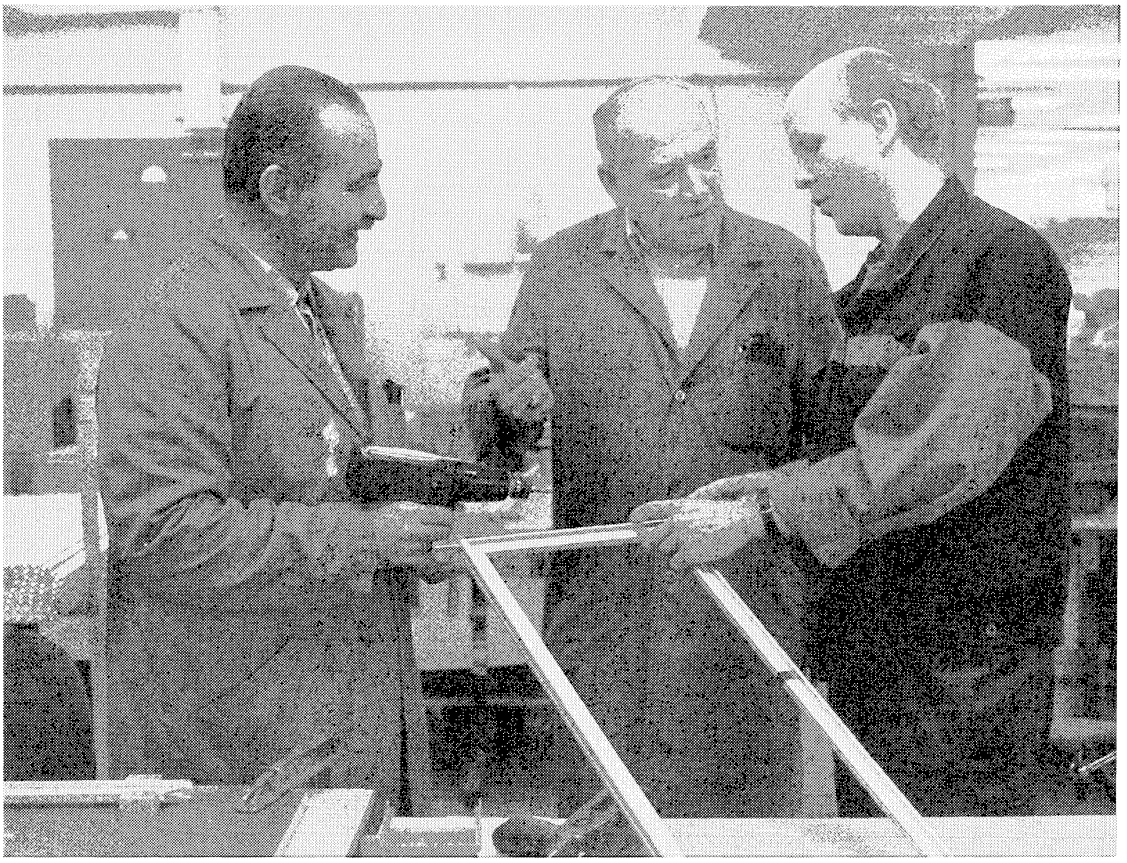

3. Innvandrerne: Individer, befolkningsgruppe og del av en større befolkning

I analyser av innvandrere blir en raskt stilt overfor tre grunnleggende perspektiver. Det første perspektivet er å fokusere på innvandrerne som individer, det andre ser innvandrerne som en eller flere befolkningsgrupper, og det tredje perspektivet går ut på å undersøke hva innvandrerne betyr for det norske samfunnet.

I perspektivet med innvandrerne som individer er målet å få vite mer om deres egenskaper og atferd, og hvilke tilpasningsprosesser innvandrere gjennomgår i sitt nye hjemland. Det vi er opptatt av i dette perspektivet er å få vite hvordan innvandrerne "egentlig" er, når en holder forskjeller i slike ting som botid, alders- og kjønnsfordeling, bostedsmønster, utdanningsnivå og sosial bakgrunn utenfor. Et eksempel er når en finner faktiske forskjeller i utdanningsaktivitet, men kan forklare det meste med forskjeller i sosial bakgrunn. Et annet funn med utgangspunkt i individperspektivet kunne være at innvandrerne sliter med å finne en jobb de første årene de er i landet, men at de fleste får noe å gjøre etter hvert.

Når en går over til det andre perspektivet er det egenskapene til *befolkningsgruppa* som innvandrerne utgjør og de prosessene som denne gjennomlever som står i fokus. For å gå tilbake til eksemplet med arbeidsledigheten, så blir spørsmålet nå f.eks. *hvor mange* som er arbeidsledige, hvor stor andel av innvandrergruppa dette utgjør, og om antallet og andelen endrer seg over tid. I dette perspektivet er det interessant nok hvis innvandrerledigheten varer ved, selv om det eventuelt ikke skulle være de samme personene som er ledige.

I befolkningsgruppeperspektivet handler de sentrale spørsmålene om *størrelse* og *sammensetning* og endringer i disse. I dette perspektivet forklarer de fire demografiske endringsfaktorene *antallet,* mens de i individperspektivet beskriver individenes *atferd* angående flytting, det å få barn og være utsatt for dødsfall.

Vil en finne fram til hvordan innvandrerne "egentlig" er, er en avhengig av rater og andeler og andre statistiske mål og analyseteknikker. Da holder det ikke bare med enkle absolutte tall. Men det betyr ikke at reine opptellinger gir mindre interessant eller mindreverdig statistikk på noen måte. Slike tall sier noe om omfanget og om betydningen for samfunnet. Det å gi et *tidsbilde* av ei befolkningsgruppe er viktig nok, selv om det å få fram de underliggende utviklingstrekkene

også hører med i en heldekkende framstilling.

I det tredje og siste perspektivet settes fokus på befolkningen i Norge som helhet og innvandrernes betydning for den. Eksempler på dette kan være at en spør seg hvordan innvandrerne påvirker kjønns- og aldersfordelingen, fruktbarheten m.m. Utslagene på statistikker over totalbefolkningen er avhengig av hvor mye innvandrerne skiller seg fra resten av befolkningen, og av hvor stor del de utgjør.

De tre perspektivene er for øvrig ikke spesielle for analyser av innvandrere - tvert i mot møter en dem i ulike former i all demografi og i samfunnsfag ellers. Hvis noen reagerer på at innvandrerne blir betraktet som en *befolkning* (og ikke bare som individer), så er det lett å peke på at de samme tilnærmingsmåtene brukes også om andre grupper, f.eks. barnefamilier, eldre osv.

I og med at den videre framstillingen først og fremst er ordnet tematisk, vil de ulike perspektivene bli blandet. I denne publikasjonen er individperspektivet som oftest behandlet uten å trekke inn mange variabler og uten bruk av avanserte teknikker. Vi har altså ikke ambisjoner om å gi et fulldekkende bilde av alle årsakssammenhenger.

4. Innvandrerbefolkningens demografi

Framstillingen av den demografiske statistikken tar her utgangspunkt i perspektivet om innvandrerne som en eller flere befolkningsgrupper. Det innebærer at befolkningens *størrelse* og dens *sammensetning* blir forsøkt behandlet hver for seg (i henholdsvis avsnittene 4.1 og 4.2). Sammensetningen etter *nasjonalitetsbakgrunn* er imidlertid så grunnleggende for forståelsen av den videre framstillingen at den blir tatt opp allerede i første del. I avsnitt 4.3 er det regionale aspektet (bosettingsmønsteret) skilt ut som en egen dimensjon i *tillegg* til størrelse og sammensetning.

I avsnitt 4.1 om befolkningens størrelse gis det også et bilde av *veksten* i befolkningsgruppa innvandrere, og av de hendelsene som påvirker veksten direkte. Tilsvarende presenteres i avsnitt 4.2 noen *utviklingstendenser* i sammensetningen av befolkningen av innvandrere.

4.1. Størrelsen på befolkningen med bakgrunn fra innvandring

De fire endringsfaktorene inn- og utflyttinger, fødsler og dødsfall som forklarer utviklingen til hele befolkningen, gjelder også når en skal forklare veksten i delbefolkninger som innvandrerne. For utenlandske statsborgere kommer i tillegg statsborgerskapsendringer som en endringsfaktor. Vi vil først se på hvor mange innvandrere det bor i Norge i dag, og dernest vise hvordan tallene har endret seg fra tidligere. Til slutt vil vi gå nærmere inn på de enkelte endringsfaktorene og samspillet mellom dem.

4.1.1. Tallet på innvandrere bosatt i Norge i dag

Det svaret en får når en spør om antall innvandrere i Norge, avhenger av hva en mener med innvandrer. Tidligere fantes det ikke andre måter å telle innvandrere på hvert år enn å gå til tallet på *utenlandske statsborgere.* 1. januar 1996 var det tallet 160 800, eller 3,7 prosent av folkemengden. Regner en i stedet de *utenlandsfødte* blir tallet en del høyere, nemlig 240 300 (5,5 prosent). Nær 10 prosent av de utenlandske statsborgerne på dette tidspunktet var født i Norge, mens 43 prosent av de utenlandsfødte var norske statsborgere.

Ved inngangen til 1996 utgjorde det vi har kalt *innvandrerbefolkningen* 223 800 personer, eller 5,1 prosent av folkemengden (Statistisk sentralbyrå 1996b). Med i innvandrerbefolkningen er 191 900

førstegenerasjonsinnvandrere og 31 900 andregenerasjonsinnvandrere. Førstegenerasjonsinnvandrere er født i utlandet av foreldre som også er født i utlandet, mens andregenerasjonsinnvandrere er født i Norge av utenlandsfødte foreldre. Norskfødte med en av foreldrene født i Norge er altså holdt utenfor denne avgrensningen. Det samme gjelder adopterte fra utlandet og de som er født i utlandet av én eller to norskfødte foreldre. I alt er det 48 300 utenlandsfødte som ikke regnes inn i innvandrerbefolkningen, mens 31 900 norskfødte blir tatt med (mer om definisjoner og om datakvalitet i del III, kap. 17).

De 191 900 førstegenerasjonsinnvandrerne uten norsk bakgrunn (4,4 prosent av folkemengden) vil mange si er de egentlige innvandrerne.

Slår en sammen alle som enten selv er født i utlandet eller har minst én utenlandsfødt forelder, kommer en opp i hele 396 700 personer, eller 9,1 prosent av folketallet. En god del av disse har en nokså "utvannet" innvandrerbakgrunn. Nær en tredel av dem har ikke sterkere innvandringsbakgrunn enn at én forelder er utenlandsfødt, og 4 prosent er født i utlandet av norskfødte foreldre som "tilfeldigvis" var utenlands ved fødselen.

Få tredjegenerasjonsinnvandrere

I den offentlige debatten henvises ofte til innvandrerne i tredje generasjon. Disse må i så fall være barnebarn av innvandrere som kom for 20-25 år siden eller enda tidligere. Spørsmålet er hvor strengt en skal definere tredjegenerasjonsinnvandrere. Hvis dette bare omfatter de som er barn av to andregenerasjonsinnvandrere, eller med andre ord de som har to norskfødte foreldre og likevel 100 prosent innvandrerbakgrunn, var det ved inngangen til 1996 ikke flere enn 14 personer som kom i den kategorien (dataene kan imidlertid bare si noe om unge tredjegenerasjonstilfeller).

Det er mulig å slakke på kravene, og tillate at noen besteforeldre kan være født i Norge. Litt over 100 tredjegenerasjonsinnvandrere har bare tre utenlandsfødte besteforeldre (og kan dermed sies å ha 75 prosent innvandrerbakgrunn), og 3 400 har bare to. Først når en ikke stiller strengere krav enn at én besteforelder skal være utenlandsfødt blir det så mange som 61 500 tredjegenerasjonsinnvandrere, men da snakker vi om en så utvannet innvandrerbakgrunn at den sjelden er interessant. I denne siste kategorien har 60 prosent sin utenlandsfødte besteforelder fra Danmark, USA eller Sverige.

Nasjonalitetssammensetningen i dag

Av de som er født i Norden, Vest-Europa ellers og Nord-Amerika/Oseania er en god del utenfor innvandrerbefolkningen fordi de har norsk bakgrunn. Disse nasjonalitetsgruppene får heller ikke så mange etterkommere som tas med i innvandrerbefolkningen når kravet er at *begge* foreldrene (og alle besteforeldrene) skal være født i utlandet. Av hovedgruppene slår dette særlig ut for personer fra Nord-Amerika/Oseania. Mens 18 600 er født der (pr. 1. januar 1996), er bare 10 000 fra disse landene med i innvandrerbefolkningen. I innvandrerbefolkningen er det 9 100 færre svensker enn det er personer som er født i Sverige. Det sier noe om at mange nordmenn har oppholdt seg i Sverige gjennom tida og fått barn der.

Hva som er den største enkeltgruppe av innvandrere i Norge er helt avhengig av hvilken avgrensning en velger. Det er flest

danske statsborgere, flest førstegenerasjonsinnvandrere er fra Danmark og i hele tatt er det så vidt flest som på noen måte har en innvandringsbakgrunn fra Danmark. Den største gruppa av utenlandsfødte er imidlertid fra Sverige.

I innvandrerbefolkningen utgjør pakistanerne den største gruppa med 19 400, foran dansker (18 200), svensker (15 200) og vietnamesere (13 800). Det er også mange med bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina (11 300), Storbritannia (10 700) og Jugoslavia (9 600). Fra Bosnia-Hercegovina og Jugoslavia til sammen er det altså 20 900, noe som gjør "tidligere Jugoslavia" større enn noen enkeltnasjonaliteter.

Figur 4.1. Innvandrerbefolkningen 1. januar 1996. De største gruppene

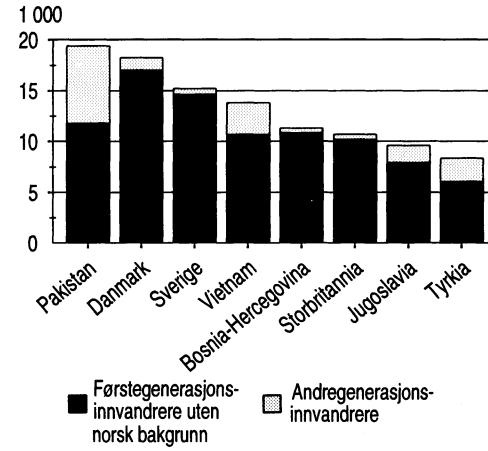

Det å ta med andregenerasjonsinnvandrerne gjør helt klart størst utslag for pakistanerne. Det er ikke flere enn 11 800 pakistanske førstegenerasjonsinnvandrere, men 7 600 andregenerasjonsinnvandrere gjør at befolkningsgruppa til sammen teller 19 400. I den vietnamesiske innvandrerbefolkningen er det 3 100 andregenerasjonsinnvandrere.

Slik andregenerasjonsinnvandrere er definert vil det være flest av dem i grupper som i hovedsak får barn med andre innvandrere og ikke med nordmenn, og som samtidig har vært såpass lenge i Norge at de har rukket å få en del barn her i landet.

Fordelt på verdensdeler er det i innvandrerbefolkningen flest fra Europa (104 000 når Tyrkia ikke er medregnet). 81 800 har bakgrunn fra Asia (med Tyrkia). Deretter er det et langt steg ned til Afrika med 18 700, mens fra Nord-Amerika (altså USA og Canada) og Sør- og Mellom-Amerika er det i begge tilfellene 9 200 personer. Antallet med bakgrunn fra Sør-Amerika alene er 8 200, så Mellom-Amerika (inkludert Karibia) betyr altså lite i denne sammenhengen. Fra Oseania er det bare 800 personer, og den mye brukte samlegruppa Nord-Amerika/Oseania består derfor nesten bare av nordamerikanere.

Personer med bakgrunn fra tredje verden samlet (Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia) har på 1990-tallet utgjort halvparten av innvandrerbefolkningen.

Mange har blandet bakgrunn

Til sammen bor det i Norge opp mot 150 000 personer med én utenlandsfødt forelder og en norskfødt. De aller fleste av disse er født i Norge. Den utenlandsfødte forelderen er fra et vestlig land for 80 prosent av den blandede befolkningen, og den nordiske gruppa utgjør alene 40 prosent.

11 000 utenlandsadopterte

Ved inngangen til 1996 var tallet på utenlandsadopterte i befolkningen vel 11 000 (en viss usikkerhet i det tallet må en regne med). 5 000 av dem var født i

Sør-Korea og 2 300 i Colombia, mens resten er fordelt på mange ulike føde-land.

Tallet på innvandrere i Norge i et internasjonalt perspektiv

I forhold til folketallet i opprinnelses-landet er de færøyske og islandske første-generasjonsinnvandrerne i Norge de største gruppene, med henholdsvis 1,5 og 1 prosent av hjemlandets befolkning. De høyeste andeler av hjemlandsbefolk-ningen har ellers de andre nordiske grup-pene og innvandrerne fra Bosnia-Hercegovina/Jugoslavia.

Med hensyn til andel utenlandske stats-borgere i befolkningen rangerte Norge som nr. 10 av de 19 EØS-landene pr. 1. januar 1994 (Eurostat 1996), altså omtrent i midten[1]. De utenlandske stats-borgerne i Norge utgjorde 0,9 prosent av alle utenlandske statsborgere i EØS.

Noen nasjonalitetsgrupper er spesielt store i Norge i forhold til i andre land. Danske statsborgere er det flere av bare i Sverige og såvidt i Tyskland. Av svensker i utlendighet er det klart flere bare i Tysk-land. De fleste pakistanerne i Europa bor i Storbritannia (84 000 pakistanske statsborgere 1.1.1994) og Tyskland (34 400), men deretter er Norge det landet det bor flest pakistanere i (10 400). 10 prosent av chilenerne og 6 prosent av somalierne i EØS bor i Norge (Eurostat 1995).

Av større land enn Norge er det bare i Sverige at det bor så mange nordmenn at de utgjør bortimot samme andel i befolk-ningen der som det svensker gjør i Norge. Fordi de viktigste landene som nordmenn utvandrer til er større enn Norge, utgjør utvandrede nordmenn som oftest en mye mindre andel av mottakerlandets befolk-ning enn folk fra disse landene gjør i Norge. Andelen britiske statsborgere i Norge er f.eks. 15 ganger større enn andelen nordmenn i Storbritannia (men i absolutte tall er de to gruppene omtrent jevnstore). Det er bare i små land som Island og Luxembourg at norske innvan-drere betyr klart mer enn det innvandrere derfra gjør her i landet. 1. januar 1994 bodde det i alt 71 000 norske statsbor-gere i andre EØS-land, hvorav nær halv-parten i Sverige. Resten oppholdt seg stort sett i Danmark, Storbritannia og Tyskland. På samme tid var det 62 000 EØS-borgere i Norge.

4.1.2. Den historiske utviklingen i tallet på bosatte innvandrere

Tallet på utenlandsfødte har økt fra 1865

Skal en vise utviklingen i tallet på inn-vandrere i Norge over veldig lang tid, må en gå til statistikken over utenlandsfødte.

Ifølge folketellinga 31. desember 1865 bodde det den gangen 21 200 utenlands-fødte i Norge, i en befolkning på 1,7 millioner. Akkurat 130 år seinere har de utenlandsfødte blitt 240 300, og befolk-ningen i alt har kommet opp på 4,4 mil-lioner. Andel utenlandsfødte økte dermed fra 1,2 til 5,5 prosent av folkemengden på disse 130 årene.

Økningen har ikke foregått helt jevnt. Fram til århundreskiftet gikk andelen utenlandsfødte opp til hele 2,9 prosent av folkemengden. Etter en liten nedgang i 1910 holdt nivået seg til 1920, men så gikk det klart ned til 1950, da bare 1,4 prosent av folkemengden var utenlands-født (omtrent som 85 år tidligere).

[1] Mer sammenlignbare tall basert på *fødeland* er ikke tilgjengelig for EØS.

Figur 4.2. Andel utenlandsfødte i Norge. 1865-1996. Prosent

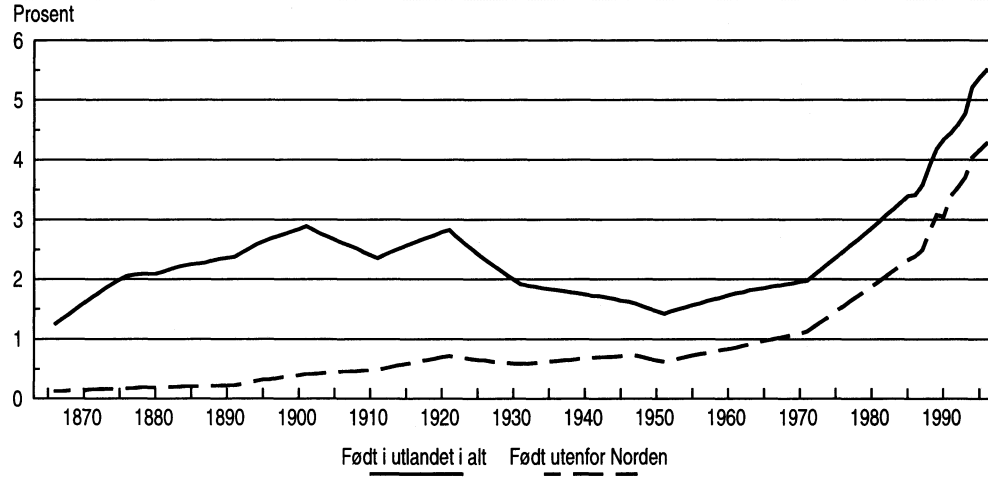

Fra 1950 fram til slutten av 1980-årene økte andelen utenlandsfødte først sakte, så stadig raskere. Nivået fra 1910 og 1920 ble nådd rundt 1980. Fra da av og fram til 1989 var veksten i løpet av bare 10 år like stor som den hadde vært de 29 foregående årene. Etter 1989 har vekst-takten stabilisert seg på en årlig vekst som tilsvarer gjennomsnittet for 1980-årene.

Nasjonalitetssammensetningen har endret seg over tid

Vi har sett at det i år 1900 var like stor andel utenlandsfødte i Norge som 80 år seinere. Men sammensetningen av dem var nokså forskjellig på disse to tidspunktene. På 1800-tallet var omkring 90 prosent av de utenlandsfødte fra Norden (særlig Sverige) og resten stort sett fra Vest-Europa ellers. Så seint som i 1930 var 70 prosent fra Norden, og i den første etterkrigstida gjaldt det omtrent halvparten av de utenlandsfødte. De seinere årene har andelen fra Norden sunket gradvis og er nå på under en firedel.

De første til å supplere de nordiske innvandrerne var de som var født i Nord-Amerika (men som nok kunne ha norske aner). Allerede i 1910 utgjorde de omtrent samme andel av de utenlandsfødte som i dag. Etter krigen økte både amerikanerne og de ikke-nordiske vesteuropeerne. I 1970 utgjorde de sammen med australiere og newzealendere 42 prosent av de utenlandsfødte. Etter den tid har andelen nordamerikanere (med Oseania) og vesteuropeere sunket jevnt og trutt, og er nå på 23 prosent.

Ennå i 1920 var mindre enn 1 prosent av de utenlandsfødte født i tredje verden. Først i løpet av 1970-årene fant den store økningen sted, fra 7 til 21 prosent. På 1980- og 1990-tallet fortsatte økningen, og 1. januar 1993 kom andelen utenlandsfødte fra disse landene opp i 44 prosent. Fra da av har tredje verdens andel sunket med et par prosentpoeng, og av hovedgruppene har bare østeuropeerne (i hovedsak fra det tidligere Jugoslavia) økt sin andel, fra 8 til 13 prosent av de utenlandsfødte.

Figur 4.3. Innvandrerbefolkningen etter landbakgrunn. 1. januar 1986-1996

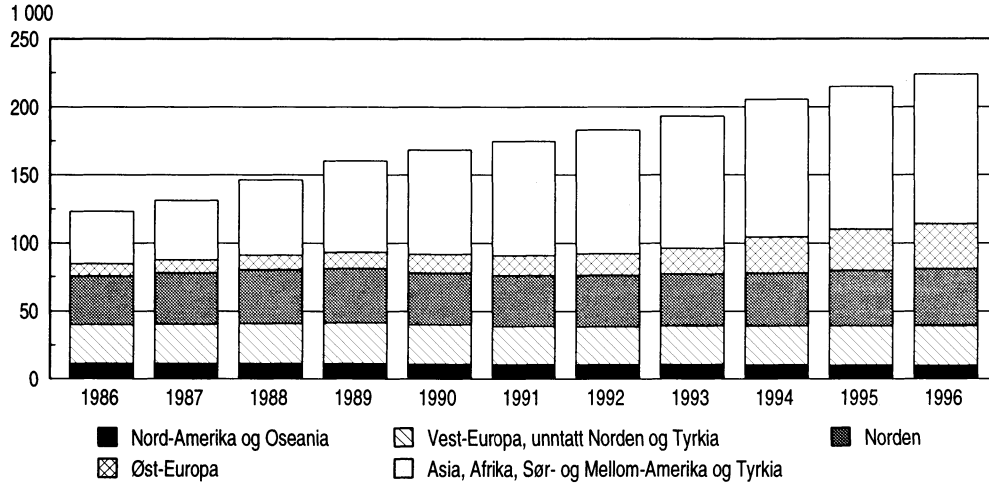

Tallet på utenlandsfødte fra Norden var så seint som 1. januar 1987 høyere enn tallet på personer fra tredje verden (48 400 mot 46 300). Ni år seinere hadde antall nordboere økt til 53 400, mens det var blitt 100 900 utenlandsfødte fra tredje verden. I det hele tatt har den vestlige gruppa av utenlandsfødte vært nesten forbausende stabil siden andre halvdel av 1980-tallet, med en samlet vekst på bare 5 700 fra 1. januar 1987. Samtidig økte tallet på personer født i ikke-vestlige land med 76 500.

De siste tre årene har veksten av utenlandsfødte fra tredje verden blitt noe dempet, samtidig som de nordiskfødte nå blir flere. Fortsatt øker østeuropeerne, men veksten har sunket betraktelig.

Innvandrerbefolkningen vokser litt raskere

Utviklingen i størrelsen på innvandrerbefolkningen (personer med to utenlandsfødte foreldre) følger samme mønster som for de utenlandsfødte, for de årene vi har data fra. Men mens tallet på utenlandsfødte bare kan øke ved innvandring, så kan innvandrerbefolkningen, slik den er definert, øke også ved fødsler. Det gjør at innvandrerbefolkningen øker raskere enn tallet på utenlandsfødte. I løpet av de siste ti årene økte innvandrerbefolkningen i Norge med 100 400. Økningen i tallet på andregenerasjonsinnvandrere forklarer 21 prosent av denne veksten. I et år som 1995 økte innvandrerbefolkningen med 8 700 personer, hvorav andregenerasjonsinnvandrere utgjorde 2 800 eller 32 prosent. På kort sikt vil altså innvandrerbefolkningen vokse selv om innvandringen skulle stoppe helt opp.

Det har blitt færre utenlandske statsborgere

Blant utenlandske statsborgere består ikke avgangen bare av dødsfall og utvandringer, men også av overganger til norsk statsborgerskap (se avsnitt 4.17). Hvis tilgangen av nye utenlandske statsborgere i form av innflyttinger og fødsler ikke er stor nok til å dekke opp den samlede avgangen, vil tallet på utenlandske

Figur 4.4. Utenlandsfødte og utenlandske statsborgere. 1. januar 1959-1997

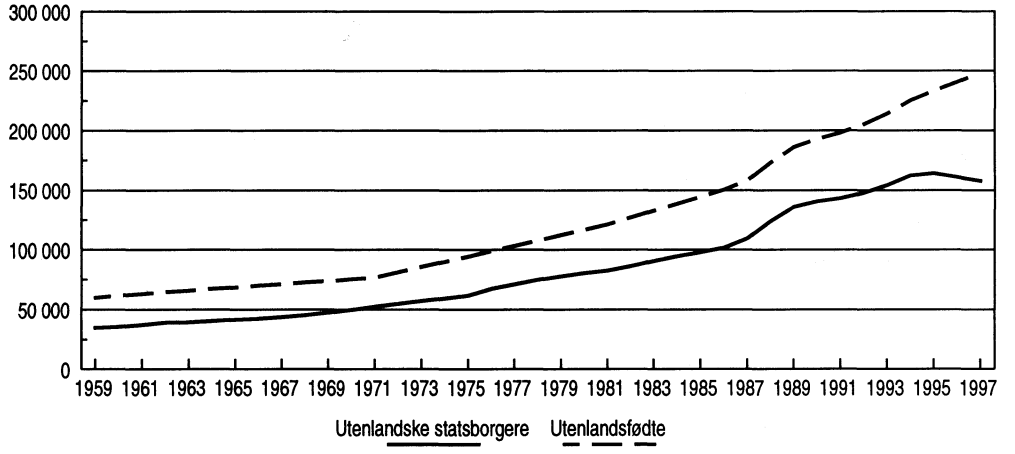

statsborgere gå ned. Det var dette som skjedde i 1995, for første gang siden det kom årlige statistikker i 1959.[2]

1. januar 1960 var det 35 600 utenlandske statsborgere i landet. Gjennom 1960- og 1970-årene økte tallet jevnt og det var ved inngangen til 1986 kommet opp på 101 500. De neste tre-fire årene var økningen betydelig raskere, og i begynnelsen av 1990 var det blitt 140 300 utlendinger i Norge. Toppen ble nådd 1. januar 1995 med 164 000. I det påfølgende året gikk tallet ned med 3 200 og ytterligere 3 300 i 1996, så 1. januar 1997 var det bare 157 500 utenlandske statsborgere i Norge.

Utflatingen og nedgangen i tallet på utenlandske statsborgere har først og fremst sammenheng med at mange flere har fått norsk statsborgerskap de siste par årene, men også redusert innflytting spiller inn. Det er de store innvandringskullene fra slutten av 1980-tallet som nå har kommet opp i sju års botid og som derfor kan søke om norsk statsborgerskap. I årene framover vil innvandrerne fra begynnelsen av 1990-årene komme i samme situasjon, noe som tilsier en betydelig avgang blant utenlandske statsborgere også i framtida. Avgrensningen utenlandske statsborgere blir dermed stadig mindre egnet til å si noe om personer med innvandrerbakgrunn.

4.1.4. Innvandreres flytting fra og til utlandet

Vi har nå sett hvordan tallet på utenlandsfødte har utviklet seg, og vi har såvidt også sett på veksten i innvandrerbefolkningen og utviklingen i antall utlendinger. Nå skal vi ta for oss hver enkelt av endringsfaktorene bak denne utviklingen - inn- og utflyttinger, dernest fødsler og dødsfall, og til slutt litt om overganger til norsk statsborgerskap. Av hensyn til datatilgangen blir hovedvekten lagt på de siste 20 årene. Vi begynner altså med flyttingene.

[2] Upubliserte tall fra Utlendingsdirektoratet for årene før 1975.

Figur 4.5. Nettoinnvandring av utenlandske statsborgere. 1980-1996

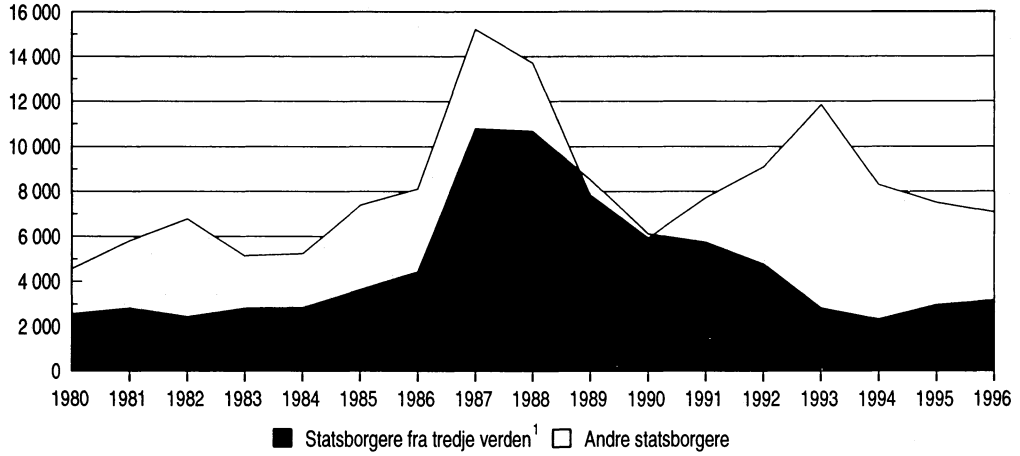

[1] Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia

Som en bakgrunn for flyttestatistikken kan det være verdt å ha i tankene at det i det lange løp alltid vil være et *innflyttingsoverskudd* av utenlandsfødte og en netto *utvandring* av norskfødte. Et motsatt resultat ville være umulig.

Så mye som omtrent en femdel av norske statsborgere som flytter over grensene har en eller annen innvandringsbakgrunn, det vil si at de enten selv er født i utlandet eller har minst én forelder som er det (til sammenligning har bare 6 prosent av de *bosatte* norske statsborgerne innvandringsbakgrunn). Likevel gir fordelinger etter statsborgerskap praktisk talt et like godt bilde av flyttestrømmene som om vi skulle ha valgt en avgrensning som f.eks. innvandrerbefolkningen.

Inn- og utflytting av utenlandske statsborgere

Den gradvise økningen av innflyttingene til Norge fra 1950-tallet og fram til første del av 1980-årene (se kap. 2.2) var det utenlandske statsborgere som stod bak. I 1987 og 1988 kom det så rundt regnet 6 000 flere utenlandske statsborgere enn det gjorde de nærmeste årene både før og etter. Det var asylsøkere som bidrog til disse rekordene. I 1993 kom så et nytt toppår for innvandring av utlendinger, nå grunnet tilstrømming av flyktninger fra Bosnia-Hercegovina.

Flyttestatistikken gir grunnlag for å karakterisere 1987, 1988 og 1993 som "spesialår" og de mellomliggende årene som "normalår" med hensyn til innvandringen av utenlandske statsborgere.

I første halvdel av 1980-årene var det størst netto innflytting av danske statsborgere, etterfulgt av statsborgere fra Storbritannia, Vietnam, Sverige og Pakistan. De største gruppene i 1987-1988 var fra Iran og Chile med Sri Lanka som en god nummer tre. De tre neste årene kom det flest med statsborgerskap fra Vietnam, og mange kom også fra Iran og Jugoslavia. I 1992 var Jugoslavia ubetinget største statsborgerskapsgruppe (medregnet en del fra det nyopprettede Bosnia-Hercegovina). I de påfølgende årene

Vinteren 1987 økte ventetida for behandling av asylsøknader dramatisk, og det ble derfor i mars det året vedtatt å tildele fødselsnummer til asylsøkere allerede før søknaden hadde blitt behandlet (forutsatt at de hadde tillatelse til å være i landet i ventetida). Med tildelt fødselsnummer kom de automatisk med i innvandringsstatistikken. Unntaksbestemmelsen varte til januar 1994.

En del av asylsøkerne fikk senere avslag på søknaden, og måtte da reise fra landet. For å få en helt sammenlignbar flyttestatistikk med årene før og etter unntaksperioden, burde disse personene vært tatt ut av statistikken, men av praktiske og prinsipielle grunner har ikke det vært aktuelt. Hvis fødselsnummer ikke hadde blitt gitt til dem som seinere fikk avslag (men bare til dem som fikk oppholdstillatelse), ville den årlige innflyttingen av utenlandske statsborgere i årene 1988-1993 vært 700-900 eller 3-5 prosent lavere enn det den offisielle statistikken viser. *Utflyttingen* ble mest påvirket i årene 1992-1994, da mer enn 1 000 av utflytterne hvert år var slike som hadde blitt nektet opphold. Dette utgjorde 10-13 prosent av de utflyttede utenlandske statsborgerne. Det høye tallet for 1993 kan også delvis skyldes arbeidet som ble gjort for å utregistrere personer som hadde forlatt landet uten å melde fra (se kap. 19.2).

Samlet for 1987-1995 ble 5 300 inn- og utflyttinger foretatt av personer som fikk avslag på asylsøknaden. Den årlige nettoinnflyttingen ble jevnt over mindre påvirket (unntatt i 1994), og for alle årene sett under ett ble den nær null. Den største nasjonalitetsgruppa blant de 5 300 med nektet opphold var jugoslaver.

tok bosnierne over som klart største gruppe. En nettoinnvandring på 10 700 i løpet av tre år fra en enkelt nasjonalitet (bosniere) har ikke sin like i norsk innvandringshistorie. I disse tre årene fram til 1995 lå Sverige på andreplassen, foran Somalia, Jugoslavia og Irak.

I 1996 ble så svenskene aller største innflyttergruppe. For øvrig kom det i forhold til folketallet i fraflyttingslandet klart flest fra Færøyene og Island. Folk i Norden har nå for alvor oppdaget de gode tidene i Norge.

Det er ikke enkeltnasjonaliteter som har hatt store tall for netto utvandring etter 1980, men det dro mange briter i 1989-1991. I 1993 var det størst nettoutflytting av chilenere, og i de neste årene toppet borgere fra Storbritannia, Danmark og USA denne statistikken.

Fra 1987 fram til 1994 var det en årviss nedgang i innflyttingen av statsborgere fra tredje verden. Nettoinnflyttingen kom ned på bare en femdel av det den var i 1987. I 1995 snudde nedgangen til en mindre økning som holdt seg i 1996. Nettoinnflyttingen fra disse landene er nå på et nivå som var vanlig på hele 1970-tallet og første halvdel av 1980-tallet.

I 1994 trådte EØS-avtalen i kraft, og dermed ble Norge med i et felles arbeidsmarked større enn det som har eksistert mellom de nordiske landene i 40 år. Flyttetallene for norske statsborgere fra og til ikke-nordiske EØS-land, og for ikke-nordiske EØS-borgere, har foreløpig ikke blitt annerledes enn de godt kunne ha vært uten noen EØS-avtale (flyttetallene i f.eks. 1996 ligner på vanlige flyttetall fra

10 år tilbake). I befolkningsstatistikken kan en altså se bort fra noen EØS-effekt så langt.[3]

Til sammenligning: Norske statsborgeres flyttinger

Det foregår en viss utvandring av norske statsborgere som blir værende i utlandet til sin død, og motsatt fødes det norske statsborgere i utlandet som flytter med familien til Norge. Men for de fleste norske flyttere er innflyttingene bare et resultat av utflyttinger som de har foretatt noen år i forveien. I tida fram til 1987 gikk inn- og utflyttinger av norske statsborgere omtrent opp i opp, på et nivå på rundt 7 000 i hver retning. De tre påfølgende årene, og særlig i 1989, drog imidlertid mange nordmenn til Sverige, og den gamle likevekten ble dermed forstyrret. Fra 1991 ble det igjen en viss balanse mellom inn- og utflyttinger for norske statsborgere, men nå med en liten overvekt av innflyttinger på grunn av hjemvendte Sverige-farere. Gjennomsnittsnivået på innflyttinger av norske statsborgere lå fra 1991 på 9 800, og de bidrog dermed med sin del for å gi relativt høye innvandringstall disse årene.

Innvandringsgrunner

Det finnes ikke noe enkelt svar på hvorfor folk fra andre land har kommet til Norge opp gjennom tida, og i alle fall er det vanskelig å belyse dette spørsmålet med statistikk. Det vi vet er at *arbeid* alltid har vært en viktig grunn for flytting, enten det gjaldt spesielle fagfolk, ufaglært arbeidskraft eller handel og næringsvirksomhet ellers. Med slik kontakt har det fulgt flyttinger av *familie*grunner, enten ved at nordmenn har tatt med seg ektefeller og barn de har fått i utlandet, eller at innvandrere har tatt med seg eller hentet inn familie. I tidligere tider var *utdanning* og *flukt* som grunner for innvandring til Norge ikke særlig utbredt, og heller ikke adopsjon.

Da innvandringen til Norge skjøt fart på slutten av 1960-tallet, gjaldt det først og fremst arbeidsinnvandring av ufaglært arbeidskraft. I 1975 ble det satt en stopp for denne typen innvandring, og familieinnvandring med tilknytning til dem som kom før 1975 tok over. Samtidig kom oljevirksomheten i gang med dens behov for fagfolk, og det oppstod etter hvert flere flyktningskapende situasjoner rundt om i verden som fikk betydning for innvandringen til Norge.

Det er ikke foretatt egne intervjuundersøkelser om innvandringsgrunner, men for årene 1990-1993 er det brukt data fra utlendingsforvaltningen til å skille ut noen hovedgrunner til innvandring. På grunn av begrensninger i dette datagrunnlaget får vi ikke vite noe om de innflyttende nordiske statsborgerne.

Av ikke-nordiske statsborgere som flyttet til Norge for første gang i tidsrommet 1990-1993, kom om lag halvparten som flyktninger eller som flyktningers familiemedlemmer (Statistisk sentralbyrå 1995a). I 1993 kom det nesten 11 000 personer av fluktgrunner, mens tilsvarende tall for hvert av de tre foregående årene lå rundt 6 000.

Vel en firedel av innflyttingene skyldtes familiegrunner som ikke hadde med flukt å gjøre. Minst 35 prosent av denne innflyttingen igjen (1 200-1 300 personer årlig) skyldtes at de utenlandske statsborgerne var blitt i familie med en norskfødt ved adopsjon eller ekteskap.

9 prosent av de ikke-nordiske innvandrerne som kom 1990-1993 fikk opphold på grunn av arbeid og 8 prosent på grunn

[3] Flyttemønsteret for undergrupper som f.eks. pensjonistene er imidlertid ikke studert.

av utdanning. Tallene for innflyttinger på grunn av arbeid og utdanning endret seg lite i perioden, og lå hvert år på litt over 1 000 personer for hver av disse to innvandringsgrunnene. Det følger lite familieinnflytting med de som kommer til Norge for å ta utdanning, mens arbeidsinnvandrerne langt oftere har familie med seg.

Flest flyktninger kom det fra Øst-Europa, Asia og Afrika, mens de som har kommet på grunn av utdanning og arbeid stort sett er fra Vest-Europa og Nord-Amerika. Fra disse landene er det også flest som har kommet av familiegrunner som ikke har med flukt å gjøre.

Pakistanere har spesielt mye kontakt med hjemlandet

Det forekommer i alle innvandrergrupper at noen flytter til Norge flere ganger, men bare hos pakistanerne er fenomenet direkte utbredt. Av de 268 pakistanske 17-årige andregenerasjonsinnvandrerne bosatt i Norge 1. januar 1996, hadde hele 40 prosent hatt minst ett folkeregistrert utenlandsopphold i sin levetid (altså utflyttinger med intensjon om minst 6 måneders fravær fra Norge). Av de pakistanske førstegenerasjonsinnvandrerne på samme alder hadde 20 prosent hatt et registrert utenlandsopphold *etter* at de hadde flyttet til Norge for første gang. I tillegg til dette kommer eventuelle fravær på mindre enn 6 måneder. Blant flytterne er det like mange gutter som jenter.

Utflyttinger og bofasthet

Kan en bruke årlige innflyttingstall for ulike nasjonalitetsgrupper til å si noe om hvor mange innvandrere fra hver gruppe det etterhvert blir i Norge? Nei, så enkelt er det ikke, for en del innvandrergrupper er preget av at mange drar ut igjen etter relativt kort tid, mens andre grupper i større grad blir værende her svært lenge eller for alltid. Det som har betydning for bestandsutviklingen er altså ikke bare hvor mange som kommer, men også av hvor mange som blir værende. Dette er et spørsmål om bofasthet.

Innflyttere blir ikke spurt om hvor lenge de planlegger å bli i Norge, bortsett fra at de må ha til hensikt å bo her minst 6 måneder for i hele tatt å bli folkeregistrert. Den eneste måten å finne varigheten på oppholdene er å vente en hel del år, og så undersøke hva som har skjedd. Den nødvendige ventingen gjør imidlertid at vi ikke får vite noe om de innvandrerne som kommer til landet nå for tida.

Bare for dem som er døde kan vi gjøre opp endelig regnskap. For alle andre vet vi bare om de bor i landet i dag, og hvis de ikke gjør det, så vet vi når de drog og dermed hvor lenge det foreløpig siste oppholdet i landet var.

I perioden 1971-1985 kom vel 146 000 førstegenerasjonsinnvandrere for første gang til Norge. Bare ett år etter innflyttingene var denne massen redusert med 15 000. Etter to år er tallet nede på 95 500, og etter ti år har bare 59 200 eller 41 prosent av de opprinnelige innflytterne vært til stede. Så godt som hele reduksjonen skyldes utflyttinger, for dødsfall er det få av blant unge innflyttere. Vi legger merke til at den største reduksjonen i antallet skjer allerede etter ett års botid. En femdel av alle innvandrere er altså ute igjen før det har gått ett år.

Det er store forskjeller mellom nasjonalitetsgruppene. Tallet på amerikanere er redusert til bare 17 prosent etter ti år, mens tallet på briter og dansker er redusert til en firedel av de opprinnelige innvandrerne. I motsatt ende av bofasthetsskalaen finner vi først og fremst

Figur 4.6. Førstegenerasjonsinnvandrere flyttet til Norge 1971-1988. Andel bosatte 1-10 år etter første innflytting. Prosent

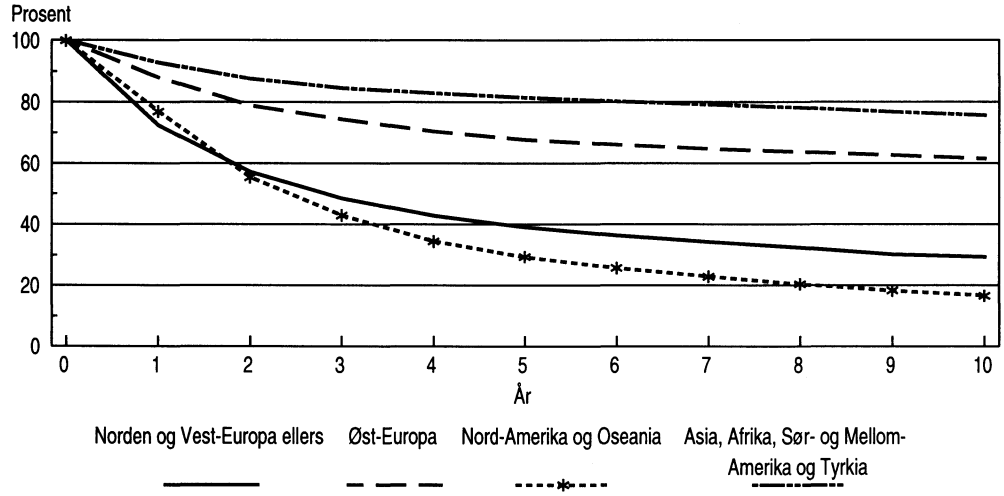

vietnameserne og pakistanerne, der henholdsvis 92 og 91 prosent av innflytterne 1971-1985 bodde i Norge ti år etter innflyttingen. Høy bofasthet har også innvandrere fra Marokko, Filippinene, Chile og Etiopia.

Av hovedgruppene er vestlige innvandrere nede på under 30 prosent bofaste etter 10 år. For østeuropeerne er tilsvarende tall 61 prosent, mens tre firedeler av innvandrerne fra tredje verden fortsatt er i Norge 10 år etter innflyttingen.

Av alle innvandrerne som har flyttet til Norge etter 1970 var 78 prosent bosatt her ved inngangen til 1996. Nesten alle vietnamesere som har kommet i årenes løp er her fortsatt. Selv om det har foregått mye flytting fra og til Pakistan opp gjennom årene, så var 85 prosent av alle som har kommet etter 1970 til stede i Norge 1. januar 1996. Omtrent samme andel gjelder også for personer fra Marokko og Sri Lanka.

Få flyktninger har reist tilbake

Blant innvandrerne påkaller flyktningene spesiell interesse. Fra 1971 til og med 1993 kom det i alt 56 900 flyktninger til Norge (fratrukket de som ikke fikk oppholdstillatelse, men ellers medregnet alle som kom av fluktgrunner og deres familiemedlemmer). 1. januar 1996 var 50 900 eller 90 prosent av dem fortsatt bosatt her i landet. Tallet inkluderer mange som hadde kommet til Norge i 1993 eller like før, men viser likevel en stor bofasthet blant flyktningene fram til i dag. De andre innflytterne i samme periode var klart mindre stabile, for bare 46 prosent av de 239 000 innflyttede *uten* fluktbakgrunn var bosatt her 1. januar 1996. Hovedforklaringen til forskjellen er at flyktninger sjelden kan vende tilbake til hjemlandet før det har gått en god del år (i beste fall), og på den tida har de begynt å slå rot i Norge.

Det er ikke uvanlig å snakke om "flyktninger og innvandrere" for å markere at flyktningene ikke er vanlige innvandrere. Men statistikken over bofasthet viser altså

at det er få grupper som er så sanne innvandrere som nettopp flyktningene. Noen av de andre "innvandrerne" derimot, som f.eks. franskmenn og dansker, kunne vært kalt for besøkende og ikke innvandrere.

Fra 1990 og særlig etter 1993 har tilbakevendingen av tredje verdens innvandrere økt. Hovedårsaken til at 1990 framstår som et skilleår, er politiske endringer både i øst og vest. Av de flyktningene som kom i årene 1971-1993 var det ved inngangen til 1996 flest chilenere som hadde reist fra Norge (1 020). De største utflyttede flyktninggruppene ellers var iranere (640), srilankere (530) og vietnamesere (530). Etter dette tidspunktet, altså i 1996, har framfor alt bosnierne begynt å forlate Norge (930 utvandret i 1996). I forhold til hvor mange som kom til Norge fram til 1993 er det flest tsjekkere som har flyttet herfra (31 prosent) og dernest chilenere (18 prosent).

Tilbakevending til hjemlandet eller til andre land?

Hvis vi ser bort fra den varierende bofastheten, og bare konsentrerer oss om de som tross alt har gjenutvandret, så utmerker vietnameserne seg med en spesielt lav andel som reiser tilbake til *hjemlandet*. Bare 9 prosent av de som har utvandret har reist til Vietnam. I stedet har mer enn halvparten reist til USA, Australia og Frankrike. Høyest andel hjemvendte er det blant svensker, islendinger og dansker - egentlig ikke overraskende med tanke på hvor nære deres fødeland befinner seg geografisk og på andre måter.

Ellers viser det seg at folk fra Bangladesh og Tanzania i relativt stor grad vender hjem, for manges vedkommende etter endt videreutdanning i Norge.

4.1.5. Fødte, fruktbarhet og barnetall

Denne delen handler om i hvilken grad innvandrerne får etterkommere i Norge. Vi begynner med å spørre hvor mange som hvert år blir født med innvandrerbakgrunn. Deretter skal tallene på fødte sammenholdes med antall innvandrerkvinner, for på den måten å finne ut hvor mange barn hver kvinne får i gjennomsnitt.

Stadig flere fødes med innvandrerbakgrunn

Av fødte med innvandrerbakgrunn har vi to typer: De som fødes med to førstegenerasjonsinnvandrere som foreldre, altså det vi har kalt andregenerasjonsinnvandrere, og de som bare har én utenlandsfødt forelder mens den andre forelderen er født i Norge. I forhold til tilveksten av innvandrerbefolkningen er det bare andregenerasjonsinnvandrerne som har interesse, men om en er opptatt av *alle* etterkommerne etter innvandrerne, kan en ikke glemme de mange som kommer til verden med blandet foreldrebakgrunn.

Helt i begynnelsen av 1970-årene ble det i Norge født 200-300 andregenerasjonsinnvandrere. Senere har tallet steget jevnt og trutt, og i 1995 var det på 3 340 eller 5,5 prosent av alle fødte. Samme år ble det i tillegg født 4 600 personer med én norskfødt og én utenlandsfødt forelder. Til sammen var det dermed i alt 7 900 eller 13 prosent av de fødte i 1995 som hadde minst én utenlandsfødt forelder.

Nær halvparten av alle fødsler med to utenlandsfødte foreldre skjer i Oslo. Der utgjorde de i 1995 rundt 18 prosent av de fødte. Nær en tredel av dem som ble født i Oslo det året hadde minst én utenlandsfødt forelder.

Figur 4.7. Andel fødte i Norge med to utenlandsfødte foreldre. 1971-1995. Prosent

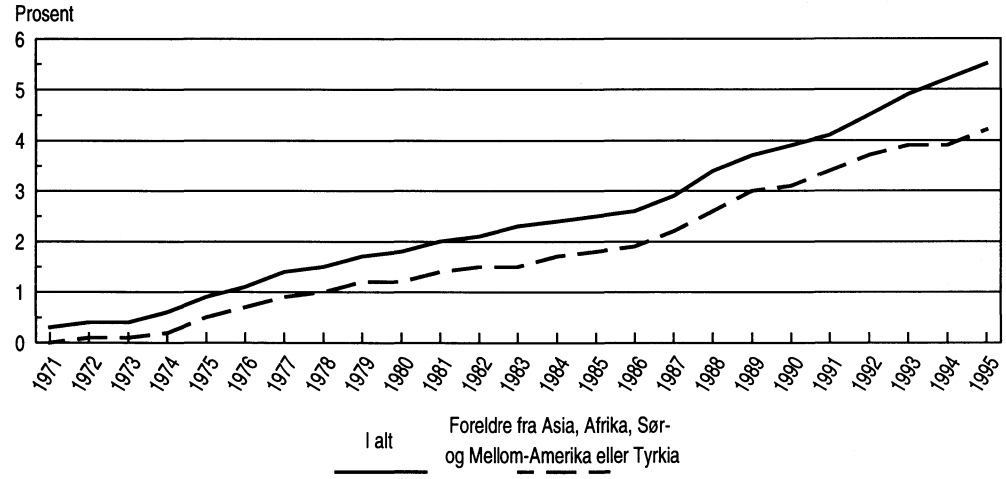

Av alle fødte andregenerasjonsinnvandrere i 1995 hadde tre firedeler eller nær 2 600 bakgrunn fra tredje verden. I de siste årene har det vært relativt størst økning av fødte med bakgrunn fra Øst-Europa. Den klart største enkeltnasjonaliteten har vært og er fortsatt de som har pakistanske foreldre, med om lag 500 fødte hvert år. Vel 300 har vietnamesiske foreldre. Dette er tall som har vært noenlunde stabile etter 1990. Klart økende fødselstall er det for bosniere, somaliere og srilankere. Den sistnevnte gruppa kom i 1995 opp på samme nivå for fødte som vietnameserne.

Den utenlandsfødte forelderen til de fødte som bare har én slik forelder, er oftest fra Sverige, Danmark, Storbritannia, USA og Tyskland (til sammen 2 200). Det er også en del som har mor eller far fra land som Filippinene (160), Polen og Chile (begge 130). Samlet sett har ikke denne kategorien økt spesielt mye de siste 20 årene.

Det har hvert år fra midten av 1980-tallet vært en økende andel andregenerasjonsinnvandrere av alle fødte med innvandrerbakrunn, fra 31 prosent i 1985 til 42 prosent ti år seinere. For vesteuropeere og nordamerikanere har andelen gått ned, mens den for tredje verden og særlig Øst-Europa har økt markert de siste ti årene. Årsaken til disse endringene er i første rekke at *sammensetningen* av disse hovedgruppene har endret seg mye. Det har ganske enkelt kommet mange innvandrere av de nasjonalitetsgrupper som erfaringsmessig får barn med hverandre.

Innenfor hver enkelt nasjonalitetsgruppe av en viss størrelse har det derimot vært til dels forbausende små endringer. Siden begynnelsen av 1980-tallet har f.eks. andelen andregenerasjonsinnvandrere av fødte med pakistansk bakgrunn holdt seg på rundt 90 prosent. Blant vietnameserne har andelen variert mellom 80 og 90 prosent, og for tyrkerne har den hele tida holdt seg rundt 74 prosent andregenerasjonsinnvandrere. Men blant jugoslavene har det med årene vært en økning i

Tabell 4.1. Andel født med to utenlandsfødte foreldre av alle født med innvandringsbakgrunn, etter landbakgrunn[1]. 1995[2]

Landbakgrunn	Prosentandel med to utenlandsfødte foreldre	Født med innvandringsbakgrunn
Somalia	93,4	226
Bosnia-Hercegovina	93,3	225
Vietnam	90,8	359
Pakistan	90,2	563
Sri Lanka	89,9	348
India	79,5	156
Tyrkia	74,4	270
Jugoslavia	71,5	253
Marokko	56,8	183
Iran	52,8	193
Chile	39,0	213
Filippinene	20,5	205
Nederland	19,7	122
Polen	18,2	159
Finland	10,9	138
Danmark	10,6	658
Storbritannia	8,9	383
Thailand	8,8	114
Sverige	8,4	812
Tyskland	7,4	216
USA	7,3	341

[1] Mors eller eventuelt fars fødeland. [2] Bare nasjonalitetsgrupper med mer enn 100 fødte.

andelen andregenerasjonsinnvandrere, i takt med at denne nasjonalitetsgruppa har endret sammensetning. I etablerte innvandrergrupper som chilenerne og marokkanerne er det derimot mulig å se en jevn nedgang i andelen fødte der begge foreldrene er innvandrere.

I et år som 1995 varierer andelen andregenerasjonsinnvandrere fra hele 93 prosent blant de født med bakgrunn fra Somalia og Bosnia, til bare 7 prosent blant amerikanere og tyskere. De som topper lista er ellers Vietnam, Pakistan og Sri Lanka, mens en på bunnen i tillegg til amerikanerne og tyskerne finner dem som har bakgrunn fra Norden, Thailand og Storbritannia (alle under 11 prosent). Til sammenligning var det blant de født med norsk bakgrunn 92 prosent som hadde to norskfødte foreldre.

En lav andel andregenerasjonsinnvandrere blant de født, og tilsvarende høy andel med blandet foreldrebakgrunn, forteller at vedkommende nasjonalitetsgruppe gjennomgår en assimileringsprosess i påfølgende generasjoner.

Av de som fødes i Norge et år vil det i de etterfølgende årene være en del som utvandrer. Vi vet at utvandringen generelt er størst blant de som har bakgrunn fra Norges naboland, og vi vet dessuten at utvandringen er større blant de som har rein innvandrerbakgrunn enn blant de som har blandet bakgrunn. Dette fører til at den lave andelen andregenerasjonsinnvandrere blant særlig svensker, amerikanere og briter blir ytterligere redusert etter hvert som fødselskullene vokser til i Norge. Mens f.eks. 9 prosent av de født i 1990 med bakgrunn fra USA var andregenerasjonsinnvandrere, blir tallet redusert til 5 prosent når en begrenser opptellingen til dem som fortsatt var bosatt i Norge 1. januar 1996. Blant vietnameserne, for å ta det motsatte ytterpunktet, er det ingen merkbar reduksjon.

Mens andregenerasjonen består av bare to hovedtyper, finnes det mange varianter av født i tredje generasjon. Så langt kan en telle på ei hånd de personer som er født med to andregenerasjonsinnvandrere som foreldre. Det vanligste tredjegenerasjonstilfellet er at den ene forelderen er andregenerasjonsinnvandrer mens den andre er uten noen innvandringsbakgrunn. I 1995 ble det født 132 slike barn. 41 barn ble født med én forelder som førstegenerasjonsinnvandrer og den andre som andregenerasjonsinnvandrer.

Mens halvparten av barn *uten* innvandrerbakgrunn nå fødes utenfor ekteskap, gjaldt det samme for bare 13 prosent av de fødte andregenerasjonsinnvandrerne i 1995. Barna født i blandede parforhold lå mellom disse nivåene med 38 prosent utenfor ekteskap. Ikke overraskende er det flest av de med nordisk bakgrunn som fødes utenfor ekteskap, mens når foreldrene er fra land som Pakistan, Sri Lanka, India, Marokko og Tyrkia er andelen bare rundt 5 prosent. Somaliere, vietnamesere og iranere avviker fra dette lave nivået med en andel på over 20 prosent født utenfor ekteskap.

Relativt høye andeler fødsler utenfor ekteskap kan være et "importert" kulturtrekk eller være et resultat av vellykket integrering i det norske samfunnet (eller kanskje også det motsatte). Coleman (1994) mener at tallet på fødte utenfor ekteskap kan være en indikator på "sosial endring og muligens assimilasjon". I vårt tilfelle er imidlertid botida så kort at det neppe er snakk om direkte kopiering av norsk praksis.

Samlet fruktbarhetstall

Vi har sett hvor mange barn med innvandrerbakgrunn det blir født i et år som 1995. Det vi nå spør oss om, er hvor høye eller lave disse tallene er, sett i forhold til det antall kvinner som står bak. Vi kunne da ganske enkelt ha delt antall fødsler på antall kvinner i fødedyktig alder, men et slikt regnestykke ville ikke tatt hensyn forskjeller i aldersfordelingen mellom gruppene. Ved å bruke et mål som kalles samlet fruktbarhetstall (SFT) blir imidlertid aldersforskjellene jevnet ut. I beregningen av SFT er antall barn pr. kvinne regnet ut for hver enkelt aldersgruppe, og så blir tallene for hver aldersgruppe summert til slutt.[4] For at ikke små tilfeldige variasjoner skal gi for store utslag, bør SFT ikke beregnes for små grupper.

I en stor og stabil befolkning der alle aldersgrupper er godt representert, gir samlet fruktbarhetstall for et gitt år uttrykk for hvor mange barn kvinner vil få i gjennomsnitt dersom de gjennomlever hele sin fødedyktige periode med dette årets fruktbarhet (og dødsfall ikke forekommer). I innvandrerbefolkninger derimot er aldersfordelingen gjerne veldig ujevn (noen aldersgrupper mangler kanskje helt), og inn- og utvandringer slår sterkt ut på sammensetningen av gruppene. Forutsetningen om stabilitet er på ingen måte innfridd. Det gjør at de eldste innvandrerkvinnene ikke nødvendigvis er særlig representative for de som er yngre. SFT for innvandrerkvinner blir dermed først og fremst et avansert mål for antall fødte i forhold til antall kvinner, og ikke noen pålitelig indikasjon på hvor mange barn de ender opp med til slutt.

En kan ikke gå ut fra at *voksne* kvinner som innvandrer til et land er i samme situasjon med hensyn til det å få barn som det andre kvinner er. Svært mange av kvinnene som innvandrer, gjør det nettopp for å inngå, gjenoppta eller videreføre et ekteskap og så få barn (ev. kombinert med andre grunner). På samme måte er det også blant norske kvinner mange som får barn like etter at de har giftet seg eller foretatt en flytting. I et nybygd boligområde vil fruktbarheten gjerne være høyere de første årene etter innflytting enn det den vil bli seinere.

Også de som kommer av andre grunner enn familieforhold er gjerne i en alder

[4] Samlet fruktbarhetstall er her summen av 5-årige aldersavhengige fruktbarhetsrater for kvinner 15-44 år, multiplisert med 5.

som gjør det naturlig å finne en partner og så få barn. På den annen side er det også en del kvinner som flytter hit for å være her bare noen få år, og disse vil nok ofte vente med å få barn til de har returnert til hjemlandet. Dette understreker bare hvordan fødselsmønsteret blant innvandrerkvinner alltid er påvirket av inn- og utvandringer (Reinans 1993).

Ut fra dette vil det være naturlig å sette et hovedskille mellom innvandrere som har kommet som voksne og de som har kommet som barn. Til den siste gruppa

Tabell 4.2. Samlet fruktbarhetstall[1] etter innvandringsalder/alder og landbakgrunn[2]. Utenlandsk landbakgrunn gjelder førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn. 1994 og 1995 samlet

		Innvandringsalder		Middelfolkemengden av kvinner
		0-17	18-44	
		Alder[3]		
Landbakgrunn	Alle	15-44	18-44	15-44 år[3]
Hele befolkningen	1,87	1,83	1,93	1 841 899
Norge[4]	1,83	1,83	1,88	1 736 460
Utlandet i alt	2,57	1,88	2,68	105 438
Norden	2,15	1,67	2,18	19 494
Vest-Europa ellers, unntatt Tyrkia	1,88	1,25	1,93	10 684
Øst-Europa	2,29	1,26	2,46	16 300
Nord-Amerika og Oseania	1,77	1,01	1,77	4 629
Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia	2,93	2,16	3,06	54 330
Vestlige land[5]	2,02	1,47	2,05	34 807
Ikke-vestlige land	2,79	2,02	2,93	70 631
Utvalgte grupper				
Pakistan	3,60	2,94	3,75	7 337
Sri Lanka	3,50	-	3,55	3 636
Jugoslavia	3,09	1,56	3,56	3 731
Tyrkia	2,83	2,37	3,03	3 837
Vietnam	2,75	1,70	2,79	6 956
Filippenene	2,34	-	2,50	4 922
Sverige	2,28	2,01	2,32	7 678
Bosnia-Hercegovina	2,19	0,33	2,35	5 001
Danmark	2,16	1,61	2,17	7 542
Chile	2,10	3,97	2,20	3 041
Storbritannia	2,05	-	2,16	3 477
Polen	1,97	-	2,08	4 305
Iran	1,85	-	2,13	3 422
Norge	1,83	1,83	1,88	1 736 460
USA	1,80	-	1,80	3 599

[1] Her er samlet fruktbarhetstall (SFT) summen av 5-årige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-44 år, multiplisert med 5. [2] Landbakgrunn er eget, mors eller fars fødeland hvis dette er i utlandet, ellers Norge. [3] Alder ved utgangen av hendelsesåret. [4] For personer med landbakgrunn Norge tas det bare hensyn til alder, ikke innvandringsalder. [5] Vest-Europa unntatt Tyrkia, og Nord-Amerika og Oseania.

kunne en eventuelt legge til andregenerasjonsinnvandrerne, men av dem er det i Norge ennå svært få som er gamle nok til å få barn. Hvis en ønsker å finne ut om fruktbarheten arves i flere generasjoner, må en altså vente en del år for å få norske tall.

For å få store nok grupper å regne på, har vi slått 1994 og 1995 sammen. Samlet fruktbarhetstall (SFT) for hele befolkningen var for disse to årene på 1,87. For førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn var SFT på 2,57, mens det for resten av befolkningen var på 1,83. Innvandrerkvinnene drog altså opp SFT for landet som helhet med fire hundredels barn.

Blant de største innvandrergruppene hadde kvinner fra Somalia den høyeste verdien for SFT med 5,53. På de neste plassene er Marokko (3,76), Pakistan (3,60) og Sri Lanka (3,50). For tredje verden samlet var SFT 2,93.

Det tallene for SFT forteller oss er strengt tatt ikke mye mer enn at innvandrerkvinner er i en situasjon hvor det er naturlig å få mange barn (men samtidig avspeiler selvsagt tallene reelle forskjeller mellom nasjonalitetsgruppene). Bare hvis en begrenser seg til dem som innvandret som barn (dvs. yngre enn 18 år), får en opphevet de spesielle effektene som det å innvandre i voksen alder gir.

Tallgrunnlaget er da dessverre noe svakere, men vi ser i alle fall at SFT for de som innvandret som barn bare er på 1,88, eller med andre ord nesten det samme som for den norske delen av befolkningen. For kvinner fra tredje verden er tallet nå 2,16 (mot 3,06 for vokseninnvandrerne), mens vesteuropeiske kvinner er helt nede på 1,25. Av de få enkeltlandsgruppene med mange nok kvinner som utregningsgrunnlag, har de pakistanske "barneinnvandrerne" SFT på 2,94, de tyrkiske 2,37 og de vietnamesiske bare 1,70. Selv om en tar hensyn til tilfeldige avvik kan det se ut som om pakistanske jenter følger i sine eldre landskvinners spor med hensyn til fruktbarhet, mens vietnamesiske jenter har lagt seg nærmere et norsk mønster.

For årene 1992 til 1995 var det små endringer i SFT for innvandrerne sett under ett. Av hovedgruppene er det bare for østeuropeerne (bortsett fra bosnierne) en kan se en klar tendens, og da i nedadgående retning. Blant enkeltnasjonalitetene har srilankerne økt SFT merkbart, mens marokkanere og en del andre mer etablerte innvandrergrupper har til dels klare tendenser til reduksjon i SFT over disse årene. Hvis gjennomsnittsalderen øker for ei gruppe, vil en naturlig oppleve at de fleste kvinnene har gjort seg ferdige med barnefødsler.

Som nevnt var SFT 2,16 for kvinner fra tredje verden med innvandringsalder lavere enn 18 år, mot 3,06 for de som kom som voksne fra de samme landene. En viss andel av denne forskjellen kan sannsynligvis tas som uttrykk for en tilpasning av innvandreres fruktbarhet til vertslandets (mens resten av forskjellen har mer med innvandrede voksne kvinners spesielle situasjon å gjøre, jf. diskusjonen ovenfor). I internasjonal litteratur er en tilpasning av fruktbarheten til vertslandets et gjennomgående funn (Coleman 1994, Kahn 1988 og 1994). De fleste undersøkelser bygger imidlertid på SFT fra ulike tidspunkter for hele befolkningsgrupper, slik disse måtte være sammensatt på hvert av tidspunktene. Det går derfor ikke alltid fram om tilpasningen forutsettes å skje i hvert enkelt individ, i neste generasjon eller i befolkningsgruppa som helhet.

Kvinners barnetall

Først når kvinnene i hovedsak har gjennomlevd sin fruktbare periode, er det mulig å telle opp hvor mange barn de har fått i sine livsløp. Kvinner i alderen 35-44 år er for en stor del ferdige med barnefødslene. Ved å vente til kvinnene har nådd denne alderen vil imidlertid barnetallet avspeile en fødselsaktivitet som fant sted for 10-20 år siden, så aktualiteten i forhold til det som skjer i dag er slik sett liten. De kvinnene som nå får barn følger ikke nødvendigvis i sine forgjengeres spor, og aller minst gjelder det for en så foranderlig gruppe som innvandrerne.

I denne sammenhengen er det barnetallet til førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn vi er opptatt av. Ved inngangen til 1996 hadde innvandrerkvinner i alderen 35-44 år i gjennomsnitt 2,04 barn, nesten det samme som norske kvinner (2,01). Forskjellene nasjonalitetsgruppene imellom er imidlertid store. Samlet sett har kvinner fra tredje verden 2,4 barn i gjennomsnitt, mens de andre hovedgruppene har færre barn enn norske kvinner, omkring 1,7-1,8. Av grupper med minst 120 kvinner i aktuell alder, er det somalierne med sine 3,7 barn som har flest. Den store gruppa av pakistanske kvinner er på praktisk talt samme nivå, etterfulgt av kvinner fra Marokko (3,5), Tyrkia (3,2) og Vietnam (2,9). Like under det norske gjennomsnittet dominerer vesteuropeere og nordamerikanere.

Tabell 4.3. Kvinner 35-44 år, etter antall barn og landbakgrunn. Utenlandsk landbakgrunn gjelder førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn. 1. januar 1996

Landbakgrunn	Antall barn i gjennomsnitt	Prosentandel av barna født i Norge	Prosentandel med minst 4 barn	Kvinner
Somalia	3,73	23	50	158
Pakistan	3,69	74	54	1 212
Marokko	3,49	65	50	242
Tyrkia	3,14	45	38	445
Vietnam	2,91	46	35	916
Jugoslavia	2,56	33	24	645
Chile	2,20	36	10	574
Iran	2,19	22	11	578
Island	2,14	56	9	318
India	2,10	80	9	484
Sri Lanka	2,07	47	10	423
Norge	2,01	99	7	286 783
Nederland	1,98	77	11	342
Frankrike	1,93	54	8	181
Storbritannia	1,84	73	7	843
Bosnia-Hercegovina	1,83	3	4	1 085
Tyskland	1,80	78	8	657
Danmark	1,78	74	6	1 369
USA	1,73	66	6	806
Finland	1,66	81	5	646
Sverige	1,61	73	5	1 463
Filippinene	1,59	74	5	1 036
Polen	1,37	60	2	1 051
Kina	1,32	47	3	317
Thailand	1,30	56	4	579
Russland	0,95	17	1	152

Innvandrergrupper med stort kvinneoverskudd i Norge (Thailand, Polen, Filippinene) hører blant de som har relativt få barn.

Noen grupper med et høyt gjennomsnittlig barnetall, har samtidig en andel barnløse som er høyere enn for de norske kvinnene, som har 12 prosent barnløse i aldersgruppa 35-44 år. Blant somalierne er 13 prosent uten barn og likevel har halvparten fire barn eller flere. Så mye som 20 prosent av de somaliske kvinnene har seks barn eller mer. Lavest andel barnløse av de større gruppene har pakistanerne, med bare 4 prosent. 54 prosent av pakistanske kvinner har barneflokker på fire barn eller mer.

I tillegg til at vi her snakker om barn født for flere år siden, er mange av dem faktisk kommet til verden i utlandet. Det er altså ikke innvandreres fruktbarhet i Norge disse tallene viser. Av de vestlige innvandrerkvinnene har tre firedeler fått barna sine her i landet, mens bare halvparten av de ikke-vestlige kvinnenes barn er født i Norge. Dette avspeiler at de vestlige innvandrerkvinnene i større grad har kommet til landet før de har fått barn, mens det særlig i flyktningfamilier naturlig nok vil være en god del barn som er født allerede før flyttingen til Norge.

Et viktig spørsmål er om barnetallet har tilknytning til hvor *kvinnene* er fra, eller om det er sammensetningen av *foreldreparet* som teller (eller kanskje er det til og med *mannens* bakgrunn som er den avgjørende faktor). For å finne svar på det kan barnetallet til kvinner som har fått barn med menn av samme utenlandske nasjonalitet sammenlignes med barnetallet til de kvinner som har fått sine barn i blandede parforhold. For de nasjonalitetsgruppene som er godt representert med minst to partyper, er hovedmønsteret at partypen 'innvandrerkvinne - norsk mann' har flere barn enn både reine innvandrerpar og blandede par med norsk kvinne. Dette gjelder imidlertid først og fremst for par med bakgrunn fra vestlige land. For par med fjernere bakgrunn er derimot det typiske at kvinner i reine innvandrerpar har flest barn, mens kvinner i de to andre partypene er på norsk nivå eller litt lavere når det gjelder barnetallet.

På bakgrunn av dette må en konkludere med at *parets* sammensetning og bakgrunn betyr vel så mye for barnetallet som hvor kvinnene er fra. Men fordi begge partypene der kvinnen er innvandrer har flere barn enn par der bare mannen er innvandrer, forstår vi at kvinnenes bakgrunn betyr noe.

4.1.6. Døde og dødelighet

I innvandrerbefolkningen er det foreløpig få gamle, og dermed er det relativt få av dem som dør i løpet av et år. I 1995 døde vel 1 000 innvandrere, hvorav nær halvparten var fra USA, Sverige og Danmark. I disse gruppene finner vi nemlig de fleste innvandrere over 80 år. Bare 160 personer fra tredje verden var blant de døde i 1995.

Utover i neste århundre, når innvandrerne fra rundt 1990 blir gamle, vil dødstallene for innvandrere øke kraftig. Foreløpig har vi for små tall til å sammenligne innvandrergruppers dødelighet med den norske dødeligheten.

4.1.7. Overganger til norsk statsborgerskap

De fleste utenlandske statsborgere må ha bodd sju år sammenhengende i Norge for å kunne få norsk statsborgerskap. Viktigste unntakstilfeller fra denne hovedregelen er at personer som er gift med norsk

borger bare trenger fire års botid, nordiske borgere må ha to år, mens barn under 12 år (medregnet utenlandsadopterte) enkelt sagt får sine foreldres statsborgerskap uansett botid. Dobbelt statsborgerskap tillates normalt ikke.

For en utlending som allerede har varig oppholdstillatelse i Norge, er betydningen av norsk statsborgerskap liten i det daglige. Men det kan være viktig nok for den enkelte å få et vesteuropeisk pass, være beskyttet av norske myndigheter i utlandet, kunne stemme ved stortingsvalg, avtjene militærtjeneste i Norge eller å kunne få arbeid i helt spesielle offentlige stillinger. I forhold til utvisning på grunn av alvorlig kriminalitet er norsk statsborgerskap en ekstra sikkerhet, og mange antar nok at norske statsborgere vil være mindre utsatt for endringer i innvandringspolitikken. Hva en mister når en må oppgi sitt gamle statsborgerskap vil variere. Kostnadene består blant annet i tapte rettigheter i ens gamle hjemland, og dessuten kan det være psykologiske kostnader forbundet med å skifte nasjonalitet (Yang 1994).

Helt fra 1977 til 1988 lå antall tildelinger av norsk statsborgerskap på mellom 2 000 og 3 000. Deretter lå nivået på rundt 5 000 pr. år fram til 1993. I 1994 ble det så gitt norsk statsborgerskap til 3 000 flere enn året før, og i 1995 til ytterligere 3 200 flere. Også i 1996 økte antall tildelinger litt, og da var tallet kommet opp på 12 200. Den rekordstore økningen hadde sammenheng med at det i 1994-1995 var sju år siden de store innflyttingsårene 1987-1988.

Hele 95 prosent av dem som fikk norsk statsborgerskap i 1995 var ikke-vestlige.

Figur 4.8. Utenlandske statsborgere som fikk norsk statsborgerskap, etter tidligere statsborgerskap. 1977-1996

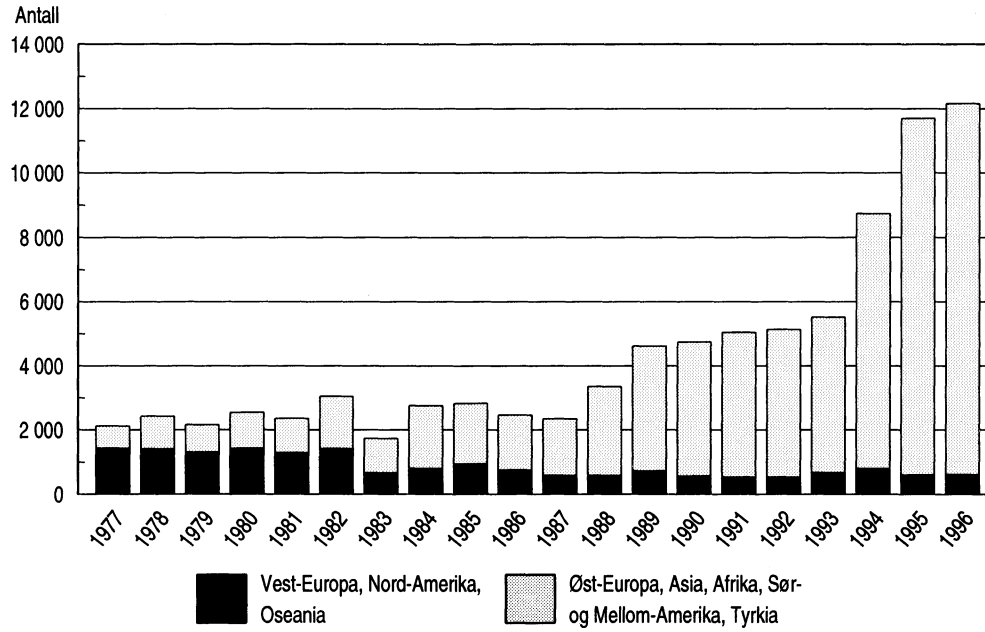

Iranerne var den største enkeltgruppa med 1 400 overganger til norsk statsborgerskap.

Vel halvparten av dem som fikk norsk statsborgerskap i 1995 hadde vært i Norge om lag sju åtte år. Dette er personer som søkte om norsk statsborgerskap så snart de kunne. Nærmere 30 prosent hadde bodd i Norge så lenge at de kunne ha skiftet til norsk statsborgerskap allerede før 1995. De resterende 20 prosentene var barn og andre som ikke trengte å vente i sju år. Den store veksten i overganger til norsk statsborgerskap har altså til en viss grad sammenheng med at også en del *langtidsboende* innvandrere nå ønsker å bli norske statsborgere. Det gjelder særlig pakistanere, men også srilankere, jugoslaver og tyrkere.

Av alle utenlandske statsborgere med sju års botid eller mer ved inngangen til 1995, benyttet 7,5 prosent anledningen til å skifte til norsk statsborgerskap i det påfølgende året. Så mange som halvparten av somalierne, irakerne og iranerne med sju års botid hørte til denne kategorien. For jugoslaver, vietnamesere og srilankere var tilsvarende andel rundt en tredel, mens det blant pakistanerne bare var 10 prosent som skiftet til norsk statsborgerskap så snart de kunne. Det at pakistanerne er mer avventende med å skifte, kan skyldes at de har mye kontakt med opprinnelseslandet.

Blant vestlige statsborgere med sju års botid var iveren etter å skifte statsborgerskap så begrenset at bare 1 prosent av dem gjorde det i 1995. De nasjonalitetsgruppene fra tredje verden som er sterkt inngiftet med nordmenn kom også lavt ut. Særlig i denne siste kategorien har mange kunnet skifte statsborgerskap allerede etter fire år.

Av førstegenerasjonsinnvandrerne som innvandret 1977-1985, og som ble boende i landet, hadde 35 prosent skiftet til

Figur 4.9. Andel som har blitt norske statsborgere etter 1-10 års botid. Førstegenerasjonsinnvandrere flyttet til Norge. 1971-1988. Prosent

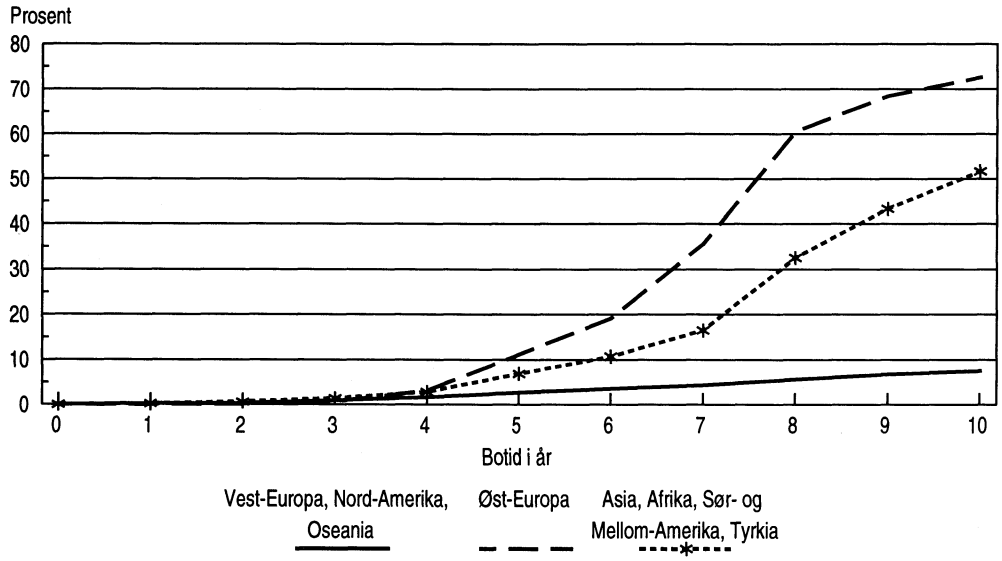

norsk statsborgerskap ti år seinere. Blant de vestlige innvandrerne var det ikke flere enn 7,5 prosent som hadde skiftet, mens hele 54 prosent av de ikke-vestlige hadde valgt å bli norske statsborgere. Flest med norsk statsborgerskap etter ti år var det blant filippinere, kinesere og polakker, og mange var det også blant etiopiere og vietnamesere. Blant islendinger og amerikanere var det nesten ingen som ville bli norske statsborgere. En slik skeivhet i hvem som ønsker å beholde sitt statsborgerskap, har konsekvenser for hvordan en tolker statistikker over utenlandske statsborgere.

Det finnes ikke norske data som forklarer årsakene til at noen utenlandske statsborgere velger å naturalisere seg og andre ikke. Icduygu (1996) finner for tyrkere i Sverige og Australia at det for de aller fleste er et pragmatisk og ikke et

Figur 4.10. Førstegenerasjonsinnvandrere innvandret første gang 1975. Av disse bosatt 1. januar 1996, medregnet ektefeller innvandret etter 1975, og barn født i Norge

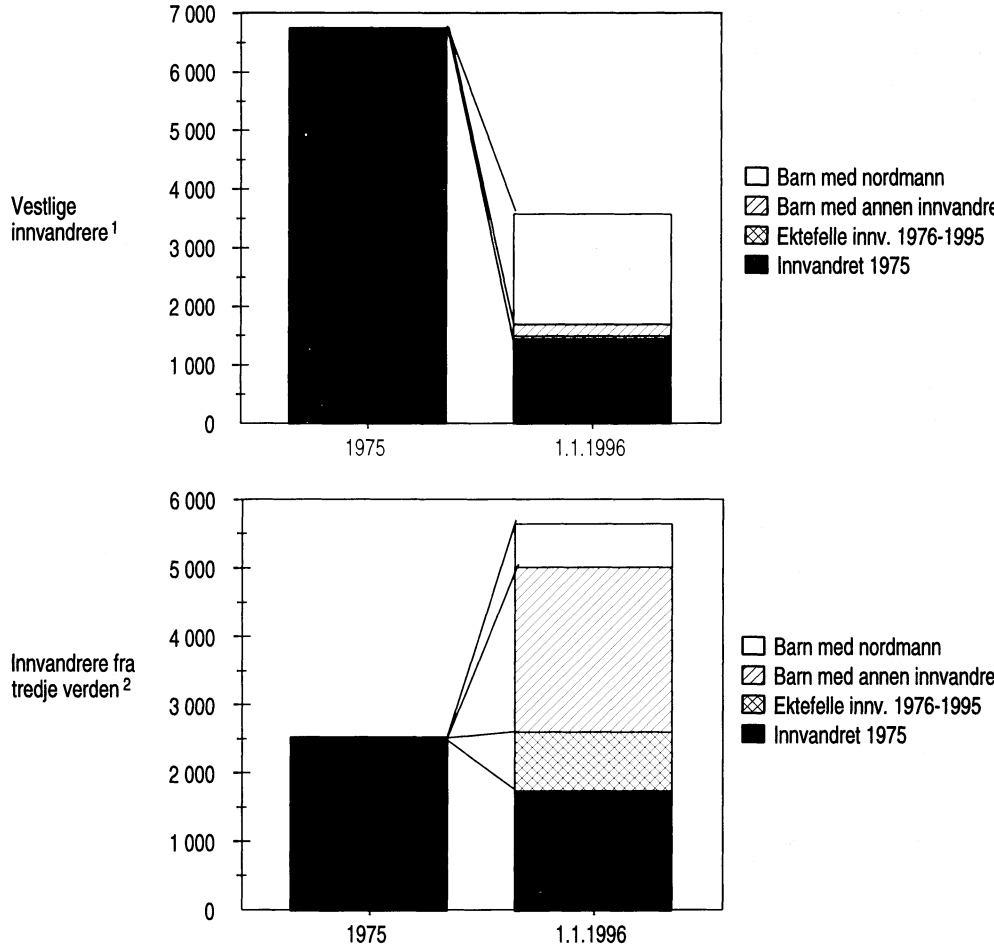

[1] Vest-Europa unntatt Tyrkia, Nord-Amerika og Oseania.
[2] Asia, Afrika, Sør-Amerika, Mellom-Amerika og Tyrkia.

normativt eller moralsk spørsmål. Å unngå visaproblemer var for tyrkerne i Sverige den mest utbredte grunnen for å skifte, etterfulgt av et ønske om å trygge barnas framtid og å kunne stemme.

Overgang til norsk statsborgerskap kan i hovedsak tolkes som en intensjon om varig opphold, selv om enkelte har valgt å få et bedre pass for en eventuell framtidig flytting til et annet vestlig land. Av de som har utvandret etter å ha fått norsk statsborgerskap, er det flest pakistanere (600), men de har neppe hatt videreflytting til tredjeland som hovedmotiv.

4.1.8. Innvandrergruppers vekst medregnet ektefeller og barn

Ei gruppe av innflyttere et år kan i de etterfølgende årene bli til ei større gruppe ved familiegjenforening eller -etablering, og ved barnefødsler. Gruppa kan også bli redusert i størrelse på grunn av utvandring og dødsfall. Hvordan dette har artet seg for ulike nasjonalitetsgrupper kan studeres for det enkelte innflyttingskull.

I et år som 1975 kom det 9 600 førstegangsinnflyttere til Norge. Fram til og med 1995 hadde 1 200 av dem giftet seg med innvandrere som kom *etter* 1975. I samme 20-årsperiode fikk 1975-kullet 3 300 barn i Norge sammen med andre innvandrere (og dessuten 2 900 barn sammen med ikke-innvandrere). Medregnet innvandrede ektefeller og norskfødte barn med to innvandrerforeldre vokste altså de opprinnelig 9 600 personene til minst 14 000 i løpet av 20 år. Men avgangen i løpet av perioden var også betydelig, så 1. januar 1996 var bare halvparten av de 14 000 fortsatt bosatt i Norge (altså 7 000 personer). Selv med familiesupplering utgjorde 1975-kullet ved inngangen til 1996 bare nær tre firedeler av de opprinnelige innflytterne.

Antallsutviklingen for de ulike nasjonalitetsgruppene er imidlertid nokså forskjellig. De 1 700 innvandrerne fra Nord-Amerika/Oseania var 20 år seinere redusert til ei gruppe på bare 173 personer eller 10 prosent, selv om en altså tar med ektefeller og barn (200 barn som de fikk med ikke-innvandrere er da ikke medregnet). De nordiske og vesteuropeiske innvandrerne var etter 20 år redusert til ei gruppe på 30 prosent av det opprinnelige 1975-kullet, mens tilsvarende andel for østeuropeerne var 83 prosent. For de 2 500 1975-innvandrerne fra tredje verden var utviklingen annerledes, for de var blitt dobbelt så mange 1. januar 1996. Den største enkeltnasjonaliteten av disse var pakistanerne, der de 1 100 personene i 1975-kullet var blitt tre ganger så mange (3 200) pr. 1. januar 1996 når en regner med supplering av ektefeller og barn. Den indiske og tyrkiske gruppa ble fordoblet i samme periode.

Velger en å studere 1978-kullet får en det samme bildet. I tillegg til pakistanerne har marokkanerne og vietnameserne som kom det året blitt en god del flere fram til 1996.

4.1.9. Innvandrernes andel av folketilveksten i Norge

En befolkning vokser når det er flere fødsler og innvandringer enn dødsfall og utvandringer. I et år som 1995 vokste innvandrerbefolkningen med 8 700 etter at til sammen 10 800 utvandringer og dødsfall var blitt erstattet av 16 300 innvandringer og 3 300 fødsler. I det samme året vokste befolkningen i Norge med 21 500 personer, så innvandrerbefolkningen stod dermed for 41 prosent av den samlede befolkningsveksten i

1995, som for øvrig ikke var et år med spesielt stor innvandring.

I den siste tiårsperioden sett under ett har derimot innvandringen vært relativt høy. I løpet av disse årene økte innvandrerbefolkningen med 100 400, og bidrog dermed til 48 prosent av folketilveksten i denne perioden. Barn som ble født med én innvandrer og én ikke-innvandrer som forelder er ikke regnet med i disse tallene.

Sammenfattet kan en si at innvandrerne grovt sett står for halve folketilveksten i dagens Norge.

4.2. Sammensetningen av innvandrerne som bor i Norge nå, og noen endringstrekk

I denne delen vil vi se nærmere på de innvandrerne som er i Norge i dag, ut over det som allerede har kommet fram. Mens den første delen var knyttet direkte til utviklingen i tallet på innvandrere, tar denne delen opp andre demografiske kjennetegn og demografiske atferd som i alle fall ikke direkte har med antallet i Norge å gjøre. At demografiske faktorer henger sammen og har konsekvenser for hverandre er en annen sak. Som i forrige del spør vi oss her blant annet om innvandrerne skiller seg fra resten av befolkningen på noen måte, og om de skiller seg fra hverandre innbyrdes.

4.2.1. Årsaken til at innvandrerne kom

Det finnes ikke heldekkende statistikk som forteller hvorfor innvandrerne som er bosatt i Norge i dag kom til landet, men hvor mange som kom på grunn av flukt er det mulig å anslå.

Tidligere beregninger viser at det 1. januar 1994 bodde 54 400 personer i Norge som en gang har kommet til landet som flyktning (Statistisk sentralbyrå 1995b). Personer med opphold på humanitært grunnlag (om lag 17 700) og andre som formelt sett ikke har flyktningstatus, var også regnet med som flyktninger i denne statistikken, og det samme gjaldt 13 000 medfølgende eller gjenforente familiemedlemmer. I tallet på 54 400 flyktninger var inkludert alle som hadde kommet siden oppstanden i Ungarn i 1956.

På de tre årene som har gått etter 1. januar 1994, kan en grovt anslå at det har blitt 11 000 flere med flyktningbakgrunn, og i så fall var det ved inngangen til 1997 vel 65 000 flyktninger bosatt i Norge. De største flyktninggruppene på dette tidspunktet var fra Bosnia-Hercegovina (12 900), Vietnam (10 800) og Iran (7 400).

6 900 personer var 1. januar 1994 født i Norge med to flyktninger som foreldre. Sammen med de som hadde innvandret som flyktninger ble det da i alt 61 200 med flyktningbakgrunn. Dette utgjorde den gangen 29 prosent av innvandrerbefolkningen.

4.2.2. Botid i Norge

Det vil jevnt over være en klar sammenheng mellom botid og integrasjon i det norske samfunnet. Det skal litt til for at personer med svært kort botid er like godt integrert i samfunnet som personer som har vært en mannsalder eller mer i landet. Men integrasjonen avhenger selvsagt av flere faktorer enn botid alene. Bare f.eks. det å ha innvandret i ung alder har kanskje vel så stor betydning for integrasjonen som det å ha bodd i Norge i 20 eller 30 år.

Vi vet hvilke personer som var registrert bosatt i Norge i 1964 eller tidligere, og

Figur 4.11. Førstegenerasjonsinnvandrere etter første innvandringsår. 1. januar 1996

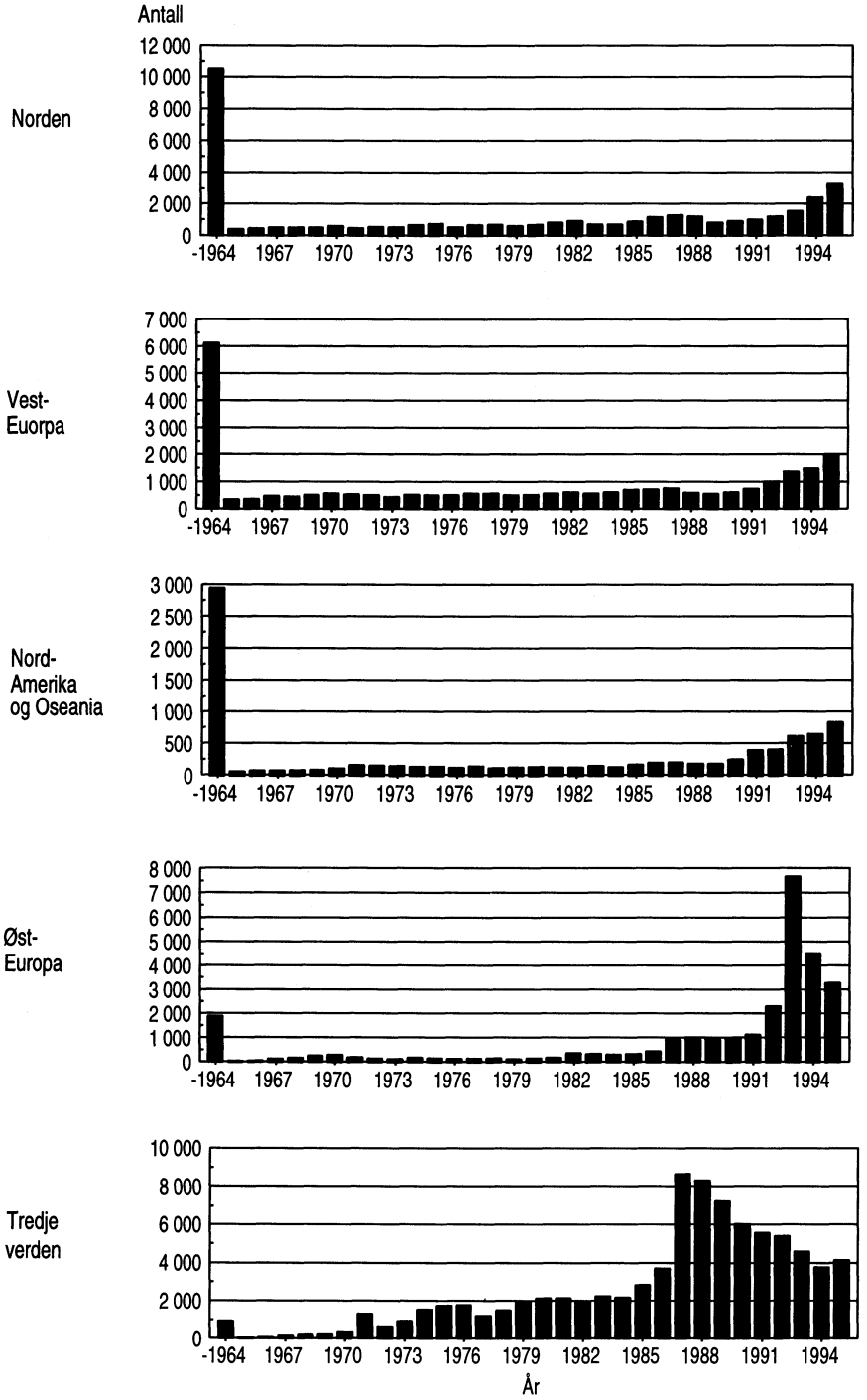

for innflyttere eller fødte i Norge etter dette året bruker vi den *første* datoen for opphold i Norge for å regne ut botida. At et lite mindretall har hatt utenlandsopphold i mellomtida ser vi bort fra her.

Botidsmønsteret til grupper av innvandrere som er bosatt i Norge i dag er avhengig av når de fleste innvandrerne kom, av andelen som har reist ut igjen (eller falt fra på grunn av dødsfall), og av om de som har flyttet ut, har hatt kort eller lang botid. Hvis utflytterne til enhver tid stort sett er de samme personene som nylig har flyttet inn, vil botida til mer bofaste personer bare øke etter hvert som årene går. Men om de som har bodd her *lengst* flytter først, vil den gjennomsnittlige botida til den aktuelle gruppa aldri bli særlig lang.

Det at innvandringen til Norge kom opp på et høyere nivå rundt 1970, og dessuten økte vesentlig i 1986 og årene som fulgte, innebærer at mange av de bosatte førstegenerasjonsinnvandrerne må ha kommet etter disse tidspunktene. Samtidig vet vi også at utskiftningen av innvandrere fra vestlige land har vært større enn den har vært blant ikke-vestlige innvandrere, og det bør trekke botida ned for de vestlige.

Det tallene for botida til førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn viser, er at halvparten av dem har bodd i Norge i 8,4 år eller mindre (dette målet kalles median botid). Så mange som en tredel eller 61 700 har vært her kortere tid enn 5 år. Det typiske for innvandrerne som bor her i landet på ethvert tidspunkt, er at de er nokså ferske som innbyggere i Norge. Men blant innvandrerne er det også en viss del (12 prosent eller 23 500 personer) som har ei botid på minst 30 år. Vi får altså et bilde av temmelig stor spredning i innvandrernes botid.

Halvparten av de vestlige innvandrerne har bodd i Norge i 16 år (dvs. siden 1979), mens tilsvarende tall for de ikke-vestlige er 7 år (dvs. siden 1988). Den gruppa som framkommer med lengst median botid er ungarerne, der flertallet kom like etter oppstanden i 1956. Ellers har innvandrerne fra Østerrike, Tyskland, Danmark og Sveits gjennomgående vært her svært lenge (halvparten rundt 20 år eller mer). Andre vesteuropeere kommer like etter. Av grupper fra tredje verden er det pakistanerne og inderne som har vært lengst i Norge, med en median botid på vel 12 år. Halvparten av dem som tilhører disse to nasjonalitetsgruppene kom altså før 1983.

Chilenerne og vietnameserne skulle en tro også kom i samme kategori, i og med at de første flyktningene begynte å komme allerede i begynnelsen eller midten av 1970-årene. Disse to gruppene har imidlertid like kort botid som nyere flyktninggrupper har. Halvparten av vietnameserne og chilenerne har kommet til Norge etter 1987. For vietnameserne er det familiegjenforeninger som har pågått helt til i dag som har holdt botida for gruppa nede, og for chilenernes vedkommende var det en asylsøkertopp våren 1987 som har gitt dette resultatet.

Fire store grupper med spesielt kort tid i Norge er bosniere, jugoslaver, irakere og somaliere. De er 90-tallets innvandrergrupper.

For en god del nasjonalitetsgrupper er det klare kjønnsforskjeller i botida. Mens median botid for pakistanske menn er 18 år (dvs. innvandret i 1977), har kvinnene bodd her bare i 11 år. For de fleste andre grupper fra tredje verden er mønsteret det samme, men forskjellene er mindre.

Tabell 4.4. Median botid[1] i grupper av førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn, etter kjønn og landbakgrunn. 1. januar 1996

Landbakgrunn	Median botid i antall år			Antall		
	Alle	Menn	Kvinner	Alle	Menn	Kvinner
Førstegenerasjons-innvandrere i alt	8,4	8,3	8,4	191 945	96 128	95 817
Norden	15,5	13,2	18,5	39 297	17 015	22 282
Vest-Europa ellers, unntatt Tyrkia	16,1	13,3	20,3	27 502	14 130	13 372
Øst-Europa	2,9	3,0	2,8	29 809	14 442	15 367
Nord-Amerika, Oseania	15,6	11,6	19,2	9 688	4 130	5 558
Tredje verden	7,7	8,1	7,2	85 649	46 411	39 238
Vestlige land[2]	15,7	13,1	19,2	76 487	35 275	41 212
Ikke-vestlige land	7,0	7,5	6,3	115 458	60 853	54 605
Utvalgte grupper						
Tyskland	21,8	17,4	26,2	6 897	2 884	4 013
Danmark	21,1	19,0	23,8	16 992	7 775	9 217
USA	17,1	13,1	20,6	7 832	3 344	4 488
Finland	15,3	12,9	17,6	4 353	1 797	2 556
Storbritannia	14,9	12,1	21,2	10 180	5 592	4 588
Pakistan	12,5	17,9	10,5	11 778	6 452	5 326
India	12,3	12,8	11,3	3 746	2 031	1 715
Sverige	11,9	9,4	15,0	14 614	5 904	8 710
Marokko	9,0	9,1	8,6	3 090	2 045	1 045
Polen	8,9	11,4	7,6	5 117	1 841	3 276
Tyrkia	8,4	8,9	7,5	6 062	3 405	2 657
Filippinene	8,2	10,0	7,8	4 092	971	3 121
Vietnam	8,1	9,4	7,3	10 684	5 715	4 969
Chile	8,0	8,2	7,9	5 043	2 763	2 280
Sri Lanka	7,2	8,2	5,6	6 094	3 688	2 406
Iran	7,1	7,3	6,6	7 205	4 486	2 719
Jugoslavia	4,8	4,9	4,6	7 932	4 570	3 362
Somalia	4,1	4,5	3,5	3 641	2 146	1 495
Bosnia-Hercegovina	2,1	2,1	2,1	10 825	5 357	5 468

[1] Den botid som halvparten er over og halvparten under. [2] Vest-Europa unntatt Tyrkia og Nord-Amerika og Oseania.

Da er det større kjønnsforskjeller blant vestlige innvandrere, om enn i motsatt retning. Hele 19 år har halvparten av vestlige innvandrerkvinner vært i Norge, mens menn fra samme verdensdeler bare har 13 års botid bak seg. Det er særlig briter, tyskere og nordamerikanere som bidrar til slike forskjeller. Et moment i tolkningen av de store kjønnsforskjellene til vestlige innvandrere er at menn og kvinner derfra i liten grad er hverandres ektefeller (de er først og fremst gift med nordmenn, se avsnitt 4.3.7), og de har derfor kommet helt uavhengig av hverandre. Dessuten er det flest kvinner i de høyeste aldersgruppene, som de lengstboende gjerne tilhører.

Blant vestlige innvandrergrupper, og bare dem, er det et gjennomgående mønster at en stor andel er nykommere samtidig med at det også er mange

langtidsboende. En firedel av disse innvandrerne har bodd her mindre enn fem år, mens en like stor del har minst 30 år bak seg i Norge. For nordamerikanerne alene er dette enda tydeligere, for der er det over 30 prosent som tilhører hver av disse to ytterlighetene av botidsgrupper. Det er den generelt lave bofastheten til vestlige innvandrere som fører til at det alltid vil være ei stor gruppe nyankomne blant dem, men noen er det altså som har blitt bofaste for lenge siden.

Når over halvparten av østeuropeerne har mindre enn 3 års botid, innebærer det at spredningen blant dem er liten. For tredje verden samlet er det hele 40 prosent som har 5-9 års botid. 20 prosent av innvandrerne fra tredje verden kom i de to årene 1987 og 1988, altså for 7-8 år siden. Dette er bare en gjenspeiling av at innvandringen fra den delen av verden var høyest disse årene. Hvis ikke innflyttingen derfra øker eller flere av dem utvandrer, vil denne botidsmessige pukkelen være tydelig i mange år framover, og en stadig større andel av dem vil ha mange år bak seg i Norge.

Spørsmålet om hvor lenge en bør regnes som innvandrer reises med jevne mellomrom. Hvis en, som et eksempel, setter grensa ved maksimalt 9 års botid, får vi et tall på 110 000 førstegenerasjonsinnvandrere. Av dem er bosnierne den overlegent største enkeltgruppa (10 800), mens Iran, Sverige, Jugoslavia og Vietnam er alle på litt over 6 000 personer

Figur 4.12. Andel norske statsborgere i innvandrerbefolkningen, etter landbakgrunn 1. januar 1996. Prosent

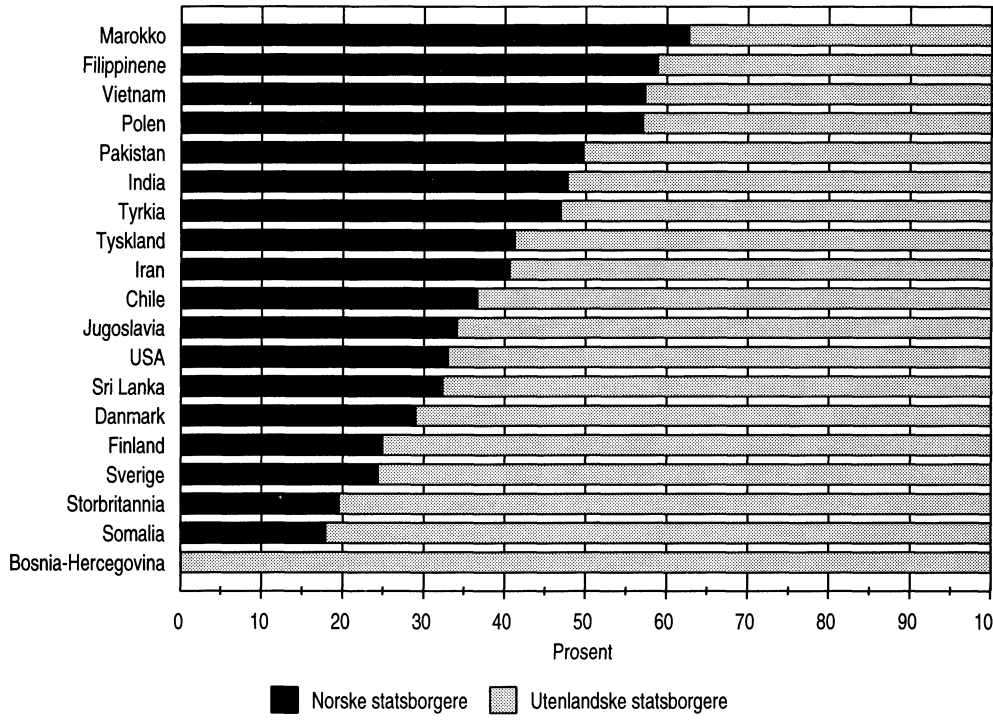

hver. Samlet stiller det tidligere Jugoslavia de andre innvandrergruppene helt i skyggen blant innvandrerne som har mindre enn 10 års botid.

4.2.3. Norsk statsborgerskap

Det å ha skiftet til innenlandsk statsborgerskap kan i enkelte land være en indikator på ei befolkningsgruppes integrasjon. I Norge kreves det ikke språktest eller lignende for å bli naturalisert, bare ei viss botid (se avsnitt 4.1.7). Norsk statsborgerskap sier derfor ikke noe om integrasjon allerede er oppnådd, ut over det som en viss botid i seg selv medvirker til.

Om en person som inngår i innvandrerbefolkningen har norsk statsborgerskap eller ikke, er et spørsmål om tilstrekkelig botid, om personen har ønsket å bli norsk statsborger, eller om vedkommende er født med norsk statsborgerskap. For de fleste vet vi forresten ikke hvilket statsborgerskap de er født med, bare hva de har nå.

I innvandrerbefolkningen hadde 79 300 eller 35 prosent norsk statsborgerskap 1. januar 1996. Størst andel var det selvfølgelig i grupper med lang botid bak seg, og i grupper som vi tidligere har sett har søkt om norsk statsborgerskap mer enn andre. Ikke overraskende er det så mange som 85 prosent av ungarerne som har norsk statsborgerskap. Ellers er personer med bakgrunn fra Marokko, Filippinene, Vietnam og Polen høyt oppe, med rundt 60 prosent norsk statsborgerskap. 50 prosent av pakistanerne er i samme situasjon.

Det som kjennetegner innvandrergrupper med en mer begrenset andel norske statsborgere, er først og fremst at de er nyankomne, og dessuten er det lav andel i en god del vestlige innvandrergrupper.

4.2.4. Aldersfordeling

Aldersfordelingen til innvandrerne påvirkes mye av hvem vi regner som innvandrer. Hvis vi begrenser oss til førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn, må vi forvente at dette i hovedsak er voksne. Bare det at mange flytter til landet når de er i 20-30-årsalderen tilsier at de fleste førstegenerasjonsinnvandrerne er i den alderen og oppover. Generelt vil det aldri være mange barn blant de som er født i utlandet, for barn har ikke hatt så mange år på seg til å flytte til et annet land.

Det at så stor del av innvandrerne har kommet de siste 10-20 årene, medfører at det ennå ikke er mange gamle blant dem. En tendens til at innvandrere drar fra landet før de blir gamle, bidrar også til færre innvandrere blant de eldste.

Gjennomsnittsalderen til de førstegenerasjonsinnvandrerne som bodde i Norge 1. januar 1996 var den samme som for resten av befolkningen (37,4 mot 37,5 år). Men fordelingen er annerledes. Hele 38 prosent av disse innvandrerne var i alderen 25-39 år, mens bare 23 prosent var i den alderen i befolkningen som helhet. Innvandrerne er overrepresentert i alle aldre fra 23 til 45 år, og tilsvarende underrepresentert blant de som er yngre og eldre enn det. Størst andel utgjør innvandrerne blant 31-33-åringene; 8 prosent.

Lavere alder hvis en regner med barna

Hvis vi utvider innvandrergruppa og tar med deres etterkommere, må en forvente at gjennomsnittsalderen går ned en god del. Av andregenerasjonsinnvandrerne er halvparten 5 år eller yngre, og 90 prosent er under 20 år. Når disse tas med i innvandrerbefolkningen går gjennomsnittsalderen ned til 33,3 år (mot 37,4 for

Figur 4.13. Aldersfordelingen i tre avgrensninger av innvandrere. 1. januar 1996

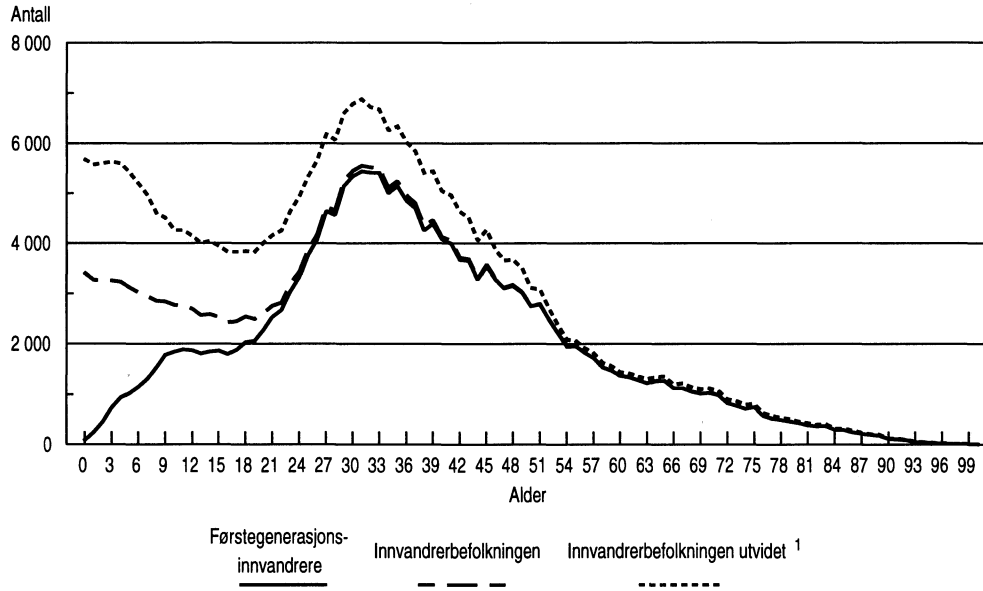

[1] Medregnet halvparten av dem med en utenlandsfødt forelder.

førstegenerasjon alene). Innvandrerbefolkningen har dermed en jevnere aldersfordeling blant de yngste enn det førstegenerasjon har, men fortsatt er det en klar overrepresentasjon av de som nylig har passert 30 år.

Én årsak til at det er en overvekt av unge voksne også i innvandrerbefolkningen, er at andregenerasjonsinnvandrerne ikke omfatter *alle* barna som førstegenerasjonsinnvandrerne får. En god del førstegenerasjonsinnvandrere får barn med nordmenn, og dette må en ta hensyn til hvis en vil se antall barn i ei befolkningsgruppe i forhold til antall voksne.

Ungarere og amerikanere eldst

Blant de større gruppene av førstegenerasjonsinnvandrere er ungarerne og amerikanerne eldst, med en gjennomsnittsalder rundt 50 år. På de neste plassene følger innvandrere fra Østerrike, Tyskland, Danmark og andre land som Norge har hatt langvarig innvandringskontakt med.

Lavest gjennomsnittsalder har førstegenerasjonsinnvandrerne fra Somalia, med bare 24 år i gjennomsnitt. Også personer fra Irak, Libanon, Jugoslavia, Iran og andre grupper med mange nyankomne er relativt unge. Men at det ikke er noen direkte sammenheng mellom botid og alder, ser vi ved at bosniske førstegenerasjonsinnvandrere i gjennomsnitt så vidt er eldre enn de vietnamesiske, som har en klart lengre innvandringshistorie bak seg.

Hovedgruppene Norden, Vest-Europa ellers og Nord-Amerika/Oseania har alle

Figur 4.14. Aldersfordelingen blant førstegenerasjonsinnvandrerne fra Somalia, USA og Ungarn. 1. januar 1996

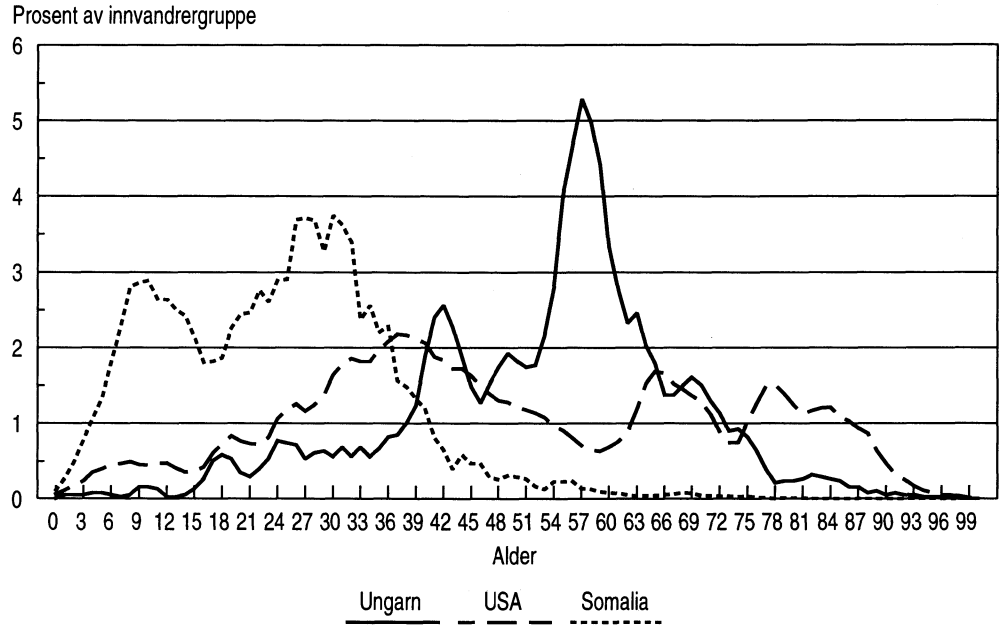

en gjennomsnittsalder rundt 45 år, mens østeuropeerne og de fra tredje verden er 32 år i gjennomsnitt.

Det å ta med andregenerasjonsinnvandrerne i utregningen, gir en klart lavere gjennomsnittsalder bare for de grupper som har et vesentlig innslag av andregenerasjonsinnvandrere. Den pakistanske innvandrerbefolkningen har f.eks. en gjennomsnittsalder på 23,4 år, nesten 10 år lavere enn førstegenerasjonen alene.

I innvandrerbefolkningen utgjør dansker, amerikanere og svensker til sammen akkurat halvparten av alderspensjonistene. Blant de med bakgrunn fra tredje verden er det bare 1,6 prosent som er alderspensjonister.

De største gruppene av barn (personer 0-17 år) i innvandrerbefolkningen har bakgrunn fra Pakistan, Vietnam, Bosnia-Hercegovina, Jugoslavia og Tyrkia. Til sammen utgjør disse gruppene ikke langt fra halvparten av barna som inngår i innvandrerbefolkningen.

4.2.5. Kjønnsfordeling

I et land som Norge har det alltid vært et lite flertall av kvinner i befolkningen, men det gjelder vel og merke ikke i alle aldersgrupper. Det fødes omtrent 6 prosent flere gutter enn jenter, og fram til 55-årsalderen er menn i flertall i alle aldere. Deretter gjør kvinners lavere dødelighet at det blir større og større overskudd av kvinner jo høyere opp i aldersgruppene en går. Tilsvarende mønster må en forvente også i innvandrerbefolkningen, men i tillegg vil andre faktorer virke sterkt inn på fordelingen mellom menn og kvinner. Disse faktorene har å gjøre med hvem som flytter over landegrenser og i hvilken alder det skjer.

Figur 4.15. Kvinner pr. 100 menn blant førstegenerasjonsinnvandrere. 1. januar 1996

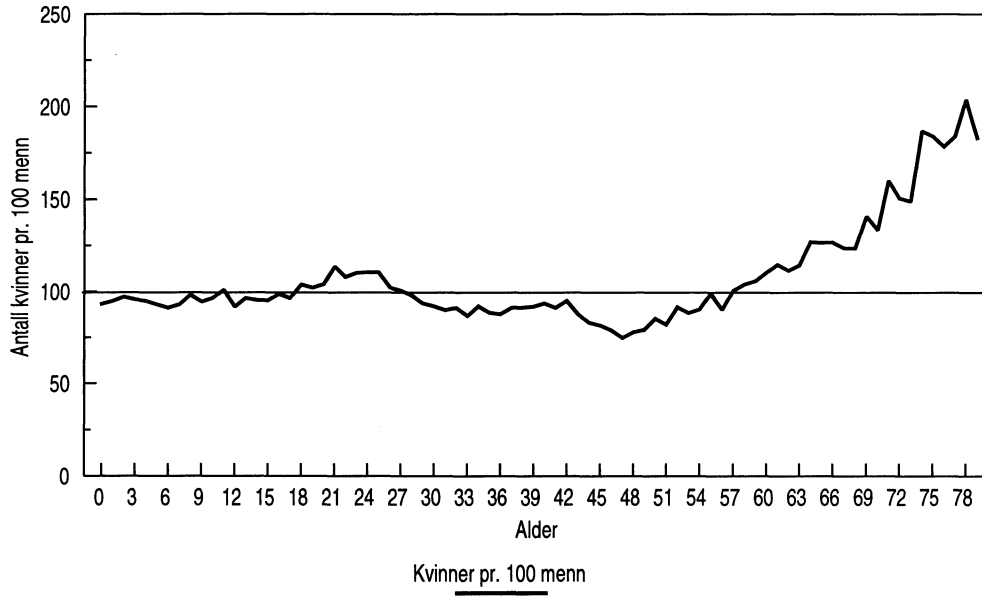

Vi vet at det er flere kvinner som flytter *med, etter* eller *til* en mann enn omvendt, noe som isolert sett fører til kvinneoverskudd blant innvandrere. Dette blir imidlertid delvis motvirket av at folk generelt flytter fra fattigere til rikere land, uavhengig av kjønn. Blant de som kommer som flyktninger har det vært et flertall av menn.

I innvandrerbefolkningen sett under ett er det en så nær jevn fordeling mellom kvinner og menn som det er praktisk mulig å komme (49,7 prosent kvinner). Det er fra og med alderen 18 år at utslagene på kjønnsfordelingen blir større enn det som er biologisk naturlig. Grovt sett er det et klart overskudd av innvandrerkvinner i alderen 18-26 år (53,3 prosent), mens det i aldersgruppene opp til 55-årsalderen er et prosentvis like stort mannsoverskudd.

Mønsteret med kvinneoverskudd blant de yngste voksne og underskudd blant de mer "middelaldrende" følges særlig av vesteuropeerne (nordiske holdt utenfor). De nordiske innvandrerne har et større kvinneoverskudd enn noen av de andre hovedgruppene, og overskuddet gjelder nesten alle enkeltaldere. I gruppa 18-26 år er det hele 62 prosent kvinner blant nordboerne. Innvandrerne fra Nord-Amerika/Oseania har en lignende fordeling. Østeuropeerne avviker fra hovedmønsteret ved at kvinneoverskuddet er større blant 27-39-åringene enn blant dem som er yngre. Mannsoverskuddet er størst blant innvandrerne fra tredje verden, men også blant dem er det en liten overvekt av kvinner blant de yngste voksne.

I de vestlige gruppene finner vi en merkbar tendens til at kvinnene har lavere

innvandringsalder enn menn, noe som tyder på at mønsteret med mange kvinner i de yngste aldersgruppene er vedvarende. For innvandrerne fra tredje verden derimot må hovedforklaringen på omtrent det samme kjønns- og aldersfordelingsmønsteret være at innvandringen har skiftet karakter, fra mannsdominert flyktninginnvandring i andre halvdel av 1980-tallet til mer familieinnvandring av kvinner på 1990-tallet.

Kjønnsfordelingen svinger altså med alderen, men for enkelhets skyld holder vi oss her til aldersgruppa 18-49 år for å sammenligne enkelte nasjonalitetsgrupper. Store kvinneoverskudd er det blant innvandrerne fra Thailand, Filippinene og Polen. I andre enden av skalaen er først og fremst Iran, Sri Lanka og Storbritannia, med nesten dobbelt så mange menn som kvinner i denne aldersgruppa.

Blant utenlandsadopterte er alle fødeland med jenteflertall asiatiske, i første rekke Sør-Korea. Guttene er i flertall blant de som er født i Sør- og Mellom-Amerika og i Filippinene og Indonesia.

4.2.6. Sivilstand

Med framveksten av samboerskap kan det diskuteres hvor brukbar sivilstanden er som indikator for hvem og hvor mange som lever i samliv. I statistikkregistrene er det imidlertid ikke mange alternativer til den formelle sivilstanden (bortsett fra at samboerforhold med felles barn fanges opp i familiestatistikken). Fra denne familiestatistikken (se avsnitt 4.2.8), fra andelen barn født utenfor ekteskap (se avsnitt 4.1.5) og fra levekårsundersøkelsen blant innvandrere, forstår vi imidlertid at samboerforhold på langt nær er så utbredt i innvandrergruppene som i den norske befolkningen. Det betyr at sammenligning av andel gifte mellom en del innvandrergrupper bør være mulig. I denne sammenhengen lar vi separerte og de som lever i partnerskap inngå i tallet på gifte, og vi lar derfor *gift* videre i dette avsnittet bety personer som er i et offisielt forhold. For enkelhets skyld holder vi oss til aldersgruppa 20-39 år.

Mange er gift

Av norskfødte kvinner i aldersgruppa 20-39 år er 44 prosent gift, mens 33 prosent av mennene er det samme. Anslagsvis vel 20 prosent er samboere, slik at samlivsandelen kommer opp i litt over henholdsvis 60 og 50 prosent. Innvandrerbefolkningen i samme aldersgruppe ligger klart høyere når det gjelder andel gifte, med 66 og 51 prosent for henholdsvis kvinner og menn. Selv om få er samboere, viser dette at samlivsandelen er høy i innvandrerbefolkningen, som helhet kanskje noe høyere enn i resten av befolkningen.

Både blant kvinner og menn er det tyrkere og pakistanere som ligger på topp (begge nasjonalitetsgrupper med rundt 85 og over 70 prosent). Også blant marokkanere og indere er det mange som er gift. En av grunnene til disse høye tallene er nok at få innvandrere fra tredje verden (bortsett fra flyktninger) har kunnet komme til Norge uten å være gift.

Det er ingen grupper som utmerker seg med spesiell lav andel gifte, men de nordiske og noen få andre tangerer nivået for norskfødte. I de *ikke-nordiske* gruppene med lav andel gifte er det dermed færre som lever i samliv enn det er blant norske/nordiske.

4.2.7. Ekteskapssammensetning og -inngåelser

For en god del migranter er ekteskapsetablering den eneste grunnen til at de flytter til et annet land. For andre er ekteskap en sekundærgrunn ved at de

flytter for å følge eller å bli gjenforent med en ektefelle som har kommet av andre grunner. For en siste gruppe er vandringen ikke knyttet til ekteskap i hele tatt. I praksis er det ikke helt klare skiller mellom disse kategoriene, men at det er sammenhenger mellom migrasjon og ekteskap er tydelig.

En innvandrer som er gift med en ikke-innvandrer må vi anta er klart mer integrert i det norske samfunnet enn en som er gift med en annen innvandrer (alt annet likt). For etniske grupper vil en høy andel ekteskap ut over egen gruppe være en viktig indikator på assimilering (Ram 1990).

Sammensetningen av alle de ekteskapene som eksisterer på et gitt tidspunkt er påvirket av hvilke innvandringsgrunner som har vært de viktigste opp til dette tidspunktet. De siste 10 årene har flukt vært den viktigste grunnen for innvandringen til Norge. Noen av flyktningstrømmene har hatt et stort innslag av hele familier (som fra det tidligere Jugoslavia), eller i alle fall med familiegjenforening i ettertid (f.eks. fra Vietnam), mens andre strømmer har bestått av unge enslige menn (f.eks. fra Iran). Det at noen grupper i så stor grad har hatt med seg ferdig etablerte ekteskap ved innvandringen, innebærer at det i disse gruppene foreløpig finnes få ekteskap mellom nordmenn og innvandrere. Generelt vil det være viktig for ekteskapssammensetningen om folk innvandrer like *før* den viktige etableringsfasen i 20-30-årsalderen, eller om de innvandrer like etter.

Skillet mellom innvandrere og nordmenn lar vi her gå mellom førstegenerasjonsinnvandrerne på den ene sida og resten av befolkningen på den andre. Innvandreres etterkommere må en gå ut fra står friere til å danne helt andre ekteskapssammensetninger enn det deres foreldregenerasjon gjorde, så dem vil vi se nærmere på nedenfor. De utgjør uansett få personer i våre data.

Under halvparten har norsk ektefelle

Vel 100 000 førstegenerasjonsinnvandrere i Norge er gift. 57 prosent av dem er gift med noen som også er førstegenerasjonsinnvandrer eller eventuelt ikke har vært bosatt i Norge[5]. Resten av innvandrerne, altså 43 prosent, lever i ekteskap med nordmenn. Det er flere par med norsk mann og innvandrerkvinne enn omvendt. De som er gift med andre innvandrere er i anslagsvis 90 prosent av tilfellene gift med en fra samme land.

7 prosent av de gifte innvandrerne hadde ved inngangen til 1996 en ektefelle som var bosatt i utlandet. Dels gjelder dette utlendinger på korttidsopphold som ikke har tatt ektefellen med, dels gjelder det personer som venter på å bli forent med ektefellen. Blant somalierne er 35 prosent i denne situasjonen.

Ekteskapssammensetningen følger grovt sett det vanlige mønsteret med at vestlige innvandrere befinner seg i én klasse og ikke-vestlige i en annen. Et klart flertall (tre firedeler) av de vestlige innvandrerne er gift med en norsk ektefelle, mens bare 20 prosent av de ikke-vestlige er det samme.

De 20 prosentene for de ikke-vestlige er imidlertid bare et gjennomsnitt, for forskjellene mellom de ulike nasjonalitetsgruppene er ekstremt store. Mens 86 prosent av gifte thailendere i Norge

[5] I det etterfølgende lar vi for enkelhets skyld ordet innvandrer dekke også de utlendingene som foreløpig ikke har kommet til Norge.

Figur 4.16. Andel i blandet ekteskap av alle gifte førstegenerasjonsinnvandrere. 1. januar 1996

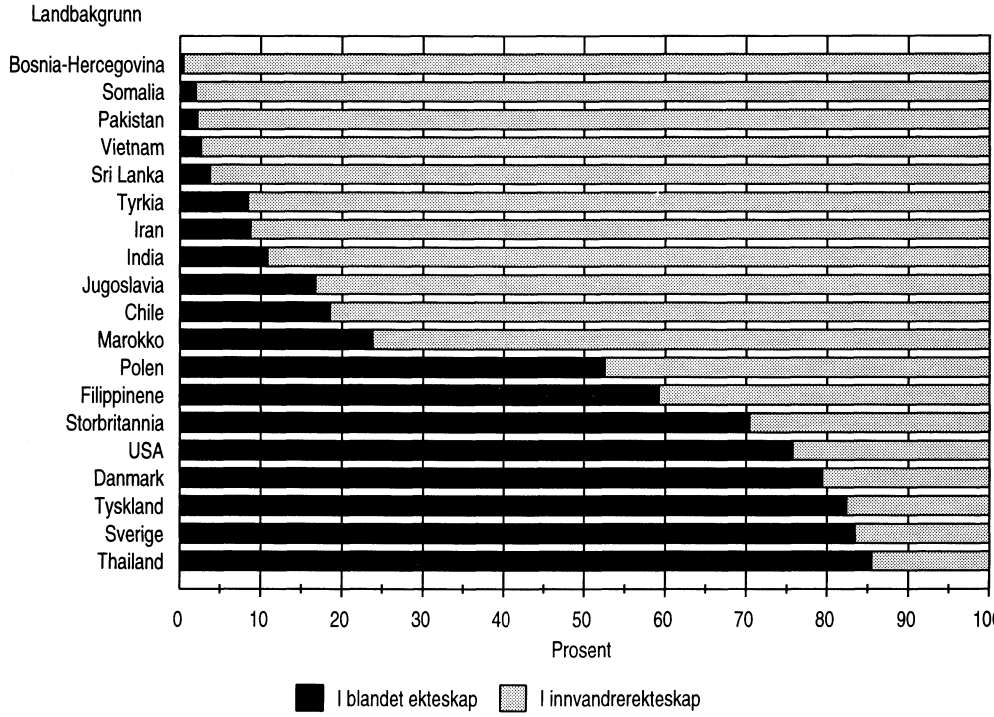

har norsk ektefelle, er tilsvarende tall for bosnierne bare 0,4 prosent (se figur 4.16).

Det som kjennetegner mange innvandrere i blandingsekteskap er at de er fra Norges naboland eller fra andre kulturelt og økonomisk nære land. De er dessuten fra spesielle land i tredje verden som norske menn har hentet seg ektefelle fra, som f.eks. Thailand. Østasiater i blandingspar er i over 90 prosent av tilfellene kvinner, mens av nordafrikanerne i slike par er 90 prosent menn.

I en kanadisk undersøkelse (Ram 1990) varierer andelen innvandrere i blandede ekteskap omtrent på samme måte som i Norge. Slike ekteskap er der vanligst for personer født i "USA, Australia og vestlige og nordlige europeiske land".

Flere forklaringer på få blandede par

Generelt vet vi lite om det er nordmenn som lar være å gifte seg med visse grupper innvandrere eller om det er innvandrerne selv som holder seg unna nordmenn.

De nasjonalitetsgruppene som nesten ikke har noen ekteskapelig kontakt med nordmenn, har det fellestrekk at mange har kommet som gifte flyktninger (f.eks. bosnierne og somalierne), så noe av forklaringen på de lave tallene er altså så

enkel. Men det er også åpenbart at dette ikke forklarer hvorfor bare 2,7 prosent av pakistanerne er gift norsk. Det er også lite trolig at familiegjenforening alene skal ha gjort at ikke mer enn 2,6 prosent av vietnameserne er gift med nordmenn ved inngangen til 1996, 20 år etter at de første vietnameserne kom til Norge.

Et fellestrekk ved gruppene med lavest prosent blandingsekteskap er ellers at de er relativt store, noe som har gjort det mulig og naturlig å finne seg ektefelle innenfor egen krets. Noen nasjonalitetsgrupper som f.eks. pakistanerne har god kontakt med opprinnelseslandet og kan derfor hente ektefeller derfra.

At ikke flere *pakistanske* menn gjør som de nordafrikanske og gifter seg med norske kvinner, kan forklares med at de tradisjonelt foretrekker å gifte seg med slektninger. Også blant pakistanere og indere i Storbritannia lever denne tradisjonen (Coleman 1994), og bare 5 prosent av dem er der gift med hvite. Blant de få pakistanerne i Norge i blandede ekteskap er for øvrig 79 prosent menn. En slik kjønnsubalanse er det i de fleste gruppene fra islamske land.

For enkelte grupper som chilenere og marokkanere er det betydelig flere blant de unge som lever i blandet ekteskap enn det er blant de eldre. Blant pakistanere og vietnamesere finner en også visse tendenser i samme retning, men ikke mer enn at blandingsandelen blant pakistanere under 30 år er 3,9 prosent mot 2,3 for dem som er eldre. For andre grupper som f.eks. tyrkerne, er ungdommen ikke annerledes enn de eldre.

Den forskjellen en finner mellom yngre og eldre i enkelte av nasjonalitetsgruppene, skyldes ikke at de yngste har innvandret som barn og dermed har hatt deler av sin oppvekst i Norge. Andelen blandede ekteskap er nemlig nokså uavhengig av innvandringsalder. Forklaringen er heller at unge innvandrere rundt 1990 valgte noe annerledes enn de samme aldersgruppene gjorde f.eks. ti år tidligere.

Andregenerasjonen har helt andre betingelser for valg av ektefelle

Vi har sett at det finnes mange forklaringer på ekteskapssammensetningen til førstegenerasjonsinnvandrere, hvorav noen forklaringer har med selve flyttingene over landegrenser å gjøre. For innvandrernes *etterkommere,* som ikke får ekteskapet bestemt i en innvandringsprosess, er det et spørsmål om de velger ektefelle mer uavhengig av nasjonalitet enn foreldrene. Etterkommerne er oppvokst i et samfunn som gir dem muligheter og sannsynligvis behov og interesse for å gifte seg ut av egen gruppe i en helt annen grad enn det som gjaldt for foreldrene. Men samtidig lever noen av dem i et miljø med mange innvandrere.

Andregenerasjonsinnvandrere flest er gift med nordmenn

Av de nesten 1 000 gifte andregenerasjonsinnvandrerne er det store flertallet gift med en person utenfor innvandrerbefolkningen. For alle de vestlige gruppene av andregenerasjonsinnvandrerne er denne andelen rundt 90 prosent, og østeuropeerne (hovedsakelig ungarerne) er ikke langt bak med 80 prosent gift norsk.

Av de 103 gifte andregenerasjonsinnvandrerne fra tredje verden er det imidlertid bare 20 prosent som har funnet seg norsk ektefelle. Av de 60 gifte pakistanske andregenerasjonsinnvandrerne vi finner i statistikken 1. januar 1996, er bare to gift med personer uten innvandringsbakgrunn. Samme antall er gift med

en annen andregenerasjonsinnvandrer, mens de resterende 56 er gift med førstegenerasjonsinnvandrere og personer som ennå ikke er registrert bosatt i Norge. Ektefellene er nesten utelukkende pakistanske.

Konklusjonen er at etterkommerne etter *vestlige* innvandrere blander seg så mye med den norske befolkningen som en antakelig kan forvente, mens de som har foreldre fra tredje verden derimot ser ut for å foretrekke ektefelle fra egen gruppe, og i særlig grad gjelder dette pakistanerne. En må imidlertid ta i betraktning at de første andregenerasjonsinnvandrerne som er gift, nødvendigvis har en meget lav ekteskapsalder, og neppe vil være representative for de som gifter seg seinere.

Lavest giftealder blant kvinner fra Tyrkia, Pakistan og Marokko

Alderen for ekteskapsinngåelse har begrenset interesse i befolkninger der det er utbredt å bo sammen ei tid før en gifter seg. Dette gjelder særlig den norske befolkningen, men også i innvandrergrupper fra vestlige land er det forskjell på samlivsinngåelse og ekteskapsinngåelse.

Bosatte norske kvinner (utenfor innvandrerbefolkningen) som inngikk ekteskap i 1987-1995, var i gjennomsnitt 26 år ved ekteskapsinngåelsen. Innvandrergruppene med *lavere* giftermålsalder blant kvinnene var utelukkende fra ikke-vestlige land, mens de med høyere giftermålsalder hovedsakelig hadde bakgrunn fra vestlige land og ikke-vestlige land som norske menn henter koner fra. Kvinner fra Tyrkia, Pakistan og Marokko var i gjennomsnitt bare om lag 21 år ved ekteskapsinngåelsen, mens vestlige grupper kan ha en gjennomsnittsalder på nærmere 30 år.

Ekteskapsinngåelser med bosatte i utlandet er utbredt i enkelt grupper

Det kan forventes at innvandrere i Norge i større grad enn nordmenn gifter seg med personer som ikke allerede bor i Norge. Både det at de har mer kontakt med utlandet og at de har sin kulturelle bakgrunn derfra, tilsier økt sannsynlighet for at de leter etter, finner eller får utpekt sin ektefelle utenfor Norge.

Av de menn og kvinner *uten* innvandrerbakgrunn som inngikk ekteskap i årene 1987-1995, var det nær 4 prosent som gjorde det med personer som ikke var registrert bosatt i Norge på vigselsdatoen (de fleste av disse utenlandsboende hadde aldri bodd her i landet, mens noen få var utvandret). Blant de mannlige førstegenerasjonsinnvandrerne var tilsvarende tall 34 prosent. Blant vestlige menn var andelen bare 8 prosent, mens 45 prosent av de ikke-vestlige mennene giftet seg ut av landet. For innvandrerkvinnene var mønsteret det samme, men tallene lavere (bare 17 prosent av dem giftet seg med noen som var bosatt i utlandet).

I alle hovedgrupper av innvandrere er det i absolutte tall flest menn som finner seg ektefelle i utlandet. For noen nasjonalitetsgruppers vedkommende kan sammenhengen være at det først og fremst er *overskuddet* av menn som gjør dette. Men også i grupper med jevn kjønnsfordeling, og til og med der det er mann*sunderskudd,* er mennene i flertall blant de som drar utenlands etter ektefelle.

Av de større innvandrergruppene er giftermål med ikke-bosatte mest utbredt blant pakistanere, irakere, tyrkere, marokkanere og indere. I den seinere tida har særlig norske pakistaneres praksis med å arrangere ekteskap med personer bosatt i Pakistan kommet i søkelyset, men statistikken tyder ikke på at de skiller seg

spesielt ut fra alle andre nasjonalitetsgrupper. 69 prosent av de mannlige og 71 prosent av de kvinnelige pakistanske førstegenerasjonsinnvandrerne som giftet seg i perioden 1987-1995 gjorde det med utenlandsboende, og det gir samlet sett en topplassering for pakistanerne. Men også blant tyrkiske kvinner var andelen 71 prosent. Tyrkiske menn lå 10 prosentpoeng lavere enn de pakistanske.

Av de 50 kvinnelige *andregenerasjons*-innvandrerne med pakistansk bakgrunn som inngikk ekteskap etter 1986, fant 72 prosent sin ektefelle utenfor Norge, altså praktisk talt den samme andelen som for førstegenerasjonen. De få jugoslaviske andregenerasjonskvinnene følger med sine 52 prosent gifte utenfor Norge også opp førstegenerasjonen. Eneste reelle sammenligningsgrunnlag er kvinner med ungarsk bakgrunn med 19 prosent, og dansker og briter med nær 5 prosent ikke bosatte ektefeller.

4.2.8. Skilsmisser

Innvandrernes livssituasjon i Norge kan bli såpass vanskelig at ekteskapet utsettes for belastninger (Lauritsen 1996). Tilværelsen her i landet gir ofte ikke grunnlag for å videreføre de kjønnsrollene en har tilpasset seg, særlig når én av ektefellene ikke lykkes med å finne seg arbeid, lære norsk eller å finne seg til rette ellers.

Noen innvandrere lever i blandede ekteskap med hensyn til ektefellenes opprinnelsesland, med de utfordringene det medfører. Generelt har innvandrerne mange ulike kulturelle tradisjoner med seg som kan tenkes å omhandle et ekteskaps utvikling. Endelig er det også mulig at det inngås proforma ekteskap for å lette muligheten for at en person skal få oppholdstillatelse.

De data vi har gjelder personer som har inngått ekteskap i eller utenfor Norge i årene 1987-1990, og som fem år etter ekteskapsinngåelsen enten er skilt eller fortsatt bosatt og gift. Hva som skjer etter lengre varighet sier disse tallene ikke noe om.

Den høyeste andel skilte etter fem år er det blant menn fra det nordlige Afrika og noen andre islamske land, når ektefellen

Tabell 4.5. Andel som er skilt etter fem år av de som inngikk ekteskap 1987-1990, etter partype og landbakgrunn. Utenlandsk landbakgrunn gjelder førstegenerasjonsinnvandrere. Prosenttall vises bare når antall ekteskapsinngåelser er større enn 100

	Prosentandel skilt etter 5 år			
	Innvandrermann/ norsk kvinne	Innvandrerkvinne/ norsk mann	Begge innvandrere, samme fødeland	Begge innvandrere, forskjellig fødeland
Gambia	42	:	:	:
Tunisia	40	:	:	:
Algerie	35	:	:	:
Marokko	34	:	9	13
Pakistan	32	:	4	4
Tyrkia	30	:	2	5
India	29	:	5	7
Jugoslavia	27	:	3	:
Chile	20	:	:	:
Storbritannia	8	7	1	4
USA	7	2	1	:
Finland	6	5	1	:
Tyskland	6	5	:	:
Danmark	6	3	1	10
Sverige	4	4	3	11
Thailand	:	10	:	:
Polen	:	9	10	10
Filippinene	:	6	14	12
Somalia	:	:	16	:
Iran	:	:	10	:
Kina	:	:	9	:
Ghana	:	:	8	:
Norge	:	:	6	:
Vietnam	:	:	4	8
Sri Lanka	:	:	1	4
Island	.	:	0	:

er norsk. Alle andre partyper og nasjonalitetssammensetninger er i hovedsak på linje med andelen skilte helt norske par (6 prosent etter fem år).

At det først og fremst er *partypen* innvandrermann/norsk kvinne som gjør utslaget på statistikken, og ikke nasjonalitetsbakgrunnen som sådan, er lett å se. Mens 32 prosent av pakistanske menn gift med norsk kvinne er skilt etter fem år, er andelen bare 4 prosent når *begge* ektefellene er fra Pakistan (eller den ene er fra et annet utland). Tilsvarende klare forskjeller er det også blant marokkanere, tyrkere, indere og jugoslaver.

For alle grupper gjelder det at skilsmissetallene er små til å begynne med, og så blir de større etter tre til fire års varighet av ekteskapet.

Partypen innvandrerkvinne/norsk mann har et skilsmissenivå nokså nær det norske gjennomsnittet eller lavere. Også når det gjelder denne parsammensetningen utmerker vestlige innvandrere seg med en svært lav skilsmisseprosent på rundt 2-3 prosent. Thailandske og polske kvinner har høyeste andel skilte, men likevel ikke mer enn 10 og 9 prosent. Norske menns henting av ektefeller fra Thailand og Polen innebærer altså en liten ekstrarisiko for skilsmisser, men hvis en tar i betraktning alle former for samlivsbrudd blant norske kvinner, er forskjellene antakelig så små at en kan se bort fra dem.

Også reine innvandrerpar har lave skilsmisseprosenter. At noen nasjonalitetsgrupper kommer høyere enn 5 prosent skilte etter fem år, er unntaket heller enn regelen. Blant dem med svært lav prosent er srilankere og tyrkere, men aller lavest er andelen faktisk blant nordiske og andre vestlige grupper, med 0-3 prosent skilte.

4.2.9. Familier

Personer som bor på samme adresse og som er gift med eller barn/foreldre til hverandre, utgjør en familie. Her lar vi to samboere med felles barn regnes som én familie, og dessuten lar vi barn 18 år og over skilles ut som egne familier. Med en slik familiedefinisjon var det 1. januar 1995 vel 87 000 familier som bestod av bare personer i innvandrerbefolkningen. 57 800 av disse var enpersonfamilier, mens 29 000 familier bestod av flere personer. Ut over dette var 52 300 familier blandet i den forstand at minst ett familiemedlem inngikk i innvandrerbefolkningen og minst ett annet var utenfor.

I alt 328 400 personer eller 7,6 prosent av folkemengden inngikk i de til sammen 139 600 familiene med innvandrerinnslag. De 29 000 *flerperson*familiene med bare innvandrere omfattet i alt 107 700 personer.

Ikke overraskende er innvandrerinnslaget i blandede familier først og fremst fra Norden og Vest-Europa ellers (tre firedeler er fra vestlige land). Av familiene som består av *bare* innvandrere, har nær halvparten bakgrunn fra tredje verden.

Størrelsen på familier med bare ikke-innvandrere er 3,6 personer i gjennomsnitt når en holder enpersonfamiliene utenfor, mens norske flerpersonfamilier er noe mindre (3,2), og blandede familier minst (3,1). Med 4,4 personer i gjennomsnitt er det de pakistanske flerpersonfamiliene som er klart størst. Ellers er gjennomsnittlig familiestørrelse over 4 blant flerpersonfamiler med bakgrunn fra Marokko, Irak og Somalia.

En fordeling av personer (ikke familier) etter familietype, viser en merkbart større andel enslige blant *førstegenerasjonsinnvandrerne* enn i resten av befolkningen. Men tar en innvandrernes *etterkommere* med i beregningene (andregenerasjonsinnvandrerne pluss halvparten av barna med én innvandrerforelder), blir fordelingen på familietype i hovedsak den samme som for resten av befolkningen. Men på grunn av aldersfordelingen, og lavere barnløshet blant innvandrere fra ikkevestlige land, er det en litt større andel innvandrere som lever i familietype ektepar *med* barn (og tilsvarende færre i familietypen ektepar *uten* barn) enn i den norske befolkningen.

Samboerskap (med felles barn) finner vi hovedsakelig bare blant nordiske førstegenerasjonsinnvandrere (15 prosent av alle som lever i partyper med barn). Nordboernes særstilling er først og fremst en avspeiling av samlivsmønstrene i de nordiske land, men det at inngåelse av samboerskap ikke har gitt grunnlag for oppholdstillatelse for ikke-nordiske statsborgere, er også et forklaringsmoment. Blant innvandrerne fra Pakistan er det nesten ingen som lever i samboerskap.

Av spesiell interesse er barns familieforhold. For å unngå at utvekslingsstudenter o.l. i 16-17-årsalderen virker for mye inn på statistikken, medregnes her bare barn opp til 15 år. Av de barna som er innvandret fra Somalia lever halvparten sammen med bare én av foreldrene (i de fleste tilfellene mor). Det samme er tilfelle for over 30 prosent av barn som er kommet fra Chile, Sverige og Iran. Særlig for de somaliske barnas vedkommende er årsaken flukt, mens svenske barn er i samme situasjon av andre grunner.

4.3. Bosettingsmønster og innenlandsk flytting

I dette kapittelet spør vi om hvor i landet innvandrerne bodde ved inngangen til 1996, og om det skjer endringer i bosettingsmønsteret deres. Det skal også bli gitt svar på om innvandringen virker sentraliserende, eller om den tvert i mot styrker bosettingen i distriktene. Før vi ser nærmere på endringene, skal situasjonen presenteres slik den er i dag.

I denne sammenhengen er vi opptatt av innvandrerne som befolkningsgruppe, og tar derfor med andregenerasjonsinnvandrerne. De er jo i overveiende grad ennå hjemmeboende barn, og forventes å ha omtrent det samme bosettingsmønsteret som foreldregenerasjonen.

4.3.1. Bosettingsmønsteret i dag

Med bosettingsmønster tenker vi her både på hvilken del av landet innvandrerne bor i, hvilke enkeltkommuner det er mange innvandrere i, og hvor sentralt de er bosatt (altså om de bor nær befolkningskonsentrasjoner eller ikke). Uavhengig av bosted kan de enkelte innvandrergruppene holde seg samlet eller være spredt, og graden av konsentrasjon (hopning) belyses også i dette avsnittet. Konsentrasjon på et lavt geografisk nivå blir behandlet i et eget avsnitt om bokonsentrasjon i Oslo.

En kan anta at det stedet hvor den enkelte innvandrer bor har en viss sammenheng med hvor personen først bosatte seg i Norge (eller for etterkommernes vedkommende hvor de ble født), noe som igjen henger sammen med årsaken til innvandringen. Arbeidsinnvandringen vil gå til de stedene hvor det er ledige arbeidsplasser, utdanningsinnvandring til skolekommuner, flyktninginnvandring til utpekte mottakskommuner, og familie-

innvandring vil bli lokalisert til der familiemedlemmene finnes. Det bosettingsmønsteret en får, kan derfor delvis forklares med årsakene til at de forskjellige gruppene kom til Norge.

Samtidig er Norge et tynt befolket land sammenlignet med de fleste landene som innvandrerne kommer fra, og generelt må innvandrere som vil ha kontakt med sine egne flytte nær hverandre. En kan derfor forvente en sentraliserende utvikling blant de innvandrerne som opprinnelig har bosatt seg lite sentralt. Men grupper som opprinnelig var sentrale kan en kanskje anta spres etter hvert, i takt med at det opprettes flere kontakter med den omgivende befolkning.

Det bildet en får av bosettingen på et hvilket som helst tidspunkt, er et samlet resultat av innvandrernes første bosted i Norge og de tilpasninger som har skjedd etterpå.

Årsakene til de tilpasningene som har skjedd, altså flyttingene, er nok de samme som gjelder for den norske befolkningen, nemlig arbeid, utdanning, familie og slekt, bytte av bolig, klima mv. Om noen grunner gjelder mer for innvandrerne enn andre, finnes det ikke data på, men det er ikke urimelig å anta at familie, slekt og etnisk gruppe betyr mye for valg av bosted når en oppholder seg i et land der den dominerende kulturen er svært forskjellig fra det en er vant til.

De første arbeidsinnvandrerne fra f.eks. Pakistan og Marokko fikk arbeid i Oslo, og dette har preget bosettingsmønsteret til slike grupper seinere. De store flyktningkullene som kom på 1980-tallet, ble plassert mer jevnt rundt om i landet, i alt fra småkommuner til mellomstore byer.

Flest bor i Oslo

Mens nær halvparten av den norske befolkningen bor på Østlandet, er det to tredeler av innvandrerne som gjør det samme. Trøndelag og Nord-Norge har bare halvparten så mange innvandrere som de skulle ha hatt hvis innvandrerne hadde vært fordelt på landsdelene i samsvar med folkemengden. Av innvandrerne fra tredje verden bor 72 prosent på Østlandet og bare 3,2 prosent i Nord-Norge.

Noen grupper bryter med dette hovedmønsteret, f.eks. srilankerne som er klart overrepresentert på Vestlandet og ikke minst i Nord-Norge (mens det er få av dem i Agder og Rogaland). Chilenerne er overrepresentert i Agder og Rogaland og på Vestlandet. Bosnierne er sannsynligvis jevnest fordelt på landsdelene.

På Østlandet er pakistanerne klart største gruppe, i Agder og Rogaland er det flest briter, dansker og amerikanere, på Vestlandet bosniere og srilankere. Også i Trøndelag er bosnierne største gruppe, foran svenskene. Svensker, bosniere og finner utgjør de største gruppene i Nord-Norge.

Vel en tredel av innvandrerbefolkningen bor i Oslo. Av innvandrerne fra tredje verden bor nær halvparten i Oslo, mens omtrent en firedel av vestlige og østeuropeiske innvandrere gjør det samme. Til sammenligning er det bare 10 prosent av den norske befolkningen som bor i hovedstaden.

Ved inngangen til 1996 utgjorde innvandrerbefolkningen 16 prosent av folkemengden i Oslo. Personer med bakgrunn fra tredje verden stod alene for 10,5 prosent av folketallet. Oslo er helt spesiell blant norske kommuner når det gjelder

innvandrere, for ingen har tilnærmelsesvis så mange av dem verken i absolutte tall eller i forhold til folkemengden.

Som nummer to av kommunene med høyest andel innvandrere kommer fiskerikommunen Båtsfjord i Finnmark. Men mens innvandrerbefolkningen teller 77 300 i Oslo, utgjør den bare 300 personer i Båtsfjord. Av disse kommer 140 fra Sri Lanka og 80 fra Finland. De 21 bosnierne som er plassert i Bykle, er med på å gjøre denne kommunen til en av de største innvandrerkommunene i landet målt i forhold til folketallet. Selv om enkelte småkommuner i distriktene altså har innvandrerandeler som måler seg med de store kommunene, er det ikke til å komme forbi at de fleste innvandrerne bor i de største byene og deres nærområder. De bor med andre ord sentralt.

Kommunenes sentralitet er beskrevet i Standard for kommuneklassifisering (Statistisk sentralbyrå 1994). De 104 mest sentrale kommunene omfatter de 6 storbyregionene (dvs. Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Tromsø), mens de 203 minst sentrale er kommuner utenfor arbeidsreiseavstand til tettsteder med minst 5 000 innbyggere. 128 kommuner har en sentralitet som ligger mellom disse ytterpunktene.

Flest bor sentralt

Hvor sentralt innvandrerne bor får en fram ved å se på hvor stor andel av dem som bor i de 104 kommunene som er klassifisert som de mest sentrale, altså de seks storbyregionene (se ramme). Vi ser

Figur 4.17. Andel som er bosatt i de mest sentrale kommunene, etter landbakgrunn. 1. januar 1996

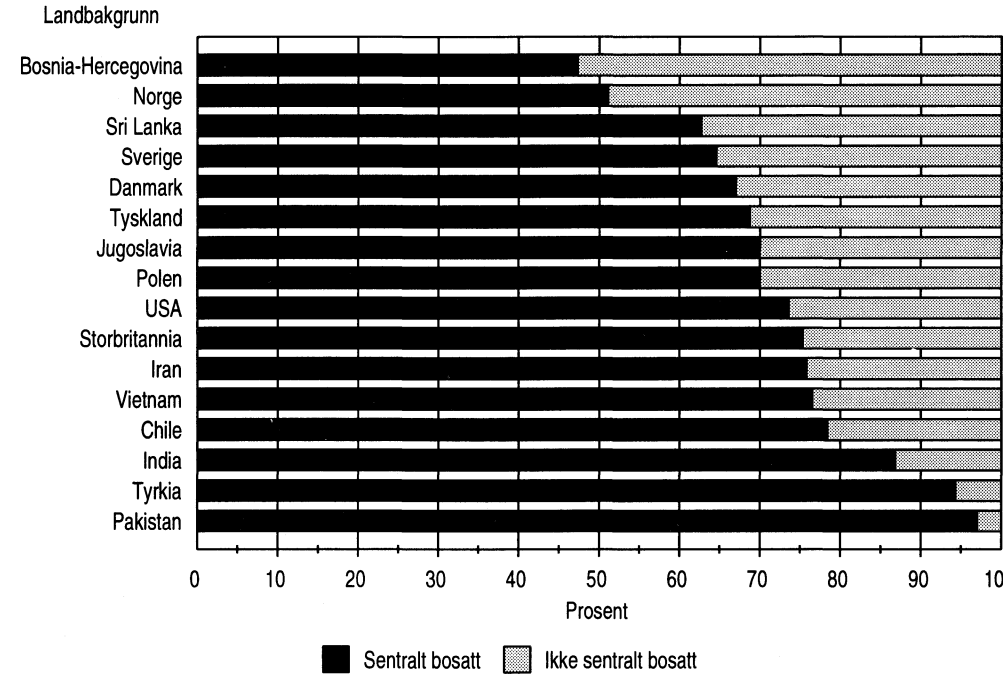

da at mens vel halvparten av den norske befolkningen bor i disse kommunene, gjør litt over 60 prosent av de nordiske innvandrerne og østeuropeerne det samme. Vesteuropeerne og nordamerikanerne er oppe på 73 prosent, mens hele 83 prosent av innvandrere fra tredje verden bor i de mest sentrale kommunene. Samlet gir dette at tre firedeler av innvandrerbefolkningen er bosatt på høyeste sentralitetsnivå.

I motsatt ende av sentralitetsskalaen finner vi de 203 minst sentrale kommunene i landet. 15 prosent av den norske befolkningen bor der, men bare 6 prosent av innvandrerbefolkningen. Nordboere og østeuropeere er så vidt underrepresen-

Figur 4.18. Innvandrerbefolkningen i prosent av folkemengden. 1. januar 1996

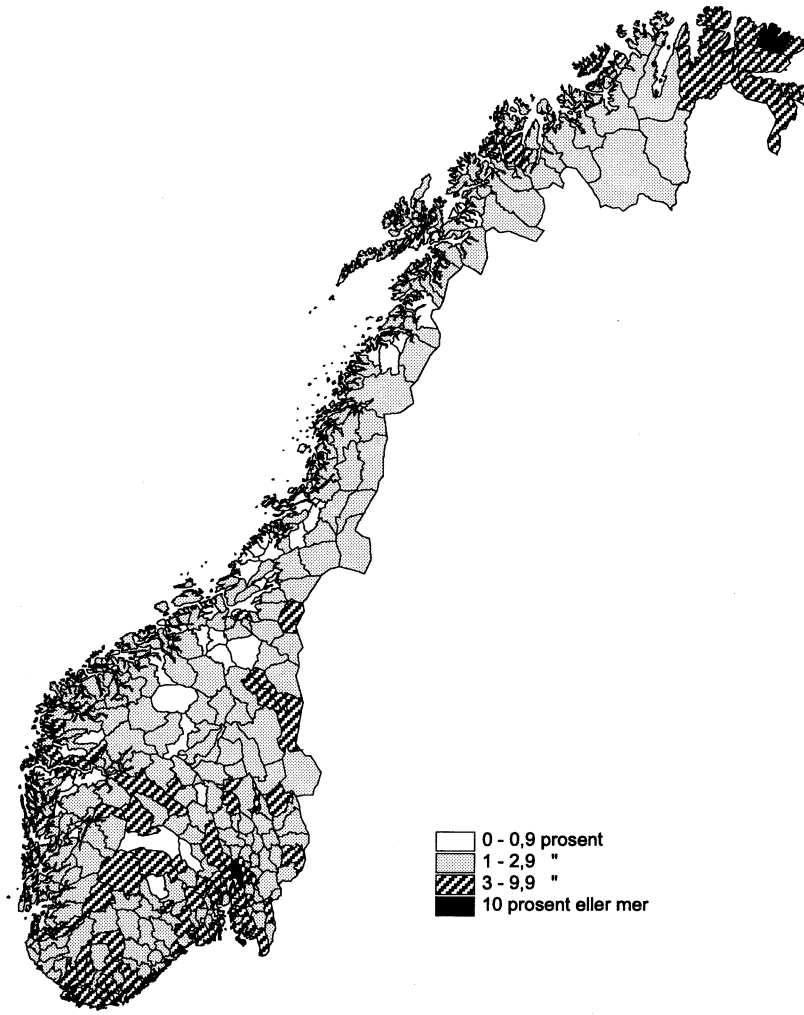

tert i Utkant-Norge og det samme gjelder andre vestlige innvandrere, men ikke så underrepresentert som innvandrerne fra tredje verden, for av dem bor bare 3,6 prosent der.

Av enkeltgrupper med mer enn 300 personer i Norge bor bangladeshere og pakistanere aller mest sentralt. Hele 97 prosent av dem bor i de mest sentrale kommunene. Også personer fra Ghana, Tyrkia, Marokko, Nigeria og Etiopia bor svært sentralt. På bunnen av ei liste med 108 nasjonalitetsgrupper (dvs. alle større enn 50 personer) er det bare færøyingene og bosnierne som har så lav andel bosatt i de mest sentrale kommunene som den norske delen av befolkningen har.

Figur 4.19. Innvandrerbefolkningen fra tredje verden[1] i prosent av folkemengden. 1. januar 1996

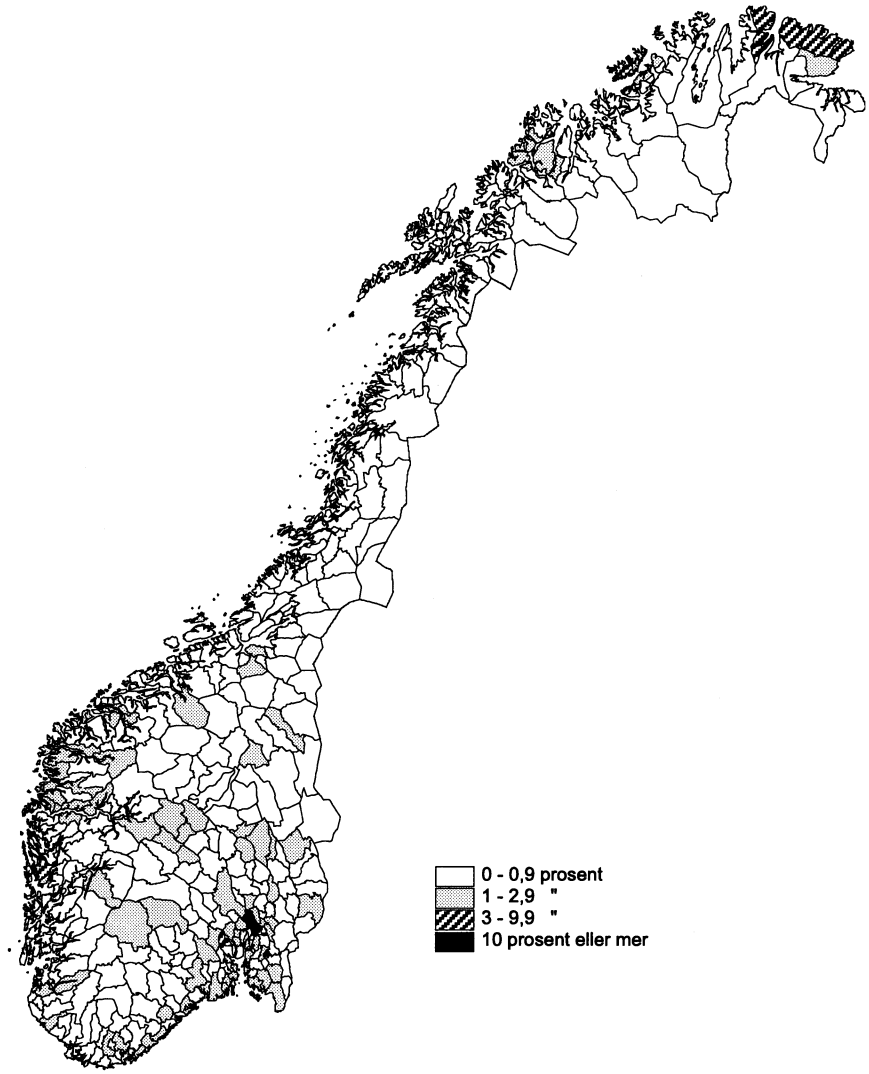

[1] Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia

Figur 4.20. Kommunene med flest personer i innvandrerbefolkningen. 1. januar 1996

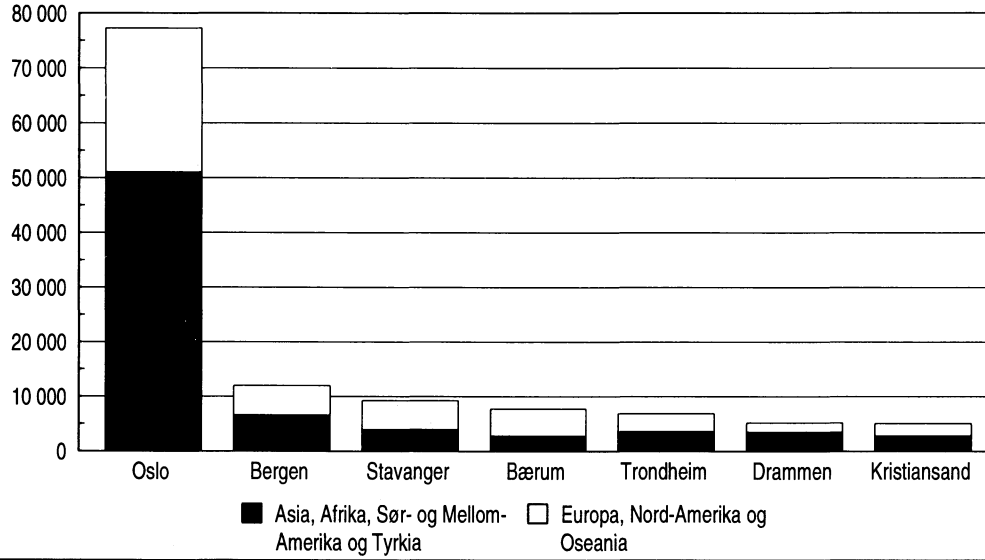

Russerne og finnene har så vidt flere sentralt bosatt enn nordmennene.

I noen få innvandrergrupper (f.eks. srilankerne og bosnierne) er det en større andel som bor i de *minst* sentrale kommunene enn det er i den norske delen av befolkningen. De fleste gruppene ellers har en svært liten del bosatt i denne delen av landet. I store grupper som pakistanerne, vietnameserne og tyrkerne er det mindre enn 1 prosent som bor i de 203 minst sentrale kommunene.

Vietnameserne har et bosettingsmønster nær gjennomsnittet for alle innvandrerne, og er dermed ikke spesielt sentralt bosatt sammenlignet med andre grupper fra tredje verden. Samtidig er vietnameserne en av de gruppene som er aller dårligst representert i utkantene. Mange av dem har bosatt seg i mindre byer.

Med noen få unntak bor altså alle innvandrergrupper i Norge mer sentralt enn det den norske befolkningen gjør.

Så til slutt skal vi se at med 81 prosent bosatt i Oslo, er det marokkanerne som er mest konsentrert til hovedstaden. Pakistanerne kommer på andreplass med 77 prosent. Av bosnierne bor bare 7 prosent i Oslo. I disse tallene kan en avlese virkningen av den første arbeidsinnvandringen fra tredje verden sammenlignet med den *foreløpige* bosettingsvirkningen av den sist ankomne flyktninggruppa.

Konsentrasjon

Det er nokså store forskjeller mellom nasjonalitetsgruppene når det gjelder hvor konsentrert de bor. Noen eksempler viser dette: Mens de 238 største av landets 435 kommuner huser 90 prosent av den norske befolkningen, bor 90 prosent av alle pakistanerne i bare 9 kommuner. Vietnameserne er færre, men 90 prosent av dem sprer seg likevel på 34 forskjellige kommuner. En nyere flyktninggruppe som bosnierne, som grovt sett er på omtrent samme størrelse som den vietnamesiske, er pr. i dag fordelt på enda flere

kommuner (90 prosent av dem bor i 169 kommuner). Hovedtyngden av dansker og svensker bor i færre kommuner enn det bosnierne gjør.

4.3.2. Endringer i bosettingsmønsteret

Vi har sett at de aller fleste innvandrerne bor på Østlandet, først og fremst i Oslo, og de bor sentralt. Men er dette mønsteret statisk, eller skjer det viktige endringer i bosettingsmønsteret? Spesielt ønsker vi å undersøke om det skjer en stadig sentralisering av innvandrerbefolkningen, eller om den tvert imot spres mer utover etter hvert som tida går. En hypotese kunne være at innvandrergrupper som har vært bosatt svært sentralt (og eventuelt konsentrert) sprer seg etter hvert og blir mer desentralisert, mens de minst sentralt plasserte gruppene flytter nærmere sentrum og dermed nærmere sine landsmenn. Innvandrernes betydning for det samlede bosettingsmønsteret i Norge vil bli belyst til slutt.

For å prøve å gi svar på spørsmålene skal vi ta utgangspunkt i de endringer i bosettingsmønsteret som har skjedd de siste fem årene, fra 1. januar 1991 til 1. januar 1996. Dette tidsrommet burde være langt nok til å avdekke de viktigste endringene, samtidig som fem år er kort nok tid til at endringene er noenlunde aktuelle. Men flyttemønsteret kan svinge mye fra ett år til et annet, så en skal ikke se bort fra at det som har skjedd de siste fem årene, ikke er typisk for de aller siste tendensene.

De endringene i bosettingsmønsteret vi kan observere mellom to tidspunkter er bare det samlede resultatet av endringer for tre kategorier i befolkningen: De personer som er til stede på begge tidspunktene, de nye innbyggerne som fødes inn i befolkningen eller som innvandrer i perioden, og de som utgår ved dødsfall eller utvandring. Hvis de nye borgerne er bosatt annerledes enn dem som har falt fra, vil det skje endringer i det samlede

Tabell 4.6. Andel av innvandrerbefolkningen bosatt i de 104 mest sentrale kommunene. 1. januar 1991 og 1996

	Bosatt enten 1.1.1991 eller 1.1.1996			Bosatt både 1.1.1991 og 1.1.1996			Andel sentralt bosatt		
Lanbakgrunn	1.1. 1991	1.1. 1996	Øk-ning	1.1. 1991	1.1. 1996	Øk-ning	1.1. 1991	1.1. 1996	Øk-ning
I alt	52,6	57,3	4,7	51,2	51,8	0,6	51,3	52,3	1,0
Norge	49,6	54,0	4,4	50,3	50,8	0,5	50,3	51,1	0,8
Utlandet i alt	77,0	70,4	-6,5	75,0	76,9	1,8	75,4	74,6	-0,8
Norden	68,9	66,2	-2,6	63,4	63,5	0,0	64,5	64,2	-0,2
Vest-Europa ellers, unntatt Tyrkia	85,1	78,4	-6,7	71,2	71,6	0,4	74,6	73,4	-1,2
Øst-Europa	61,6	53,3	-8,2	75,3	77,4	2,2	73,0	62,2	-10,8
Nord-Amerika og Oseania	76,5	82,4	6,0	67,9	68,1	0,1	71,1	72,9	1,8
Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Tyrkia	81,0	78,9	-2,1	81,5	84,6	3,1	81,4	82,7	1,3
Vestlige land	76,8	72,9	-4,0	66,8	67,0	0,2	69,1	68,6	-0,5
Ikke-vestlige land	77,2	69,5	-7,8	80,6	83,5	2,9	80,2	78,0	-2,2

bosettingsmønsteret selv om ikke én eneste person har forandret bosted i landet. I andre tilfeller kan store forskjeller mellom de nye og de utgående skjule viktige endringer som skjer med de personene som er til stede på begge tidspunktene.

Som en bakgrunn skal vi først se på *omfanget* av innenlandske flyttinger blant de som var til stede både i 1991 og 1996. Nyankomne flyktninggrupper hører til de som flytter mest. Så mye som halvparten av somalierne skiftet kommune mellom 1991 og 1995, over 40 prosent flyttere var det også blant irakere og iranere. Somalierne og irakerne, som hadde kommet til Norge like før 1991, flyttet nok først og fremst fra asylmottak og andre myndighetsstyrte bosteder. De fleste flyttende iranerne derimot, kom til Norge allerede i 1987-1988, så deres flyttinger skjedde i større grad fra én selvvalgt bostedskommune til en annen. Også mange kinesere flyttet i perioden.

Minst flytting over kommunegrenser er det i grupper som bor konsentrert, som bor i en stor kommune (Oslo), og som har bodd lenge i landet. Ikke overraskende var det pakistanerne og marokkanerne som hadde færrest tilfeller av kommunebytte, med bare 5 og 7 prosent, men med så lave tall representerer de unntaket heller enn regelen for ikke-vestlige innvandrere. Til sammenligning skiftet 11 prosent av den norske befolkningen kommune i perioden (en må da ta i betraktning at gjennomsnittsalderen er høyere). Vestlige innvandrere ligger samlet sett på dette nivået.

Videre i dette kapittelet vil vi først se på endringer i sentralitetsnivå og deretter på omfordelinger mellom kommuner.

Flytting til sentrale strøk

Ved inngangen til 1991 bodde 75,4 prosent av innvandrerbefolkningen i de mest sentrale kommunene, mens tallet fem år seinere var sunket til 74,6 prosent. Endringen i løpet av disse årene var altså helt minimal.

Det er imidlertid ikke den samme innvandrerbefolkningen vi snakker om på disse tidspunktene. I den valgte perioden kom det til 79 200 nye innvandrere, mens 30 000 gikk ut. 144 600 var til stede på begge tidspunkter. Mens 77 prosent av de utgåtte var bosatt i de mest sentrale kommunene ved inngangen til 1991, bodde bare 70 prosent av nykommerne sentralt i 1996, noe som isolert sett gir en merkbar nedgang i andel sentralt bosatte. Den delen av innvandrerbefolkningen som var i Norge på begge tidspunktene, økte imidlertid sin andel av sentralt bosatte med 1,8 prosentpoeng. Samlet sett ble dette til en hårfin reduksjon i andel sentralt bosatte i det som på hver av de to tidspunktene utgjorde innvandrerbefolkningen.

De største sentralitetsforskjellene mellom nye og utgåtte innvandrere finner vi blant øst- og vesteuropeere (utenom Norden). For østeuropeernes vedkommende er hovedårsaken at de nye flyktningene fra det tidligere Jugoslavia bor lite sentralt i forhold til dem som ble erstattet.

For de som var til stede både i 1991 og 1996 var det størst sentralisering blant innvandrerne fra tredje verden. Dette har en viss sammenheng med at mange av disse i 1991 bodde på asylmottak eller nylig var utplassert i kommuner av myndighetene, mens de i 1996 i større grad kunne bo der de selv ønsket. Økningen i andel sentralt bosatte var størst i gruppene fra Iran, Somalia og Irak (over 13 prosentpoengs økning), og deretter Sri

Lanka og Etiopia. Endringer i motsatt retning var det nesten ingen grupper som hadde.

Om en heller fokuserer på flytting fra og til utkantene, så blir bildet praktisk talt bare en avspeiling av flyttingen til og fra sentrum. Det er små endringer for de fleste som var til stede både i 1991 og 1996. Andel somaliere i distriktene gikk imidlertid ned fra 11 til 3,5 prosent. For irakerne sank andelen fra 7,3 til 1,8 prosent, for etiopierne fra 5,0 til 0,8 og for iranerne fra 5,6 til 1,5 prosent. Det var allerede få som oppholdt seg i Distrikts-Norge i 1991, og for disse nasjonalitetsgruppenes vedkommende har de reist nesten alle som en. Også blant srilankerne har det foregått en flytting fra utkanten (nedgang i andelen fra 20 til 14 prosent), men for dem betyr det bare at de har kommet ned på samme nivå som for den norske befolkningen.

Tallene viser altså ytterst lite flytting i en *mindre* sentral retning, mens det er klare tilfeller av det motsatte. Det har foregått en form for utjevning av bosettingsmønsteret til innvandrerne, men utjevningen kan beskrives som en samling i sentrale strøk mer enn at de har møttes på halvveien. De som bodde sentralt 1. januar 1991, bodde minst like sentralt fem år seinere.

Oslo vant mest på omfordelingen blant innvandrerne

Den kommunen som fikk flest nye innbyggere som resultat av innvandrernes innenlandske flyttinger mellom 1991 og 1995, er ikke overraskende Oslo, med en tilvekst på 3 300. Den kommunen som hadde flest innvandrere fra før fikk altså flest nye i form av flyttinger fra resten av landet. De neste på lista, Drammen, Stavanger og Bærum, fikk færre enn en tidel av det Oslo gjorde. Den kommunen som tapte mest var Trondheim (-218). Forklaringen kan delvis være at flyktninggrupper fra slutten av 1980-tallet gjorde seg ferdig med utdanningen i skolebyen Trondheim.

Iranerne var blant dem som flyttet mest. "Vinnerkommunen" ble Oslo, med 825 iranere i tilvekst. Iranerne utgjorde dermed en betydelig del av Oslos samlede gevinst. Kommuner med utflytting av iranere var alt fra Haugesund og Levanger til Trondheim og Tromsø. I en tidligere undersøkelse (Vassenden 1990) ble det for øvrig konkludert med at småbykommuner som Ringerike og Levanger tiltrakk seg iranere, men i alle fall for Levangers vedkommende har flyttestrømmen gått videre til andre byer.

Vietnameserne har først og fremst flyttet fra Bergen til Oslo. Også tidligere undersøkelser fra før 1991 viste spesielt mange vietnamesiske flyttinger fra Bergen. Det ble den gangen vist til at vietnameserne som ble bosatt i Bergen, hadde en nokså variert kulturbakgrunn, med den følge at noen foretrakk andre vietnamesiske miljøer.

Somaliernes til- og fraflyttingskommuner ligner på iranernes. I hele tatt er det slående stor likhet i fraflyttings- og tilflyttingskommunene for nasjonalitetsgrupper som skiller seg fra hverandre ved både språk og annet. Dette kan tyde på at egenskaper ved kommunene kan være vel så viktige forklaringsfaktorer som egenskaper ved nasjonalitetsgruppene.

Når en studerer kombinasjoner av fra- og tilflyttingskommuner, legger en raskt merke til at mange flyttinger går mellom nabokommuner, og dessuten til Oslo. Utover det kan en spore en tendens til at storbyene først og fremst trekker flyttere bosatt i egen region. Mange av flyttin-

gene til Trondheim kommer fra andre steder i Trøndelag, til Bergen kommer de fra Vestlandet osv. Ut over disse tendensene er det mange "tilfeldigheter" som ligger bak de konkrete flyttestrømmene, i den forstand at det er helt lokale forhold mer enn regionale faktorer som virker inn.

Innvandrerne motvirker sentraliseringen, men bare på kort sikt

I den norske delen av befolkningen foregår det en sentralisering fordi barn fødes i andre kommuner enn der de gamle dør (tabell 4.6 og Sørlie 1995). For *innvandrerbefolkningen* samlet bestod den største endringen fra 1991 til 1996 i at nykommerne blant de bosatte seg mindre sentralt enn dem som ble erstattet. Så lenge det foregår en innvandring av flyktninger som blir utplassert ut over landet, vil innvandrerne motvirke den sentraliserende tendensen i befolkningen. Men samtidig viser tallene at den underliggende tendensen blant innvandrerne er flytting fra utkant til sentrum. Det er ennå for tidlig å si hvordan det går med de nyeste østeuropeiske flyktningene, men i alle fall for innvandrere fra tredje verden er det klare tegn til at de ikke kommer til å bidra til å opprettholde befolkningen i distriktene i det lange løp.

4.3.3. Bokonsentrasjon blant innvandrere i Oslo[6]

Historisk skisse

De første arbeidsinnvandrerne som kom til Oslo på slutten av 1960-tallet, møtte et boligmarked som langt på vei var stengt for dem. Verken det private selveiermarkedet eller boligkooperasjonen hadde særlig å tilby boligsøkere som manglet både kapital, kredittverdighet og ansiennitet i boligsamvirket. Den eneste nisjen som var tilgjengelig, var leiemarkedet i indre by. Følgelig var det her de fleste arbeidsinnvandrerne i begynnelsen slo seg ned. Mange fant sin første bolig i fraflyttede og saneringstruede leiligheter i gamle bygårder i indre øst.

Arbeidsinnvandrerne var som regel enslige menn som planla å returnere etter noen år. Å binde kapital i egen bolig i Oslo var derfor mindre aktuelt. Utover på 1970-tallet valgte etter hvert flere å satse på en permanent tilværelse i Norge. Innvandringsstoppen som ble innført i 1975, gav åpning for å bli gjenforent med hustru og barn. Det oppstod dermed behov for bedre og romsligere leiligheter. Innvandrere med stabil inntekt kunne med tida skaffe seg lån til innskuddsleilighet i borettslag. De fleste ledige leilighetene befant seg i de nye drabantbyene som var under utbygging.

Mange innvandrere hadde imidlertid store problemer på boligmarkedet. Midt på 1970-tallet begynte lokale og sentrale myndigheter å ta ansvar for å bedre boligsituasjonen for denne gruppa. Staten opprettet et eget selskap (SIBO - Selskapet for innvandrerboliger) som bygget og renoverte boliger for innvandrere og tilbød gunstig finansiering. Mange av boligene ble bygget i bydeler der det fra før var få innvandrere. Noen år seinere ble det opprettet et tilsvarende boligselskap for flyktninger. Boligetaten endret regelverket for søknad på kommunal bolig slik at innvandrere med tida kunne konkurrere om bistand på linje med nordmenn. Oslo kommune sikret seg kvoter av leiligheter i nybygde borettslag og administrerte en ordning for bytte av nybygde boliger mot velholdte bruktboliger. Boligene ble overdratt til vanskeligstilte boligsøkere og personer som trengte erstatningsleilighet etter

[6] Kapittelet er skrevet av Svein Blom, og er delvis bygd på Blom (1995a).

Tabell 4.7. Ulikhetsindeks mellom nordmenn og innvandrere bosatt i Oslo henholdsvis pr. 1.1.1988, 1.1.1993 og 1.1.1995, etter landbakgrunn og år[1]

	1988	1993	1995
Vesten	18,7	18,5	18,1
Land utenom Vesten	27,0	29,9	31,4

[1] Indeksen indikerer hvor stor andel av innvandrerne som må flytte til en annen bydel for å være fordelt mellom bydelene på samme måte som nordmenn. Bosatte på ukjent bydel er ekskludert.

Tabell 4.8. Ulikhetsindeks mellom nordmenn og innvandrere bosatt i Oslo pr. 1.1.1995, etter landbakgrunn[1]

Landbakgrunn	1995
Danmark	10,2
Sverige	19,2
Tyskland	20,5
Storbritannia	25,3
USA/Canada	26,3
Chile	31,1
India	36,1
Frankrike	36,5
Tyrkia	38,8
Pakistan	42,9
Sri Lanka	47,2
Vietnam	50,2

[1] Se fotnote til tabell 4.7.

byfornyelsen i indre by. Innvandrere hørte hjemme i begge disse gruppene.

Litt om senn fikk innvandrerne således innpass i de nye drabantbyene nordøst og sør i byen. De eldre drabantbyene i ytre øst, bygget på 1950- og 1960-tallet, mottok færre innvandrere fordi de allerede var "fylt opp" av en stabil beboergruppe.

Redusert bokonsentrasjon 1980-1984

På første halvdel av 1980-tallet fant det sted en "spredning" av innvandrere til flere områder i ytre by. Registerdata fra Oslo kommune (1985) viser at graden av bokonsentrasjon blant statsborgere fra India, Jugoslavia, Marokko, Pakistan og Tyrkia sank for alle fem grupper fra 1980 til 1984.

Økt bokonsentrasjon 1988-1995

Fra slutten av 1980-tallet var den videre veksten i innvandrerbefolkningen størst i de bydelene der det allerede var bosatt flest innvandrere.[7] Andelen ikke-vestlige innvandrere ble f.eks. nesten doblet i bydel Gamle Oslo mellom 1988 og 1995.

Dette medførte at bokonsentrasjonen ble større. Bokonsentrasjon kan måles ved hjelp av en indeks (ulikhetsindeks) som angir hvor stor andel av en folkegruppe som vil måtte flytte til en annen bydel for at gruppa skal være fordelt mellom bydelene på samme måte som en annen folkegruppe. Tabell 4.7 gjengir verdien av ulikhetsindeksen for årene 1988, 1993 og 1995 for vestlige og ikke-vestlige innvandrere i forhold til nordmenn.

Tabellen viser at bokonsentrasjonen økte med vel 4 prosentpoeng blant *ikke-vestlige* innvandrere i løpet av årene fra 1988 til 1995. Dette må anses som en moderat økning. I samme periode stod ulikhetsindeksen for vestlige innvandrere praktisk talt stille.

Det er dessverre vanskelig å sammenligne graden av bokonsentrasjon blant innvandrere tidlig og seint på 1980-tallet fordi bydelsinndelingen i mellomtida ble endret. Wessel (1996) har imidlertid beregnet graden av bokonsentrasjon i

[7] Innvandrer er her definert som person med to utenlandsfødte foreldre og omfatter både de som selv har innvandret og deres eventuelle norskfødte barn.

1995 på grunnlag av den tidlige bydelsinndelingen (35 områder). Han finner at tilbøyeligheten til å bo atskilt fra nordmenn for jugoslaver, marokkanere, pakistanere og tyrkere, betraktet som éi gruppe, var høyere i 1995 enn i 1984, men lavere i 1995 enn i 1980.

De "fjernkulturelle" bor mest konsentrert

Tabell 4.8 viser bokonsentrasjonen i 1995 for innvandrere fra forskjellige enkeltland. Landene presenteres i rekkefølge etter graden av bokonsentrasjon.

Danske innvandrere bor minst forskjellig fra nordmenn. Deretter følger svensker og tyskere. Midtveis i tabellen overtar innvandrere fra ikke-vestlige land. Høyest bokonsentrasjon er registrert for innvandrere fra Pakistan, Sri Lanka og Vietnam (over 40 poeng på ulikhetsindeksen). Tabellen antyder at bokonsentrasjonen er større jo større den kulturelle avstanden til majoritetsbefolkningen kan antas å være.

Franskmenn skiller seg ut med en bokonsentrasjon på nivå med inderne.

Figur 4.21. Andel innvandrere fra vestlige og ikke-vestlige land av befolkningen i Oslo pr. 1.1.1995, etter bydel. Prosent

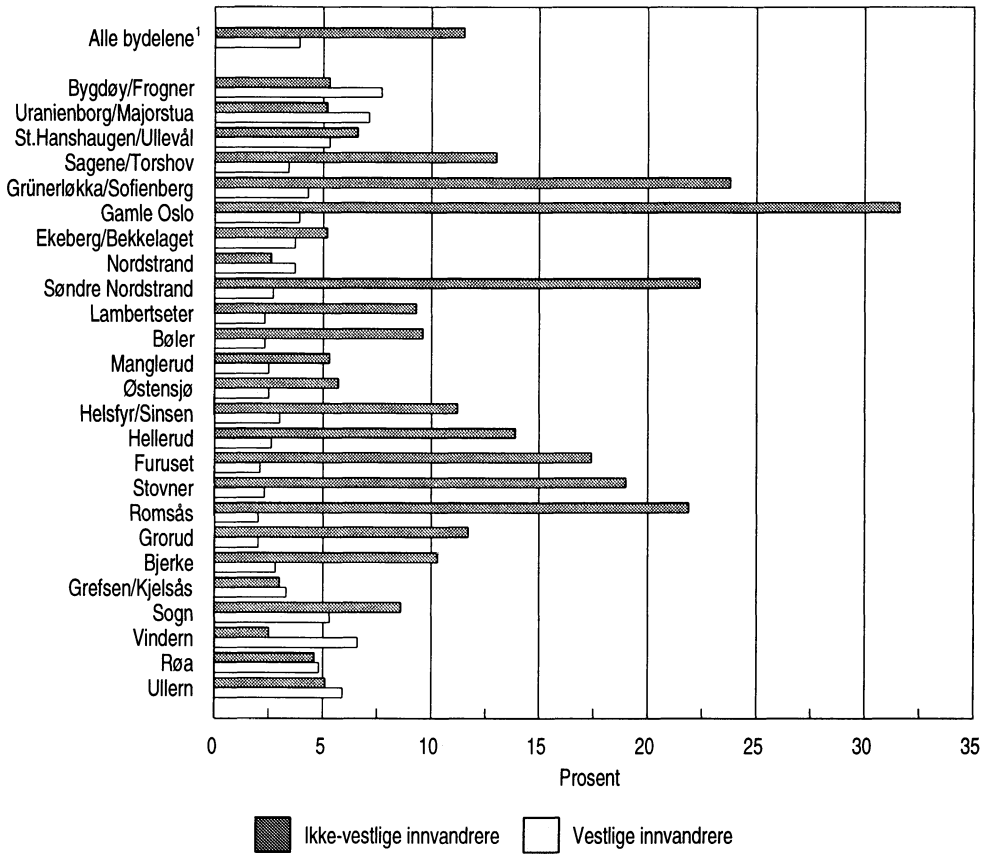

[1] Inkludert bosatte i Sentrum, Marka og i ukjent bydel.

Innvandrere fra de to landene er imidlertid bosatt på vidt forskjellige steder i byen. Mens indere bor i indre øst og i de nye og gamle drabantbyene, er franskmenn bosatt i indre og ytre vest.

Hvor bor innvandrerne anno 1995?
Figur 4.21 viser andelen vestlige og ikke-vestlige innvandrere i Oslos bydeler i 1995. I alt i Oslo er andelen ikke-vestlige innvandrere 11,5 prosent (på landsbasis 3,1 prosent). De største andelene befinner seg i indre øst og de nye drabantbyene i nordøst og sør. Gamle Oslo og Grünerløkka/Sofienberg i indre øst har henholdsvis 31,6 og 23,8 prosent ikke-vestlige innvandrere, deretter følger de nye drabantbyene Søndre Nordstrand, Romsås, Stovner, Furuset og Hellerud.

Vestlige innvandrere har et annet bosettingsmønster enn de ikke-vestlige innvandrerne. I alt er 3,9 prosent av byens innbyggere vestlige innvandrere (på landsbasis 1,9 prosent). Bygdøy/Frogner i indre vest har den høyeste andelen med 7,7 prosent. Vestlige innvandrere er gjennomgående godt økonomisk stilt, til dels bedre enn nordmenn.

Er det innvandrerghettoer i Oslo?
Jo lenger ned en går i oppdeling av byen, jo lettere er det å finne områder med høye andeler innvandrere. I enkelte grunnkretser/roder (deler av en bydel) kan innvandrerandelen unntaksvis nå opp i 50 prosent. Det forekommer f.eks. i Gamle Oslo, Grünerløkka/Sofienberg og Søndre Nordstrand. I Stovner og Furuset er det kretser med over 30 prosent innvandrere.

Det er tegn til at flere ikke-vestlige innvandrere flyttet inn enn ut av disse områdene og at flere nordmenn flyttet ut enn inn i tiden 1988-1993. I de innvandrertette områdene i Gamle Oslo gjaldt dette først og fremst nordmenn med førskolebarn.

Likevel er det neppe rimelig å kalle noen av de innvandrertette områdene for "ghettoer". Ghetto kan defineres som et slumpreget byområde der én bestemt etnisk eller kulturell minoritet er i flertall. Det er i dag ingen kretser i byen der den mest tallrike innvandrergruppen, pakistanere, er i flertall.

Likevel tilpasning til norsk bomønster
Selv om bokonsentrasjonen har økt fra 1988 til i dag blant ikke-vestlige innvandrere i Oslo, foreligger det også tegn til at innvandrere med tida tilpasser seg et norsk bomønster.

En analyse av flyttingen mellom grupper av bydeler i tidsrommet 1988-1993 viser f.eks. at det gikk en netto flyttestrøm av ikke-vestlige innvandrere fra indre øst til de nye drabantbyene (tabell 4.9). Av ikke-vestlige innvandrere som bodde i en annen bydelsgruppe i 1993 enn i 1988, var det 12,8 prosent (865 personer) som flyttet fra indre øst til de nye drabantbyene, mens 7,9 prosent (535 personer) flyttet motsatt vei. Likeledes gikk det en betydelig nettostrøm av ikke-vestlige innvandrere fra indre øst til de gamle drabantbyene.

Selv om dette må antas delvis å henge sammen med endringer i familiesyklusen, representerer det også en form for sosial mobilitet og levekårsforbedring. Befolkningen rapporterer gjennomgående færre levekårsulemper i de nye drabantbyene enn i indre øst (Barstad 1997).

Tilsvarende er innvandrere som har tatt norsk statsborgerskap, mindre tilbøyelige til å bo i indre øst og mer tilbøyelige til å bo i drabantbyer som Søndre Nordstrand,

Tabell 4.9. Bosted på bydelsgruppe i 1988 og 1993. Overgangsmatrise for ikke-vestlige innvandrere som bodde i ulike bydelsgrupper[1] i Oslo pr. 1.1.1988 og 1.1.1993 (N=6 736). Prosent

Bydelsgruppe i 1988	Bydelsgruppe i 1993: Indre vest	Indre øst	Gamle drabantbyer	Nye drabantbyer	Ytre vest	Sentrum/ Marka/ukjent	Alle
Indre vest	.	6,1	3,6	4,3	1,9	0,1	15,9
Indre øst	2,4	.	9,0	12,8	2,8	0,3	27,4
Gamle drabantbyer	1,2	5,4	.	9,1	1,6	0,2	17,5
Nye drabantbyer	1,9	7,9	7,3	.	2,3	0,1	19,6
Ytre vest	1,4	3,7	3,0	4,5	.	0,1	12,8
Sentrum/ Marka/ukjent	0,5	3,3	1,0	1,1	1,1	.	6,9
Alle	7,5	26,3	23,9	31,8	9,6	0,8	100

[1] Indre vest = Bygdøy/Frogner, Uranienborg/Majorstua, St.Hanshaugen/Ullevål
Indre øst= Sagene/Torshov, Grünerløkka/Sofienberg, Gamle Oslo
Gamle drabantbyer = Lambertseter, Bøler, Manglerud, Østensjø, Helsfyr/Sinsen, Grorud, Bjerke
Nye drabantbyer = Søndre Nordstrand, Hellerud, Furuset, Stovner, Romsås
Ytre vest = Ekeberg/Bekkelaget, Nordstrand, Grefsen/Kjelsås, Sogn,Vindern, Røa, Ullern

Stovner og Furuset enn innvandrere som har beholdt sitt opprinnelige statsborgerskap. Dette gjelder uavhengig av oppholdstida.

Årsaker til bokonsentrasjon

En årsak til at ikke-vestlige innvandrere bor mer konsentrert enn vestlige, er forskjeller i økonomiske ressurser. Vestlige innvandrere er gjerne bra økonomisk stilt og har således flere valgmuligheter med hensyn til bosted enn ikke-vestlige. En annen årsak er kulturforskjeller. Innvandrere fra kulturer som står fjernt fra den norske, har trolig et sterkere behov for samhold og gjensidig hjelp enn innvandrere som er mer fortrolig med majoritetskulturen.

Blom (1995a) har undersøkt empirisk det innbyrdes styrkeforholdet mellom disse to årsaksfaktorene. Analysen viser at økonomiske ressurser framtrer som den viktigste faktoren. Like fullt er det å være innvandrer med en bestemt nasjonalitetsbakgrunn også svært avgjørende for valget av bosted. Det er imidlertid ikke bare egne kulturelle preferanser som fanges opp i denne faktoren. Forhold som diskriminering og utilstrekkelig kunnskap om boligmarkedet inngår trolig også. Først med intervjudata om innvandrernes egne bostedsønsker kan vi foreta en reindyrket analyse av den kulturelle faktorens betydning.

4.4. Noen konklusjoner fra befolkningsstatistikken

I presentasjonen av innvandrerne i Norge fra en demografisk synsvinkel har det framkommet visse hovedtrekk:

Vi har sett hvor *forskjellige* innvandrergruppene er seg imellom. De viktigste forklaringsvariablene har vært landene som innvandrerne har sin bakgrunn fra, og dessuten botid, innvandringsgrunn, kjønn, alder, innvandringsalder og sivilstand. Det ligger sannsynligvis også sosioøkonomiske faktorer bak forskjellene, men slike ting er i denne omgang ikke tatt i betraktning.

Det skal ha kommet fram at befolkningen av innvandrere er under *stadig endring*. De innvandrerne som er i Norge i dag, er slett ikke de samme som var her for fem, ti eller tjue år siden.

Vi har dessuten sett at det er en tendens til et gjennomgående skille mellom *vestlige* og *ikke-vestlige* innvandrere. De vestlige innvandrerne er ofte nokså like hverandre, mens de ikke-vestlige innvandrerne er en noe mer sammensatt hovedgruppe. De kvinnene som kommer fra tredje verden for å inngå ekteskap med norske menn skiller seg gjerne noe ut, og det samme gjør østeuropeerne i flere tilfeller.

De statistikker vi har funnet denne todelingen i, gjelder slike forhold som innvandringsgrunn, bofasthet, fruktbarhet og barnetall, overgang til norsk statsborgerskap, botid, ekteskapssammensetning og -inngåelser, skilsmisser og bosettingsmønster. I noen tilfeller påvises skillet mellom vestlige og ikke-vestlige også i andregenerasjonen.

I de fleste statistikker fordeler de ulike nasjonalitetsgruppene seg på begge sider av den verdien som gjelder for den norske befolkningen. *Gjennomsnittsverdien* for innvandrerne som samlet gruppe kommer i disse tilfellene relativt nær den som gjelder for den norske befolkningen.[8] I noen få tilfeller danner imidlertid nordmenn et ytterpunkt når en sammenligner med innvandrerne. Det klareste eksemplet på det er bosettingsmønsteret, der nesten alle innvandrergrupper er mer sentralt bosatt enn den norske befolkningen er.[9]

Flere av statistikkene beskriver eller avspeiler *segregerings-, integrerings- eller assimileringsprosesser*, først og fremst på nasjonalitetsgruppenivå (altså ikke nødvendigvis på individnivå). Hva som kjennetegner disse begrepene finnes det flere oppfatninger om (se bl.a. Djuve og Hagen 1995 og ordforklaringene i vedlegg 2). Antakelig kan prosessene delvis foregå samtidig. Geografisk sammenklumping er f.eks. i seg selv uttrykk for segregering, men samtidig kan integreringen i det norske samfunnet fortsette på andre plan.

Assimilering kan nok finne sted i det enkelte individ (når en gir avkall på sin opprinnelige kultur), men vel så vesentlig fra et demografisk synspunkt er den assimilering av *befolkningsgrupper* som skjer når de ved hvert generasjonsskifte går litt mer opp i den omgivende befolkning. Over generasjonene skjer det altså en svekkelse av den opprinnelig utenlandske bakgrunnen fordi så mange etterkommere får en blandet bakgrunn. Den norskættede befolkningen i USA eksisterer nesten ikke lenger som en klart definert befolkningsgruppe, 70-150 år etter at mange hundre tusen nordmenn bosatte seg der. En tilsvarende utvikling er det lett å påvise for mange innvandrergrupper i Norge. Prosessessen går raskt for enkelte grupper, og svært sakte for andre.

[8] Innenfor den norske befolkningen er det også forskjeller, men dem har det ikke vært anledning ti å gå nærmere inn på.

[9] I tillegg kommer statistikker som bare viser helt opplagte følger av innvandringen, som for eksempel at de fleste grupper av innvandrere har kortere gjennomsnittlig botid i Norge enn det den norske befolkningen har.

Tor Jørgensen

5. Utdanning

En viktig forutsetning for at den enkelte innvandrer skal kunne integreres i yrkeslivet og i samfunnet for øvrig, er tilegning av kunnskap bl.a. gjennom det formelle utdanningssystemet. Sammenhengen mellom utdanning, yrkeskarriere og inntekt, gjør at utdanning vil kunne ha stor betydning for den enkeltes velferd. Utdanningssystemet er også av stor betydning for sosialiseringsprosessen, og aller viktigst er kanskje tilegnelsen av kunnskaper i det norske språk.

En innvandrer kan ha tatt formell utdanning i og utenfor Norge. Noen vil ha all sin utdanning fra hjemlandet, andre vil ha utdanning både fra hjemlandet og andre land inkludert Norge, mens resten har fått all sin formelle utdanning gjennom det norske utdanningssystemet. Det siste gjelder i første rekke mennesker som har bosatt seg i Norge i svært ung alder. Både utdanningsnivå og bruken av det norske utdanningssystemet varierer med oppvekstland, kjønn og alder, noe som gir forskjellige muligheter til aktiv deltakelse i det norske samfunnet. I dette kapittelet vil hovedsakelig fødeland være kriteriet for inndeling av befolkningen i grupper. Vi vil legge vekt på sammenligninger mellom personer med ulikt fødeland, og den norskfødte delen av befolkningen vil være en viktig referanseramme. Hvis ikke annet er sagt, er utdanningsnivået i befolkningen identisk med utdanningsnivået i aldersgruppen 16 år og over.

5.1. Vanskelig å kartlegge innvandrernes utdanningsnivå

Utdanningsnivået blant innvandrere varierer mye med fødeland, men da opplysninger om høyeste fullførte utdanning mangler for forholdsvis mange, er det vanskelig å foreta omfattende sammenligninger av utdanningsnivået mellom innvandrere fra ulike land eller landgrupper. Vi har bl.a. ikke opplysninger om utdanningsnivå for de som har innvandret til Norge etter 1991 og som har fullført sin høyeste utdanning i utlandet. Dessuten er både alder, kjønn og innvandringstidspunkt faktorer som har betydning for utdanningsnivået. Det er viktig å understreke at aldersprofilen i den norskfødte og i den utenlandsfødte delen av befolkningen er forskjellig. Innvandrerne er overrepresentert i aldersgruppene med høyest utdanningsnivå og underrepresentert i aldersgruppene med lavest nivå (de eldste aldersgrupper).

Andelen med uoppgitt utdanning varierer svært mye fra landgruppe til landgruppe. Mens det bare er 1 prosent av de norskfødte vi mangler opplysninger om, gjelder dette for nesten 60 prosent av dem med fødeland i Øst-Europa. Det skyldes så å si utelukkende flyktningestrømmen fra det tidligere Jugoslavia på begynnelsen av 1990-tallet. De fleste av disse flyktningene har all sin utdanning fra hjemlandet. For dem som kommer fra Norden eller fra de øvrige vestlige land, mangler det utdanningsopplysninger for 28-29 prosent og for dem fra den tredje verden 37 prosent. Det er ikke mulig å si noe sikkert om det er systematiske forskjeller i utdanningsnivå mellom den delen av befolkningen vi har registrert utdanningsnivå for og den delen vi mangler opplysninger om. Antakelig er det gjennomsnittlige utdanningsnivået i gruppen med uoppgitt utdanning relativt lavt. Men det kan være store forskjeller fra landgruppe til landgruppe, og det er grunn til å anta at spesielt utdanningsnivået til den store gruppen som har innvandret fra det tidligere Jugoslavia er forholdsvis høyt.

Det er imidlertid ikke bare variasjonene i andelen med uoppgitt utdanning som skaper problemer ved sammenligninger av utdanningsnivå. De som har hele sin utdanning fra utlandet har fått fastlagt utdanningsnivå utelukkende på grunnlag av opplysninger som er gitt om denne utdanningen i skjemabaserte undersøkelser. Den siste var en spesialundersøkelse i 1991 blant alle som hadde innvandret til Norge etter 1980. Bl.a. fordi utdanningssystemene i mange land avviker mye fra det norske, er det vanskelig for mange å nivåplassere sin utdanning i forhold til det norske systemet. Det er nok grunn til å tro at klassifisering av utdanning for peroner med utdanning fra de vestlige landene er mer korrekt enn for personer fra andre land, fordi utdanning fra vestlige land lettere lar seg sammenligne med norsk utdanning. Det er også viktig å understreke at utdanning fra utlandet ikke nødvendigvis er det samme som kompetanse i Norge. En del utdanninger fra utlandet er vanskelig å få godkjent her i landet, og noen utdanninger kan være lite relevante i norsk sammenheng. Det betyr at et registrert høyt utdanningsnivå basert på utdanning som er tatt i et annet land, ikke nødvendigvis fører til at man har gode muligheter på det norske arbeidsmarkedet.

Det er tre alternative måter å behandle uoppgitt utdanning på når vi studerer utdanningsnivået i ulike deler av befolkningen:

(i) Personer med uoppgitt utdanning holdes utenfor.
(ii) Personer med uoppgitt utdanning tas med som en egen kategori.
(iii) Personer med uoppgitt utdanning grupperes på grunnskolenivå.

Den første metoden innebærer at vi sammenligner utdanningsnivået til alle vi har utdanningsopplysninger om. Dette kan imidlertid gi et skjevt bilde, da nivået til dem med uoppgitt utdanning kan være svært forskjellig fra landgruppe til landgruppe. Dersom vi i stedet tar med alle med uoppgitt utdanning som egen kategori, får vi et minimumsanslag for andelene på ulike nivåer for alle landgrupper. Den tredje metoden, gruppering av uoppgitt på grunnskolenivå, kunne forsvares f.eks. rett etter den store skjemabaserte undersøkelsen i 1991, da det var rimelig å anta at hovedtyngden av dem som ikke besvarte skjemaene kun hadde utdanning på grunnskolenivå. Det stiller seg annerledes nå. De som er kommet til landet etter 1990, er aldri blitt spurt om hva slags utdanning de har fra hjemlandet, og dette er en mye mer sammensatt gruppe

rent utdanningsmessig enn den vi manglet utdanningsopplysninger om i 1991. Mange av dem som har innvandret etter 1991 har videregående eller høyere utdanning, og derfor vil det i dag være helt uaktuelt å klassifisere uoppgitt utdanning som grunnskolenivå.

5.2. Høyest utdanningsnivå blant innvandrere fra vestlige land..

Uansett gruppering av dem med uoppgitt utdanning finner vi det høyeste utdanningsnivået i den delen av befolkningen som kommer fra vestlige land. Utdanningsnivået er forholdsvis lavt blant østeuropeerne, og aller lavest blant mennesker som er født i den tredje verden. Innvandrere fra Norden har et utdanningsnivå som er noe lavere enn gjennomsnittet for innvandrere fra øvrige vestlige land, mens nivået blant norskfødte er enda noe lavere.

Blant dem vi har utdanningsopplysninger om hadde 40 prosent av innvandrerne fra vestlige land utdanning på universitets- og høgskolenivå i 1995. Innvandrere fra Øst-Europa og Norden har et noe lavere utdanningsnivå, mens det er færrest med universitets- eller høgskoleutdanning blant innvandrere fra den tredje verden. I alle landgruppene har de fleste videregående utdanning som sin høyeste utdanning. Men i aldersgruppen 30-49 år har over halvparten av alle fra vestlige land utdanning på universitets- og høgskolenivå. Forskjellene i utdanningsnivå mellom menn og kvinner varierer noe fra landgruppe til landgruppe, men er ikke markante for noen av gruppene. Om lag 20 prosent av de norskfødte hadde utdanning på universitets- og høgskolenivå i 1995, i aldersgruppen 30-49 år 27 prosent, mens vel en av fire hadde grunnskoleutdanning som sin høyeste utdanning.

Figur 5.1. Personer 16 år og over med oppgitt utdanning, etter høyeste fullførte utdanning og fødeland. 1995. Prosent

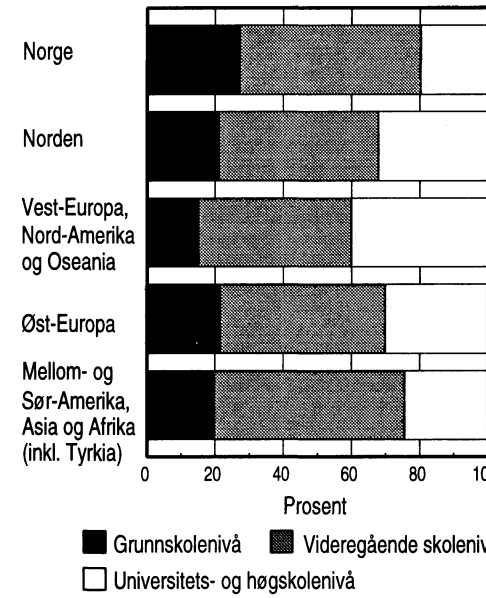

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Ved å ta med uoppgitt utdanning som egen kategori, kan vi anslå den minste andelen i hver landgruppe som har henholdsvis grunnskoleutdanning, videregående utdanning eller utdanning på universitets- og høgskolenivå som høyeste fullførte utdanning. Andelen med universitets- eller høgskoleutdanning blant innvandrere fra vestlige land var 29 prosent i 1995 og blant innvandrere fra Norden 23 prosent, mens bare 12-15 prosent av innvandrerne med opphav i Øst-Europa eller i den tredje verden hadde en utdanning på dette nivået. Blant de norskfødte var tilsvarende prosentandel i underkant av 20 også ved denne beregningsmåten, da det som nevnt er svært få vi mangler opplysninger om i denne gruppen. Det er derfor klart at andelen med utdanning på universitets- og høgskolenivå er lavere blant den

Tabell 5.1. Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning, kjønn og fødeland. 1995. Prosent

Kjønn og fødeland	I alt	Grunn-skolenivå	Videre-gående skolenivå	Universitets- og høg-skolenivå	Uoppgitt eller ingen fullført utdanning
			Prosent		
Begge kjønn	100,0	26,1	51,4	19,6	2,9
Norge	100,0	27,0	52,5	19,6	1,0
Norden	100,0	15,2	33,6	23,2	28,0
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	100,0	10,8	32,0	28,6	28,6
Øst-Europa	100,0	8,8	19,9	12,4	58,9
Mellom- og Sør-Amerika, Asia og Afrika (inkl. Tyrkia)	100,0	12,5	35,0	15,3	37,1
Menn	100,0	23,2	53,3	20,5	3,0
Norge	100,0	24,0	54,5	20,6	1,0
Norden	100,0	15,2	33,8	20,0	31,0
Vest-Europa Nord-Amerika og Oseania	100,0	9,1	31,0	27,4	32,5
Øst-Europa	100,0	9,3	21,3	11,9	57,5
Mellom- og Sør-Amerika, Asia og Afrika (inkl. Tyrkia)	100,0	11,7	39,1	16,6	32,6
Kvinner	100,0	28,9	49,5	18,7	2,9
Norge	100,0	29,9	50,6	18,6	0,9
Norden	100,0	15,2	33,5	25,8	25,6
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	100,0	12,5	32,9	29,8	24,7
Øst-Europa	100,0	8,3	18,7	12,8	60,2
Mellom- og Sør-Amerika, Asia og Afrika (inkl. Tyrkia)	100,0	13,5	30,3	13,8	42,3

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

norskfødte delen av befolkningen enn blant innvandrerne fra andre vestlige land. Forskjellene er størst blant kvinner.

5.3. .....men også iranere har høy utdanning

Hvordan er utdanningsnivået til de største innvandrergruppene i Norge? Blant dem som har Bosnia-Hercegovina-/Jugoslavia som fødeland mangler opplysninger om utdanningsnivå for nesten 77 prosent. For tyrkere, pakistanere og somaliere har vi registrert opplysninger om utdanning for om lag halvparten. Det er spesielt mangelfulle utdanningsopplysninger for kvinnene fra disse landene.

Blant de tyrkere og vietnamesere vi har utdanningsopplysninger om, har under 12 prosent utdanning på universitets- og høgskolenivå. Over 40 prosent av tyrkerne og halvparten av de tyrkiske kvinnene har kun grunnskoleutdanning. Langt flere vietnamesere har utdanning på videregående nivå. Nær 16 prosent av pakistanerne med oppgitt utdanningsnivå har utdanning på universitets- og høgskolenivå. Det er langt flere pakistanske kvinner enn menn som bare har

Figur 5.2. Personer 16 år og over med oppgitt utdanning, etter høyeste fullførte utdanning og fødeland. 1995. Prosent

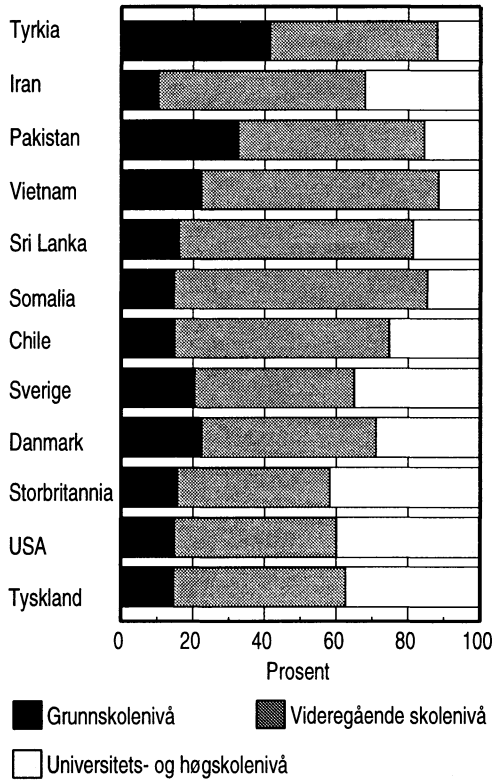

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

grunnskoleutdanning og færre som har universitets- eller høgskoleutdanning.

Bare 15-16 prosent av innvandrerne fra Sri Lanka, Somalia og Chile er registrert med grunnskoleutdanning som høyeste fullførte utdanning. En av fire chilenere har utdanning på universitets- og høgskolenivå. Svært mange fra disse landene har utdanning på videregående nivå som høyeste fullførte utdanning. Også i aldersgruppen 50 år og over er det forholdsvis få med bare grunnskoleutdanning. Det kan antakelig være grunn til å stille spørsmålstegn ved klassifiseringen av fullført utdanning i et par av disse landene. Utdanningssystemene kan være bygget opp slik at det har vært problematisk for mange å nivåplassere sin utdanning, og da vil det nok være en tendens til å plassere en fullført utdanning for høyt. En mulighet er også at nesten alle med uoppgitt utdanning fra disse landene har utdanning på grunnskolenivå.

Den delen av befolkningen som kommer fra Iran, har et meget høyt utdanningsnivå, og skiller seg derfor klart ut fra dem som er født i andre ikke-vestlige land. En av tre iranere har utdanning på universitets- og høgskolenivå og bare 10 prosent på grunnskolenivå. Det er et høyt utdanningsnivå både blant kvinner og menn, og det er verdt å merke seg at utdanningsnivået er spesielt høyt blant menn i aldersgruppen 50 år og over.

Som vi tidligere har sett, har de som bor i Norge og som er født i et vestlig land, et generelt høyt utdanningsnivå. Hele 42 prosent av dem som er født i Storbritannia har utdanning på universitets- og høgskolenivå, og tilsvarende tall for Tyskland og USA er nesten like høyt. Om lag 15 prosent har kun grunnskoleutdanning. I aldersgruppen 30-49 år har over halvparten av mennene som er født i Storbritannia eller USA, universitets- eller høgskoleutdanning. Generelt er utdanningsnivået til dem som er født i et av disse tre landene noe høyere for menn enn for kvinner. De svenskfødte og spesielt de danskfødte har et noe lavere utdanningsnivå. 35 prosent av svenskene og 29 prosent av danskene med registrert utdanning har utdanning på universitets- og høgskolenivå. En av fem har utdanning på grunnskolenivå, altså en høyere andel enn blant dem som kommer fra USA, Storbritannia eller Tyskland. Det er forholdsvis liten forskjell i utdanningsnivået mellom menn og kvinner som er født i Sverige eller Danmark.

Tabell 5.2. Personer 16 år og over, etter høyeste fullførte utdanning og fødeland. 1995. Prosent

Fødeland	I alt	Grunn-skolenivå	Videregående skolenivå	Universitets- og høgskole-nivå	Uoppgitt eller ingen fullført utdanning
			Prosent		
Alle	100,0	12,9	32,6	18,8	35,6
Bosnia-Hercegoviana og Jugoslavia	100,0	7,3	12,6	3,4	76,7
Tyrkia	100,0	21,6	24,4	6,2	47,8
Iran	100,0	7,3	41,0	22,8	28,9
Pakistan	100,0	15,9	25,2	7,6	51,3
Vietnam	100,0	15,9	47,4	8,3	28,4
Sri Lanka	100,0	10,4	43,2	12,2	34,2
Somalia	100,0	6,9	33,7	7,0	52,5
Chile	100,0	11,6	47,2	19,8	21,3
Sverige	100,0	14,4	31,7	24,8	29,1
Danmark	100,0	17,2	37,5	22,3	23,0
Storbritannia	100,0	10,6	28,9	28,5	32,0
USA	100,0	10,9	33,3	29,3	26,5
Tyskland	100,0	11,5	38,1	29,7	20,7

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Utdanningsnivået til den delen av befolkningen som er født i et av de fem vestlige landene vi har sett på, er altså mye høyere enn for den norskfødte delen av befolkningen. Blant dem som er født i andre land bortsett fra Iran, er utdanningsnivået lavere. De store forskjellene i utdanningsnivå mellom innvandrere fra ulike land og landgrupper gjør at det gir liten eller ingen mening å trekke mer generelle konklusjoner om innvandrernes utdanningsnivå.

5.4. Flest utenlandsfødte elever og studenter fra den tredje verden

25 prosent av grunnskoleelevene i Oslo er fremmedspråklige

De siste årene har det vært et økende antall fremmedspråklige elever i den norske grunnskolen. I 1995 var 25 900 av elevene fremmedspråklige, dvs. 5,4 prosent av elevmassen. I Oslo, som skiller seg ut med en svært høy andel utenlandsfødte i befolkningen, var en av fire elever fremmedspråklige. Opplysningene om antallet fremmedspråklige elever bygger på opplysninger fra den enkelte skole og omfatter også skandinaver og andre vesteuropeere. Det utøves nok noe skjønn i hver enkelt skole når det skal fastsettes hvilke elever som skal regnes som fremmedspråklige.

1 av 20 elever og studenter er innvandrere

Innvandrerne utgjorde vel 6 prosent av elevene i videregående utdanning i 1995. Over to tredeler av disse elevene kom fra den tredje verden. Denne andelen har steget fra vel 20 prosent i 1980. Under 9 prosent av innvandrerne i videregående utdanning i 1995 var født i et av de andre nordiske landene, og omtrent like mange kom fra andre vestlige land. Antallet elever fra Øst-Europa har økt kraftig de siste årene, og i 1995 utgjorde

denne elevgruppen 15 prosent av alle utenlandsfødte elever i videregående utdanning, en fordobling fra 1994.

Det var vel 9 600 registrerte utenlandsfødte studenter ved landets universiteter og høgskoler i 1995. De utgjorde i overkant av 5 prosent av den samlede studentmassen. Samme år manglet opplysninger om fødeland for 1 500 av studentene i studentstatistikken. Navnene indikerer at 700-800 kan være av utenlandsk opprinnelse, men dette tallet er svært usikkert. Vel halvparten av de utenlandsfødte studentene kom fra den tredje verden, dvs. en mye lavere andel enn tilsvarende tall for videregående utdanning. En av fem utenlandsfødte studenter var født i Norden og omtrent like mange i et av de andre vestlige land. Dette er om lag dobbelt så høye andeler sammenlignet med videregående utdanning. I overkant av 8 prosent av universitets- og høgskolestudentene kom fra Øst-Europa.

Blant innvandrerne fra vestlige land og fra den tredje verden utgjorde guttene i 1995 et lite flertall av elevene i videregående utdanning. Vel halvparten av dem som var født i Norden eller i Øst-Europa og som tok videregående utdanning, var jenter. Det må understrekes at det er et stort mannsoverskudd blant innvandrerne i de mest aktuelle aldersgrupper blant dem som er født i den tredje verden.

Bildet er noe annerledes for studenter ved universiteter og høgskoler. Det var en klar overvekt av kvinner blant studentene fra alle landgrupper bortsett fra den tredje verden. I 1995 var omtrent 60 prosent av studentene fra denne landgruppen menn, en høyere andel enn mannsoverskuddet i de aktuelle aldersgrupper skulle tilsi.

5.5. Norskfødte har høyest andel både i videregående utdanning og i høyere utdanning

Det er relativt store variasjoner i andeler av befolkningen som er i videregående utdanning mellom dem som er født i Norge og dem som er født i andre land. Mens 94-95 prosent av de norskfødte 16- og 17-åringene var i videregående utdanning i 1995, var tilsvarende tall for dem som var født i de andre nordiske land henholdsvis 77 prosent for 16-åringene og 71 prosent for 17-åringene. Bare to av tre 16-åringer fra de andre landgruppene var registrert i en videregående utdanning, mens andelene varierte noe mer for 17-åringene. I aldersgruppen 19-24 år derimot, var andelen høyere for innvandrerne fra den tredje verden og fra Øst-Europa. Forholdsvis mange fra den tredje verden går på AMO-kurs, men eldre elever fra denne landgruppen er også overrepresentert i ordinær videregående utdanning.

Forskjellen mellom andelen av de norskfødte jentene og guttene i alderen 16-18 år som er i videregående utdanning er svært liten. Bildet er noe annerledes for innvandrerne, spesielt for dem fra Norden og Vest-Europa. Bare vel halvparten av jentene fra de andre nordiske land i alderen 17-18 år holdt på med en videregående utdanning her i landet i 1995, og under halvparten av de 18-årige jentene fra andre vestlige land. Variasjonene mellom landgruppene er mindre for guttene, men uansett fødelandgruppe er andelene i videregående utdanning lavere enn blant dem som er født i Norge.

Årsaken til at andelen i videregående utdanning er mye høyere blant norskfødte enn blant dem fra andre vestlige land kan skyldes at en del fra disse landene tar videregående utdanning utenfor

Figur 5.3. Elever i videregående utdanning i prosent av registrerte årskull, etter kjønn og fødeland. 1995

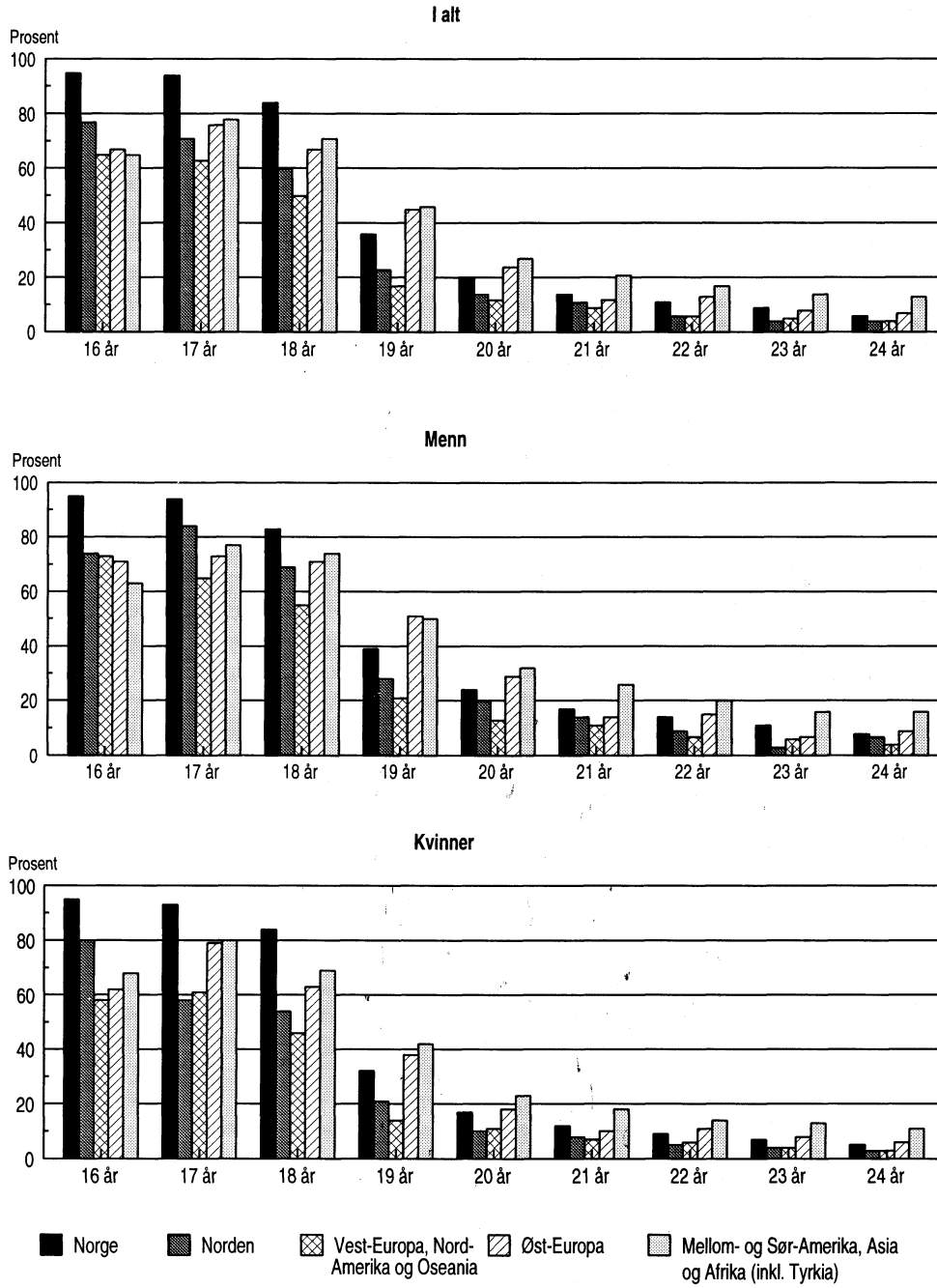

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.4. Studenter ved universiteter og høgskoler i prosent av registrerte årskull, etter kjønn og fødeland. 1995

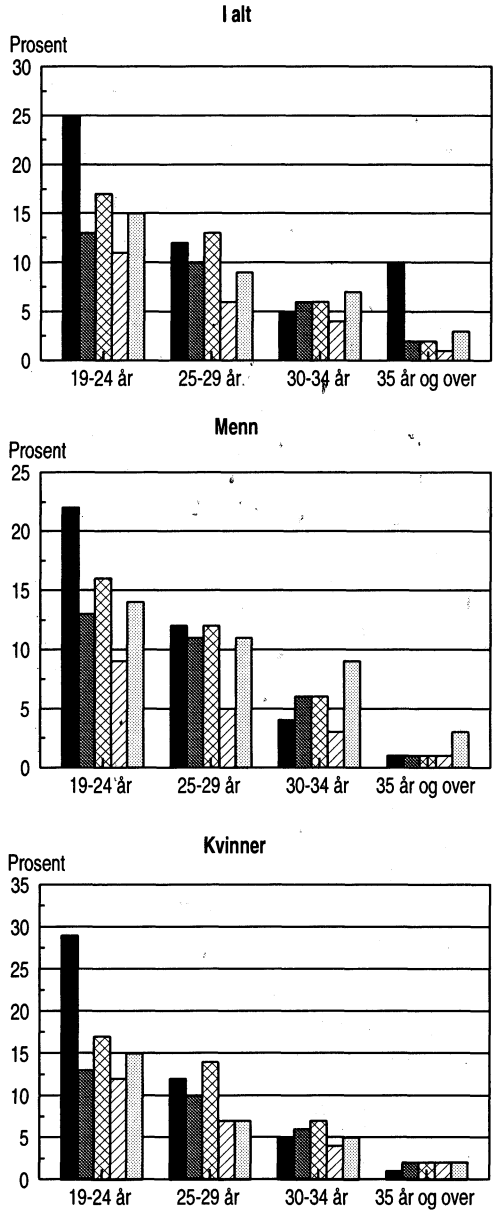

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

landets grenser. Men det er usikkert hvorfor det er flere av guttene enn av jentene fra de andre nordiske land i alderen 17-18 år som er i videregående utdanning.

En av fire norskfødte i alderen 19-24 år studerte i 1995 ved et norsk universitet eller en høgskole. Prosentandelen var 29 prosent for kvinner og 22 prosent for menn. Tilsvarende tall for både menn og kvinner fra de andre nordiske land var ikke mer enn 13 prosent. Det var også langt færre av 19-24-åringene fra vestlige land som var registrert i høyere utdanning sammenlignet med de norskfødte. Forskjellen var noe større for kvinner enn for menn. En forklaring på dette kan være at det er mer vanlig å ta høyere utdanning i utlandet for personer som er født i andre vestlige land enn det er for norskfødte. Det finnes i dag imidlertid ikke statistikk som kan belyse dette.

Bare 9 prosent av mennene og 13 prosent av kvinnene fra Øst-Europa i denne adersgruppen var studenter ved et norsk universitet eller en høgskole i 1995. Årsaken til den lave andelen studenter blant østeuropeerne er nok flyktningstrømmen fra Bosnia-Hercegovina i 1992 og 1993. Foreløpig er ikke så mange av disse å finne i høyere utdanning. Blant dem som er født i den tredje verden utgjorde studentene 15 prosent av befolkningen i samme aldersgruppe. Det er imidlertid et forholdsvis stort antall mannlige studenter i de litt eldre alderskategorier som kommer fra denne landguppen.

5.6. Allmenne fag mest populære blant utenlandsfødte elever

De største fagfeltene innen videregående utdanning er allment fagfelt, administrasjon og økonomi samt industri, håndverk og teknikk. Om lag 76 prosent av alle

Figur 5.5. Elever i videregående utdanning, etter fagfelt og fødeland. 1995. Prosent

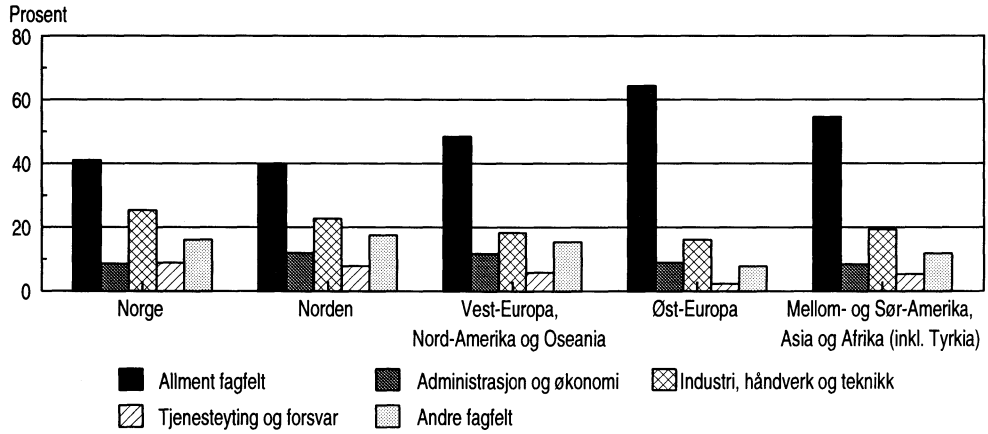

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

elevene i videregående utdanning inkludert lærlinger tar en utdanning innen ett av disse fagfeltene.

Det er imidlertid store variasjoner mellom fødelandsgruppene når det gjelder fordelingen på de forskjellige fagfeltene. De som er født i Norge eller i et av de andre nordiske landene velger i større grad et yrkesfag og i mindre grad allmenne fag enn dem som er født i et annet land. Nesten 55 prosent av dem som er født i den tredje verden og 65 prosent av dem som er født i Øst-Europa var registrert på allmenne fag i 1995, mens tilsvarende andel for norskfødte og dem som var født i et av de andre nordiske land var i overkant av 40 prosent. Disse forskjellene gjelder både for gutter og jenter. Både totalt sett og for de enkelte fødelandsgrupper er det en langt høyere andel jenter enn gutter på allmenne fag. Videregående utdanning innen fagfeltet industri, håndverk og teknikk er mest populært blant gutter som er født i Norge eller i et av de andre nordiske land.

Hver tiende elev i videregående opplæring er registrert på et AMO-kurs. Det er relativt sett flere utenlandsfødte enn norskfødte på AMO-kurs, men forholdsvis få av disse kommer fra vestlige land. Om lag to tredeler av dem fra den tredje verden som går på AMO-kurs tar et allmennfaglig kurs, mens et klart flertall av de norskfødte tar yrkesfag.

I store trekk gjør både norskfødte og utenlandsfødte jenter og gutter relativt tradisjonelle utdanningsvalg. Flere jenter enn gutter velger allmenne fag og noen flere velger administrasjons- og økonomifag. Innen det sistnevnte fagfeltet domineres sosialfagene av jenter, enten de er født i Norge eller i utlandet. Industri- og håndverksfagene er i hovedsak guttenes domene, uansett fødeland. Lærlingetall viser imidlertid at det er spesielt mange jenter blant lærlingene fra ikke-vestlige land (E. Vassenden 1994).

Figur 5.6. Studenter ved universiteter og høgskoler, etter skoleslag og fødeland. 1995. Prosent

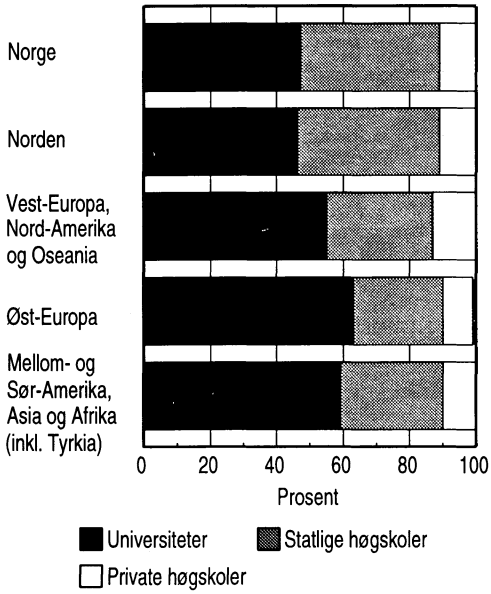

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

5.7. Innvandrerne foretrekker universitet framfor høgskole

Også valg av universitets- og høgskolestudium varierer noe med landbakgrunn. I 1995 studerte 55 prosent av studentene fra andre nordiske land ved et universitet eller en vitenskapelig høgskole, mot 46 prosent blant norskfødte. Forholdsvis flere av de norskfødte studerte ved en av de statlige høgskolene. Bildet er noenlunde det samme for menn og kvinner, men det er langt flere menn ved de statlige høgskolene. Blant studenter som er født i vestlige land eller i Øst-Europa studerte nær to av tre ved et universitet eller en vitenskapelig høgskole. Det er også verdt å merke seg at et stort flertall av studentene fra den tredje verden studerte ved et universitet eller en vitenskapelig høgskole. I 1993, det siste året med de gamle høgskoleslagene, studerte 20 prosent av studentene fra den tredje verden ved en ingeniørhøgskole.

Figur 5.7. Studenter ved universiteter og høgskoler, etter fagfelt og fødeland. 1995. Prosent

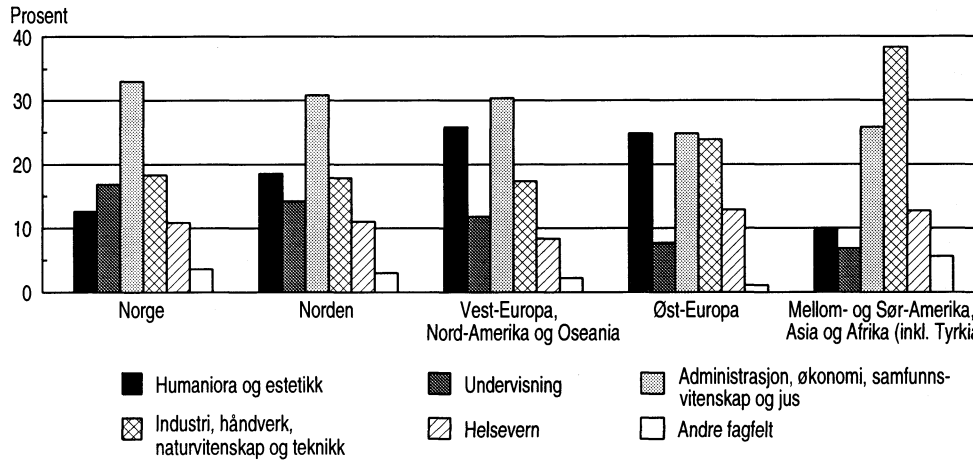

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell. 5.3. Fullførte utdanninger (utvalg) i universitetssektoren, etter fødeland. 1994/95

Fødeland	Gr.-fag	M.-fag	Ex. phil.	Cand.-mag.	Cand.-phil.	Cand.-med.	Cand.-jur.	Cand.-polit.	Cand.-oecon.	Siv.-ing.	Siv.-øk.	Cand.-scient.	Cand.-psycol.
Begge kjønn	11455	5243	10585	2393	502	319	796	567	86	1246	322	773	119
Norge	10851	4884	9963	2183	457	285	768	512	77	1176	318	672	106
Norden	102	63	98	38	4	1	10	7	0	7		13	3
Vest-Europa, Nord-Aamerika og Oseania ..	187	120	123	64	20	9	14	15	1	9	3	18	2
Øst-Europa ..	50	15	37	8	3	0	1	0	1	6	1	4	1
Mellom- og Sør-Amerika, Asia og Afrika (inkl. Tyrkia).	226	122	299	91	15	21	3	32	6	47	0	61	6
Uoppgitt fødeland	39	39	65	9	3	3	0	1	1	1	0	5	1

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Det er forholdsvis små forskjeller i fordelingen på fagfelt mellom studenter som er født i Norge og de andre nordiske land. Relativt mange som er født i vestlige land eller i Øst-Europa velger en utdanning innen humaniora og estetikk sammenlignet med dem som er født i Norge, mens andelene på de andre fagfeltene gjennomgående er noe lavere. De fleste studentene på fagfeltet humaniora og estetikk studerer språk. Andelen som holder på med et studium innen humaniora og estetikk er dobbelt så høy blant kvinner som er født i Øst-Europa eller i et vestlig land enn blant kvinner født i Norge. De nesten 5 000 studentene som er født i den tredje verden skilte seg i 1995 noe ut fra den øvrige studentmassen, ved at over 38 prosent var registrert på et studium innen industri, håndverk, naturvitenskap og teknikk. Dette er en dobbelt så høy prosentandel som blant norskfødte studenter.

I studieåret 1994/95 fullførte utenlandsfødte 2 300 utdanninger ved norske universiteter og vitenskapelige høgskoler (eksl. emneeksamener ved de matematisk-naturvitenskapelige fakulteter). Dette var i overkant av 6 prosent av alle fullførte utdanninger. Noe under 25 prosent av de utdanningene som utenlandsfødte fullførte, var grunnfag. Denne andelen varierte forholdsvis lite med fødeland dette studieåret, selv om grunnfagene utgjorde en noe større andel av utdanningene som norskfødte fullførte. Både i studieåret 1993/94 og i 1994/95 tok relativt mange fra den tredje verden en cand.jur.-eksamen, en cand.oecon.-eksamen eller en siviløkonomeksamen. Blant studentene fra vestlige land var det relativt mange som tok en cand.med.-utdanning. Svært få fra Øst-Europa fullførte en embetseksamen av høyere grad, noe som kan ha sammenheng med at disse studentene gjennomgående har kort oppholdstid i Norge.

Tabell 5.4. Andelen av grunnskolekullet 1989 som hadde fullført en treårig videregående utdanning våren 1993, etter type utdanning, innvandringskategori og landbakgrunn. Prosent

Innvandringskategori og landbakgrunn	I alt	Fullført allmenn-fag	Fullført fagbrev	Fullført yrkes-faglig studie-retning
I alt	61 117	37	2	20
Uten innvandringsbakgrunn	56 693	37	2	21
Med innvandringsbakgrunn i alt	4 400	43	1	15
Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn	804	32	1	11
Norden	117	29	1	13
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	84	35	0	13
Andre land	603	33	1	10
Andregenerasjonsinnvandrere	169	43	1	22
Norden	46	46	2	20
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	47	45	0	26
Andre land	76	41	1	21
Utenlandsadopterte	397	46	2	15
Utenlandsfødte med en norsk forelder	343	44	1	14
Norden	129	44	2	11
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	168	44	1	16
Andre land	46	46	0	20
Norskfødte med en utenlandsfødt forelder	2 666	45	1	15
Norden	1 145	43	2	16
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	1 141	49	1	15
Andre land	380	41	1	13
Født i utlandet av norskfødte foreldre	21	43	10	5

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

5.8. Effektive andregenerasjons-innvandrere

For bedre å kartlegge bruken av det norske utdanningssystemet blant elever med ulik landbakgrunn (landbakgrunn = eget, mors eller fars fødeland) kan vi følge et grunnskolekull gjennom utdanningssystemet. Vi har sett nærmere på grunnskolekullet 1989. Det året fullførte 61 100 elever grunnskolen. 93 prosent av elevene var født i Norge av to norskfødte foreldre. 37 prosent av disse elevene hadde fullført allmennfaglig studieretning i videregående skole fire år etter avsluttet grunnskole, 21 prosent hadde gjort seg ferdig med treårig yrkesfaglig studieretning, mens 2 prosent hadde tatt fagbrev.

Av elevene med innvandringsbakgrunn hadde hele 43 prosent fullført allmennfaglig studieretning, mens 15 prosent

hadde fullført yrkesfaglig studieretning. Av førstegenerasjonsinnvandrerne hadde bare en tredel fullført allmennfaglig studieretning og 11 prosent et annet treårig utdanningsløp. Blant dem med botid mindre enn fire år var prosentandelene enda lavere. Tilsvarende tall for andregenerasjonsinnvandrerne (begge foreldre født i utlandet) var 43 og 22 prosent, altså mye høyere andeler enn blant førstegenerasjonsinnvandrerne. Andregenerasjonsinnvandrerne utgjorde imidlertid bare 169 elever. Førstegenerasjonsinnvandrerne kommer dårlig ut uansett landbakgrunn. I de andre innvandringskategoriene (utenlandsadopterte, utenlandsfødte med en norsk forelder, norskfødte med en utenlandsfødt forelder og personer født i utlandet av norskfødte foreldre) var andelen som fullførte allmennfaglig studieretning høy, mens andelen som fullførte yrkesfag varierte en del.

En annen undersøkelse av grunnskolekullet fra 1989 viser også interessante forskjeller mellom elever med ulikt fødeland. Mens 37 prosent av de norskfødte elevene hadde fullført allmennfaglig studieretning våren 1993 var tilsvarende

Tabell 5.5. Grunnskolekullet 1994 etter hvor det var i utdanningssystemet høsten samme år. Innvandringskategori og landbakgrunn. Prosent

Innvandringskategori og landbakgrunn	I alt	Videregående utdanning	Grunnskole	Ikke i utdanning
I alt	52 301	97	0	3
Uten innvandringsbakgrunn	46 990	97	0	3
Med innvandringsbakgrunn i alt	5 311	93	0	6
Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn	1 231	89	2	10
Norden	103	84	0	17
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	53	91	0	9
Andre land	1 075	89	2	10
Andregenerasjonsinnvandrere	498	92	0	8
Norden	57	91	0	9
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	38	92	0	8
Andre land	403	92	1	8
Utenlandsadopterte	373	97	1	2
Utenlandsfødte med en norsk forelder	371	93	0	7
Norden	131	95	0	5
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	169	91	0	9
Andre land	71	94	0	6
Norskfødte med en utenlandsfødt forelder	2 838	95	0	5
Norden	983	95	0	5
Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania	1 145	95	0	5
Andre land	710	94	0	6
Født i utlandet av norskfødte foreldre	-	-	-	-

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

tall for polskfødte 59 prosent og for dem født i India og Vietnam 47 prosent (Lødding 1995). På motsatt ende av skalaen finner vi ungdom fra Tyrkia. Bare 9 prosent av disse hadde fullført allmennfaglig studieretning fire år etter fullført grunnskole.

Opplysninger om grunnskolekullet fra 1994 viser at 97 prosent av elevene uten innvandringsbakgrunn gikk direkte over i en videregående utdanning samme år, mens tilsvarende andel for elever med innvandringsbakgrunn var 93 prosent. Den gruppen som viste minst tilbøyelighet til å gå rett over i videregående utdanning var førstegenerasjonsinnvandrere. Det gjaldt spesielt dem som hadde bodd mindre enn fire år i landet, der om lag 24 prosent forlot det norske utdanningssystemet samme år som de fullførte grunnskolen. Hvor mange av avgangselevene i grunnskolen som raskt flytter ut av landet og begynner i ny utdanning i et annet land, har vi ikke oversikt over, men det dreier seg antakelig om få personer.

Det mest interessante funnet her er nok forskjellen mellom andelen av første- og andregenerasjonsinnvandrere som hadde fullført en treårig videregående utdanning innen fire år etter avsluttet grunnskole. Andregenerasjonsinnvandrerne avsluttet i noe større grad en treårig videregående utdanning i løpet av fire år enn elever uten innvandringsbakgrunn. Gjennomstrømningen blant førstegenerasjonsinnvandrerne var imidlertid mye dårligere. Det gjaldt både elever som kom fra andre nordiske land, fra vestlige land for øvrig og fra Øst-Europa/den tredje verden. Den gode gjennomstrømningen i utdanningssystemet blant andregenerasjonsinnvandrere og blant enkelte andre innvandringskategorier kan tyde på at de er mer målrettet i sin skolegang enn elever med to norskfødte foreldre. Men for å kunne trekke sikrere konklusjoner om gjennomstrømningen blant elever med ulik landbakgrunn kreves mer omfattende studier av flere elevkull. Det må da også tas hensyn til andre faktorer, bl.a. foreldrenes utdanningsnivå.

5.9. Hvilke prestasjonsnivå har elever med innvandrerbakgrunn i norsk skole?

Hvis man skal få mer omfattende kunnskap om hvordan elever med innvandrerbakgrunn klarer seg i det norske utdanningssystemet, er det ikke tilstrekkelig å se på hva slags utdanningsnivå disse elevene ender opp med, hvor store andeler som til enhver tid befinner seg enten i videregående eller i høyere utdanning, eller hvor god gjennomstrømningen i utdanningssystemet er. Det er også viktig å se på hvordan denne elevkategorien klarer seg rent prestasjonsmessig i forhold til resten av elevmassen. Det er ikke blitt foretatt systematiske sammenligninger på alle utdanningsnivåer. Men i 1992 gjennomførte UNGFORSK en relativt omfattende undersøkelse blant 10 000 elever fra 7. klasse i ungdomsskolen til elever på videregående kurs II i videregående skole. Vel 4 500 elever i denne undersøkelsen oppgav opplysninger om de siste karakterene de hadde fått i karakterboka (Lauglo 1996). Elevene ble klassifisert på bakgrunn av opplysninger de selv gav om mor og fars fødeland. Landgruppene som ble benyttet var Norge, i-land, u-land, kombinasjonen Norge/i-land og Norge/u-land og konfutsianske land dvs. Kina, Japan, Taiwan, Sør-Korea og Vietnam. Om lag 93 prosent svarte at begge foreldrene var norske. Av foreldre med annet fødeland kom flest fra Danmark, Sverige, Pakistan, Vietnam eller Storbritannia. Foruten de vanlige feilkildene i denne typen undersøkelser var det et problem at enkelte elever hadde så

Tabell 5.6. Grunnskoleelevenes karakterer, etter deres foreldres fødeland[1]

Fag	Begge fra Norge	Norge og annet industri-land	Begge fra annet i-land	"Konfutsianske land" (Vietnam m.m.)	Norge og u-land	Begge fra u-land
Norsk	3,40 (4762)	3,45 (197)	3,27 (30)	3,35 (17)	3,28 (40)	3,07 (63)
Matte	3,26 (5135)	3,28 (214)	3,25 (40)	3,44 (16)	3,27 (44)	2,97 (69)
Engelsk	3,30 (4823)	3,41 (200)	3,55 (33)	3,06 (16)	3,39 (41)	3,11 (63)
Snitt av de tre karakterene	3,32 (4435)	3,36 (185)	3,40 (29)	3,27 (15)	3,29 (39)	3,04 (58)

[1] Antall elever i parentes
Kilde: Lauglo 1996.

store språkproblemer at de ikke var i stand til å besvare spørsmålene i undersøkelsen. Det er imidlertid ingen grunn til å tro at kvaliteten på svarene skulle variere med foreldrenes fødeland.

Hovedkonklusjonen i undersøkelsen er ikke uventet at elever med innvandrerbakgrunn framstår som en svært heterogen gruppe hva skoleprestasjoner angår. Sammenhengen mellom foreldrenes fødeland og elevenes skoleprestasjoner er meget svak. De største forskjellene ble registrert for norskfaget. Elever med begge foreldre fra u-land har et noe lavere karakternivå enn andre elever. Dette gjelder ikke for barn med foreldre som kommer fra Vietnam. Andre forhold ved elevenes sosiale og kulturelle bakgrunn ser ut til å ha større betydning for skoleprestasjonene. Ikke minst spiller foreldrenes utdanningsnivå inn. Elever som har foreldre med høy utdanning, får bedre karakterer enn andre. Og i denne gruppen er det relativt få som har foreldre med u-landsbakgrunn. Innvandrerbarn som gruppe er ikke tapere i skolesystemet. I likhet med "norske" elever er det andre kjennetegn som betyr mer for skoleprestasjonene.

En annen undersøkelse blant 1 263 elever som avsluttet grunnskolen i 1993/94 konkluderte med at elever som hadde foreldre som var født i Pakistan, Tyrkia, eller Iran fikk svakere resultater enn landsgjennomsnittet i matematikk og norsk (Engen, Kuldbrandstad og Sand Bryni i Lauglo 1996). Ungdom som hadde foreldre fra Vietnam, gjorde det også dårligere enn gjennomsnittet i norsk, men ikke i matematikk.

5.10. Oppsummering

Det er ikke mulig å trekke generelle konklusjoner om innvandrernes utdanningsnivå, eller om deres tilegnelse av formell kunnskap gjennom det norske utdanningssystemet, da utdanningsnivå og bruken av det norske utdanningssystemet varierer svært mye med fødeland. Vi har sett at utdanningsnivået blant den delen av befolkningen som er født i vestlige land til dels er langt høyere enn for norskfødte, mens nivået er lavere for andre innvandrergrupper. Et hovedproblem er imidlertid manglende opplysninger om utdanningsnivå for mange innvandrere, og spesielt gjelder det innvandrere fra enkelte land i Øst-Europa og den tredje verden. I 1998 vil Statistisk sentralbyrå gjennomføre en ny stor skjema-

basert undersøkelse om utdanning fullført i utlandet blant innvandrere som er kommet til Norge etter 1990. En slik undersøkelse vil ikke minst bidra til å redusere usikkerheten om utdanningsnivået til innvandrere fra Øst-Europa.

Som vi har sett er det også visse forskjeller i andeler som er i videregående eller i høyere utdanning og i valg av fagfelt mellom personer med ulikt fødeland. Videre ser det ut til at andregenerasjonsinnvandrerne er spesielt målrettet og rasjonelle i gjennomføringen av videregående utdanning. Foreldrenes fødeland betyr forholdsvis lite for de resultater elevene oppnår i den norske skolen.

For å få mer kunnskap om hva som er avgjørende for utdanningsnivået til ulike innvandrergrupper og deres atferd i det norske utdanningssystemet, er det nødvendig å trekke inn flere faktorer i analysene. Det gjelder i første rekke sosial bakgrunn. Som flere studier av rekruttering til ulike typer utdanning har vist, er det en klar sammenheng mellom sosial bakgrunn, bosted og valg av utdanning (se f.eks. Edvardsen 1991). Det samme gjelder også elevenes gjennomstrømning i utdanningssystemet og deres endelige utdanningsnivå. I framtidige, mer omfattende analyser av utdanning og innvandrere bør derfor sosial bakgrunn få en sentral plass.

Morten Kjelsrud og Jan Erik Sivertsen

6. Arbeidsmarkedet

Arbeid er grunnleggende for den materielle verdiskapingen i samfunnet og er for mange en innfallsport til deltakelse i samfunnslivet. For de fleste personer og husholdninger i Norge er arbeid den viktigste kilden til inntekt, samtidig som arbeid kan ha positiv betydning for menneskers psykiske og sosiale velferd (Statistisk sentralbyrå 1993). Noen opplever også negative sider ved sitt arbeid. Arbeidsmiljøet kan for eksempel virke stressende og fysisk belastende og arbeidsoppgavene kjedelige og lite utfordrende. Til tross for at ikke alle opplever arbeidet ubetinget positivt, vil de fleste trolig se arbeid som et gode hvis de skulle bli arbeidsledige over en lengre periode. Arbeidsledighet har blant annet uheldige konsekvenser for den enkeltes økonomi. En annen ulempe ved å være uten arbeid kan være at man mister den sosiale tilknytning som deltakelse i arbeidslivet gir.

Arbeid for alle og større likhet i inntekt og velferd mellom ulike grupper har vært og er sentrale mål for den økonomiske politikken her i landet. Disse målsettingene om full sysselsetting og jevn inntektsfordeling gjelder også for innvandrerne som bor i Norge. I St.meld. nr. 17 (1996-97) er de grunnleggende prinsippene for utformingen av dagens innvandringspolitikk nedfelt. Basert på tanken om et solidarisk velferdssamfunn er målet en reell likestilling mellom innvandrere og nordmenn. Dette innebærer at innvandrerne skal ha de samme muligheter, rettigheter og plikter som resten av befolkningen så langt det er mulig. Det er blant annet et politisk mål å øke innvandrernes muligheter til å få reell tilgang til utdanning og arbeid i samme grad som befolkningen ellers. Som vi skal se fra arbeidsmarkedsstatistikken, gjenstår det mye før dette målet er nådd.

6.1. Faser i innvandringen til Norge

Innvandringen til Norge kan i denne sammenheng deles inn i tre hovedfaser. Den første startet på slutten av 1960-tallet, da i hovedsak unge menn kom som arbeidsinnvandrere for å jobbe innen service- og industriyrker. Etter at det i 1975 ble innført "innvandringsstopp", er det for det meste arbeidsinnvandrere til oljesektoren og skipsfarten som har fått unntak fra denne bestemmelsen. For oljesektorens del gjelder dette ofte personer i høyt kvalifiserte stillinger som det er mangel på i Norge. Den andre fasen av innvandringen kom på slutten av 1970-tallet og bestod hovedsakelig av arbeids-

immigrantenes familiemedlemmer, som var unntatt fra innvandringsstoppen. Innvandringens tredje hovedfase startet på midten av 1980-tallet og går fram til i dag. Denne fasen har langt på vei bestått av flyktninger. Totalt var halvparten av innvandrerne på 1990-tallet flyktninger (Statistisk sentralbyrå 1995a).

6.2. Innvandrernes tilknytning til arbeidsmarkedet - en hovedoversikt

Befolkningens tilknytning til arbeidsmarkedet varierer en god del med personenes landbakgrunn. Tall fra Statistisk sentralbyrås foreløpige versjon av System for persondata gir en hovedoversikt over dette (figur 6.1). Statistikken omfatter alle personer i alderen 16-74 år som er registrert bosatt i Norge i november 1994. Disse personene er fordelt etter ulike aktiviteter og inntektskilder, som vi her kaller "statuser". Statusopplysningene har vi fått fra en rekke administrative registre. Med innvandrere menes her *førstegenerasjonsinnvandrere,* det vil si personer med utenlandsk fødeland og utenlandsfødte foreldre.

Innvandrerne fra ikke-vestlige land skiller seg ut ved at de har en mindre andel ordinært sysselsatte (lønnstakere og selvstendig næringsdrivende) enn med vestlige innvandrere og befolkningen i alt. Samtidig er en større andel av de ikke-vestlige innvandrerne sysselsatte på tiltak, helt arbeidsledige, under utdanning og sosialhjelpsmottakere. Øst-europeerne er den gruppa som har lavest andel personer i ordinært arbeid og størst andel sosialhjelpsmottakere. Den viktigste forklaringen på dette er at i november 1994 var forholdsvis mange av dem nyankomne til Norge som flyktninger fra det tidligere Jugoslavia. For nyankomne flyktninger er sosialhjelp ofte den eneste mulige inntektskilden. Afrikanerne har

Figur 6.1. Personer i alderen 16-74 år, etter landbakgrunn og status i og utenfor arbeidsstyrken. November 1994

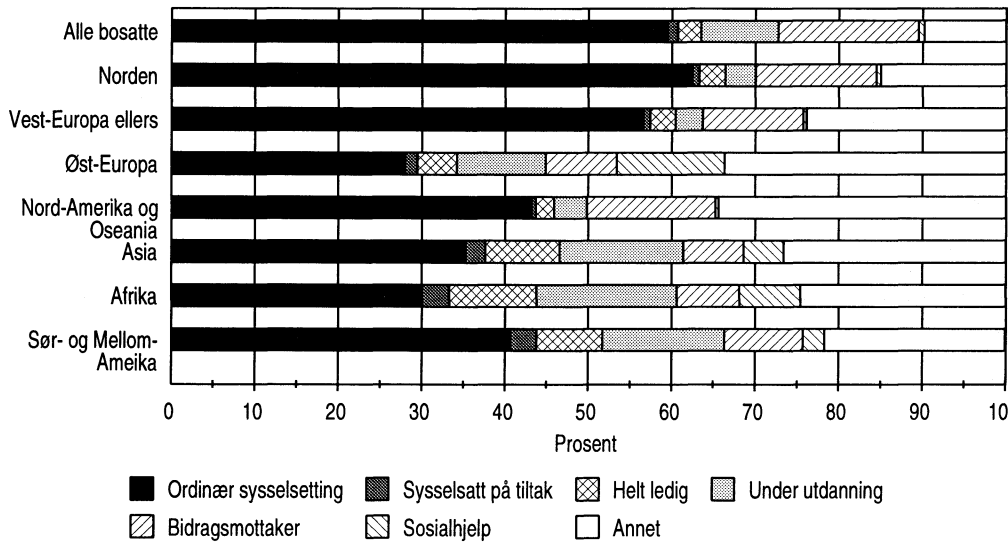

Kilde: Forløpig system for persondata.

størst andel sysselsatte på tiltak, helt arbeidsledige og under utdanning. Begrepet "under utdanning" brukes her som en samlebetegnelse på ordinær utdanningsaktivitet og opplæringstiltak i regi av arbeidsmarkedsetaten. I begge disse typene av igangværende utdanning deltar en større andel av de ikke-vestlige enn av de vestlige innvandrerne.

Innvandrerne fra vestlige land har en større andel i ordinært arbeid og en større andel alders- og uførepensjonister enn ikke-vestlige innvandrere. Den eneste gruppen som har en større andel ordinært sysselsatte enn norskfødte, er innvandrere fra Norden. Samtidig er det en større andel uførepensjonister blant de nordiske enn i andre innvandrergrupper. Nordamerikanerne er den eneste gruppa med en større andel alderspensjonister enn det er blant norskfødte. Blant stønadsmottakere ellers, mottar en større andel av de ikke-vestlige innvandrerne overgangsstønad som enslig forsørger eller er på medisinsk attføring enn vestlige innvandrere og befolkningen totalt.

Forholdsvis mange av innvandrerne er plassert med uoppgitt status ("annet"). Dette er personer som ikke er registrert i en aktivitet eller som mottaker av en ytelse i november 1994. Det eneste vi vet om disse personene er at de er bosatt i Norge ifølge folkeregisteret. Til forskjell fra de øvrige statusgruppene nevnt ovenfor, er det ikke et tydelig skille mellom vestlige og ikke-vestlige innvandrere når det gjelder andelen personer med uoppgitt status. De fra Nord-Amerika og Oseania og fra Øst-Europa har klart størst andel med uoppgitt status. Det gjelder

Foreløpig versjon av System for persondata: Datakilder og gruppering etter status

For å utarbeide statistikken er det koblet sammen ulike registre. Statistikken omfatter personer i alderen 16-74 år som er registrert som bosatt i Norge i statistikkåret. De viktigste registrene som er benyttet er *arbeidstakerregisteret, ligningsregisteret,* Arbeidsdirektoratets *SOFA-søker-register, Statistisk sentralbyrås (*SSB) *register over personer som har mottatt økonomisk sosialhjelp,* Rikstrygdeverkets *register for kortids- og langtidsytelser og* SSBs *befolkningsstatistikksystem og utdanningsregister.*

Ved grupperingen av personene etter det vi kaller status, har vi først undersøkt i hvilke registre de er registrert som aktive på en gitt referansedato. Denne datoen er satt til 7. november 1994. Dersom en person er aktiv i minst ett register på referansedatoen, blir vedkommende gruppert som aktiv i en status. Hver person blir kun gruppert i én statusgruppe, selv om han/hun er aktiv i flere registre samtidig. Hvilken status en person i så fall blir gruppert i, avhenger av hvordan statusene prioriteres i forhold til hverandre. For eksempel vil en person som i ett register er aktiv som arbeidstaker og samtidig er sosialhjelpsmottaker ifølge et annet register, bli klassifisert som lønnstaker. Dette gjøres fordi statusen lønnstaker i system for persondata rangeres foran statusen sosialhjelpsmottaker. Det at hver person bare plasseres i en av statusgruppene, innebærer at vi tilsynelatende har en del sprik i forhold til den ordinære sektorstatistikken. Antallet personer i de enkelte statusgruppene er gjennomgående lavere sammenlignet med antallet personer i de ordinære løpende statistikkene over sysselsatte, registrerte arbeidsledige, sosialhjelpsmottakere m.m.

hver tredje person i yrkesaktiv alder fra disse gruppene. Til sammenligning har om lag en av ti i hele befolkningen, hver sjette person fra Norden og hver fjerde person fra Afrika, Asia og Vest-Europa utenom Norden uoppgitt status. En god del av innvandrerne med uoppgitt status er trolig hjemmeværende mens en annen i familien mottar inntekt.

Faktorer som er viktige for innvandrernes tilknytning til arbeidsmarkedet

Det er mange årsaker til ulikhetene mellom innvandrergrupper og mellom innvandrere og norskfødte når det gjelder tilknytningen til arbeidsmarkedet. Forskjellene har en klar sammenheng med blant annet alders- og kjønnssammensetning, utdanningsnivå, bosettingsmønster, botid og bosettingstidspunkt i Norge. Botid i Norge har særlig stor betydning for mange innvandreres tilknytning til det norske arbeidsmarkedet. De nyankomne innvandrerne, spesielt de som kommer hit som flyktninger, er i en første tilpasningsfase til det norske samfunn og arbeidsliv. I denne fasen er mange beskjeftiget med norskopplæring, og en relativt stor andel deltar på ulike arbeidsmarkedstiltak. Tallmaterialet viser for eksempel at andelen ikke-vestlige innvandrere i arbeid er svært lav, men øker forholdsvis raskt de første årene etter ankomst til landet. På den annen side er andelen ikke-vestlige innvandrere som mottar sosialhjelp svært høy, men minker forholdsvis raskt etter få års botid i Norge.

6.3. Sysselsetting

Utviklingen i sysselsettingen fra 1985 til 1995

I tiårsperioden 1985-1995 økte antall innvandrere i yrkesaktiv alder med 71 prosent (se figur 6.2). I samme tidsrom økte antall arbeidstakere blant innvandrerne med bare 46 prosent. Den relativt svake økningen i tallet på innvandrere som er arbeidstakere, må ses på bakgrunn av at innvandringen i denne perioden i stor grad bestod av flyktninger og asylsøkere. Det tar normalt lenger tid for disse å få innpass på det norske arbeidsmarkedet (og i samfunnet for øvrig) enn for innvandrere fra land med en kulturell og språklig tilknytning nærmere den norske. På den annen side var de personene som kom til Norge i perioden 1985-1995 i større grad enn resten av befolkningen konsentrert i aldersgruppen mellom 25 og 54 år. Det er i denne aldersgruppen at yrkesaktiviteten i befolkningen generelt er størst. Det er dessuten en noe større andel menn blant innvandrerne enn i befolkningen for øvrig, særlig blant innvandrere fra tredje verden (Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia). Innvandrere er dermed sterkere representert i den befolkningsgruppen som generelt har størst yrkesdeltakelse.

Mens arbeidstakerprosenten for innvandrere falt fra 51 til 44 fra 1985 til 1995, økte arbeidstakerprosenten i totalbefolkningen fra 55 til 57 prosent i samme periode. I 1988 begynte yrkesdeltakelsen både blant innvandrere og norskfødte å falle. Men innvandrerne merket

Mål på yrkesdeltakelse
For å kunne sammenligne ulike nasjonalitetsgruppers yrkesdeltakelse og deres sysselsettingsutvikling over tid, tar vi utgangspunkt i antall lønnstakere i hver gruppe i yrkesaktiv alder (16-74 år), sett i forhold til totalt antall personer i gruppen i yrkesaktiv alder. Vi kaller målet på yrkesdeltakelse for "arbeidstakerprosenten". Dette målet kan også bli omtalt som "yrkesfrekvens".

Figur 6.2. Antallet innvandrere i yrkesaktiv alder (16-74 år), etter landbakgrunn. 1985-1995

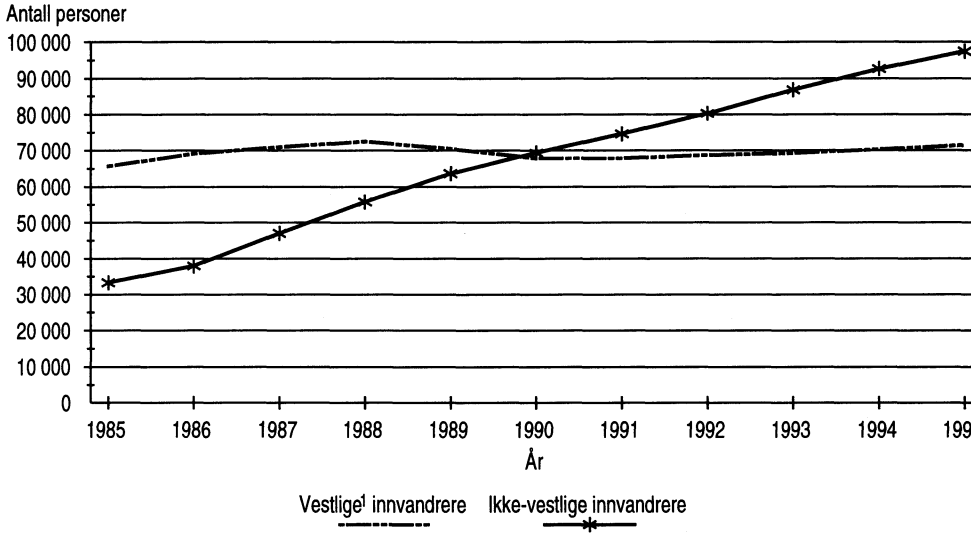

[1] Vest-Europa unntatt Tyrkia, Nord-Amerika og Oseania.
Kilde: Befolkningsstatistikk.

Figur 6.3. Arbeidstakere i alderen 16-74 år, etter landbakgrunn. I prosent av personer i alt. 4. kvartal 1985-1995

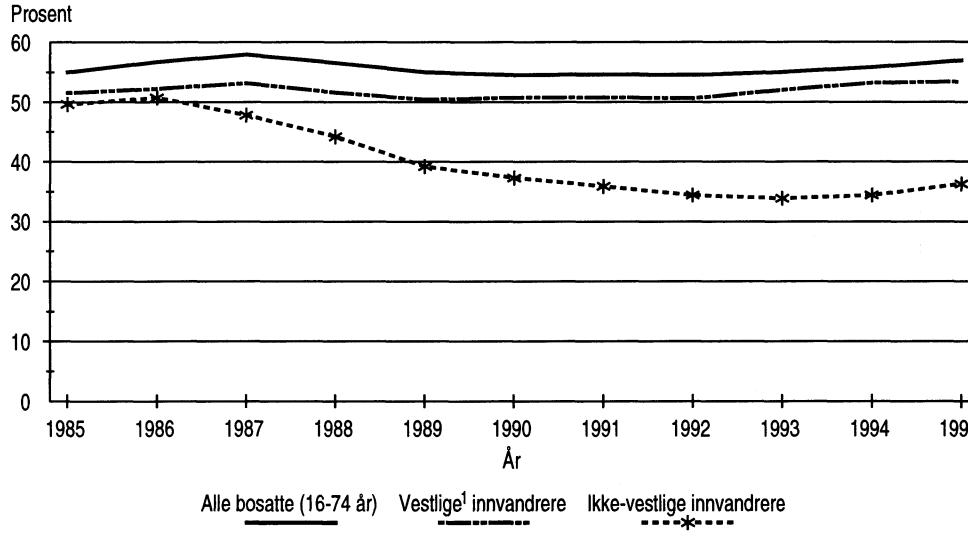

[1] Vest-Europa unntatt Tyrkia, Nord-Amerika og Oseania.
Kilde: Arbeidstakerregisteret.

nedgangstiden på arbeidsmarkedet på slutten av 1980-tallet langt sterkere enn norskfødte og vestlige innvandrere (figur 6.3). Dette gjaldt særlig for afrikanske, østeuropeiske og asiatiske menn. Siden 1993 har det vært en gradvis forbedring av sysselsettingssituasjonen også for ikke-vestlige innvandrere. Innvandrerne fra Sør- og Mellom-Amerika fikk ikke et like dramatisk fall i yrkesdeltakelse i løpet av tiårsperioden som andre ikke-vestlige innvandrere. Sør- og mellomamerikanerne hadde lavest yrkesdeltakelse i 1989, men etter dette har det vært en vekst i sysselsettingen. Yrkesdeltakelsen blant innvandrerne fra denne verdensdelen er dermed på omtrent det samme nivået i 1995 som ti år tidligere.

Flest utenlandske arbeidstakere fra Norden

I 1995 var det i Norge bosatt flest utenlandske arbeidstakere fra Danmark, Sverige, Storbritannia og Pakistan (se tabell 6.1). Totalt utgjør personer fra Norden og andre vestlige land over halvparten av alle utenlandske arbeidstakere her i landet. Deres andel av alle innvandrere er likevel bare på vel 40 prosent. Høyest yrkesdeltakelse i 1995 hadde innvandrerne fra Sverige, Finland og Nederland (57-60 prosent). De laveste arbeidstakerprosentene hadde innvandrerne fra Bosnia-Hercegovina (14 prosent), Somalia (14 prosent) og Irak (17 prosent). Fra de tre sistnevnte landene har de fleste innvandrerne kommet som flyktninger.

Datagrunnlag og definisjoner

Innvandrere er her, hvis ikke annet er nevnt, avgrenset til *førstegenerasjonsinnvandrere* uten norsk bakgrunn, dvs. personer født i utlandet av utenlandsfødte foreldre. Grunnen til at andregenerasjonsinnvandrerne ikke er med i tallmaterialet, er at relativt få av dem er over 16 år. I 1995 utgjorde andregenerasjonsinnvandrerne ca. 5 300 personer i yrkesaktiv alder, hvorav halvparten var etterkommere av innvandrere fra vestlige land. *Norskfødte* brukes her som betegnelse på de som ikke er førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn. *Vestlige innvandrere* omfatter personer fra Norden, Vest-Europa ellers, Nord-Amerika og Oseania, mens *ikke-vestlige* innvandrere kommer fra Øst-Europa, Tyrkia, Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika.

Datamaterialet er basert på koblinger av ulike registre. Arbeidstakerstatistikken bygger på tall fra arbeidstakerregisteret, som Rikstrygdeverket og trygdekontorene er ansvarlig for. Med *arbeidstaker* menes enhver som arbeider i annens tjeneste for lønn og annen godtgjørelse. Registeret holdes à jour ved at arbeidsgiverne er pålagt å sende melding når et arbeidsforhold starter eller opphører. Statistikken omfatter ikke tall for selvstendig næringsdrivende.

Arbeidsledighets- og tiltaksstatistikken bygger på data fra Arbeidsdirektoratet over helt arbeidsledige registrert ved arbeidskontorene og personer på arbeidsmarkedstiltak.

Opplysninger om landbakgrunn og botid i Norge er hentet fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikksystem. Informasjon om høyeste fullførte utdanning er hentet fra SSBs *utdanningsregister* med referansetidspunkt pr. 1. oktober året før referansetidspunktet for arbeidsmarkedsdataene.

Det er likevel ikke slik at alle innvandrere fra tredje verden og Øst-Europa har lav yrkesdeltakelse, mens alle fra vestlige land har høy yrkesdeltakelse. Innvandrerne fra for eksempel Sri Lanka, India og Filippinene er i omtrent like stor grad yrkesaktive som norskfødte, mens de fra USA, Canada og Japan har en yrkesfrekvens som ligger under gjennomsnittet.

Det er altså store forskjeller i tilknytning til arbeidsmarkedet mellom de enkelte innvandrergrupper. For eksempel var forskjellen i yrkesdeltakelse mellom srilankerne og somalierne på hele 42 prosentpoeng i 1995. Dette kan ikke alene forklares med at disse to gruppene til dels er ulikt sammensatt med hensyn til kjønn og alder, eller at de har forskjellig botid, utdanning og norskkunnskaper. Andre årsaker kan være at de har ulike kulturelle trekk, eller at norske arbeidsgivere forholder seg ulikt til disse to innvandrergruppene. I en undersøkelse om flyktningers levekår i Oslo konkluderer Djuve og Hagen (1995) med at mulige årsaker til de store forskjellene mellom enkelte flyktningegrupper kan være at de har forskjellige økonomiske incentiver, traumer og psykiske problemer, ulikt sosialt nettverk, opplevelse av diskriminering, kulturell vegring mot å utføre enkelte typer arbeid (f.eks. rengjøring), og at myndighetenes opplegg for å integrere flyktningene i arbeidsmarkedet har vært forskjellig.

Tabell 6.1. Antall arbeidstakere og personer i alt i alderen 16-74 år, etter fødeland. De 20 største innvandrergruppene i Norge. 4. kvartal 1995

Landbakgrunn	Arbeidstakere	Personer i alt	Arbeidstakerprosenter
Alle bosatte	1 785 772	3 135 973	56,9
Innvandrere i alt	73 539	168 901	43,5
Av dette			
Danmark	8 908	16 131	55,2
Sverige	8 498	14 104	60,3
Pakistan	3 586	10 295	34,8
Storbritannia	5 200	9 773	53,2
Vietnam	2 933	9 174	32,0
Jugoslavia	2 277	6 869	33,1
Bosnia-Hercegovina	949	6 822	13,9
USA	2 540	6 567	38,7
Tyskland	3 439	6 531	52,7
Iran	1 655	5 717	28,9
Sri Lanka	3 056	5 441	56,2
Tyrkia	1 887	5026	35,6
Polen	1 941	4 501	43,1
Chile	2 061	4 223	48,8
Finland	2 411	4 117	58,6
Filippinene	1 927	3 808	50,6
India	1 821	3 520	51,7
Marokko	1 068	2 877	37,1
Nederland	1 567	2 736	57,3
Somalia	353	2 540	13,9

Lav yrkesdeltakelse blant kvinner fra tredje verden

Som for norskfødte, er arbeidstakerprosenten for innvandrere høyere blant menn enn kvinner, men forskjellen er mer markant enn for nordmenn. I 1995 hadde 48 prosent av de mannlige og 39 prosent av de kvinnelige innvandrerne et arbeidstakerforhold, mens andelen var henholdsvis 59 og 55 prosent for norskfødte menn og kvinner. Bare blant innvandrere fra Danmark, Finland, Belgia, Bulgaria og Thailand var arbeidstakerprosenten høyere blant kvinner enn blant menn. Kvinnene fra tredje verden hadde i 1995 et klart lavere sysselsettingsnivå enn sine europeiske medsøstre med unntak for kvinner fra India og Filippinene. Kjønnsforskjellen i yrkesdeltakelse er størst blant pakistanerne og srilankerne. Noe av den store forskjellen skyldes at de mannlige innvandrerne fra disse landene har en ganske høy yrkesdeltakelse sammenlignet med andre menn fra ikke-vestlige land.

Den forholdsvis lave yrkesdeltakelsen blant kvinner sammenlignet med menn fra tredje verden kan dels være kulturelt betinget, med tanke på hva slags oppfatning man har av kvinnerollen (Færden 1988). En annen årsak kan være at mennene i stor grad kom til Norge før innvandringsstoppen i 1975. De kom som arbeidsinnvandrere, mens kvinnene kom til landet langt senere, gjennom familiegjenforening og på den tiden var situasjonen på arbeidsmarkedet vanskeligere (Rogstad 1995).

Lavest yrkesdeltakelse blant innvandrere i forhold til norskfødte innenfor aldersgruppen 25-46 år

Yrkesdeltakelsen blant innvandrere er som for norskfødte, høyest for dem mellom 25 og 54 år. I 1995 var 49 prosent av alle innvandrerne i denne aldersgruppen i arbeid. Tilsvarende tall for hele befolkningen var 72 prosent. Arbeidstakerprosenten for denne aldersgruppen var lavere enn blant norskfødte innenfor alle innvandrergrupper. Lavest yrkesfrekvens i aldersgruppen 25-54 år var det blant innvandrere fra Øst-Europa og Afrika. Innvandrerbefolkningen i yrkesaktiv alder er i større grad enn nordmenn konsentrert i aldersgruppen 25-46 år. En sammenligning innenfor denne aldersgruppen vil dermed forsterke bildet av at innvandrere har lavere yrkesdeltakelse enn norskfødte.

Arbeidstakerprosenten blant yngre innvandrere (i alderen 16-24 år) var på 25 prosent, mot 41 prosent for ungdom født i Norge. Yrkesdeltakelsen var særlig lav for ungdom fra Somalia og Bosnia-Hercegovina.

Yrkesdeltakelsen blant eldre innvandrere (55-74 år) er omtrent på linje med norskfødte. Det er bare østeuropeerne og asiaterne som har en markant lavere yrkesdeltakelse enn norskfødte i denne aldersgruppen. Mye av årsaken til at eldre innvandrere har en yrkesdeltakelse omtrent som nordmenn kan henge sammen med at nesten 80 prosent av disse har bodd i Norge i mer enn 15 år. De er dermed relativt godt integrert i det norske samfunnet. De fleste av innvandrerne i denne aldersgruppen er dessuten fra vestlige land.

Sysselsettingen øker med botid i Norge

Botid i Norge spiller en svært viktig rolle med tanke på innvandrernes tilknytning til arbeidsmarkedet. Generelt er det slik at sysselsettingsnivået øker med antall år bosatt i Norge. Forskjellene i arbeidstakerprosentene mellom innvandrere og norskfødte reduseres hvis vi tar utgangspunkt i innvandrere som har bodd mange år her i landet. Arbeidstakerprosenten for innvandrere med botid mellom sju og ti år var 49 prosent i 1995, bare 8 prosentpoeng lavere enn for norskfødte. Til sammenligning var bare 29 prosent av dem med ett til tre års botid i arbeid.

Tidligere tok det ikke så lang tid før innvandrerne kom opp på omtrent samme sysselsettingsnivå som nordmenn (figur 6.4). Men etter at situasjonen på arbeidsmarkedet begynte å forverre seg mot slutten av 1980-årene, har innvandrerne fått stadig større problemer med å skaffe seg jobb (eventuelt beholde jobben). Dette har vært spesielt vanskelig for de innvandrerne som kom til Norge etter 1985. Nå ser dette ut til å snu seg, slik at også de nyankomne innvandrerne får ta del i den sysselsettingsveksten som har pågått i Norge siden 1993.

Hver fjerde mannlige innvandrer fra tredje verden jobber deltid

Det siste tiåret har det vært en liten reduksjon i andelen heltidsarbeidende i

Figur 6.4. Arbeidstakerprosenter for innvandrere, etter antall år bosatt i Norge. 4. kvartal 1985, 1990 og 1995

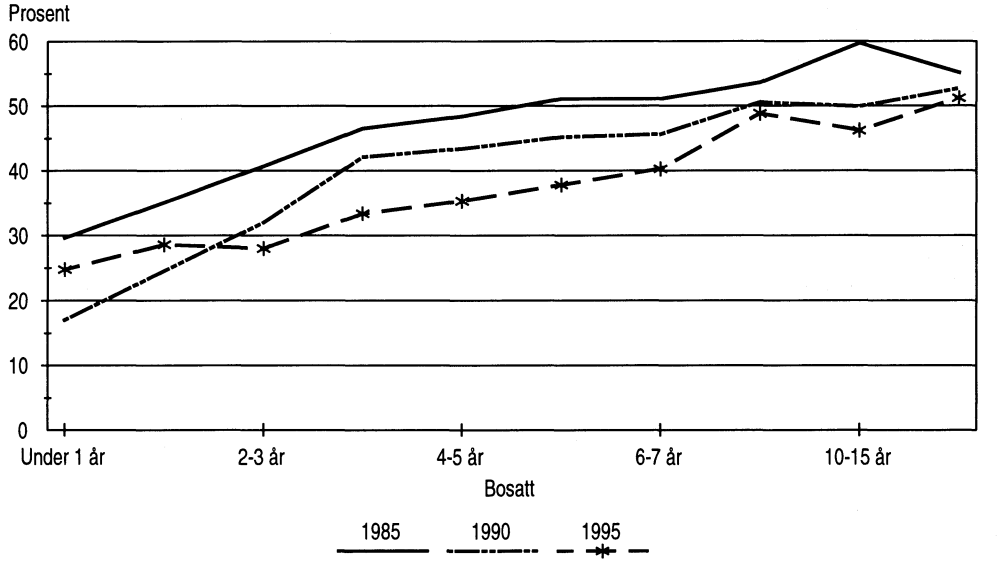

Kilde: Arbeidstakerregisteret.

Norge. Nedgangen har vært noe større for innvandrere enn for norskfødte arbeidstakere. Dette gjelder særlig for mannlige innvandrere fra tredje verden. I 1995 hadde 73 prosent av de sysselsatte innvandrerne en heltidsjobb, omtrent på linje med de norskfødte. Men det var en mindre andel heltidsansatte menn blant innvandrerne enn blant nordmenn. For kvinnene var tilfellet det motsatte. Blant dem som var arbeidstakere arbeidet 60 prosent av innvandrerkvinnene heltid, mot 56 prosent av de norskfødte kvinnene. Det er særlig kvinner fra vestlige land som i stor grad arbeider heltid. Dette kan ha sammenheng med at yrkesaktive kvinner fra vestlige land har et høyere utdanningsnivå enn norskfødte kvinner og kvinner fra tredje verden. Andelen heltidsarbeidene er vanligvis størst for kvinner med høy utdannelse.

Andelen heltidsarbeidende blant de mannlige innvandrerne var på 83 prosent i 1995. Dette er en del lavere enn for norskfødte menn (89 prosent). Også blant menn er andelen heltidsarbeidende høyest for menn fra industrialiserte land (92 prosent). Lavest er den for sysselsatte menn fra afrikanske land (65 prosent).

Flest innvandrere i arbeid i Finnmark og Akershus

Nesten en tredjedel (31 prosent) av alle innvandrerne som har jobb er bosatt i Oslo, mens bare 12 prosent av alle arbeidstakere i Norge er bosatt her. Selv om en stor del av de sysselsatte innvandrerne lever i Oslo, var det likevel flere fylker hvor innvandrerne hadde en høyere yrkesdeltakelse enn i Oslo. Finnmark og Akershus hadde de høyeste andelene av innvandrere i arbeid i 1995, henholdsvis 59 og 52 prosent. Finnmark er for øvrig det eneste fylket i landet med høyere yrkesdeltakelse blant innvandrere enn for befolkningen generelt. Lavest yrkesdeltakelse var det blant innvandrere bosatt i

Vest-Agder og Sør-Trøndelag (36 prosent). I Oslo var arbeidstakerprosenten på 41 på samme tidspunkt.

Mye av de regionale forskjellene i yrkesdeltakelsen blant innvandrere må ses på bakgrunn av at få innenfor de enkelte fylker kan være vidt forskjellige med tanke på nasjonalitet, kjønn, alder, botid og utdanning. Noe av dette er også en følge av tidligere års mottaks- og bosettingspolitikk. Regionale arbeidsmarkedsforhold som tilbudet av ledige jobber vil selvfølgelig også ha betydning for innvandrernes yrkesdeltakelse og bosettingsmønster.

Yrkesaktiviteten blant ikke-vestlige innvandrere er høyest blant dem med norsk statsborgerskap

En god del innvandrere søker og får innvilget norsk statsborgerskap etter å ha bodd her i noen år (se kapittel 4.1.7). Lovverket gir generelt utlendinger som har bodd i Norge minst sju år rett til å få norsk statsborgerskap. Personer med utenlandsk statsborgerskap som er bosatt i Norge er, med svært få unntak, i prinsippet likestilt med norske statsborgere når det gjelder mulighetene på arbeidsmarkedet. Det viser seg imidlertid at yrkesaktiviteten varierer ettersom innvandrerne har norsk eller utenlandsk statsborgerskap. Et tilsvarende resultat er påvist i en undersøkelse av innvandreres yrkesaktivitet i Sverige (Ekberg og Gustafsson 1995).

En sammenligning av yrkesaktiviteten blant innvandrere som er henholdsvis norske eller utenlandske statsborgere, viser klare forskjeller mellom dem fra vestlige og ikke-vestlige land. Blant ikke-vestlige innvandrere med norsk statsborgerskap var 53 prosent sysselsatt som arbeidstaker, mens dette bare gjaldt 42 prosent av dem uten norsk statsborgerskap. Dette gjelder dem som bosatte seg her før 1989 og som er i alderen 25-66 år. Tendensen er en annen for innvandrerne fra vestlige land, yrkesaktiviteten er noe høyere (2 prosentpoeng) blant vestlige innvandrere med utenlandsk statsborgerskap enn blant dem med norsk statsborgerskap. Disse hovedtrekkene gjelder også når vi tar hensyn til at de ulike innvandrergruppene har forskjellig kjønns- og alderssammensetning og at de har bosatt seg i Norge på ulike tidspunkter.

Hva er så årsakene til at yrkesaktiviteten blant innvandrerne fra ikke-vestlige land er høyere for dem med norsk statsborgerskap. Dette vet vi fortsatt lite om, og vil derfor bare antyde noen grunner. Det er mulig at det å ha norsk statsborgerskap er viktig i seg selv når det gjelder ikke-vestlige innvandreres mulighet for å få en jobb. I så fall er dette en indikasjon på at det foregår forskjellsbehandling i arbeidslivet avhengig av personers statsborgerskap, siden få stillinger krever at arbeidstakeren er norsk statsborger. På den annen side kan det være slik at det er vanligere blant ikke-vestlige enn blant vestlige innvandrere å søke norsk statsborgerskap etter at de har fått seg en jobb i Norge. En annen forklaring kan være det at den "typiske" ikke-vestlige innvandrer som skaffer seg norsk statsborgerskap har andre egenskaper enn dem som ikke søker og får norsk statsborgerskap. Ved å søke norsk statsborgerskap foretar man en aktiv handling i forhold til det norske samfunn og gir samtidig et signal om at man vil bli knyttet sterkere til landet.

Rengjøring, oljeutvinning og hotell- og restaurantdrift er typiske innvandrernæringer

De sysselsatte innvandrerne er mer konsentrert innenfor bestemte næringer enn

norskfødte. Generelt kan man si at mange av arbeidstakerne fra tredje verden og Øst-Europa er overrepresentert i arbeidsintensive næringer som vanligvis sysselsetter mange ufaglærte. Med utgangspunkt i en grov næringsfordeling viser det seg at ikke-vestlige innvandrere utgjør en stor del av arbeidstakerne innenfor rengjøring og hotell- og restaurantdrift. Mange av de mannlige arbeidstakerne fra disse landene jobber i typisk kvinnedominerte næringer. Innen for eksempel hotell- og restaurantdrift er hver femte mannlige arbeidstaker en innvandrer. Vestlige innvandrere er derimot overrepresentert i næringer som i stor grad krever spesialisert og høyt utdannet arbeidskraft. De vestlige innvandrerne er overrepresentert innen oljesektoren og forretningsmessig tjenesteyting. Andre næringer med relativt mange innvandrere, er næringsmiddelindustrien, kultur og sport, undervisning og helse- og sosialtjenester.

Hvis vi tar utgangspunkt i en mer detaljert næringsfordeling, viser det seg også at forholdsvis mange innvandrere arbeider innenfor sporvei og forstadsbane, kor- og orkestervirksomhet og fiskeforedling (se figur 6.5). Næringer hvor vi finner få innvandrere er jordbruk, skogbruk, fiske, kraft- og vannforsyning, bygge- og anleggsvirksomhet og forsikringsvirksomhet.

For mange av innvandrerne er ofte "egen virksomhet" den formen for sysselsetting de er mest vant til hjemmefra. Foreløpige tall viser likevel at andelen selvstendig næringsdrivende er lavere enn i befolkningen for øvrig. Dette er imidlertid ikke tilfelle innenfor alle næringer og regioner. I Oslo er innvandrere overrepresentert blant selvstendige innenfor varehandel og restaurantdrift (Sivertsen 1996).

Svakheten med den næringsfordelte arbeidstakerstatistikken er at vi mangler

Figur 6.5. Arbeidstakere som er innvandrere, i prosent av alle arbeidstakere. Utvalgte næringer (ISIC-næringskode). 4. kvartal 1995

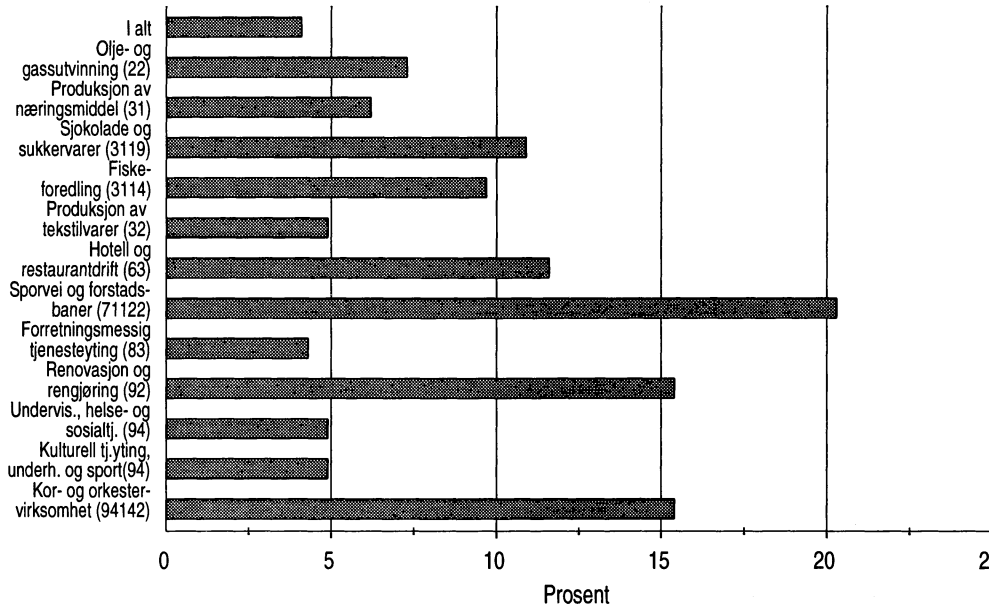

Kilde: Arbeidstakerregisteret.

opplysninger om yrke. Dette innebærer at vi for eksempel ikke kan skille mellom stuepiken og direktøren i hotellnæringen. Vi mangler dessuten opplysninger om arbeidstakernes ansettelsesforhold (se for øvrig kapittel 10 angående ansettelsesforhold og arbeidsmiljø blant innvandrere). Men det vi uansett får bekreftet, er at innvandrerne fra tredje verden er overrepresentert i bransjer som vanligvis krever liten utdanning.

6.4. Utdanningsnivået blant sysselsatte innvandrere

Flere av innvandrerne enn av de norskfødte er høyt utdannet

Kravene til utdanning som de yrkesaktive stilles overfor i det norske arbeidslivet har endret seg betraktelig de siste tiårene. Det blir stadig færre stillinger som ikke stiller krav til fagutdanning eller høyere akademisk utdanning. I det teknologi- og kunnskapsbaserte samfunnet som Norge er i dag, vil personer med manglende eller feiltilpasset utdanning ikke bare være blant dem som har størst problemer med å skaffe seg en jobb, de risikerer også å være blant de første som støtes ut fra arbeidet de eventuelt har.

De ikke-vestlige innvandrerne har det klart vanskeligere med å få innpass og å bli værende på arbeidsmarkedet enn andre innvandrere og norskfødte. I den sammenheng er det interessant å undersøke hvilken utdanning innvandrerne som er i arbeid eller som søker arbeid har. Det er også av interesse å se nærmere på hvordan de sysselsatte innvandrernes utdanningskompetanse tas i bruk i norsk arbeidsliv.

En større andel av de yrkesaktive innvandrerne i alderen 16-66 år har fullført en universitets- eller høgskoleutdanning enn norskfødte. Blant innvandrerne som var arbeidstakere i mai 1995 hadde 33 prosent en utdanning på universitets- eller høgskolenivå, mens dette gjaldt 27 prosent av de norskfødte arbeidstakerne. Andelen av arbeidstakerne som er hovedfagsutdannet er faktisk lavest blant norskfødte hvis en ser bort fra asiatene. Arbeidstakerne fra vestlige land har generelt den høyeste utdanningen.

I statistikken som presenteres her over personers høyeste fullførte utdanning og situasjon på arbeidsmarkedet, er bare dem som bosatte seg i landet før 1989 tatt med. Grunnen til dette er at vi mangler utdanningsopplysninger for svært mange av innvandrerne som er kommet hit senere (se kapittel 5).

Blant de norskfødte arbeidstakerne er om lag like mange av mennene og kvinnene høyt utdannet, henholdsvis 26 og 27 prosent. Til sammenligning har 29 prosent av innvandrermennene og 38 prosent av innvandrerkvinnene universitets- og høgskoleutdanning. Bare kvinnelige arbeidstakere fra Afrika og mannlige arbeidstakere fra Asia har lavere andeler med høyt utdannede enn de norskfødte.

Det kan være flere grunner til at så mange innvandrergrupper, både vestlige og ikke-vestlige, har et så høyt utdanningsnivå. De som for eksempel kommer for å jobbe i oljebransjen eller innen finansiell tjenesteyting - for det meste fra vestlige land - kommer ofte fordi de innehar spesialkompetanse. Men også mange flyktninger er høyt utdannet. Det er mulig at personer med høy utdanning lettere kommer i konflikt med myndighetene i autoritære regimer, og av den grunn blir nødt til å flykte fra landet. Dessuten kan det være lettere å flykte for personer som er ressurssterke. Dette kan være en av forklaringene på den store andelen høyt utdannede blant arbeidsta-

kerne fra flere tidligere østblokkland og fra land som Iran, Irak og Sør-Afrika.

Lavere yrkesaktivitet blant innvandrerne uansett utdanningsnivå

Selv om flere av innvandrerne er høyt utdannet sammenlignet med de norskfødte, er en klart mindre andel av innvandrerne i arbeid (jf. kapittel 5). Yrkesaktiviteten stiger med økende utdanningsnivå, både for norskfødte og innvandrere (figur 6.6). Likevel er yrkesaktiviteten lavere og den registrerte arbeidsledigheten høyere blant innvandrerne, uavhengig av utdanningsnivå. Yrkesdeltakelsen varierer med tidspunktet for bosetting i Norge, men er gjennomgående høyere blant vestlige enn blant ikke-vestlige innvandrere. Blant universitets- og høyskoleutdannede fra vestlige land er det svenskene som utmerker seg med høyest yrkesfrekvens (80 prosent). Spanjolene har lavest yrkesaktivitet (65 prosent) av de vestlige innvandrerne. Høyt utdannede fra typiske flyktningland som Sri Lanka og Vietnam har forholdsvis mange i arbeid (henholdsvis 68 og 61 prosent). I kontrast til dette er bare henholdsvis 30 og 36 prosent av de høyt utdannede fra Somalia og Irak i arbeid.

Forskjellene i yrkesaktivitet innvandrergrupper imellom og mellom norskfødte og innvandrere må ses i sammenheng med flere forhold. Innvandrerne har blant annet ulike tilpasningsproblemer avhengig av for eksempel kulturbakgrunn, språkferdigheter, innvandringsgrunn og sosiale nettverk. Det kan også tenkes at forskjeller i yrkeserfaring har betydning. I tillegg kan diskriminerende holdninger og usikkerhet og manglende informasjon om innvandrernes kompetanse hos arbeidsgiverne virke inn på rekrutteringen til det norske arbeidslivet.

I tillegg viser tall fra 1992 at både vestlige og ikke-vestlige innvandrere med

Figur 6.6. Arbeidstakerprosenter, etter utdanning og landbakgrunn. 2. kvartal 1995

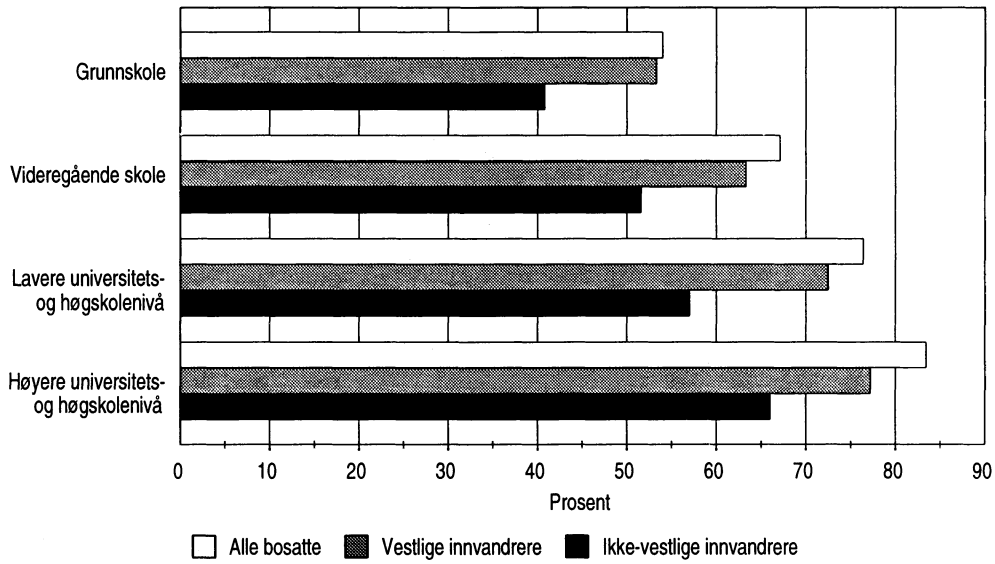

høyeste universitets- og høgskoleutdanning (minst på hovedfagsnivå) har lavere gjennomsnittlig lønnsinntekt[1] enn norskfødte med tilsvarende utdanning. Blant dem med utdanning under hovedfagsnivå, har de vestlige innvandrerne høyere lønnsinntekt enn norskfødte. Til sammenligning er lønnsinntekten til høyt utdannede ikke-vestlige innvandrere om lag 20 prosent lavere enn for høyt utdannede norskfødte.

Vi vet lite om hvilke yrker innvandrerne har. Det er derfor ikke mulig å si sikkert om innvandrerne har jobber som er relevante for den utdanningen de har. Tall fra Folke- og boligtelling 1990 kan imidlertid gi en pekepinn (Statistisk sentralbyrå 1992). Disse viser at det særlig er de ikke-vestlige innvandrerne som er i stillinger med mindre krav til kompetanse enn det utdanningen tilsier. Blant dem med universitets- og høgskoleutdanning har hver andre yrkesaktive fra ikke-vestlige land en jobb som normalt krever lavere utdanning. Til sammenligning gjelder dette 20-25 prosent av de yrkesaktive som er norskfødte eller innvandrere fra vestlige land.

6.5. Konsentrasjoner av innvandrere på arbeidsmarkedet

23 000 bedrifter sysselsetter innvandrere

I 1994 var det 1,7 millioner arbeidstakere i Norge. Nesten 4 prosent av disse var innvandrere. Ved å gruppere arbeidstakerne etter deres tilknytning til arbeidsgiver, får vi omtrent 149 000 bedrifter som sysselsetter minst én arbeidstaker. Om lag 23 000 av disse bedriftene hadde én eller flere arbeidstakere med innvandrerbakgrunn.

Bedriften utgjør rammen for det sosiale miljøet arbeidet utføres innenfor. For innvandrerne vil arbeidet kunne være svært viktig for den uformelle læringen av språk, omgangstone, normer og andre kulturelle sider ved det norske samfunnet. Videre vil arbeidsplassen være et sted hvor norskfødte og innvandrere møtes og samhandler. Slike verdifulle effekter av arbeidsmiljøet reduseres om innvandrere arbeider i bedrifter hvor en stor andel av arbeidsstokken er innvandrere. Nå vil det også kunne være noen positive sider ved å ha noen bedrifter med mange innvandrere. De som ikke ville fått innpass i en ordinær bedrift på grunn av dårlige språkferdigheter, dårlig dokumentert kompetanse, diskriminering eller lignende kan kanskje lettere få jobb her.

Yrkesaktive innvandrere fordeler seg noe forskjellig på små, mellomstore og store bedrifter i forhold til norskfødte arbeidstakere. Med små bedrifter menes her bedrifter med færre enn 10 ansatte, mens mellomstore bedrifter sysselsetter mellom 10 og 100 ansatte. Store bedrifter sysselsetter minst 100 arbeidstakere. Sysselsatte innvandrere er overrepresentert i store bedrifter og noe underrepresentert i mellomstore bedrifter sammenlignet med norskfødte arbeidstakere. Mye av årsaken til at innvandrerne er sterkere konsentrert i de store bedriftene er at de i større grad enn norskfødte arbeidstakere bor i Oslo og andre større byer. Ifølge arbeidsgiverregisteret for 2. kvartal 1994, ligger for eksempel én av fem store bedrifter i Oslo. Hvis vi tar hensyn til det faktum at

[1] Opplysninger om lønn er hentet fra Skattedirektoratets *lønns- og trekkoppgaveregister* for 1992 og gjelder hver persons samlede lønn i løpet av dette året. Lønnen er godtgjørelse for utført arbeid og omfatter både kontantlønn og naturallønn.

Enheten *bedrift* får vi ved å ta utgangspunkt i organisasjonsnummer (tidl. arbeidsgivernummer) i arbeidstakerregisteret. Bedriftene omfatter arbeidsgivere med minst én ansatt.

de fleste innvandrere er bosatt i store byer, viser det seg også at de er overrepresentert innenfor små bedrifter. Tall for Oslo viser at 19 prosent av de yrkesaktive innvandrerne arbeider i småbedrifter. Tilsvarende tall for alle arbeidstakerne i Oslo var 15 prosent.

Det er særlig i småbedriftene innenfor restaurantdrift at det finnes mange arbeidstakere med innvandrerbakgrunn. I Oslo var hele 41 prosent av de sysselsatte i småbedriftene i restaurantbransjen innvandrere i 1994. Ser man hele landet under ett var den tilsvarende innvandrerandelen på 12 prosent. I Oslo finner vi også høye innvandrerandeler i drosjenæringen. Sterkest representert innenfor småbedriftene er innvandrerne fra Asia, i særlig grad de som kommer fra Pakistan og Kina.

"Etniske bedrifter"

En del av de *mindre* bedriftene som sysselsetter innvandrere går gjerne under betegnelsen "etniske bedrifter" (Waldinger og Ward 1989). Med dette menes bedrifter som finnes som resultat av at innvandrere har tatt opphold her i landet. Enkelte grupper av innvandrere etablerer seg innenfor spesielle nisjer av arbeidsmarkedet, der de selger varer og tjenester som innvandrere (og nordmenn) etterspør. Det dreier seg særlig om bedrifter som driver med restaurantdrift og detalj- og engroshandel. Men også innenfor blant annet forlagsvirksomhet, mote og salg og utleie av videokassetter finnes det en del bedrifter som innretter sitt tilbud mot innvandrere. Dessverre kan vi ikke skille ut slike bedrifter i vårt datagrunnlag.

Mange afrikanere arbeider i store bedrifter

38 prosent av de yrkesaktive innvandrerne arbeider i *mellomstore* bedrifter. Tilsvarende tall for hele befolkningen er 43 prosent. Innvandrerne er dermed noe svakere representert innenfor de mellomstore bedriftene sammenlignet med norskfødte arbeidstakere. Like fullt er innvandrerne overrepresentert i de mellomstore bedriftene innen rengjøring, hotell- og restaurantdrift.

Totalt arbeider 37 prosent av alle arbeidstakere i *store* bedrifter. Tilsvarende tall for innvandrerne er 43 prosent. Samtlige innvandrergrupper er overrepresentert innenfor de store bedriftene. Høyest andel har innvandrere fra Afrika (55 prosent). Årsaken til dette kan være at afrikanerne i enda større grad enn andre innvandrergrupper er bosatt i Oslo. Som tidligere nevnt er det i Oslo vi finner de fleste av landets store bedrifter. Hvis vi tar utgangspunkt i de enkelte fødeland, er det særlig innvandrerne fra Ghana, Etiopia og Kenya som skiller seg ut med mange av arbeidstakerne i de store bedriftene. Nesten to tredjedeler av arbeidstakerne fra disse landene jobber i store bedrifter. Det er trolig slik at afrikanske innvandrere ofte arbeider som rengjøringshjelp i disse bedriftene.

I de *store* bedriftene eksisterer det gjerne former for interne arbeidsmarkeder. Med dette menes at det finnes systemer for opprykk i bedriften som i tillegg til formell kompetanse også baserer seg på bedriftsintern utdanning. Det kan diskuteres om dette systemet i like stor grad er tilgjengelig for innvandrere som jobber i slike bedrifter, ettersom mange av innvandrerne fra tredje verden i de store

bedriftene ofte finnes i forskjellige hjelpe- og støttefunksjoner som renhold og kantinedrift. Personer som arbeider innenfor slike avdelinger, faller antakelig utenfor bedriftens interne arbeidsmarked.

Konsentrasjon av innvandrere innenfor bedrifter[2]

I foregående avsnitt har vi sett på at innvandrerne er overrepresentert innenfor visse næringer og bedriftsstørrelser. Nå skal vi gå ned på bedriftsnivå for å se om det er slik at innvandrerne også er overrepresentert innen enkeltbedrifter. Fordi bedriftene er ulikt organisert og av ulik størrelse, vil bedriftsenheten av og til være en noe grov tilnærming til det vi er ute etter: i hvor stor grad et arbeidsmiljø er dominert av utenlandsk språk og kultur. Særlig i store bedrifter vil man ha ikke bare ett, men en rekke lokale arbeidsmiljøer. Noen av disse lokale arbeidsmiljøene kan være innvandrerdominerte, selv om bedriften samlet sett ikke er det. I slike tilfeller må man likevel forholde seg til et bedriftsmiljø som er norskdominert. Dette vil sette større krav til og muligheter for språktrening og lignenede, enn i en bedrift hvor både nærmiljøet og bedriftsmiljøet er forankret i en innvandrerdominert kultur.

Tall fra arbeidstakerregisteret pr. 2. kvartal 1994 viser at mer enn hver tiende yrkesaktive innvandrer jobber i en bedrift hvor halvparten eller mer av arbeidsstokken består av utlendinger (for enkelhets skyld her kalt "innvandrerbedrifter"[3]). Rogaland er foruten Oslo det fylket der flest innvandrere arbeider i innvandrerbedrifter. Totalt jobber 14 prosent av de utenlandske arbeidstakerne med arbeidssted i Rogaland og Oslo i slike bedrifter. Likevel dreier det seg om to vidt forskjellige innvandrergrupper. I Rogaland er det hovedsakelig vestlige innvandrere som arbeider i bedrifter innenfor oljenæringen, mens det i Oslo dreier seg vesentlig om innvandrere fra tredje verden som jobber i bedrifter innen varehandel, rengjøring og hotell- og restaurantdrift.

Nesten hver femte asiat jobber i en "innvandrerbedrift"

Det er i særlig utstrekning arbeidstakerne fra Asia som er overrepresentert innenfor enkelte bedrifter (figur 6.7). Nesten hver femte arbeidstaker fra Asia arbeider i bedrifter der majoriteten av arbeidsstokken er innvandrere. Med utgangspunkt i de enkelte nasjonaliteter viser det seg at særlig personer fra Kina, Hongkong, Pakistan, Japan og Marokko i stor grad arbeider i innvandrerbedrifter.

Det er flere mannlige enn kvinnelige innvandrere som jobber i bedrifter der majoriteten av arbeidstakerne er innvandrere (13 prosent av mennene og 9 prosent av kvinnene). Dessuten er det særlig yngre arbeidstakere som arbeider i innvandrerbedrifter. Totalt 18 prosent av innvandrerungdommen (16-24 år) jobbet i slike bedrifter i 1994.

Hvis man tar hensyn til innvandrernes botid, viser det seg at de med kort botid i Norge i større grad enn de med lang botid er overrepresentert i bedrifter med høye innvandrerandeler. Dessuten er nyankomne innvandrere de første årene sterkt konsentrert innenfor enkelte bransjer, for eksempel rengjøringsvirksomhet, men med tiden sprer de seg på flere næringer. Dette kan tyde på at det er en viss individuell mobilitet over tid mellom innvandrerbedrifter og ordinære "norske" bedrifter og de enkelte næringene blant de yrkesaktive innvandrerne.

[2] Omfatter bedrifter med minst to ansatte.

[3] Begrepet "innvandrerbedrift" har ingen ting med eierskapet av bedriften å gjøre.

Figur 6.7. Arbeidstakere som er innvandrere, etter fødeland og innvandrerandel i bedriften. 2. kvartal 1994. Prosent

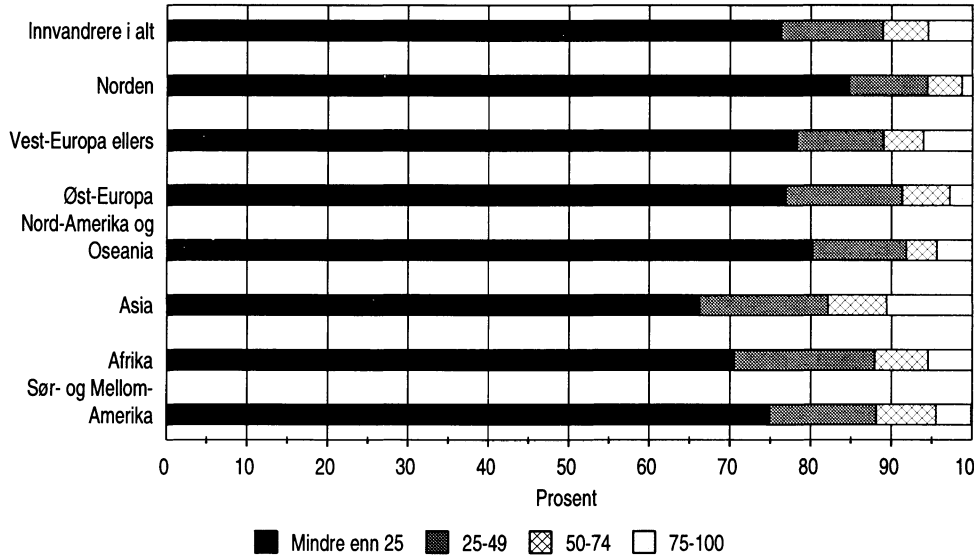

Kilde: Arbeidstakerregisteret.

6.6. Arbeidsledighet

Fravær av lønnsinntekt medfører at midler til livsopphold må skaffes fra annet hold. I likhet med nordmenn som står utenfor arbeidsmarkedet, får innvandrerne i en slik situasjon ofte sin inntekt fra offentlige budsjetter, mens andre underholdes av familie eller hjelpes av venner. Det at mange innvandrere står utenfor arbeidsmarkedet, vil også ha negative konsekvenser for den enkeltes muligheter til å bli integrert og akseptert i det norske samfunnet.

Stor økning i ledigheten

Hvert år fra 1988 til 1993 har den registrerte arbeidsledigheten ved arbeidskontorene steget sterkere for utenlandsfødte enn for norskfødte (figur 6.8). I 1994 gikk ledigheten blant de norskfødte noe ned i forhold til 1993, mens den fortsatte å øke for innvandrere. Men i 1995 falt også ledighetsprosenten i forhold til året før innenfor de fleste innvandrergrupper, unntatt for dem som kommer fra Øst-Europa. Mye av den veksten vi har hatt i ledigheten blant innvandrere de siste to årene skyldes en relativt sterk vekst i tallet på ledige flyktninger fra Bosnia-Hercegovina og det tidligere Jugoslavia for øvrig.

Selv om tallet på registrerte arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken nå viser tegn til å gå ned for innvandrere fra tredje verden, har denne gruppen likevel mer enn fire ganger så høy ledighet som norskfødte og innvandrere fra Vesten. Arbeidsledigheten er spesielt høy blant afrikanske menn. Blant innvandrerkvinnene er ledigheten høyest for dem som kommer fra Asia. Arbeidsledigheten blant innvandrere fra Norden, Vest-Europa ellers, Nord-Amerika og Oseania er på omtrent samme nivå som for nordmenn.

Figur 6.8. Registrerte helt arbeidsledige i alderen 16-74 år, alle bosatte og innvandrere i alt. I prosent av arbeidsstyrken. 4. kvartal 1988-1995

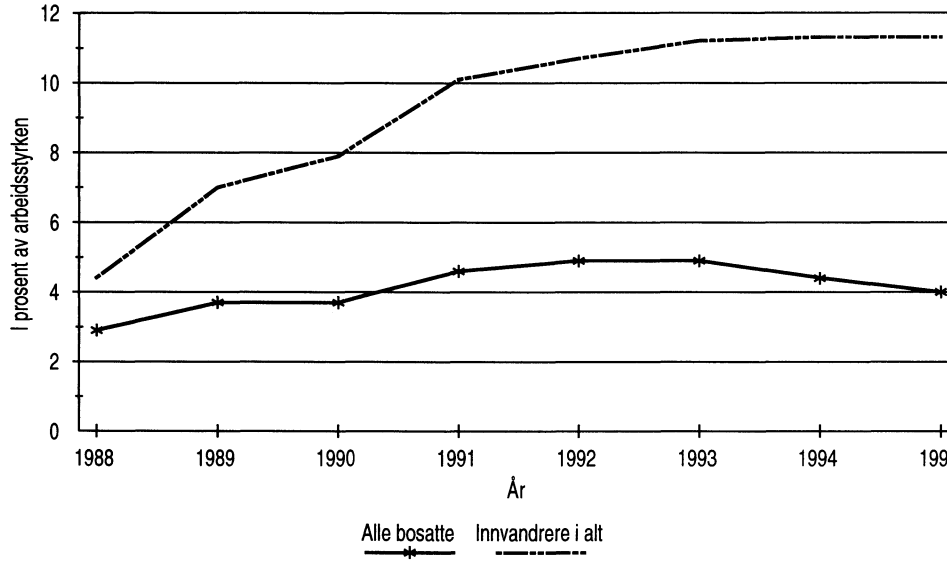

Kilde: SOFA-søker-registeret.

Hvis vi tar utgangspunkt i de land som har minst ett tusen innvandrere i yrkesaktiv alder bosatt i Norge, var det i 1996 innvandrerne fra Somalia, Iran, Irak og Etiopia som hadde de høyeste ledighetsratene (figur 6.9).

Det er mange grunner til at ledigheten blant innvandrere fra tredje verden og Øst-Europa er høyere enn for nordmenn og innvandrere fra vestlige land. En svært viktig årsak til innvandrernes problemer på arbeidsmarkedet er manglende språkkunnskaper. Men det å beherske språket er likevel bare ett av flere kompetanseområder som er viktig for å fungere i arbeidslivet. Det kan dessuten være vanskelig å få tilpasset den utdanningen eller det yrket man har fra sitt hjemland til norske forhold. I økonomiske nedgangstider kan det også være at innvandrere fra tredje verden og Øst-Europa er de første som støtes ut i ledighetskøen på grunn av manglende ansiennitet. Andre årsaker til høy ledighet kan være diskriminering eller mangel på kjennskap til norsk kultur og arbeidsliv. I en undersøkelse foretatt av ECON (Larsen 1995) viser man til at noe av bakgrunnen for den høye arbeidsledigheten blant innvandrere, er at arbeidsgiver er skeptisk til å ansette dem. Hver femte arbeidsgiver mener at fremmedartet utseende er en hindring for å gjøre en god jobb. Arbeidsgiverne oppgir at ansettelsesmuligheten svekkes av å være innvandrere fra ikke-vestlige land, enda det er forutsatt at innvandrerne har bodd to år i Norge, snakker forståelig norsk og tilfredsstiller formelle krav til utdanning.

Ledigheten minsker med botid

Situasjonen på arbeidsmarkedet er vanskeligst for de innvandrerne som har bodd kort tid i Norge (jf. det store antallet ledige fra Bosnia). Høsten 1995 var over 10 prosent av alle innvandrere i yrkesaktiv alder med botid fra fire til seks år,

Figur 6.9. Personer i alderen 16-74 år som er registrerte helt arbeidsledige eller på tiltak. I prosent av personer i alt. Utvalgte fødeland. Utgangen av mai 1996

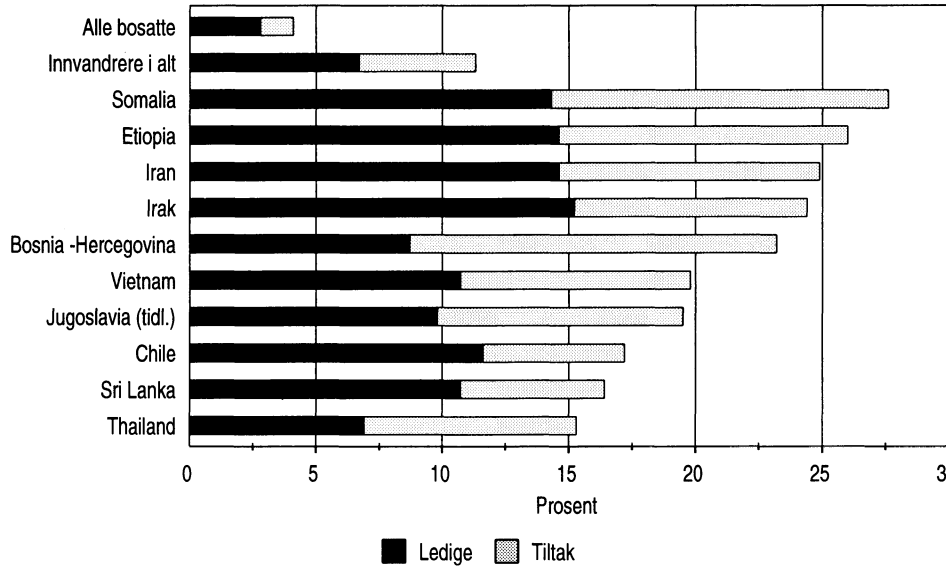

Kilde: SOFA-søker-registeret.

registrert som helt arbeidsledige. For dem med botid over sju år, var ledigheten på det halve av dette nivået. Arbeidsledigheten rammer altså nykommerne på arbeidsmarkedet sterkest. Dette gjelder for så vidt også for nordmenn, jamfør den høye ungdomsledigheten vi hadde på begynnelsen av 1990-tallet. Ved siden av botid vil også den generelle konjunktursituasjonen spille en viktig rolle for ledighetsnivået. Det er selvsagt lettere å være ny på arbeidsmarkedet i en tid da det er høykonjunktur og den generelle arbeidsledigheten er lav. Dette var tilfellet for dem som innvandret til Norge i 1987-1988. Ledigheten blant disse var mye mindre enn for dem som kom på et senere tidspunkt, da situasjonen på arbeidsmarkedet var vanskeligere.

Mange arbeidsledige innvandrere har høy utdanning

Arbeidsledigheten er generelt høyest blant personer med lav utdanning, og den avtar med stigende utdanningsnivå. I mai 1995 hadde 18 prosent av de registrerte arbeidsledige innvandrerne høgskole- eller universitetsutdanning, mens tilsvarende andel for de norskfødte var 11 prosent. De nordiske innvandrerne har den minste andelen høyt utdannede blant de registrerte arbeidsledige. Innvandrerne fra Vest-Europa utenom Norden har omtrent den samme andelen personer med høyere utdanning som innvandrere fra Afrika og Latin-Amerika. Høyest utdanning blant personer som er registrert som helt ledige, finner vi blant dem som kommer fra Nord-Amerika og Oseania.

Ledigheten blant innvandrere er også høyere enn blant norskfødte når vi ser på dem som har tatt utdanningen sin i Norge. Tall fra prosjektet "Fra utdanning til arbeid" (Tuveng og Vassnes 1996) viser at ledigheten blant ikke-vestlige innvandrere som hadde fullført en høyere utdanning i mai/juni 1994 var nesten dobbelt

så høy som for norskfødte og vestlige innvandrere, når vi sammenligner arbeidsmarkedssituasjonen for disse gruppene et halvt år senere.

Hver femte tiltaksdeltaker er en innvandrer

Arbeidsmarkedstiltak skal motvirke arbeidsledighet, lette omstillinger i næringslivet og skape bedre sysselsettingsmuligheter for utsatte grupper. Innvandrere (og særlig flyktninger) er derfor en prioritert gruppe i arbeidsmarkedspolitikken. De gis fortrinnsrett til enkelte tiltak for å bli bedre kvalifisert for arbeidsmarkedet. Innvandrere som deltar på tiltak har betydelig større sjanse for å komme i ordinært arbeid, sammenlignet med innvandrere som ikke deltar på tiltak. Dette gjelder særlig for vestlige innvandrere, men også innvandrere fra Øst-Europa, Asia og Sør- og Mellom-Amerika øker muligheten for å få jobb hvis de har gått på tiltak. Effekten av tiltaksdeltakelse er minst for innvandrere fra Afrika (Schøne 1996).

Ved utgangen av mai 1996 var 7 800 innvandrere registrert på arbeidsmarkedstiltak. Totalt utgjorde innvandrerne 20 prosent av alle personer som gikk på tiltak. I mai 1996 var 4,8 prosent av alle innvandrere registrert som deltakere på arbeidsmarkedstiltak. I befolkningen generelt var 1,7 prosent på tiltak. Ettersom innvandrerne fra tredje verden og Øst-Europa (hovedsakelig bosniere og personer fra det tidligere Jugoslavia for øvrig) har størst problemer på arbeidsmarkedet, er det naturlig nok i denne gruppen andelen av personer på tiltak er størst. Mellom 7 og 8 prosent av alle innvandrere i alderen 16-74 år fra Øst-Europa, Asia og Afrika var på tiltak i 1996. Tiltaksprosenten (som ledighetsprosenten) blant innvandrere reduseres med økt botid i Norge.

På landsbasis var vel 16 prosent av alle ikke-vestlige innvandrere i yrkesaktiv alder registrert enten som ledig eller på tiltak i mai 1996. Høyest andel ikke-vestlige innvandrere som enten er registrert som ledig eller på tiltak var det i Vest-Agder, Hedmark, Telemark og Østfold. Mer enn hver femte ikke-vestlig innvandrer i disse fylkene var enten ledig eller på tiltak ved utgangen av mai 1996. Lavest andel finner vi blant ikke-vestlige innvandrere som er bosatt i Sogn og Fjordane, Akershus og Oslo (10-13 prosent).

6.7. Oppsummering

Innvandrere har lavere yrkesdeltakelse og høyere registrert arbeidsledighet enn norskfødte. Dette gjelder særlig for ikke-vestlige innvandrere. Vestlige innvandrere har derimot en tilknytning til arbeidsmarkedet omtrent som nordmenn, eller til og med noe bedre. Det er likevel ikke slik at alle fra tredje verden og Øst-Europa har lav yrkesdeltakelse. Innvandrere fra for eksempel Sri Lanka og Chile er nesten i like stor grad yrkesaktive som norskfødte. Lavest yrkesdeltakelse og høyest arbeidsledighet finner vi blant innvandrere fra typiske flyktningland som Somalia, Bosnia-Hercegovina og Iran.

Botid og bosettingstidspunktet er ved siden av den generelle konjunktursituasjonen svært viktig for nivået på sysselsettingen blant innvandrerne. Arbeidsmarkedsstatistikken viser at andelen ikke-vestlige innvandrere i arbeid er svært lav, men øker forholdsvis raskt de første årene etter ankomst til landet. Videre har sammensetningen av de ulike innvandrergruppene med hensyn til alder og kjønn, utdanningsnivå og bosettingsmønster stor betydning for innvandrernes tilknytning til det norske arbeidsmarkedet. Innvandrere er i større grad enn

norskfødte konsentrert i aldersgruppen mellom 25 og 46 år. Det er i denne aldersgruppen at yrkesdeltakelsen i befolkningen generelt er størst. Det er dessuten en noe høyere andel menn blant innvandrerne, særlig blant dem fra tredje verden. Disse to forholdene forsterker dermed bildet av at innvandrere har lavere yrkesdeltakelse og høyere arbeidsledighet enn norskfødte.

De jobbene innvandrerne fra tredje verden og Øst-Europa får, er i all hovedsak jobber som ikke krever særlig høy kompetanse. Ikke-vestlige innvandrere er i stor grad overrepresentert innenfor rengjøring, hotell- og restaurantdrift og næringsmiddelindustrien. Hver fjerde mannlige arbeidstaker fra tredje verden jobber dessuten deltid. Vestlige innvandrere er derimot overrepresentert i næringer som i stor grad krever spesialisert arbeidskraft, som innenfor oljesektoren og i forretningsmessig tjenesteyting.

Selv om arbeidsledigheten blant de ikke-vestlige innvandrerne er mer enn fire ganger så høy som for nordmenn, har det de siste par årene vært tegn til bedring. I løpet av 1995 fikk 4 300 flere innvandrere jobb, og i den senere tid har det også vært en liten reduksjon i den registerte arbeidsledigheten. Nå ser det derfor ut til at også innvandrerne får ta del i den sysselsettingsveksten som har pågått i Norge siden 1993.

Mads Ivar Kirkeberg

7. Inntekt

Det foreligger relativt lite informasjon om innvandreres inntektsforhold i Norge. Dette har først og fremst sammenheng med manglende data på området. Ofte hevdes det at innvandrerne er mer avhengige av ulike offentlige overføringer enn dem som er født her i landet, og det er grunn til å tro at innvandrernes inntektsforhold påvirker nordmenns syn på innvandrere og innvandring. Hva som er viktigste kilde til livsopphold kan være av avgjørende betydning for hvordan innvandrere blir akseptert og integrert i det norske samfunnet.

Det er en umulig oppgave å beskrive innvandreres inntektsforhold på en enhetlig måte. Forutsetningene for å kunne skaffe seg arbeid og egen inntekt varierer sterkt mellom ulike grupper av innvandrere. En del innvandrere har vært i Norge i en årrekke, mens andre igjen har kommet hit til landet som flyktninger i de siste årene. Mange kommer fra våre nærmeste naboland, mens andre kommer fra fjernere deler av verden.

Hvor store er inntektsforskjellene mellom innvandrere og nordmenn, og mellom ulike innvandrergrupper? Hva er viktigste kilde til livsopphold for ulike innvandrergrupper i Norge? Er inntektsfordelingen

Definisjoner

Familie er benyttet som enhet i alle tabeller ved at personer med samme familienummer er slått sammen. Landbakgrunnen til hovedpersonen i familien avgjør om vi snakker om pakistanske familier, vietnamesiske familier etc. Som familiens hovedperson regnes den personen hvis fødselsnummer er lik familienummeret. For gifte par vil hovedpersonen være mannen. Etter denne definisjonen vil samboerpar bli regnet som to familier. Dataene tar heller ikke hensyn til at personer med samme familienummer kan ha ulikt bosted.

Innvandrerfamilier i dette kapittelet er avgrenset til familier hvor hovedpersonen er førstegenerasjonsinnvandrer uten norsk bakgrunn.

Inntektsregnskap er en systematisk oppstilling av en families samlede inntekter. Fratrukket gjeldsrenter, andel av fradragsberettigede utgifter i boligselskap og utlignet skatt leder dette frem til familiens disponible inntekt, med andre ord det familien har til rådighet for forbruk og sparing.

Datagrunnlag
Inntektsstatistikken er basert på opplysninger fra ligningsregisteret, selvangivelsesregisteret, lønns- og trekkoppgaveregisteret, sosialhjelpsregisteret, Statens lånekasse for utdanning, Husbankens bostøtteregister og registre i Rikstrygdeverket (se oppstilling i tabell 7.1). Statistikken omfatter alle bosatt i Norge pr. 31.12. Disponibel inntekt er beregnet pr. familie.

mer skjev blant innvandrerne enn i den øvrige delen av befolkningen? Endrer inntektens sammensetning seg etter hvor lenge innvandrerne har oppholdt seg i landet? Dette er spørsmål vi skal prøve å besvare i dette kapittelet.

7.1. Noen hovedtall

I 1994 utgjorde disponibel inntekt for hele den bosatte befolkningen 395 117 millioner kroner ifølge Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk (tabell 7.1). Familier hvor hovedpersonen var førstegenerasjonsinnvandrer disponerte 16 979

Tabell 7.1. Inntektsregnskap for familier. Førstegenerasjonsinnvandrere og resten av befolkningen. Sum beløp. 1994. Millioner kroner

	I alt	Førstegenerasjons-innvandrere	Resten av befolkningen
Yrkesinntekt	416 874	17 779	399 095
+ Lønn	372 606	16 492	356 114
Herav dagpenger	10 796	746	10 050
+ Netto næringsinntekt	44 268	1 287	42 981
+ Kapitalinntekt	- 5 355	- 448	- 4 908
+ Inntekt av bolig	4 461	151	4 309
+ Brutto renteinntekt	11 452	290	11 162
+ Andre kapitalinntekter	20 274	652	19 622
- Gjeldsrenter	39 439	1 395	38 044
- Andel av boligselskapsutgifter	2 103	146	1 957
+ Overføringer mottatt	117 326	5 189	112 137
+ Ytelser fra Folketrygden	73 127	2 000	71 127
Herav			
Alderspensjon	43 939	809	43 130
Uførepensjon	18 404	643	17 761
+ Tjenestepensjon	18 052	486	17 566
+ Bidrag	3 108	160	2 948
+ Barnetrygd	11 717	824	10 893
+ Bostøtte	681	87	594
+ Stipend	2 812	193	2 619
+ Forsørgerfradrag	1 960	134	1 826
+ Grunn- og hjelpestønad	1 965	63	1 902
+ Sosialhjelp	3 904	1 242	2 662
= Samlet inntekt	528 845	22 520	506 324
- Sum utlignet skatt	133 728	5 541	128 187
= Disponibel inntekt	395 117	16 979	378 137
Antall familier	2 090 781	113 035	1 977 746

millioner kroner eller 4,3 prosent av denne inntekten. Dette gav en gjennomsnittlig disponibel inntekt på 150 400 kroner for disse innvandrerfamiliene (se tabell 7.2). Det tilsvarende tallet for familier fra den øvrige delen av befolkningen, heretter kalt norske familier, var 191 200 kroner eller ca. 27 prosent høyere.

I likhet med norske familier er yrkesinntekt viktigste inntektskilde også for innvandrerfamiliene sett under ett. I 1994 hadde innvandrerfamiliene en lønnsinntekt og netto næringsinntekt på til sammen 17 779 millioner kroner. I lønnsbegrepet er også dagpenger ved arbeidsledighet inkludert med 746 millioner kroner. Gjennomsnittlig yrkesinntekt utgjorde 157 300 kroner blant innvandrerfamiliene sammenlignet med 201 800 kroner blant norske familier.

De samme innvandrerfamiliene mottok 5 189 millioner kroner i overføringer fra det offentlige i 1994. Overføringer er her definert som ytelser fra folketrygden, tjenestepensjoner, bidrag, barnetrygd, bostøtte, studiestipend, førsørgerfradrag, grunn- og hjelpestønad samt sosialhjelp.

Tabell 7.2. Inntektsregnskap for familier. Førstegenerasjonsinnvandrere og resten av befolkningen. 1994. Gjennomsnittlig beløp. Kroner

	I alt	Førstegenerasjons-innvandrere	Resten av befolkningen
Yrkesinntekt	199 400	157 300	201 800
+ Lønn	178 200	145 900	180 100
Herav dagpenger	5 200	6 600	5 100
+ Netto næringsinntekt	21 200	11 400	21 700
+ Kapitalinntekt	- 2 600	- 3 900	- 2 500
+ Inntekt av bolig	2 100	1 300	2 200
+ Brutto renteinntekt	5 500	2 600	5 600
+ Andre kapitalinntekter	9 700	5 800	9 900
- Gjeldsrenter	18 900	12 300	19 200
- Andel av boligselskapsutgifter	1 000	1 300	1 000
+ Overføringer mottatt	56 000	46 000	56 700
+ Ytelser fra Folketrygden	35 000	17 700	36 000
Herav			
Alderspensjon	21 000	7 200	21 800
Uførepensjon	8 800	5 700	9 000
+ Tjenestepensjon	8 600	4 300	8 900
+ Bidrag	1 500	1 400	1 500
+ Barnetrygd	5 600	7 300	5 500
+ Bostøtte	300	800	300
+ Stipend	1 300	1 700	1 300
+ Forsørgerfradrag	900	1 200	900
+ Grunn- og hjelpestønad	900	600	1 000
+ Sosialhjelp	1 900	11 000	1 300
= Samlet inntekt	252 800	199 400	256 000
- Sum utlignet skatt	64 000	49 000	64 800
= Disponibel inntekt	188 800	150 400	191 200
Antall familier	2 090 781	113 035	1 977 746

De viktigste overføringene for innvandrerfamiliene er ytelser fra folketrygden (2 000 millioner kroner) og sosialhjelp (1 242 millioner kroner). Gjennomsnittlig fikk hver innvandrerfamilie utbetalt 46 000 kroner i diverse overføringer i 1994. Norske familier fikk utbetalt 56 700 kroner i gjennomsnitt samme år. En av årsakene til at norske familier får mer i overføringer er større utbetalinger i form av alders-, uføre- og tjenestepensjon på grunn av at gjennomsnittsalderen er høyere blant nordmenn enn i mange innvandrergrupper.

Innvandrerfamiliene fikk i 1994 utlignet 5 541 millioner kroner i skatter og avgifter til kommune, fylke, stat og folketrygd. Et lite regnestykke viser altså at utlignede skatter og avgifter til det offentlige oversteg mottatte overføringer fra det offentlige med om lag 350 millioner kroner for denne befolkningsgruppen.

Tabell 7.3. Inntektsregnskap for familier, etter hovedpersonens landbakgrunn. Førstegenerasjonsinnvandrere. 1994. Gjennomsnittlig beløp. Kroner

	Norden ellers	Vest-Europa ellers (uten Tyrkia)	Øst-Europa	Nord-Amerika og Oseania	Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika og Tyrkia
Yrkesinntekt	196 900	238 600	98 500	193 800	114 100
+ Lønn	178 300	220 700	92 100	179 000	108 500
Herav dagpenger	5 600	5 600	4 700	3 400	8 600
+ Netto næringsinntekt	18 600	17 900	6 400	14 800	5 600
+ Kapitalinntekt	- 2 900	- 1 800	- 4 400	8 900	- 7 100
+ Inntekt av bolig	1 700	2 100	900	1 700	900
+ Brutto renteinntekt	3 500	4 000	1 700	7 100	1 100
+ Andre kapitalinntekter	9 100	11 000	1 900	11 100	2 100
- Gjeldsrenter	16 300	17 900	7 800	10 200	9 500
- Andel av boligselskapsutg.	900	1 000	1 100	800	1 700
+ Overføringer mottatt	39 300	36 900	51 400	55 600	50 300
+ Ytelser fra Folketrygden	23 500	18 700	15 500	33 300	12 300
Herav					
Alderspensjon	11 900	9 400	6 600	25 200	1 100
Uførepensjon	7 500	5 700	5 300	5 600	4 800
+ Tjenestepensjon	5 900	6 600	2 800	14 000	1 500
+ Bidrag	1 300	1 300	1 100	1 000	1 700
+ Barnetrygd	4 600	5 600	7 800	4 000	9 800
+ Bostøtte	200	200	700	200	1 500
+ Stipend	900	1 400	800	900	2 700
+ Forsørgerfradrag	800	1 000	1 300	600	1 600
+ Grunn- og hjelpestønad	600	600	500	600	500
+ Sosialhjelp	1 500	1 500	20 900	1 000	18 700
= Samlet inntekt	233 300	273 700	145 500	258 300	157 300
- Sum utlignet skatt	62 100	83 500	28 800	77 800	29 400
= Disponibel inntekt	171 200	190 200	116 700	180 500	127 900
Antall familier	26 450	18 896	13 726	6 931	47 032

7.2. Innvandrere fra Vest-Europa har høyest disponibel inntekt

En oversikt over familiers gjennomsnittlige disponible inntekt etter hovedpersonens landbakgrunn viser et klart skille mellom ulike innvandrergrupper (tabell 7.3). Ikke uventet har familier fra Vest-Europa (uten Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania en klart høyere gjennomsnittlig disponibel inntekt enn familier fra de øvrige deler av verden.

Vi har tidligere sett at norske familier hadde en gjennomsnittlig disponibel inntekt på 191 200 kroner i 1994. Innvandrere fra våre nordiske naboland hadde en gjennomsnittlig disponibel inntekt pr. familie på 171 200 kroner. Danske og svenske familier bosatt i Norge har tilnærmet lik disponibel inntekt, henholdsvis 175 300 og 175 600 kroner. Familier fra Vest-Europa ellers har et inntektsnivå lik norske familier. Franske og britiske familier hadde en gjennomsnittlig disponibel inntekt på henholdsvis 189 800 og 199 500 kroner. Blant de 25 landene som har flest innvandrere registrert i Norge, kommer nederlendere best ut. Nederlandske familier hadde en gjennomsnittlig disponibel inntekt på 209 500 kroner i 1994.

7.3. ...mens øst-europeerne ligger lavest

Det er innvandrere fra Øst-Europa som har de laveste inntektene. Familier fra denne regionen måtte i 1994 nøye seg med 116 700 kroner i gjennomsnittlig disponibel inntekt. Dette lave gjennomsnittet må ses i sammenheng med de siste 3-4 års flyktninginnvandring fra Bosnia-Hercegovina. Ved utgangen av 1994 utgjorde bosnierne omtrent en tredel av alle innvandrerne fra Øst-Europa. Innvandrere som oppholder seg i asylmottak

Figur 7.1. Gjennomsnittlig disponibel inntekt for familier, etter hovedpersonens landbakgrunn. 1994

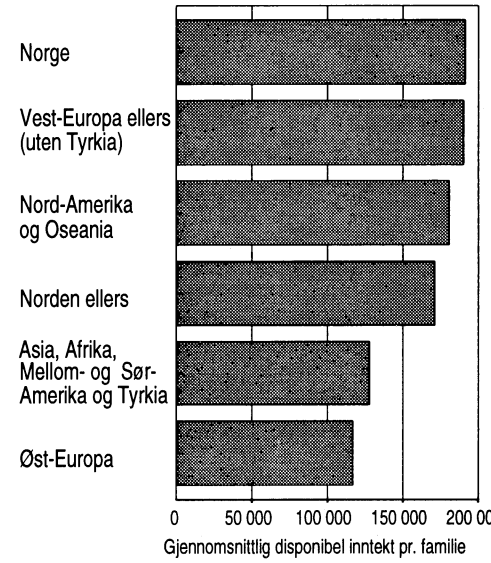

har svært lave registrerte inntekter. Det er til dels stor variasjon mellom de ulike øst-europeiske familiene. Familier fra Polen hadde en gjennomsnittlig disponibel inntekt på 144 900 kroner i 1994, mens jugoslaviske familier i gjennomsnitt disponerte 124 800 kroner samme år.

For familier fra Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika og Tyrkia (heretter kalt tredje verden) er bildet enda mer sammensatt. Sett under ett var gjennomsnittlig disponibel inntekt for denne regionen 127 900 kroner pr. familie, men det er store forskjeller mellom de ulike landene. Gjennomsnittlig inntekt varierer fra 88 400 kroner for flyktningfamilier fra Somalia til nesten det dobbelte (165 200 kroner) for indiske familier (tabell 7.4). Blant de største innvandrergruppene fra den tredje verden, vietnamesere og pakistanere, utgjorde gjennomsnittlig disponibel inntekt henholdsvis 132 400 og 144 600 kroner i 1994.

Tabell 7.4. Inntektsregnskap for familier, etter hovedpersonens landbakgrunn. Utvalgte enkeltland. Førstegenerasjonsinnvandrere. 1994. Gjennomsnittlig beløp. Kroner

	Danmark	Storbritannia	Nederland	USA	Polen	Jugoslavia
Yrkesinntekt	196 700	266 100	271 300	197 000	145 200	104 500
+ Lønn	175 300	248 400	250 200	181 300	136 300	99 600
Herav dagpenger	5 800	5 900	4 800	3 300	7 200	6 400
+ Netto næringsinntekt	21 400	17 700	21 100	15 700	8 900	4 900
+ Kapitalinntekt	- 2 800	- 200	- 6 800	10 900	- 6 000	- 6 900
+ Inntekt av bolig	1 900	2 100	2 000	1 800	1 600	800
+ Brutto renteinntekt	4 000	3 500	3 300	7 700	3 400	700
+ Andre kapitalinntekter	8 500	15 100	6 300	12 500	4 300	600
- Gjeldsrenter	16 300	20 000	17 400	10 300	12 900	7 800
- Andel av boligselskapsutg	900	900	1 000	800	2 400	1 200
+ Overføringer mottatt	44 700	33 500	36 100	59 900	50 000	55 100
+ Ytelser fra Folketrygden	28 700	15 400	18 700	36 100	27 300	13 000
Herav						
Alderspensjon	13 500	8 400	9 300	27 900	16 200	1 700
Uførepensjon	10 600	4 000	5 600	5 600	5 000	6 700
+ Tjenestepensjon	7 100	6 700	5 200	15 300	4 200	1 400
+ Bidrag	1 200	1 200	1 200	1 100	2 500	900
+ Barnetrygd	4 100	5 600	7 100	3 900	6 400	11 500
+ Bostøtte	200	100	100	300	800	1 100
+ Stipend	800	1 600	1 100	900	1 200	600
+ Forsørgerfradrag	700	1 000	1 200	600	1 000	1 800
+ Grunn- og hjelpestønad	700	600	500	700	800	500
+ Sosialhjelp	1 200	1 300	1 000	1 000	5 800	24 300
= Samlet inntekt	238 600	299 400	300 600	267 800	189 200	152 700
- Sum utlignet skatt	63 300	99 900	91 100	80 200	44 300	27 900
= Disponibel inntekt	175 300	199 500	209 500	187 600	144 900	124 800
Antall familier	11 584	7 225	1 815	5 680	2 438	4 389

	Tyrkia	Pakistan	Vietnam	India	Iran	Somalia
Yrkesinntekt	126 800	124 400	97 500	197 200	70 100	20 800
+ Lønn	122 400	112 400	95 100	177 600	66 800	20 200
Herav dagpenger	14 000	9 200	9 900	9 700	8 000	2 400
+ Netto næringsinntekt	4 400	12 000	2 400	19 600	3 300	600
+Kapitalinntekt	- 10 700	- 12 200	- 7 000	- 10 900	- 6 500	- 1 000
+ Inntekt av bolig	1 100	1 300	1 000	1 900	600	100
+ Brutto renteinntekt	600	900	900	3 000	500	100
+ Andre kapitalinntekter	900	1 800	400	4 800	700	200
- Gjeldsrenter	11 000	13 000	6 900	18 500	7 100	1 100
- Andel av boligselskapsutg	2 300	3 200	2 400	2 100	1 200	300
+ Overføringer mottatt	57 500	64 300	64 300	35 500	62 100	73 100
+ Ytelser fra Folketrygden	20 800	23 700	10 700	14 100	6 600	4 500
Herav						
Alderspensjon	400	300	1 500	1 600	300	
Uførepensjon	10 400	12 300	3 100	6 400	1 200	900
+ Tjenestepensjon	1 800	2 900	400	2 600	200	300
+ Bidrag	1 300	1 000	1 800	1 100	1 700	3 000
+ Barnetrygd	12 500	17 800	11 000	10 000	7 400	10 200
+ Bostøtte	1 100	1 100	3 000	300	2 900	2 700
+ Stipend	1 100	1 300	5 400	1 200	6 200	3 400
+ Forsørgerfradrag	2 100	3 000	1 800	1 700	1 200	1 400
+ Grunn- og hjelpestønad	500	1 100	500	700	400	400
+ Sosialhjelp	16 300	12 400	29 700	3 800	35 500	47 200
= Samlet inntekt	173 600	176 500	154 800	221 800	125 700	92 900
- Sum utlignet skatt	31 900	31 900	22 400	56 600	16 600	4 500
= Disponibel inntekt	141 700	144 600	132 400	165 200	109 100	88 400
Antall familier	3 017	5 622	5 386	2 172	4 233	2 023

7.4. Lønnsinntekt viktigste kilde til livsopphold

Blant de aller fleste innvandrere i Norge er lønnsinntekt viktigste kilde til livsopphold. I norske familier utgjør lønnsinntekten i gjennomsnitt 70 prosent av familiens samlede inntekt (se figur 7.2). For innvandrere fra Vest-Europa ellers har lønnsinntekten enda større betydning for familiens økonomi (81 prosent). Litt overraskende er denne type inntekt like viktig for innvandrere fra tredje verden som fra Nord-Amerika og Oseania. For begge gruppene utgjør lønnsinntekten i gjennomsnitt 69 prosent av samlet inntekt, som er omtrent det samme som for norske familier. Det er likevel viktig å understreke at det ikke er tatt hensyn til forskjeller i alderssammensetning ved denne sammenligningen. Gjennomsnittsalderen i mange innvandrergrupper ligger lavere enn for nordmenn samlet. Lavere alder skulle tilsi at lønnsinntekt er relativt viktigere som hovedinntektskilde.

Figur 7.2. Lønnsinntektens andel av gjennomsnittlig samlet inntekt for familier, etter hovedpersonens landbakgrunn. 1994. Prosent

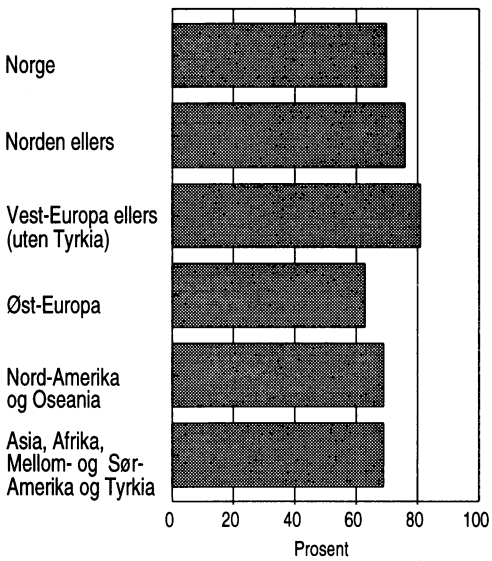

Hvis man betrakter de enkelte land blir forskjellene mer tydelige. Igjen er det mellom land i Asia og Afrika en finner de største ulikhetene. I irakiske, vietnamesiske og pakistanske familier utgjør lønnsinntekten henholdsvis 31, 61 og 64 prosent av samlet inntekt. Tilsvarende tall for Etiopia og Marokko er henholdsvis 61 og 65 prosent. For innvandrere fra Somalia, som hovedsakelig består av nyankomne flyktninger, utgjør lønnsinntekten kun 22 prosent av samlet inntekt. Indiske familier har en inntektssammensetning på linje med mange familier fra Vest-Europa med over 80 prosent av familiens inntekt i form av lønn.

7.5. Store variasjoner i lønnsinntekt mellom innvandrerne

Det er store forskjeller i lønnsinntekt mellom ulike grupper av innvandrere. Familier fra Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania har i gjennomsnitt lønnsinntekter som langt overstiger lønnsinntektene til familier fra andre deler av verden. Eksempelvis hadde familier fra Storbritannia en gjennomsnittlig lønnsinntekt på 248 400 kroner i 1994. Til sammenligning var tilsvarende tall for pakistanske og tyrkiske familier 112 400 og 122 400 kroner. Det er flere årsaker til disse store ulikhetene. En stor andel av innvandrerne fra tredje verden er ansatt i typiske lavlønnsyrker. Mange av dem har også en relativt lav utdanning sammenlignet med europeere. En sammenligning av utdanningsnivå for personer 30-44 år i 1994 viser f.eks. at 43 prosent av alle nederlendere som er bosatt i Norge har fullført utdanning på universitets- og høgskolenivå. Det tilsvarende tallet for personer fra Pakistan, Vietnam og Tyrkia

var 9, 10 og 11 prosent. Blant nordmenn har 27 prosent i aldersgruppen 30-44 år fullført en slik høyere utdanning. Det er likevel viktig å være oppmerksom på at andelen med uoppgitt utdanning er til dels svært høy blant innvandrere fra Øst-Europa og tredje verden. Det er heller ikke alltid slik at den kompetansen som innvandrere har opparbeidet i hjemlandet kvalifiserer til tilsvarende stillinger her i landet (se for øvrig kapittel 5).

En annen årsak til forskjellene i lønnsinntekt er den høye arbeidsledigheten innen enkelte innvandrergrupper. I mai 1994 var 4,8 prosent av befolkningen i Norge registrert som arbeidsledige. Blant innvandrere fra Latin-Amerika, Asia og Afrika var arbeidsledigheten henholdsvis 16,7, 18,5 og 22,4 prosent (Sivertsen 1995).

Det har også betydning hvilken grunn innvandrerne hadde for å flytte til Norge. I perioden 1990-1993 kom svært mange av innvandrerne fra Øst-Europa, Asia og Afrika til landet som flyktninger (se kapittel 4.1.4). Disse innvandrerne har møtt et vanskelig arbeidsmarked i Norge. De som kommer til Norge på grunn av utdanning og arbeid, er stort sett fra Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania. Mange av disse har fått seg arbeid på forhånd og går ofte inn i høyt lønnede stillinger. Familier fra disse verdensregionene har også ofte to lønnsinntekter. At både mann og kvinne har lønnet arbeid, er mindre vanlig innenfor enkelte kulturer i f.eks. Asia og Afrika.

Innenfor Norden har det eksistert et felles arbeidsmarked siden 1954. Ifølge denne overenskomsten står det norske arbeidsmarkedet åpent for borgere fra de øvrige nordiske landene. Disse innvandrerne trenger ikke oppholds- eller arbeidstillatelse (Lundh 1994). Dette åpne markedet har bidratt til at lønningene til noen av de største innvandrergruppene her i landet, dansker og svensker, ligger på samme nivå som for nordmenn.

7.6. Få innvandrere har næringsinntekt

Bare ca. hver tiende innvandrerfamilie hadde egen næringsvirksomhet i 1994 sammenlignet med 16 prosent av norske familier. Ikke uventet har næringsinntekt gjennomsnittlig en relativt liten betydning for innvandrernes totale inntekter, men for de som driver egen næringsvirksomhet kan dette være viktigste kilde til livsopphold. Det har ikke blitt foretatt omfattende studier av innvandrere som har opprettet egen næringsvirksomhet i Norge. Stortingsmelding nr. 39 (1987/88) nevner bare kort at "egen forretningsdrift har vært et alternativ for innvandrere som ikke har fått anerkjent sin yrkeskompetanse på arbeidsmarkedet". Blant enkelte innvandringsgrupper er egen næringsvirksomhet ganske vanlig. "Pakistaner'n på hjørnet" som driver den lokale nærbutikken er blitt et begrep, spesielt i Oslo. 14 prosent av pakistanske familier i Norge hadde da også egen næringsvirksomhet i 1994. Gjennomsnittlig netto næringsinntekt for disse familiene var 86 600 kroner. De tilsvarende tallene for indiske familier var 17 prosent og 114 500 kroner. Igjen går det et skille mellom innvandrere fra Vest-Europa og innvandrere fra de øvrige deler av verden. Eksempelvis hadde danske familier med egen næringsvirksomhet en gjennomsnittlig netto næringsinntekt på 142 000 kroner.

7.7. Negative kapitalinntekter

Størrelsen på kapitalinntektene sier noe om hvilken formue de ulike innvandrergruppene har. Kapitalinntektene deles inn i inntekt av egen bolig, renteinntekter på bankinnskudd og andre kapitalinntekter

(f.eks. aksjeutbytte). Disse inntektene reduseres med fradragsberettigede gjeldsrenter og andel av boligselskapsutgifter. De aller fleste innvandrergrupper, i likhet med nordmenn, har i gjennomsnitt en negativ kapitalinntekt, det vil si at de har gjeldsrenter som overstiger det de eventuelt måtte få i kapitalinntekter. Innvandrerfamilier fra tredje verden kommer også her dårlig ut med en gjennomsnittlig negativ kapitalinntekt lik 7 100 kroner. Norske familier har et "underskudd" på 2 500 kroner når vi summerer kapitalinntekter og -utgifter. Dette til tross for at norske familier har mer enn det dobbelte i gjeldsrenter sammenlignet med familier fra tredje verden.

7.8. Ytelser fra folketrygden viktigst for innvandrere fra vestlige land ...

Ulike overføringer fra det offentlige har stor betydning for familiens samlede inntekt, spesielt gjelder dette blant innvandrere fra Øst-Europa og tredje verden. Begge disse innvandrergruppene får ca. en tredel av sin inntekt i form av overføringer. Blant norske familier utgjør disse inntektskildene 22 prosent av samlet inntekt. Innvandrere fra Norden og det øvrige Vest-Europa mottar minst i offentlige overføringer. For disse gruppene utgjør overføringene henholdsvis 17 og 13 prosent av inntekten. Det er grunn til å understreke at begrepet "overføringer" dekker et vidt spekter av ytelser fra det offentlige, fra rene trygdeytelser oppbarbeidet av mottaker til ren økonomisk hjelp for vanskeligstilte i form av bostøtte og sosialhjelp. Det er derfor stor forskjell på hvilke typer overføringer som har størst betydning blant ulike innvandrergrupper.

Den største overføringen til nordmenn og innvandrere fra Europa, Nord-Amerika og Oseania er ytelser fra folketrygden. Disse ytelsene omfatter bl.a. alderspensjon, uførepensjon, attføringspenger og overgangsstønad. Alderspensjon utgjør det klart største beløpet. For norske familier utgjorde pensjoner og stønader fra folketrygden gjennomsnittlig 14 prosent av samlet inntekt sammenlignet med 10 prosent for familier fra Norden ellers, 7 prosent for det øvrige Vest-Europa og 13 prosent for Nord-Amerika og Oseania.

7.9. ...mens barnetrygd og sosialhjelp har størst betydning for øvrige innvandrere

Alle overføringer, med unntak av ytelser fra folketrygden og tjenestepensjoner, tilfaller i større grad innvandrere fra Øst-Europa og den tredje verden enn innvandrere fra andre deler av verden. Størst inntektsmessig betydning har barnetrygden og overføringer fra den kommunale sosialtjenesten. For familier fra tredje verden utgjør barnetrygden gjennomsnittlig 9 800 kroner eller 6 prosent av samlet inntekt, men det er store forskjeller mellom de enkelte landene. For pakistanske familier utgjør f.eks. denne inntektsposten gjennomsnittlig 17 800 kroner eller over 10 prosent av familiens samlede inntekt. Barnetrygden er også en relativt viktig inntektskilde for familier fra Øst-Europa med en gjennomsnittlig utbetaling på 7 800 kroner. Til sammenligning får norske familier gjennomsnittlig utbetalt 5 500 kroner i barnetrygd. Forklaringen til disse forskjellene skyldes selvsagt høyere barnetall hos enkelte innvandrergrupper sammenlignet med nordmenn. Eksempelvis har kvinner i alderen 35-44 år med fødeland Pakistan og Somalia henholdsvis 3,69 og 3,73 barn i gjennomsnitt. For norske kvinner i samme aldersgruppe er gjennomsnittet 2,01 barn (se kapittel 4.1.5).

Ekvivalensskalaer
En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en familie med f.eks. to voksne og to barn må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med f.eks. 100 000 kroner i inntekt. Det er utledet en rekke typer ekvivalensskalaer. OECD-skalaen har vært mye brukt i analyser av inntektsulikhet i Norge. Denne skalaen gir første voksne person i familien forbruksvekten 1. De resterende voksne får vekten 0,7 hver, mens barn får vekten 0,5 hver. Ut fra denne skalaen må inntekten til en familie på to voksne og to barn divideres på 2,7 for å sammenlignes med inntekten til en enslig. Denne skalaen tar relativt lite hensyn til stordriftsfordelene ved at flere personer bor sammen. De to andre ekvivalensskalaene benyttet i denne analysen tillegger ikke ulike familiemedlemmer ulik vekt. Inntekten til en familie divideres med antall personer i familien opphøyd i 0,5 eller 0,33. Den siste beregningsmåten legger størst vekt på stordriftsfordeler. Det er imidlertid viktig å være klar over at bruk av slike forbruksvekter representerer et svært forenklet system for velferdssammenligninger mellom familier.

Sosialhjelp, både i form av rene bidrag og lån, er en svært viktig inntektskilde for enkelte innvandrergrupper. Sosialhjelpsmottakere er ikke noen ensartet gruppe. Det er store variasjoner i sosialhjelpens betydning for ulike innvandrergrupper. For familier fra tredje verden utgjorde sosialhjelpen gjennomsnittlig 18 700 kroner eller 12 prosent av familiens samlede inntekter. I familier fra Somalia er sosialhjelp viktigste kilde til livsopphold, over halvparten av samlet inntekt.

Tabell 7.5. Disponibel inntekt pr. forbruksenhet, etter forskjellige ekvivalensskalaer. Landbakgrunn. 1994

Landbakgrunn	EL = 0,33	EL = 0,5	OECD
Norge	149 300	133 300	114 800
Norden ellers	138 600	126 100	112 000
Vest-Europa ellers (uten Tyrkia)	145 400	128 500	109 300
Øst-Europa	88 800	78 300	66 900
Nord-Amerika og Oseania	141 200	126 100	108 600
Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika samt Tyrkia	95 900	84 300	72 400

Blant f.eks. pakistanske og indiske familier betyr denne formen for inntekt mye mindre (gjennomsnittlig 7 og 2 prosent av samlet inntekt). Det er likevel familier fra Øst-Europa som er mest avhengige av sosialhjelp. Disse familiene fikk i 1994 utbetalt 20 900 kroner i gjennomsnitt. Årsaken til dette relativt høye beløpet er hovedsakelig innvandrerne fra Bosnia-Hercegovina. Disse flyktningfamiliene fikk mer enn to tredeler av sin inntekt i form av sosialhjelp i 1994. Til sammenligning var det tilsvarende tallet for norske familier 1 300 kroner eller en halv prosent av samlet inntekt.

7.10. Korrigering for familiestørrelse

En sammenligning av disponibel inntekt mellom ulike innvandrerfamilier og norske familier kan lett gi et litt galt bilde av de faktiske levekårene pga. til dels svært ulik familiestørrelse. Det kreves flere økonomiske ressurser for å underholde en stor familie sammenlignet med en mindre familie. Men på den annen side finnes det også stordriftsfordeler ved at flere bor sammen.

Gjennomsnittlig familiestørrelse blant norske familier (i dette statistikkgrunn-

Figur 7.3. Disponibel inntekt pr. familie og disponibel inntekt pr. forbruksenhet (EL = 0,5). Landbakgrunn. 1994

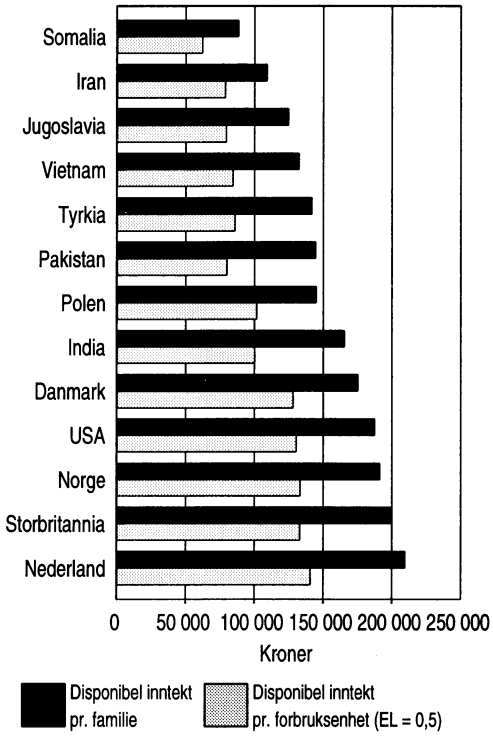

laget) var i 1994 på 2,08 personer. Innvandrere fra tredje verden og Øst-Europa har gjennomgående større familier enn nordmenn, henholdsvis 2,32 og 2,23 personer i gjennomsnitt. I familier fra Norden, Nord-Amerika og Oseania er familiestørrelsen 1,84 personer, mens innvandrere fra det øvrige Vest-Europa har en familiestørrelse lik den norske. Det er store forskjeller mellom de enkelte landene. Blant familier fra f.eks. Iran og Sri Lanka finnes det gjennomsnittlig ca. 1,9 personer, mens blant pakistanske familier er gjennomsnittsstørrelsen 3,38 personer.

For å korrigere for familier av ulik størrelse og sammensetning er det vanlig å benytte såkalte forbruksvekter som kan beregnes ved hjelp av forskjellige ekvivalensskalaer. Vi har tidligere sett at gjennomsnittlig disponibel inntekt blant innvandrerfamilier fra tredje verden i 1994 utgjorde 127 900 kroner, mens norske familier hadde 191 200 kroner i gjennomsnittsinntekt, med andre ord en inntektsforskjell på ca. 50 prosent. I tabell 7.5 er disponibel ekvivalentinntekt beregnet ut fra tre forskjellige ekvivalensskalaer. Hvis vi legger OECD-skalaen til grunn finner vi at gjennomsnittlig disponibel ekvivalentinntekt for familier fra tredje verden utgjorde 72 400 kroner i 1994. Norske familier hadde en tilsvarende ekvivalentinntekt på 114 800 kroner eller 58 prosent høyere inntekt. Hvis vi legger en ekvivalensskala som tar mer hensyn til stordriftsfordeler (elastisitet lik 0,33) minsker inntektsforskjellen til 55 prosent. Men uansett valg av ekvivalensskala viser tabell 7.5 at innvandrerfamilier fra tredje verden kommer enda dårligere ut levekårsmessig sammenlignet med norske familier, når vi tar hensyn til familiestørrelse.

Familier fra Pakistan hadde i 1994 en gjennomsnittlig disponibel inntekt som utgjorde ca. 76 prosent av inntekten til norske familier. Hvis vi bruker OECDs forbruksvekter, synker denne andelen til 55 prosent. For ekvivalensskalaene med elastisitet på 0,5 og 0,33 utgjorde andelene henholdsvis 60 og 65 prosent. Vi ser av figur 7.3 at ved å korrigere for familiestørrelse kan dette gi til dels store utslag i sammenligning av disponibel inntekt for enkelte innvandrergrupper.

7.11. Større inntektsulikhet blant innvandrere enn blant nordmenn

Hittil har vi kun sett på gjennomsnittlig inntekt blant norske familier og ulike innvandrerfamilier. Bak disse gjennomsnittstallene kan det skjule seg store

Mål for inntektsulikhet
Desiltabeller viser hvor stor andel av totalinntekten som tilfaller ti tallmessig like store grupper (desiler) av familiene når disse er rangert etter et bestemt inntektsbegrep. Første desil eller inntektsgruppe i tabellene viser hvor stor prosent av totalinntekten de ti prosentene av familiene med lavest inntekt har. Neste desil viser andelen til de neste ti prosentene osv. Dersom inntektsfordelingen hadde vært helt jevn, ville alle prosentandelene i tabellen vært ti.

Gini-koeffisienten (G) er et mål på ulikheten i fordelingen av inntekt i populasjonen. G varierer mellom 0 og 1, hvor ulikheten er større jo større G er. Dersom G=0 er all inntekt likt fordelt, mens G=1 betyr at én familie mottar all inntekt, og de andre ikke mottar noe. For en nærmere drøfting av ulikhetskurver og ulikhetsmål, se Aaberge (1986).

skjevheter i hvordan inntekten faktisk er fordelt.

Til grunn for de fleste analyser av inntektsulikhet ligger en rangering av populasjonen etter et bestemt inntektsbegrep. I tabell 7.6 er begrepet inntekt etter skatt benyttet. Dette inntektsbegrepet er definert på samme måte som disponibel inntekt, med unntak av at gjeldsrenter (inkludert andel av boligselskapsutgifter) ikke er trukket fra. Et argument mot å benytte disponibel inntekt, hvor man trekker fra gjeldsrenter, er at man kan stå i fare for å undervurdere de økonomiske levekårene til de som prioriterer boligkonsum fremfor annet konsum (Andersen m.fl. 1995). I denne ulikhetsanalysen er det videre tatt hensyn til forskjeller i familiestørrelse ved at inntekt etter skatt er beregnet pr. forbruksenhet (elastisitet lik 0,5).

For å se på inntektsfordelingen er familiene delt inn i ti like store grupper (desiler) etter størrelsen på inntekt etter skatt. Desil én er tidelen med lavest inntekt, mens desil ti er tidelen med høyest inntekt. I tabell 7.6 kan vi se at blant norske familier disponerte de 10 prosent "fattigste" 3,4 prosent av total inntekt i 1994, mens de 10 prosent "rikeste" disponerte 22,1 prosent.

Blant innvandrerfamiliene er inntekten mer ulikt fordelt enn i norske familier, uansett verdensregion. Det er blant familier fra Nord-Amerika og Oseania vi finner den største inntektsulikheten. Desilgruppe én blant disse familiene disponerte i 1994 kun 0,7 prosent av total inntekt sammenlignet med hele 34,9 prosent i desilgruppe ti. Innvandrere fra Norden har en inntektsfordeling mer lik den norske med andeler på 1,9 og 23,0 prosent i henholdsvis desilgruppe én og ti.

Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at valg av inntektsbegrep kan ha stor betydning for måling av inntektsulikhet. En årsak til at desilgruppe én jevnt over disponerer en svært liten andel av total inntekt, kan skyldes at disse familiene har inntektskilder som ikke inngår i begrepet inntekt etter skatt. Dette vil først og fremst gjelde studenter som ofte har sin hovedinntektskilde i form av studielån. Videre tar tallene heller ikke hensyn til hvor lenge innvandrerne har oppholdt seg i Norge i 1994. En del av den relativt store inntektsulikheten for innvandrere fra Øst-Europa vist i tabell 7.6 kan nok tilskrives den store massen av flyktninger fra Bosnia-Hercegovina som kom til Norge i løpet av 1994. Disse innvandrerne, er som tidligere nevnt, registrert med svært lave inntekter.

Tabell 7.6. Inntektsfordeling for familier[1]. Inntekt etter skatt pr. forbruksenhet (EL = 0,5). Andel av totalinntekten. Desilfordelt. Gini-koeffisienter. Landbakgrunn. 1994

	Norge	Norden ellers	Vest-Europa ellers (uten Tyrkia)	Øst-Europa	Nord-Amerika og Oseania	Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika og Tyrkia
Desil 1	3,4	1,9	1,1	0,8	0,7	1,1
Desil 2	5,2	4,7	4,2	2,3	3,5	4,1
Desil 3	6,3	6,2	5,8	4,2	4,7	6,3
Desil 4	7,5	7,5	7,1	6,2	5,7	7,8
Desil 5	8,6	8,7	8,4	7,9	6,8	8,9
Desil 6	9,7	9,9	9,6	9,6	8,1	10,0
Desil 7	10,9	11,1	10,8	11,4	9,6	11,3
Desil 8	12,2	12,5	12,3	14,0	11,5	13,0
Desil 9	14,1	14,5	14,6	17,5	14,5	15,3
Desil 10	22,1	23,0	26,1	26,1	34,9	22,2
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gini-koeffisient	0.278	0.309	0.351	0.407	0.446	0.319

[1] Familier med negativ inntekt etter skatt er fjernet.

7.12. Sosialhjelpen av mindre betydning når botiden øker

En families inntektssammensetning vil alltid endres over tid. Etter som årene går vil f.eks. lønnsinntekter og næringsinntekter bli erstattet med pensjoner, barnetrygden opphører, og for mange vil kapitalinntektene øke. For innvandrere, spesielt fra tredje verden, er det mest interessant å se om de som mottar sosialhjelp får denne erstattet med andre inntektskilder. Sosialhjelp blir gitt til dem som ikke er i stand til å sørge for eget livsopphold. Et spørsmål som stadig dukker opp i debatten rundt innvandrere i Norge, er i hvilken grad enkelte grupper blir varig avhengige av sosialhjelp, eller om de fleste etter hvert klarer å bli selvhjulpne.

Figur 7.4 tyder på at inntektene til familier fra tredje verden endrer seg med botiden. Det er en klar tendens i retning av at sosialhjelpens betydning minsker til fordel for arbeidsinntekt. En egen undersøkelse av innvandrernes tilknytning til arbeidsmarkedet (Sivertsen 1995, se også Blom 1996a) viser at botid i Norge er svært viktig for sysselsettingsnivået blant innvandrere. Arbeidstakerprosenten for innvandrere med botid mellom sju og ti år var på 49 prosent i 1994. Dette var bare 6 prosent lavere enn for norskfødte. Det tilsvarende tallet for innvandrere med botid på to til tre år var 28 prosent.

For familier fra tredje verden som innvandret til Norge på 1990-tallet utgjorde sosialhjelpen gjennomsnittlig 29 prosent av samlet inntekt i 1994. For innvandrere som kom til Norge på 1970- og 1980-tallet, var de tilsvarende tallene 5 og 11 prosent. Litt under halvparten av familiene som kom hit til landet på 1990-tallet mottok sosialhjelp i 1994. Blant familier som bosatte seg her på 1970-tallet mottok litt under en firedel slik form for økonomisk støtte samme år. Mange innvandrerfamilier ser derfor etter hvert ut til å kunne klare seg på egenhånd, men en relativt stor gruppe ser også ut til og bli mer eller mindre perma-

Figur 7.4. Lønnsinntektens og sosialhjelpens andel av gjennomsnittlig samlet inntekt for familier fra tredje verden, etter innvandringsår. 1994. Prosent

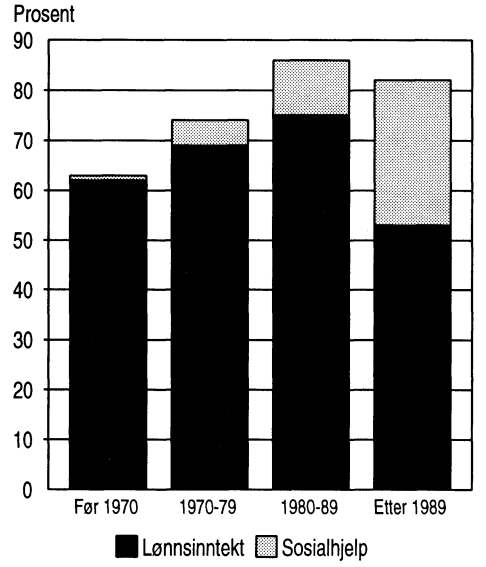

nent avhengig av sosialhjelp. Det er først og fremst blant innvandrere som har kommet til landet som flyktninger at det finnes mange som forblir sosialklienter over flere år. I en undersøkelse av bofaste innvandrere som er over den første etableringsfasen i Norge (Osmunddalen og Kalve 1995), ble det påvist at hele 38 prosent av dem som kom til landet som flyktninger før 1989, var avhengige av sosialhjelp i 1993.

Hvis man ser på de enkelte landene, er det også en klar sammenheng mellom innvandrerfamilienes inntektssammensetning og botid. Familier fra Somalia mottar gjennomsnittlig nesten fire ganger så mye i sosialhjelp som familier fra Pakistan. Median botid for innvandrere fra Somalia var pr. 1. januar 1994 2,8 år (dvs. at halvparten av somalierne hadde bodd i Norge mindre enn 2,8 år, mens den andre halvparten hadde bodd her lengre enn 2,8 år). For pakistanere var median botid på samme tidspunkt 11,6 år.

7.13. Innvandringstidspunkt og -årsak stor betydning for inntekten

Det er mange faktorer som påvirker inntektssituasjonen til innvandrerfamilier. Botid er én faktor, men det er også grunn til å tro at innvandringsårsak og selve innvandringstidspunktet betyr en god del. Innvandrere som kom til Norge på 1970-tallet var stort sett arbeidssøkere. De møtte et land praktisk talt uten arbeidsledighet og det var relativt lett å få seg lønnet arbeid. For flyktningene som kom på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, var situasjonen en helt annen. De opplevde et vanskelig arbeidsmarked med konkurranse fra nordmenn om de fleste jobbene. Uten jobb klarer en heller ikke å oppnå trygderettigheter. Dette fører til at flere innvandrerfamilier, selv etter flere års botid i Norge, fortsatt er avhengige av sosialhjelp.

Avslutningsvis må det understrekes at dette kapittelet gir et bilde av inntektssituasjonen til alle innvandrerfamiliene i et bestemt år (1994). Etter 1994 har det kommet færre flyktninger, og de helt nyankomne flyktningene utgjør derfor nå en mindre del av innvandrerne som er i Norge. Dette fører til en høyere gjennomsnittsinntekt for innvandrerfamiliene samlet. Den reduserte arbeidsledigheten trekker for øvrig i samme retning. Men hvordan utviklingen faktisk vil bli for ulike innvandrergrupper i tiden fremover, vil vi først få vite sikkert når nye årganger av inntektsstatistikken foreligger.

Åne Osmunddalen og Trygve Kalve

8. Økonomisk sosialhjelp*

13 prosent av innvandrerne[1] som kom til Norge før 1989 mottok sosialhjelp i 1993, mot 5 prosent av den samlede befolkningen. Bruken av sosialhjelp er særlig høy blant nyankomne flyktninger. Om lag halvparten av flyktningene som kom i 1987-1988 mottok slik hjelp i 1993. Blant innvandrere, som i den øvrige befolkningen, er bruken av sosialhjelp påvirket av forhold som arbeidssituasjon, utdanningsnivå og bosted.

En overordnet målsetting for innvandringspolitikken er å sikre innvandrerne økonomisk selvhjulpenhet i det norske samfunnet. Innvandreres behov skal som hovedprinsipp møtes innenfor rammen av den generelle politikken på ulike samfunnsområder. For at innvandrere skal få de samme muligheter og tilbud som den øvrige befolkningen kreves det imidlertid enkelte supplerende tiltak.

Sosialkontorene yter økonomisk sosialhjelp til innvandrere på lik linje med andre som har behov for sosialhjelp. Flyktninger og personer med opphold på humanitært grunnlag kommer imidlertid i en særstilling ettersom det for denne gruppen foreligger et eget statlig finansieringssystem som skal dekke kommunenes arbeid med bosetting og integrering. Kommunene mottar nå et 5-årig rammetilskudd ved bosetting av flyktninger. Integreringstilskuddet skal dekke gjennomsnittlige utgifter til integreringstiltak og administrasjon av disse. I tillegg kommer barnevern- og sosialhjelpsutgifter i bosettingsåret og de neste fire årene. Ordningen, som trådte i kraft fra 1. januar 1991, innebar at det økonomiske og administrative ansvaret for tiltak på kommunalt nivå ble samlet. Tilskuddet er ikke øremerket. Tidligere ble økonomisk sosialhjelp til flyktninger refundert direkte fra staten.

Bruk av sosialhjelp er en målestokk på graden av egenforsørgelse og selvhjulpenhet. I undersøkelsen vil vi kartlegge omfanget av bruken av sosialhjelp og se på hvor varig behovet for sosialhjelp er blant innvandrerne. Benyttes sosialhjelp som en korttidsytelse eller langtidsytelse? Undersøkelsen tar opp hvilke forskjeller det er blant innvandrere i bruken av sosialhjelp, og vi diskuterer hva disse forskjellene kan skyldes.

* Kapittelet er stort sett identisk med artikkel i Samfunnsspeilet nr. 3-95 (Osmunddalen og Kalve 1995).
[1] "Innvandrere" står i dette kapittelet for personer som inngår i innvandrerbefolkningen (se kap. 17.3). I praksis er det svært få andregenerasjonsinnvandrere med i undersøkelsen.

Datagrunnlag
Datagrunnlaget baserer seg på Statistisk sentralbyrås befolknings-statistikksystem og registre over sosialhjelpsmottakere. Til disse dataene er det koblet opplysninger om alders- og uførepensjonister (Riks-trygdeverket) og om innvandrernes utdanning (Statistisk sentralbyrås (SSB) utdanningsregister). Fra SSBs registerbaserte sysselsettingsfiler er det hentet opplysninger om innvand-rernes forhold til arbeidsmarkedet. Det er benyttet opplysninger fra Utlendingsdirektoratets flyktning-register for å skille ut flyktningene.

Dataene gjelder kun for den delen av innvandrerbefolkningen som kom til Norge før 1.1.1989 og som fortsatt var bosatt her pr. 1.1.1994 (ca. 136 000 personer). Av disse var knapt 115 000 personer 18 år eller eldre i 1993.

Tabell 8.1. Sosialhjelpsmottakere blant innvandrere 18 år og over, etter landbakgrunn og ankomstår. 1990 og 1993. Prosent

Landbakgrunn og ankomstår	1990	1993
I alt	14	13
Før 1980	7	6
1980-1986	16	14
1987-1988	36	31
Vest-Europa, Nord-Amerika, Oseania	4	4
Før 1980	3	3
1980-1986	5	6
1987-1988	5	6
Øst-Europa	12	11
Før 1980	6	6
1980-1986	13	13
1987-1988	29	28
Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika, Tyrkia	29	25
Før 1980	17	15
1980-1986	25	21
1987-1988	46	40

Kilde: Se tekstramme "Datagrunnlag".

Bruken av sosialhjelp blir hovedsakelig studert for årene fra 1990 til 1993, men i undersøkelsen av hvor lenge innvandrere mottar sosialhjelp, ser vi på perioden fra 1987 til 1993.

8.1. Innvandrere bruker sosialhjelp nesten tre ganger hyppigere enn nordmenn

Blant innvandrere har andelen som mottar sosialhjelp ligget stabilt på rundt *13-14 prosent* i perioden 1990-1993. I befolkningen som helhet har klientandelen vært på om lag 5 prosent de samme årene. Forskjellen antyder klart at grupper av innvandrere har større problemer med å skaffe seg inntekt av eget arbeid enn hva som er tilfellet i befolkningen ellers.

Siden nyankomne innvandrere og innvandrere som har utvandret i løpet av observasjonsperioden ikke omfattes av undersøkelsen, finner vi en lavere andel sosialhjelpsmottakere blant innvandrere i denne undersøkelsen enn det vi finner i den *årlige sosialhjelpsstatistikken* (Statistisk sentralbyrå 1990-1993). Denne statistikken registrerer bruk av sosialhjelp blant *utenlandske statsborgere* som til enhver tid er bosatt i Norge uavhengig av *innvandringstidspunkt*. I perioden 1990-1993 har andelen registrerte sosialhjelpsmottakere blant utenlandske statsborgere ifølge den årlige sosialhjelpsstatistikken ligget på om lag *19 prosent*.

Hvilket nivå for bruk av sosialhjelp er det "riktige"? Det avhenger av hva man skal undersøke. I vår undersøkelse studerer vi bruk av sosialhjelp blant *bofaste*

innvandrere som er over den første etableringsfasen. Alle har vært bosatt i Norge i mer enn fem år. Den bruken av sosialhjelp vi registrerer, i hvert fall i slutten av perioden (1993), er sosialhjelp gitt fordi andre inntekter mangler eller ikke strekker til. Sosialhjelp gitt som *etableringshjelp* til bl.a. bosetting, spesielt blant flyktninger som kommer til landet og mangler det meste, blir dermed i hovedsak utelatt.

8.2. Store forskjeller mellom innvandrere

Det er en klar sammenheng mellom hvilke land innvandrerne flyttet fra og bruken av sosialhjelp. I 1990 var andelen klienter 4 prosent blant vestlige innvandrere; 12 prosent for østeuropeere og 29 prosent for innvandrere fra den tredje verden. I 1993 var andelen klienter noe redusert; særlig for innvandrere fra den tredje verden.

Det er også store forskjeller i bruk av sosialhjelp mellom innvandrere fra ulike land i den tredje verden. Blant innvandrere som kom til Norge i 1987-1988, mottok nesten tre av fire somaliere og etiopiere sosialhjelp i 1993, mens en av fire innvandrere fra Sri Lanka var sosialhjelpsmottakere samme år. De høyeste andelene klienter finner vi blant innvandrere fra land med en konsentrert innvandring til Norge. Mange er kommet i løpet av få år på slutten av 1980-tallet. De har derfor vært avskåret fra å få hjelp av landsmenn som kan fungere som "døråpnere" inn i det norske samfunn og arbeidsliv.

Sammenhengen mellom innvandrernes landbakgrunn og bruk av sosialhjelp *forklarer* ikke hvorfor klientandelene er forskjellige. Grunnen til forskjellene kan være at innvandrerne fra den tredje verden har større problemer på arbeidsmarkedet enn andre. Den større andelen flyktninger fra den tredje verden fører til større etableringsproblemer enn blant andre innvandrere. I vårt materiale hadde tre av fire vestlige innvandrere kommet før 1980, mot bare en av tre blant innvandrerne fra den tredje verden. Det er heller ikke tatt hensyn til at aldessammensetning, familiestruktur og utdanningsbakgrunn varierer mellom innvandrere fra ulike land.

8.3. Mest bruk av sosialhjelp blant nyankomne

Uansett landbakgrunn, er det de sist ankomne innvandrerne som hyppigst mottar sosialhjelp. Blant innvandrere fra Øst-Europa og den tredje verden hadde de som ankom i 1987-1988 dobbelt så høy andel klienter i 1993 som de som innvandret i perioden 1980-1986. Grunnen til dette må antas å være at språkkunnskapene blir bedre, og at den norske utdanningen man skaffer seg lettere gir adgang til arbeidsmarkedet enn den utdanningen man har fra hjemlandet.

Sammenlikner vi bruken av sosialhjelp blant innvandrere noen år etter at de kom til Norge, finner vi at i kullene som kom i årene fra 1982 til 1986 var fra 12 til 17 prosent sosialhjelpsmottakere etter å ha bodd i landet i fem år (1982-kullet i 1987 og 1986-kullet i 1991). Så skjer det et kraftig hopp for kullene som kom i 1987-1988. I 1987-kullet mottok 31 prosent sosialhjelp i 1992 og i 1988-kullet mottok hver tredje innvandrer (33 prosent) sosialhjelp i 1993. Det er blant innvandrere fra Øst-Europa og den tredje verden at veksten i tallet på sosialhjelpsmottakere har kommet.

Det har altså blitt vanskeligere å bli økonomisk selvhjulpen innen fem år for

enkelte innvandrergrupper som kom på slutten av 1980-tallet enn for dem som kom tidlig på 1980-tallet. Ikke bare botiden i landet avgjør mulighetene for å skaffe seg inntektsgivende arbeid, men også de strukturelle betingelsene som møter innvandrere på det tidspunktet de kommer. Sammensetningen av innvandrerkullene vil også ha betydning. Situasjonen for flyktningene som kom til landet på slutten av 1980-tallet var en helt annen enn for innvandrere som kom tidligere på grunn av arbeid eller utdanning.

8.4. Stabilitet i andelen sosialhjelpsmottakere

I perioden vi studerer har andelen klienter blant innvandrerne vært stabil. Dette er litt uventet siden arbeidsledigheten blant innvandrere har steget (Sivertsen 1995). Det kan ha skjedd endringer i sosialkontorenes stønadspraksis i mer restriktiv retning. Dette kan igjen ha sammenheng med at staten fra 1991 ikke lenger refunderte alle kommunenes sosialhjelpsutgifter til flyktninger, men gikk over til å yte et fast tilskudd. Selv om dette bare skulle ha påvirket flyktningenes sosialhjelpsbruk, kan det også ha fått følger for sosialhjelpsbruken til andre innvandrergrupper.

Det kan også se ut til at nedgangen i andelen arbeidstakere blant innvandrere har blitt kompensert i første rekke gjennom folketrygdsystemet og ikke via den kommunale sosialhjelpsordningen. Det er blitt noen flere uførepensjonister. Selv om tallet på arbeidsledige har steget, mottok to av tre av de som var registrert uten arbeid i 1993 dagpenger.

8.5. Mer enn hver tredje flyktning mottar sosialhjelp[2]

Vi skiller mellom flyktninger og øvrige innvandrere for å se om det er sammenheng mellom innvandringsgrunn og bruk av sosialhjelp. Blant de til sammen nesten 20 000 flyktningene i vårt materiale, mottok 46 prosent sosialhjelp i 1990. Andelen sank til 38 prosent i 1993.

Tabell 8.2. Sosialhjelpsmottakere blant innvandrere, etter innvandringsgrunn og ankomstår. 1990-1993. Prosent

Innvandringsgrunn og ankomstår	1990	1991	1992	1993
I alt	14	13	13	13
Flyktning	46	43	40	38
Før 1980	16	15	15	14
1980-1986	38	34	32	31
1987-1988	58	55	52	49
	(N=18 794)	(N=19 145)	(N=19 468)	(N=19 769)
Annen innvandringsgrunn	7	7	7	7
Før 1980	6	6	6	6
1980-1986	10	9	10	10
1987-1988	11	10	11	11
	(N=92 709)	(N=93 478)	(N=94 231)	(N=95 093)

[2] I flyktninggruppen inngår personer som er innvilget politisk asyl og personer som er gitt opphold på humanitært grunnlag.

Etter fem til seks år i Norge (innvandret i 1987-1988) mottok om lag halvparten av alle flyktninger sosialhjelp i 1993. Selv i en periode med stramt arbeidsmarked ble likevel klientandelen for flyktninger som var kommet i 1987-1988 redusert med nesten 10 prosentpoeng, fra 58 prosent i 1990 til 49 prosent i 1993. Blant flyktninger som var kommet til Norge i perioden 1980-1986 mottok 31 prosent sosialhjelp i 1993, mens blant flyktninger som kom før 1980 var andelen 14 prosent.

Innvandrere som ikke er registrert som flyktninger hadde en sosialhjelpsbruk på 7 prosent i årene 1990-1993. For disse var andelen sosialhjelpsmottakere stabil i alle årene uavhengig av når innvandringen skjedde.

Flyktninger vil, sammenliknet med andre innvandrere, i større grad være henvist til sosialhjelp i mangel av andre inntektskilder. Av flyktningene i vårt materialet var 44 prosent i 1993 registrert som arbeidstakere, alders- eller uførepensjonister. Den tilsvarende andelen blant innvandrere som ikke var registrert som flyktninger var 65 prosent.

8.6. Storbyinnflyttere storbrukere av sosialhjelp[3]

Hvis vi ser på andelen sosialhjelpsmottakere blant innvandrere uten flyktningstatus i storbyene Oslo, Bergen og Trondheim i 1993, finner vi at 10 prosent av denne gruppen mottok sosialhjelp mot 5 prosent i landet for øvrig. Blant flyktninger var andelen sosialhjelpsmottakere derimot 3 prosentpoeng lavere i storbyene enn utenfor i 1993, henholdsvis 36 og 39 prosent. Dette kan indikere at det er vanskeligere for flyktninger å få innpass på arbeidsmarkedet utenfor storbyene enn i storbyene.

Blant innvandrere som flyttet var andelen sosialhjelpsmottakere høyere enn blant dem som bodde fast. Mens 38 prosent av alle flyktninger mottok sosialhjelp i 1993, gjaldt dette 50 prosent av dem som året før hadde flyttet til storbyene. Andelene blant andre innvandrere var henholdsvis 7 og 15 prosent. Ikke uventet finner vi et større innslag av personer som har problemer med å forsørge seg selv blant dem som flyttet sammenliknet med dem som var bofaste. Dette vil være et motiv for mange til å flytte.

Tabell 8.3. Sosialhjelpsmottakere blant innvandrere 18 år og over i 1991 og 1993, etter innvandringsgrunn og bosted i 1992. Prosent

	Sosialhjelpsmottaker i 1991		Sosialhjelpsmottaker i 1993	
Bosted	Flyktninger	Andre innvandrere	Flyktninger	Andre innvandrere
I alt	43	7	38	7
Bor i storby	40	9	36	10
Bor utenfor storby	45	5	39	5
Flyttet *fra* storby	47	10	38	10
Flyttet *til* storby	57	12	50	15

[3] Vi har sett på sosialhjelpsbruk i hhv. 1990 og 1992 samt i 1991 og 1993, etter bostedsopplysninger ved inngangen og utgangen av det mellomliggende år. Vi deler innvandrerne inn i fire grupper: De som er bofaste i storbyene Oslo, Bergen og Trondheim, de som er bofaste utenfor storbyene, de som er flyttet inn til storbyene og til slutt de som er flyttet ut av storbyene.

Blant flyktninger som flyttet i 1992 var imidlertid bruken av sosialhjelp lavere året etter flytting (1993) sammenliknet med året før flytting (1991). Det var riktignok en generell reduksjon i sosialhjelpsbruk også blant bofaste flyktninger i perioden 1990-1993, men i antall prosentpoeng var nedgangen størst blant dem som flyttet. For flyktninger som flyttet til storbyen var f.eks. reduksjonen i sosialhjelpsbruk 7 prosentpoeng mot 5 prosentpoeng blant flyktninger generelt. Det motsatte var tilfellet blant andre innvandrere. Her økte sosialhjelpsbruken etter flytting blant dem som flyttet til storbyene med 3 prosentpoeng fra 12 til 15 prosent, mens andelen sosialhjelpsmottakere var stabil på 10 prosent blant dem som flyttet fra storbyene.

Det kan være ulike grunner til at flyktninger ser ut til å ha mer å vinne i retning av å bli økonomisk selvhjulpne ved å flytte enn andre innvandrere. Dersom flyttingen styrker det sosiale nettverket kan dette øke mulighetene for å bli privat forsørget, men det kan også bidra til at man gjennom bekjente skaffer seg arbeid. En skal heller ikke se bort fra at flyktninger ikke oppsøker sosialkontoret den første tiden etter flytting fordi man frykter for å bli sendt tilbake til den første bosettingskommunen.

8.7. Mange sosialhjelpsmottakere blant arbeidsledige

Over halvparten av arbeidsledige innvandrere fra den tredje verden mottok sosialhjelp i 1993. Blant østeuropeere var det fire av ti arbeidsløse som mottok sosialhjelp og blant vestlige innvandrere var det to av ti.

Blant innvandrere fra den tredje verden var det også en større andel sosialhjelpsmottakere blant registrerte arbeidstakere og blant alders- og uførepensjonister enn blant vestlige innvandrere og østeuropeere. Grunnen kan være at innvandrere fra den tredje verden har lavere pensjons- og arbeidsinntekter enn andre innvandrere (Kirkeberg 1995). Det er verdt å merke seg at for innvandrere fra den tredje verden skjer det en klar reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere både blant uførepensjonister og arbeidstakere mellom 1990 og 1993.

En mulig forklaring på nedgangen kan være at sosialhjelpssystemet er blitt mer restriktivt med å tildele supplerende sosialhjelp. En annen mulighet kan være at gruppene har fått en annen inntektsmessig sammensetning. Det er rimelig å anta at siden det er blitt relativt færre arbeidstakere i perioden, skjer det en avskalling slik at personer med usikker tilknytning til arbeidsmarkedet og lav inntekt, er blitt ledige.

8.8. Jo høyere utdanning, jo sjeldnere sosialhjelp

Vi har undersøkt sammenhengen mellom utdanningsnivå og sosialhjelpsbruk i 1993.[4] For alle innvandrere, uavhengig av hvor de kom fra, synker andelen sosialhjelpsmottakere med stigende utdanning. Blant innvandrere fra den tredje verden ble sosialhjelpsbruken redusert fra 18 prosent blant personer med utdanning fra videregående skole, til 6 prosent blant personer med utdanning på høgskole-/universitetsnivå.

Innvandrere fra den tredje verden har en høyere andel klienter enn andre

[4] Innvandrernes utdanning er delt inn i tre kategorier: grunnskole, videregående skole og høgskole-/universitetsutdanning.

Figur 8.1. Andel langtidsmottakere blant innvandrere for alle årskull av sosialhjelpsmottakere i perioden 1987-1993, etter landbakgrunn. Prosent

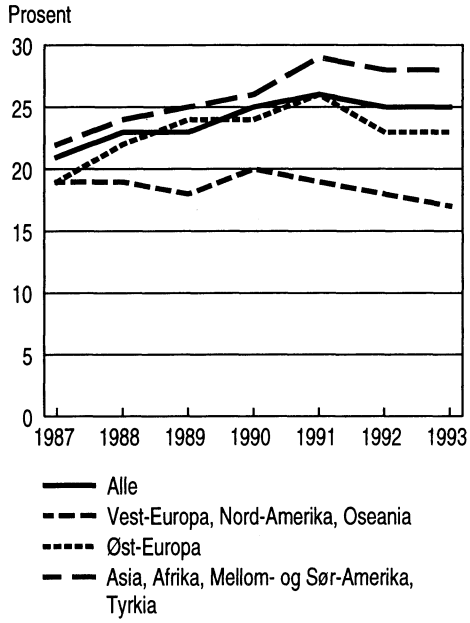

Kilde: Sosialstatistikk koblet til ulike registre, se tekstramme "Datagrunnlag"

innvandrere innenfor alle utdanningsnivå. Sammenlikner vi med innvandrere fra Øst-Europa, var andelen sosialhjelpsmottakere tre ganger så høy blant innvandrere fra den tredje verden på alle utdanningsnivå.

For en stor gruppe innvandrere mangler vi opplysninger om høyeste utdanning. Der hvor opplysninger om utdanningsnivå ikke er oppgitt, finner vi den høyeste andelen klienter. Det kan tyde på at det i denne gruppen vil være innslag av personer uten utdanning på grunnskolenivå.

8.9. Flest klienter blant de yngste

Det er en klar sammenheng mellom alder og bruken av sosialhjelp blant innvandrerne. Bruken er høyest blant de yngste og deretter avtakende med stigende alder. Men sammenhengen mellom alder og bruk av sosialhjelp er sterkere blant innvandrere fra vestlige land enn blant innvandrere fra den tredje verden. I den første gruppen er andelen sosialhjelpsmottakere blant personer fra 18-24 år nesten tre ganger så høy som blant personer mellom 30-49 år (hhv. 13 og 5 prosent). Blant innvandrere fra den tredje verden er forskjellen 10 prosentpoeng (hhv. 33 og 23 prosent).

Blant vestlige innvandrere og nordmenn vil en viktig del av sosialhjelpsbruken være knyttet til det å skaffe seg varig lønnet arbeid for første gang i livet. For innvandrere fra den tredje verden er dette problemet i mindre grad knyttet til deres alder, enn til når de innvandret til Norge og deres utdanning og arbeidslivserfaring fra hjemlandet.

8.10. Mer langtidsbruk av sosialhjelp

Benyttes sosialhjelpsordningen blant innvandrere som økonomisk hjelp i en overgangsperiode eller som en mer varig inntektskilde? Er det blitt flere langtidsmottakere de siste årene?

Blant innvandrere som har mottatt sosialhjelp har det skjedd en *marginalisering* i løpet av perioden fra 1987-1993 i den forstand at en stadig mindre andel er registrert som arbeidstakere og stadig flere som arbeidsledige. Andelen registrerte arbeidstakere blant sosialhjelpsmottakerne har blitt mer enn halvert. Slår vi sammen tallet på arbeidstakere og tallet på alders- og uførepensjonister har andelen med inntekt fra enten lønnet arbeid eller alders- og uførepensjon gått ned fra 49 prosent i 1988 til 31 prosent i

1993. Innslaget av arbeidsledige har økt fra 8 til 20 prosent i samme periode.

Det er rimelig å anta at jo mer marginalisert klientene er, desto vanskeligere vil overgangen til egenforsørgelse bli, særlig gitt situasjonen på arbeidsmarkedet på begynnelsen av 1990-tallet. Den endrede sammensetningen av klientene vil derfor forventes å trekke i retning av at stønadstiden øker i perioden. Stønadstiden blant alle registrerte sosialhjelpsmottakere i befolkningen har imidlertid blitt redusert etter 1989. En mulig grunn til dette kan være en mer restriktiv stønadspraksis ved sosialkontorene.

Vi måler sosialhjelpsmottakernes stønadstid etter antall måneder med utbetalt sosialhjelp i perioden 1987-1993 (maksimalt 84 måneders stønadstid). Spesielt sammenlikner vi andelen sosialhjelpsmottakere som har mottatt sosialhjelp i mer enn tre og et halvt år, eller mer enn 50 prosent av *maksimal* stønadstid. Vi definerer denne gruppen som langtidsmottakere. Vi sammenlikner hvor stor andel langtidsmottakere det er blant hvert årskull av sosialhjelpsmottakere.[5]

Andelen langtidsmottakere økte fra 21 prosent for det kullet som mottok sosialhjelp i 1987 til 26 prosent for tilsvarende gruppe i 1991 for så å stabilisere seg på 25 prosent for 1992- og 1993-kullene. Andelen med sosialhjelp i 12 måneder eller mindre ble redusert fra 37 prosent for 1987-kullet til 26 prosent for 1991-kullet for så å øke igjen til 32 prosent for 1993-kullet.

Det er derfor en klar tendens i materialet til at langtidsbruken av sosialhjelp økte for årskullene av klienter fra 1987 og fram til og med 1991. Fra 1991 til 1993 ble andelen langtidsmottakere redusert svakt uten å komme ned på nivået for 1987-kullet. Et annet klart trekk i materialet er at langtidsbruken økte blant innvandrere fra den tredje verden og Øst-Europa, men ikke blant innvandrere fra vestlige land. For de to førstnevnte økte andelen langtidsmottakere med 7 prosentpoeng (fra 22 til 29 prosent og fra 19 til 26 prosent) fra 1987 til 1991. Fra 1991 til 1993 gikk andelen langtidsmottakere ned blant innvandrerne uavhengig av hvor de kom fra.

Hvordan man definerer langtidsbruk av sosialhjelp, er basert på skjønn. Det er ingen standard å bygge på verken fra administrativ praksis ved sosialkontorene eller fra andre undersøkelser. Det er likevel grunn til å spørre om sosialhjelp kan bli definert som en korttidsytelse, når så mange som en av fire sosialhjelpsmottakere blant innvandrerne er registrert med mer enn tre og et halvt års stønadstid i løpet av sju år.

[5] I dette avsnittet tar vi utgangspunkt i innvandrere som var kommet til Norge før 1987. Vi sammenlikner stønadstiden til ulike kull av sosialhjelpsmottakere. Hvert kull omfatter alle innvandrere som mottok sosialhjelp i løpet av et kalenderår. Siden observasjonsperioden er på til sammen sju år, studerer vi stønadslengden til sju atskilte kull. For alle kullene måler vi den samlede stønadstiden i hele sju-årsperioden.

Else Tveiten

9. Uførepensjon

9.1. Innledning

Vi skal her se på eventuelle særtrekk ved uførepensjonerte innvandrere i forhold til norske uførepensjonister, og i forhold til hvilke land de uførepensjonerte innvandrerne kommer fra. Kapittelet er hovedsakelig av beskrivende art og tar ikke sikte på å gi svar på de mange spørsmål som kan følge av de statistiske funnene. En naturlig fortsettelse av det arbeidet som presenteres her, ville være å se disse resultatene i sammenheng med opplysninger om f.eks. innvandrernes helsetilstand, arbeidsforhold og andre levekårsrelaterte indikatorer.

Uførepensjon er sterkt knyttet til det å ha vært i arbeid. Uførepensjon er hovedsakelig ment som inntektskompensasjon ved bortfall av arbeidsinntekt, selv om det også er mulig å få uførepensjon hvis en har vært hjemmearbeidende. Folketrygdloven har egne regler for uførepensjon til unge uføre som ikke har vært i arbeidslivet.

Uførepensjon har også i aller høyeste grad noe med sykdom å gjøre. Et hovedkrav for å få uførepensjon er at man er syk eller skadet. Man kan imidlertid være ganske syk uten å få uførepensjon. Sykdommen eller skaden må være av varig karakter. Dessuten må den medføre at en er minst 50 prosent arbeidsmessig ufør. Det vil grovt sett si at en etter å ha blitt syk eller skadet, bare er i stand til å tjene halvparten eller mindre av det en tjente før en ble ufør.

Alt dette betyr at graden av uførepensjonering i en befolkningsgruppe sier noe om denne gruppens helsetilstand, men det sier på langt nær alt.

Andre regler rundt uførepensjon er at den gis til personer i alderen 16-66 år. Videre må man ha vært bosatt i landet i minst tre år før man ble ufør. Dette medfører at personer som har vært 50 prosent uføre eller mer, enten før de kom til landet eller at de ble det i løpet av de tre første årene, i hovedsak ikke har krav på uførepensjon fra folketrygden. Flyktninger er unntatt fra denne regelen. Flyktning i folketrygdens forstand er personer med flyktningstatus, det vil si de fleste overføringsflyktningene og personer som er innvilget asyl.

9.2. Lavere andel uførepensjonister blant innvandrere enn blant nordmenn

Innvandrerbefolkningen pr. 31. desember 1992 bestod av 146 200 personer i alderen 16-66 år. Som nevnt gis uførepensjon kun til personer i denne aldersgruppen. Det er derfor befolkningen i alderen 16-66 år som benyttes i beregningene av andelen uførepensjonerte. Innvandrerbefolkningen utgjorde vel 5 prosent av befolkningen i dette aldersspennet i 1992.

Blant innvandrerne var det 7 255 uførepensjonister. 50 av disse var andregenerasjonsinnvandrere. Uførepensjonerte innvandrere utgjorde bare vel 3 prosent av alle uførepensjonister i landet i 1992.

De store innvandrergruppene er fra Danmark, Sverige og Pakistan, med fra 10 000 til 16 000 personer. Det er også en del fra Storbritannia (vedleggstabell 7).

Det er dermed ikke uventet at det blant de uførepensjonerte innvandrerne også er flest fra disse landene. Mer interessant er det derfor å se på antall uførepensjonister i forhold til folkemengden.

Blant innvandrerne var det 5 prosent uførepensjonister i 1992, mens det blant nordmenn var 9 prosent (figur 9.1). Andelen uførepensjonister er dermed lavere blant innvandrere sett under ett, enn blant nordmenn. Uføreandelen blant innvandrerne varierer imidlertid betydelig med landbakgrunn. Andelen uførepensjonister er vesentlig høyere blant de vestlige og østeuropeiske invandrerne enn blant dem som har bakgrunn fra tredje verden, Asia med Tyrkia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika.

Datagrunnlag
Artikkelen bygger på følgende datagrunnlag: Registre fra Rikstrygdeverket (RTV) med opplysninger om uførepensjonister pr. 31. desember 1992 er tilkoblet opplysninger fra SSBs befolkningsstatistikksystem med opplysninger om landbakgrunn og innvandrerkategori pr. 1. januar 1993. Registrene fra Rikstrygdeverket er pensjonsregistre (GR1 og GR3) med blant annet opplysninger om uførepensjonister.

Innvandreravgrensning
Med *innvandrer* mener vi her person som inngår i innvandrerbefolkningen (personer med to utenlandsfødte foreldre). Antall andregenerasjonsinnvandrere i materialet er ubetydelig. De ville vært holdt utenfor hvis statistikken hadde blitt laget på et senere tidspunkt.

Innvandrere fra Norden, Nord-Amerika og Oseania har de høyeste uføreandelene blant innvandrerne. 7 prosent av disse mottok uførepensjon i 1992. Blant innvandrere fra Vest-Europa utenom Norden og fra Øst-Europa var det henholdsvis 5 og 6 prosent som var uførepensjonister. Lavest andel uførepensjonister (3 prosent) finner vi blant personer fra Afrika, Asia, Sør- og Mellom-Amerika. Selv om uføreandelene varierer mellom de ulike verdensdelene, har innvandrere fra alle disse landgruppene lavere uføreandeler enn nordmenn.

Av enkeltgrupper har ungarerne en vesentlig høyere andel uførepensjonister (17 prosent) enn både andre innvandrere og nordmenn. I antall er de derimot forholdsvis få (235 uførepensjonister av 1 374 personer fra Ungarn). Vi kjenner

ikke årsaken til denne høye andelen, men noe kan ligge i at dette hovedsakelig er personer som er noe eldre enn de andre innvandrerne, noe vi kommer tilbake til senere.

Ellers er det innvandrere fra Danmark, Sverige, Finland, Tyskland, Spania, Pakistan, Tyrkia, Marokko, USA og Canada som har høyere andel uførepensjonister enn gjennomsnittet for innvandrerne. Innvandrere fra Danmark og Marokko har samme uføreandel som nordmenn.

Andelen uførepensjonister var 3 prosent for innvandrerne fra både Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika.

9.3. En oppklaring

I en undersøkelse om uførepensjonering blant innvandrere i Oslo, har Grünfeld og Noreik funnet en vesentlig høyere uføreandel blant personer fra Pakistan, Tyrkia og Marokko i alderen 40-54 år enn blant nordmenn i tilsvarende alder (Grünfeld og Noreik 1991). Disse resultatene er i noen sammenhenger framstilt som å stå i motsetning til den lavere andelen uførepensjonister blant innvandrere i forhold til blant nordmenn, som vi finner i vårt prosjekt. Dette må skyldes en feilbruk av resultatene fra undersøkelsen til Grünfeld og Noreik. Deres resultater er basert på et alt for begrenset utvalg av landbakgrunn, aldersgrupper og bosted til at de skulle kunne si noe generelt om andelen uførepensjonister blant innvandrere. Grünfeld og Noreik poengterer selv usikkerheten i sine data ved at undersøkelsen er basert på få personer og at bestemmelsen av nasjonalitet er noe usikker.

9.4. Ulik aldersstruktur kan forklare noe av forskjellen i andelen uførepensjonister

Andelen uførepensjonister øker med økende alder (tabell 9.1). Dette gjelder i befolkningen som helhet og for nordmenn og innvandrere hver for seg. Hele 37 prosent av befolkningen og 32 prosent av innvandrerne i alderen 60-66 år var uførepensjonert i 1992, mens bare 5 prosent av befolkningen og 3 prosent av innvandrerne i alderen 30-49 år var uførepensjonert.

Tabell 9.1. Uførepensjonister i prosent av befolkningen 16-66 år og uførepensjonerte nordmenn og innvandrere i prosent av nordmenn og innvandrere i alderen 16-66 år, etter landbakgrunn og alder. Pr. 31.desember 1992. Prosent

		Alder			
	Alle	16-29	30-49	50-59	60-66
Alle	8	1	5	17	37
Nordmenn	9	1	5	17	37
Innvandrere i alt	5	0	3	14	32
Herav fra					
Norden	7	0	3	13	34
Vest-Europa ellers unntatt Tyrkia	5	0	2	11	28
Øst-Europa	6	0	3	18	48
Nord-Amerika og Oseania	7	0	2	9	28
Asia med Tyrkia	3	0	3	18	24
Afrika	3	0	3	24	32
Sør- og Mellom-Amerika	3	0	2	16	34

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

I og med at andelen uførepensjonister varierer med alder, er det rimelig å anta at eventuelle forskjeller i alderssammensetningen mellom innvandrerbefolkningen og den norske befolkningen, vil kunne ha betydning for forskjellene i uføreandeler.

Andelen personer i alderen 16-29 år er omtrent like stor blant nordmenn og innvandrere. Aldersgruppen 30-49 år utgjør imidlertid en større andel blant innvandrere enn i den norske befolkningen. I 1992 befant 52 prosent av innvandrerne og 44 prosent av nordmennene seg i denne aldersgruppen. For aldersgruppen 50-66 år er det omvendt, 24 prosent av nordmennene og 18 prosent av innvandrerne var i alderen 50 til 66 år.

Aldersfordelingen varierer også mellom innvandrere fra ulike verdensdeler. De fra tredje verden har prosentvis flere personer under 50 år enn innvandrere fra de andre verdensdelene. Vel 90 prosent av dem var under 50 år i 1992, mens det blant innvandrerne i alt var 83 prosent under 50 år.

Innvandrerbefolkningen er altså jevnt over noe yngre enn den norske befolkningen, og da spesielt de fra tredje verden. Dette, sammen med at andelen uførepensjonister øker med befolkningens økende alder, vil kunne forklare noe av den lavere uføreandelen blant innvandrere i forhold til blant nordmenn, og da igjen spesielt den lave andelen blant innvandrere fra tredje verden (figur 9.1).

Ved å aldersstandardisere andelen uførepensjonister, finner man andelen uførepensjonister blant innvandrere gitt at innvandrerbefolkningen har samme aldersstruktur som den norske befolkningen. Dette er gjort i Lajord og Flittig (1995), basert på 5-års aldersintervaller.

Figur 9.1. Uførepensjonerte nordmenn og innvandrere i prosent av nordmenn og innvandrere i alderen 16-66 år, etter landbakgrunn. Prosent. 1992

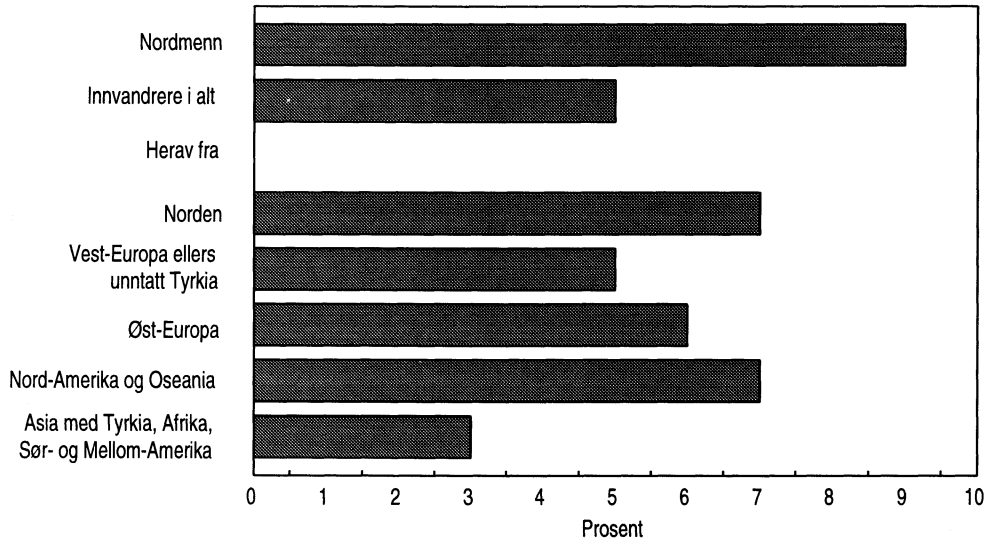

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

De aldersstandardiserte uføreandelene viser at andelen uførepensjonister er lavere blant innvandrerne samlet enn blant nordmenn, selv når man tar hensyn til at innvandrerbefolkningen er noe yngre enn den norske. Dette ser vi også av den litt grovere aldersinndelingen i tabell 9.1 og i den 1-årige aldersinndelingen i figur 9.2. Andelen uførepensjonister er lavere blant innvandrerne i alt enn blant nordmenn i alle aldere og aldersgrupper. Innvandrere i alderen 50-59 år fra Øst-Europa, Asia og Afrika har imidlertid en høyere andel uførepensjonister enn nordmenn (tabell 9.1). Det har også 60-66-åringene fra Øst-Europa. Hele 48 prosent av dem var uførepensjonister i 1992. Innvandrerne fra Ungarn, det tidligere Jugoslavia og fra Polen har høye uføreandeler i denne aldersgruppen.

For å finne en forklaring på den gjennomgående lavere andelen uførepensjonister blant innvandrere i forhold til blant nordmenn, ville det være naturlig å se på eventuelle forskjeller i helsetilstand og arbeidstilknytning. Det å kunne få uførepensjon er som nevnt sterkt knyttet til krav om sykdom og tapt arbeidsinntekt på grunn av sykdommen, jf. innledningen. En slik analyse er imidlertid ikke mulig ut fra det materialet dette kapittelet bygger på.

9.5. Høyest andel uførepensjonister blant innvandrere som har bodd her lenge

Lengden på oppholdet i Norge er ofte en viktig forklaringsfaktor når en undersøker innvandrernes situasjon. Vi har allerede funnet at andelen uførepensjonister blant innvandrerne øker med alderen. Spørsmålet er om botida har en selvstendig innvirkning på uføreandelen, ut over det som økende alder fører med seg.

Blant innvandrerne som hadde bodd her i mindre enn fem år, var under 1 prosent uførepensjonister i 1992, mens 17 prosent av innvandrerne som hadde bodd her i mer enn 24 år var uførepensjonert. Stigende botid gir imidlertid også høyere andel uførepensjonister innenfor hver aldersgruppe. I aldersgruppene 16-29 år og 30-49 år stiger andelen uførepensjonister entydig med innvandrernes botid. Også i aldersgruppene 50-59 år og 60-66 år var det flere med uførepensjon blant dem som hadde bodd lenge i Norge enn blant de nyankomne. Datamaterialet sier ikke noe nærmere om årsaken til denne sammenhengen mellom botid og uførepensjon. Én forklaring kan nok være så enkel som at det for de fleste innvandrere kreves tre års botid og en periode med arbeidsinntekt før en kan bli uførepensjonert. Det at andelen uførepensjonister stiger med botida, er da bare et uttrykk for at nivået naturlig nok nærmer seg det norske gjennomsnittet etter hvert som innvandrerne blir integrert. Men stiger uføreandelen for sterkt, må det letes etter andre forklaringer.

9.6. Høyere andel uførepensjonister blant kvinner enn blant menn

Andelen uførepensjonister er høyere blant kvinner enn blant menn både blant nordmenn og innvandrere. Blant innvandrere i alt, var 6 prosent av kvinnene og 4 prosent av mennene uførepensjonert i 1992. Tilsvarende tall for nordmenn var 10 prosent for kvinner og 7 prosent for menn (figur 9.2). Andelen uførepensjonister blant kvinner var også høyere enn blant menn for innvandrere fra de fleste landgruppene, med unntak av Øst-Europa, Asia og Afrika der andelen var den samme blant menn og kvinner. Blant vesteuropeerne var det spesielt stor forskjell i andel uførepensjonister mellom

kvinner og menn. Hele 8 prosent av kvinnene fra Vest-Europa var uførepensjonister i 1992, mens bare 3 prosent av mennene var uførepensjonert.

Høyere andel uførepensjonister blant kvinner enn blant menn finner vi i de fleste aldersgrupper. Blant innvandrere i alderen 60-66 år er imidlertid andelen uførepensjonister høyere blant menn enn blant kvinner, når en ser bort fra de vestlige innvandrerne (vedleggstabell 8). Også i aldersgruppen 50-59 år blant personer fra Asia og Afrika finner vi en høyere andel uførepensjonister blant menn enn blant kvinner. Årsaken til en lavere andel uførepensjonister blant kvinner enn blant menn i de eldre aldersgruppene skyldes trolig at de eldre innvandrerkvinnene i mindre grad enn de yngre har vært i inntektsgivende arbeid tidligere. Som nevnt innledningsvis, ytes uførepensjon først og fremst som kompensasjon for tapt arbeidsinntekt på grunn av sykdom.

Andelen kvinner er så vidt lavere blant innvandrere enn blant nordmenn. Kvinnene utgjorde 49 prosent av den norske befolkningen og 47 prosent av innvandrerbefolkningen i 1992. Dette sammen med en generelt høyere andel uførepensjonister blant kvinner enn blant menn, kan trolig forklare noe av den lavere andelen uførepensjonister blant innvandrere i forhold til blant nordmenn. Forskjellene i andelen kvinner blant innvandrere i alt og nordmenn, er likevel så små at det nok ikke har så mye å si for andelen uførepensjonister. Andelen uførepensjonister er fremdeles lavere blant innvandrere i alt enn blant nordmenn også når vi ser på menn og kvinner hver for seg (figur 9.2). Mannlige innvandrere fra Norden har imidlertid like høy andel uførepensjonister som norske menn.

Figur 9.2. Uførepensjonerte nordmenn og innvandrere i prosent av nordmenn og innvandrere i alderen 16-66 år, etter landbakgrunn og kjønn. Prosent. 1992.

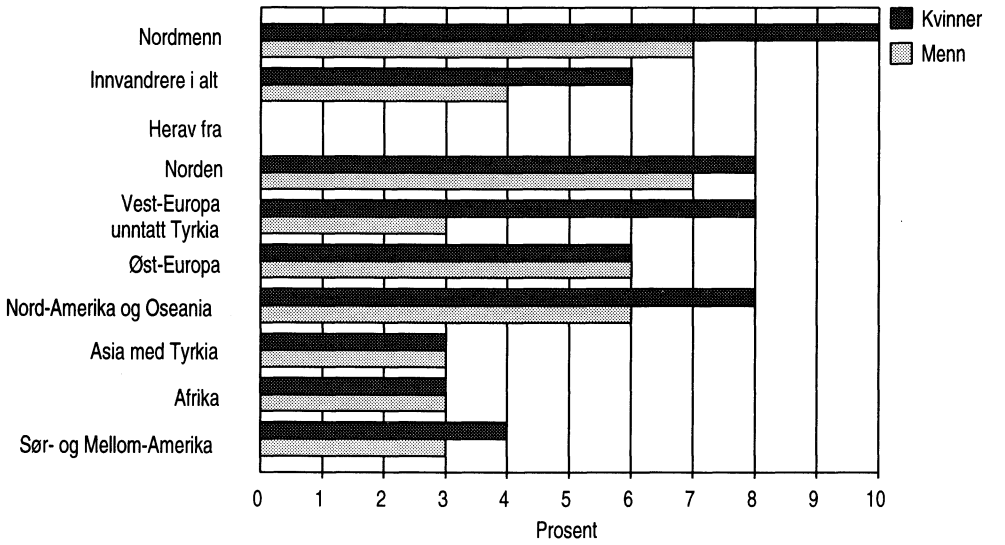

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

9.7. Små forskjeller i uføregrad, noe større variasjon i sykdomsbildet

De fleste uførepensjonister har en uføregrad lik 100. Dette gjelder både blant innvandrere og blant nordmenn. Andelen er imidlertid noe høyere blant innvandrerne. 84 prosent av de uførepensjonerte innvandrerne og 79 prosent av de norske uførepensjonistene hadde uføregrad lik 100 i 1992.

De medisinske årsakene som ligger til grunn for uførepensjonering av innvandrere ser også ut til å være svært lik fordelingen blant nordmenn. De største diagnosegruppene er sykdommer i skjelettmuskelsystemet og bindevevet (heretter kalt skjelettlidelser) og sinnslidelser. Dette gjelder både blant uførepensjonerte innvandrere og blant norske uførepensjonister. Uførepensjonerte innvandrere har imidlertid en noe høyere andel med skjelettlidelser og en lavere andel med sinnslidelser enn norske uførepensjonister (figur 9.3).

Andelen uførepensjonister med skjelettlidelser, som er den største diagnosegruppen, er høyest blant innvandrere fra de nordiske landene (39 prosent). Uførepensjonerte innvandrere fra Afrika har lavest andel med skjelettlidelser (28 prosent).

For sinnslidelser, som er den nest største diagnosegruppen, er bildet motsatt. De uførepensjonerte innvandrerne fra Norden har lavest andel innenfor denne diagnosegruppen (21 prosent) mens andelen er høyest for afrikanerne (34 prosent).

Sykdommer i sirkulasjonsorganene er også en forholdsvis stor diagnosegruppe. Om lag 9 prosent av uførepensjonistene befant seg i denne diagnosgruppen i 1992, både blant innvandrere og nordmenn. Andelen er imidlertid høyere for

Figur 9.3. Uførepensjonerte nordmenn og innvandrere, etter diagnose. 1992. Prosent

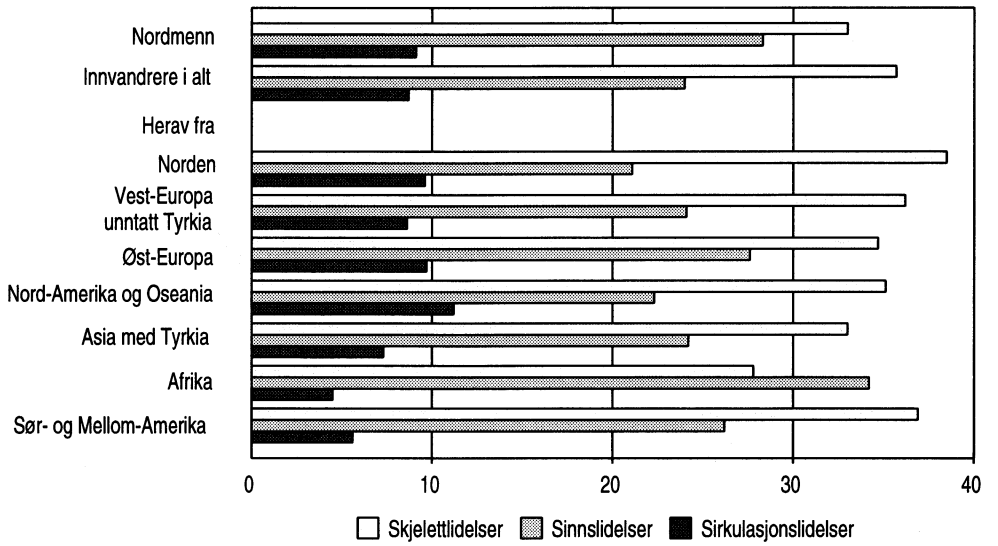

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

uførepensjonerte innvandrere fra Nord-Amerika og Oseania. Forskjellen er størst for menn. Hele 21 prosent av de uførepensjonerte mennene fra Nord-Amerika og Oseania befant seg i denne diagnosegruppen i 1992 (vedleggstabell 9). Blant mannlige uførepensjonerte innvandrere i alt var tilsvarende andel 12 prosent, og blant mannlige norske uførepensjonister var 13 prosent uførepensjonert på grunn av sirkulasjonslidelser.

9.8. Gjennomsnittlig pensjon er omtrent lik for innvandrere og nordmenn

Pensjonsstørrelsen avhenger av grunnbeløpets størrelse, uføregrad og antall pensjonspoeng. Pensjonspoengene avhenger av inntektsnivået og antall år med inntektsgivende arbeid før uføretidspunktet. Grunnbeløpet fastsettes av Stortinget og er likt for alle. Uføregrad og antall pensjonspoeng er individuelt bestemt for hver uførepensjonist.

Norske uførepensjonister mottok i gjennomsnitt 75 900 kroner i uførepensjon i 1992 (tabell 9.2). Det er om lag 300 kroner mer enn hva uførepensjonerte innvandrere mottok. Uførepensjonerte innvandrere fra Afrika og Øst-Europa har gjennomsnittlig en forholdsvis høy pensjon, henholdsvis 89 500 kroner og 80 900 kroner. Uførepensjonerte innvandrere fra Sør- og Mellom-Amerika har lavest gjennomsnittlig pensjon (67 100 kroner).

De forholdsvis høye gjennomsnittlige pensjonene blant innvandrere fra Afrika og Øst-Europa kan skyldes at de har hatt et høyt inntektsnivå og/eller at de har arbeidet mye og i mange år. Vi vet imidlertid ikke ut fra det materialet dette kapittelet bygger på, noe nærmere om verken inntektsnivået eller antall år med inntektsgivende arbeid pensjonistene hadde før de ble uførepensjonert. Andelen med uføregrad lik 100 og andelen menn i forhold til kvinner blant de uførepensjonerte innvandrerne fra de ulike landgruppene vil også ha betydning for forskjellene i pensjonsstørrelse.

Tabell 9.2. Gjennomsnittlig pensjon for uførepensjonerte nordmenn og innvandrere. Pr. 31. desember 1992. Kroner

	Alle	Menn	Kvinner
Nordmenn	75 885	92 183	63 095
Innvandrere i alt	75 558	90 670	61 872
Herav fra			
Norden	74 267	91 565	62 660
Vest-Europa ellers Unntatt Tyrkia	72 301	91 206	62 383
Øst-Europa	80 953	91 405	69 340
Nord-Amerika og Oseania	72 342	91 307	60 467
Asia med Tyrkia	76 460	87 651	57 767
Afrika	89 453	100 069	59 553
Sør og Mellom-Amerika	67 112	75 571	60 854

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

Uførepensjonerte menn har høyere gjennomsnittlig pensjon enn uførepensjonerte kvinner, både blant nordmenn og innvandrere og blant innvandrere fra de ulike landgruppene (tabell 9.2).

Forskjellene i gjennomsnittlig pensjon mellom de ulike landgruppene og også mellom kjønnene avspeiler, som vi skal se, forskjellene i andelen minstepensjonister blant uførepensjonistene.

9.9. En fjerdedel av uførepensjonistene mottar bare minstepensjon

Minstepensjon består av grunnpensjon og særtillegg og eventuell tilleggspensjon som ikke utgjør mer enn særtillegget.

Særtillegget avkortes krone for krone mot tilleggspensjonen. Grunnpensjonen beregnes ut fra grunnbeløpet. Særtillegget beregnes utfra en gitt sats av grunnbeløpet. Tilleggspensjonen vil for en stor del avhenge av tidligere inntektsnivå og antall år i inntektsgivende arbeid, i tillegg til størrelsen på grunnbeløpet. Det er i forbindelse med tilleggspensjonen at man beregner antall pensjonspoeng, jf. avsnittet over. En minstepensjonist vil hovedsakelig være en person som ikke har hatt arbeidsinntekt eller som har hatt lav arbeidsinntekt før vedkommende ble pensjonert. Eventuelle forskjeller i andelen minstepensjonister skyldes derfor hovedsakelig forskjeller i tidligere arbeidsinntekt/arbeidstilknytning.

Blant norske uførepensjonister mottok 25 prosent minstepensjon (tabell 9.3). Andelen med minstepensjon blant uførepensjonerte innvandrere i alt er noe høyere (27 prosent), men forskjellen er altså ikke så stor.

Tabell 9.3. Uførepensjonerte nordmenn og innvandrere, etter pensjonsstørrelse. Pr. 31. desember 1992. Prosent

	I alt	Med minstepensjon	Med større pensjon enn minstepensjon
Nordmenn	100	25	75
Innvandrere i alt	100	27	73
Herav fra			
Norden	100	28	72
Vest-Europa ellers unntatt Tyrkia	100	32	68
Øst-Europa	100	17	83
Nord-Amerika og Oseania	100	28	72
Asia med Tyrkia	100	28	72
Afrika	100	18	82
Sør og Mellom-Amerika	100	38	62

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

Forskjellen er større når vi ser på innvandrere fra de ulike landgruppene (tabell 9.3). Andelen minstepensjonister er høyest blant uførepensjonerte innvandrere fra Sør- og Mellom-Amerika (38 prosent). Andelen er spesielt høy blant de uførepensjonerte mennene fra denne landgruppen (figur 9.4). Hele 26 prosent av de uførepensjonerte mennene fra Sør- og Mellom-Amerika var minstepensjonister, mot 11 prosent blant mannlige uførepensjonerte innvandrere i alt. Andelen minstepensjonister blant de uførepensjonerte kvinnene fra denne landgruppen er også forholdsvis høy og høyere enn blant mennene (47 prosent), men den skiller seg ikke vesentlig fra andelen minstepensjonister blant uførepensjonerte innvandrerkvinner i alt (41 prosent).

Andelen minstepensjonister er også forholdsvis høy blant uførepensjonerte fra Vest-Europa (32 prosent), mens den er svært lav (17 prosent) blant dem fra Øst-Europa (tabell 9.3). Forskjellen i andelen minstepensjonister mellom Vest- og Øst-Europa gjenspeiler forskjellen i andelen minstepensjonister blant de uførepensjonerte innvandrerkvinnene fra disse landgruppene (figur 9.4). Blant de uførepensjonerte kvinnene fra Øst-Europa er andelen minstepensjonister lav (27 prosent) i forhold til andelen blant uførepensjonerte kvinner fra Vest-Europa som har en andel på 44 prosent med minstepensjon. Dette er imidlertid bare litt høyere enn andelen minstepensjonister blant uførepensjonerte innvandrerkvinner i alt (41 prosent). Uførepensjonerte menn, både fra Vest- og Øst-Europa, har en lav andel uførepensjonister med minstepensjon (9 prosent). Som nevnt, vil forskjeller i andelen minstepensjonister hovedsakelig skyldes forskjeller i tidligere

Figur 9.4. Uførepensjonerte nordmenn og innvandrere med minstepensjon. Menn og kvinner. 1992. Prosent

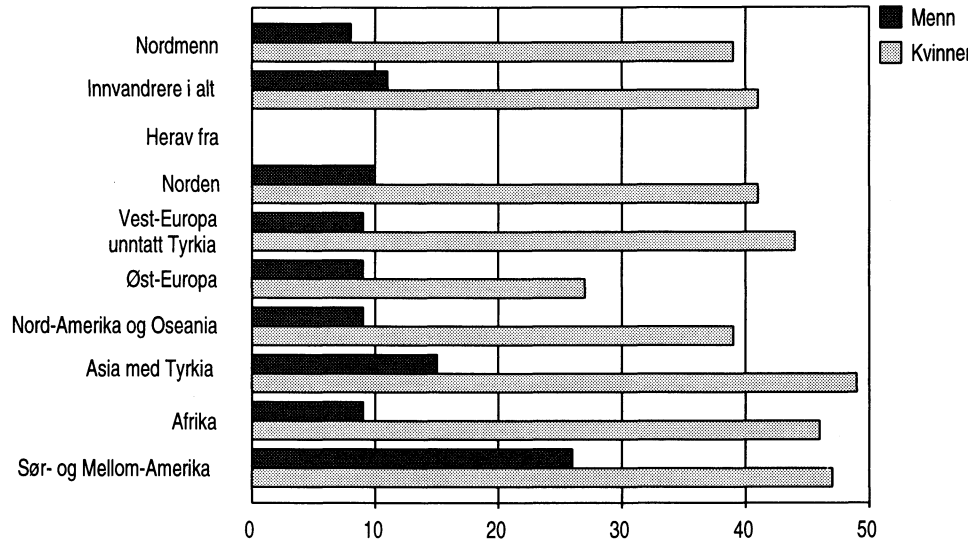

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

arbeidstilknytning og arbeidsinntekt. De forholdsvis store forskjellene i andelen minstepensjonister blant innvandrerkvinner fra Vest- og Øst-Europa tyder derfor på at de fra Øst-Europa i større grad enn de fra Vest-Europa, har vært i inntektsgivende arbeid og/eller har hatt høyere arbeidsinntekt før de ble uførepensjonert.

Den forholdsvis lave andelen minstepensjonister blant uførepensjonerte afrikanere (18 prosent), (tabell 9.3), gjenspeiler den lave andelen minstepensjonister blant uførepensjonerte menn fra Afrika (9 prosent). Andelen minstepensjonister blant uførepensjonerte kvinner fra Afrika er forholdsvis høy (46 prosent). Mennenes lave andel veier imidlertid tyngst, i og med at menn utgjør om lag tre fjerdedeler av de uførepensjonerte innvandrerne fra Afrika (98 uførepensjonerte kvinner og 276 uførepensjonerte menn).

9.10. Forholdsvis mange uførepensjonister blant innvandrerne i Østfold

Østfold skiller seg ut når vi ser på andelen uførepensjonister i befolkningen i de ulike fylkene (figur 9.5). Hele 11 prosent av innvandrerne i Østfold var uførepensjonert i 1992. Dette er over dobbelt så høy andel som for hele landet der 5 prosent av innvandrerne var uførepensjonister.

Andelen uførepensjonerte innvandrere ligger også over landsgjennomsnittet for fylkene Hedmark, Buskerud, Vestfold, Telemark og Aust- og Vest-Agder.

Østfold, Hedmark, Vestfold, Telemark og Aust- og Vest-Agder er også blant de fylkene som har høyest andel norske uførepensjonister. Det samme har Nordland, Troms og Finnmark, mens andelen uførepensjonerte innvandrere i disse tre

Figur 9.5. Uførepensjonerte nordmenn og innvandrere i prosent av nordmenn og innvandrere i alderen 16-66 år. Fylke. 1992. Prosent

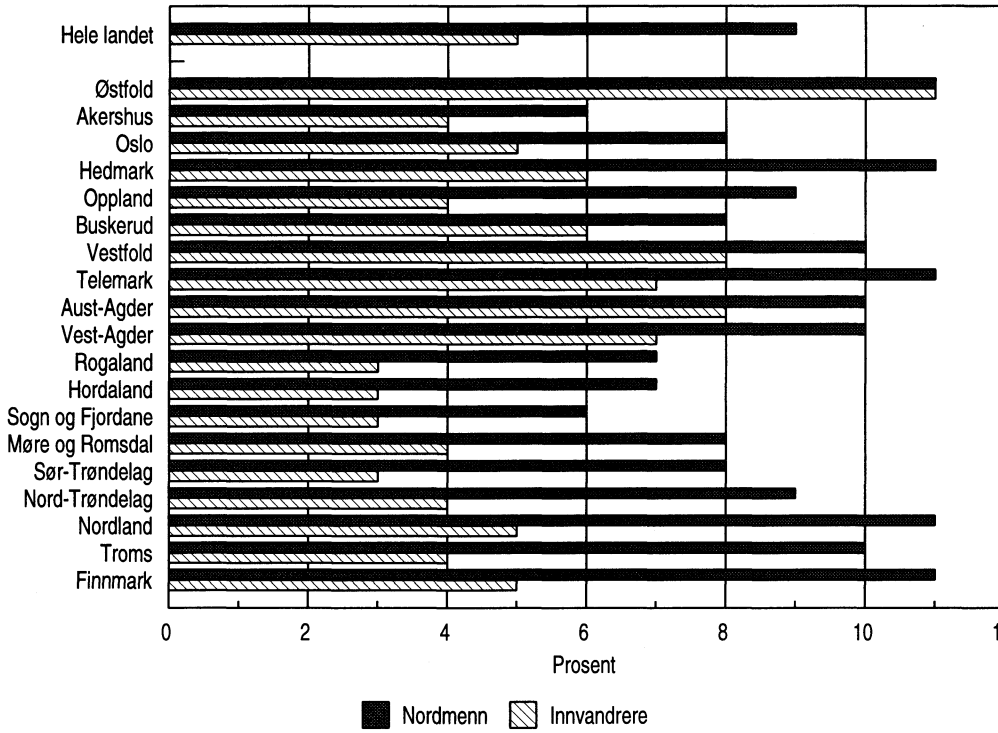

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

nordligste fylkene er om lag som for hele landet.

Andelen uførepensjonister blant innvandrerne i Østfold er like høy som andelen blant nordmenn. I de andre fylkene er andelen uførepensjonister lavere blant innvandrere enn blant nordmenn (figur 9.5).

9.11. Høyest andel uførepensjonister blant innvandrere i bydelene Sagene-Torshov og Bøler i Oslo

Andelen uførepensjonister blant innvandrerne i Oslo varierer noe mellom de ulike bydelene (figur 9.6). Sagene-Torshov og Bøler har de høyeste andelene uførepensjonister blant innvandrerne. Manglerud, Østensjø, Hellerud, Furuset og Stovner har også en noe høyere andel uførepensjonister blant innvandrerne enn gjennomsnittet for hele Oslo.

Disse bydelene, sammen med Lambertseter, Romsås og Grorud, har også forholdsvis høye andeler av uførepensjonerte nordmenn.

Sogn bydel har den laveste andelen uførepensjonerte innvandrere. Andelen er også forholdsvis lav i Vindern bydel.

I bydelene Grefsen-Kjelsås og Ullern er andelen uførepensjonister den samme

Figur 9.6. Uførepensjonerte nordmenn og innvandrere i prosent av nordmenn og innvandrere i alderen 16-66 år i Oslo. Bydel. Prosent. 1992

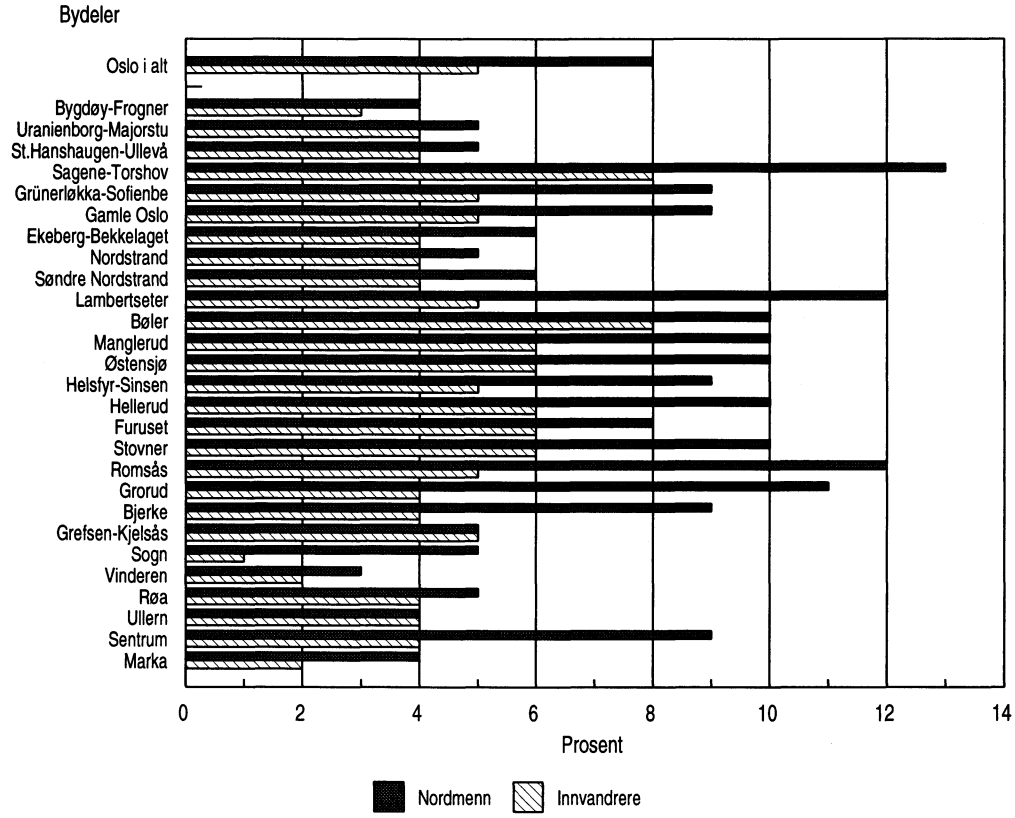

Kilde: Befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå, tilknyttet opplysninger fra Rikstrygdeverkets registre.

blant innvandrere og nordmenn. I de øvrige bydelene er andelen uførepensjonister blant innvandrerne lavere enn andelen blant nordmenn (figur 9.6).

9.12. Oppsummering

Andelen uførepensjonister er lavere blant innvandrere sett under ett enn blant nordmenn. Uføreandelen blant innvandrerne varierer imidlertid betydelig med landbakgrunn. Andelen uførepensjonister er vesentlig høyere blant innvandrere fra Norden, Vest-Europa ellers, Øst-Europa, Nord-Amerika og Oseania enn blant dem fra Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika.

Innvandrerbefolkningen er gjennomgående yngre enn den norske befolkningen. Samtidig finner vi at andelen uførepensjonister øker med økende alder både blant innvandrere og nordmenn. Dette forklarer til en viss grad den lavere andelen uførepensjonister blant innvandrere i forhold til nordmenn. Men selv når man tar hensyn til denne forskjellen i aldersstruktur, er uføreandelen lavere blant innvandrere sett under ett enn blant nordmenn.

Andelen uførepensjonister er noe høyere blant kvinner enn blant menn, både blant innvandrere og nordmenn.

De største diagnosegruppene som ligger til grunn for uførepensjonering, er sykdommer i skjelett-muskelsystemet og sinnslidelser. Dette gjelder både blant uførepensjonerte innvandrere og blant norske uførepensjonister. Uførepensjonerte innvandrere har imidlertid en noe høyere andel med skjelettlidelser og en lavere andel med sinnslidelser enn norske uførepensjonister.

Gjennomsnittlig pensjon og andelen minstepensjonister er omtrent den samme blant uførepensjonerte innvandrere og nordmenn. Uførepensjonerte fra Afrika og fra Øst-Europa har imidlertid en høyere gjennomsnittlig pensjon og en lavere andel minstepensjonister enn de øvrige uførepensjonerte innvandrerne og de norske uførepensjonistene.

Svein Blom og Agnes Aall Ritland

10. Levekår blant ikke-vestlige innvandrere*

10.1. Hvorfor levekårsundersøkelse om innvandrere?

Et viktig mål for velferdssamfunnet er å hindre at det oppstår sosiale grupper med en levestandard som er vesentlig lavere enn det store flertallets. Bak dette ligger en erkjennelse av at overordnede kvaliteter ved samfunnet vil bli svekket dersom deler av befolkningen permanent stenges ute fra sentrale velferdsgoder. Et av formålene med de ordinære levekårsundersøkelsene er å holde øye med velferdsutviklingen og eventuelt identifisere utsatte grupper.

Innvandrere fra land i den tredje verden og Øst-Europa utgjør en del av befolkningen som har vansker med å få tilgang til arenaer der sentrale levekårsgoder forvaltes og fordeles. Ikke-vestlige innvandrere er imidlertid en så liten gruppe, de utgjør vel 3 prosent av befolkningen, at den normalt ikke lar seg studere med utgangspunkt i ordinære utvalgsundersøkelser. Selv om mye verdifull statistikk om innvandrere kan hentes fra offentlige registre, f.eks. om sysselsetting, personer på arbeidsmarkedstiltak og helt ledige, lar ikke alle spørsmål seg belyse på bakgrunn av slike registerdata. Levekårsrelevante forhold av mer subjektiv art, som sosiale kontakter, vennskap, psykisk helse, diskriminering eller språkferdighet, vil som regel kreve intervjudata for å kunne belyses.

Av den grunn gjennomførte Statistisk sentralbyrå våren 1996 en levekårsundersøkelse blant personer med bakgrunn fra det tidligere Jugoslavia (unntatt Bosnia-Hercegovina), Tyrkia, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile på oppdrag fra Kommunal- og arbeidsdepartementets innvandringsavdeling. De åtte gruppene ble valgt blant de største ikke-vestlige nasjonalitetsgruppene i Norge, og slik at alle relevante verdensdeler ble representert.

Om lag 5 prosent av dem som ble intervjuet, er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre og har dermed ikke selv innvandret. Som "andregenerasjonsinnvandrere" faller de imidlertid innenfor Statistisk sentralbyrås definisjon av "innvandrerbefolkningen". Størst andel utgjør "andre generasjon" blant personer med bakgrunn fra Pakistan og tidligere Jugoslavia, med henholdsvis 14 og 6 prosent.

* Kapittelet er med unntak av noen få endringer identisk med Blom, Svein og Agnes Aall Ritland (1997).

Om undersøkelsen Levekår blant innvandrere 1996
Ikke-vestlige innvandrere i alder 16-70 år med minst to års botid i Norge ble våren 1996 intervjuet om utdanning, arbeid, økonomi, bolig, sosiale kontakter, helse, diskriminering, aktiviteter m.m.

Utvalget til undersøkelsen Levekår blant innvandrere 1996 er trukket slik at det er representativt for åtte innvandrergrupper i Norge: personer med bakgrunn fra det tidligere Jugoslavia (minus Bosnia-Hercegovina), Tyrkia, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile, i alt en populasjon på nærmere 48 000 personer i alder 16-70 år.

Til sammen 2 561 personer ble intervjuet, flesteparten på sitt eget morsmål. Frafallet var på 33,2 prosent, størst for personer fra Tyrkia og Pakistan (henholdsvis 46 og 38 prosent) og minst for personer fra Sri Lanka og Vietnam (henholdsvis 20 og 26 prosent). Det gjennomsnittlige frafallet er et par prosentpoeng høyere enn ved Statistisk sentralbyrås kvartalsvise omnibusundersøkelser i 1996.

Utvalget ble trukket med om lag like mange fra hver gruppe, mens gruppene i virkeligheten er av svært ulik størrelse (fra 10 900 med pakistansk bakgrunn til 2 100 med somalisk bakgrunn i alder 16-70 år). Derfor veier vi tallene når vi oppgir resultater for utvalget samlet, slik at de største gruppene påvirker tallene sterkere enn de små.

Til intervjudataene er koplet registerdata over befolkningens høyeste utdanning, arbeidstakere ifølge Rikstrygdeverkets og trygdekontorenes arbeidstakerregister, registrerte helt ledige og på arbeidsmarkedstiltak ifølge Arbeidsdirektoratets register over arbeidssøkere ved arbeidskontorene, inntektsdata fra inntektsregisteret og opplysninger om bl.a. ankomstår fra fødelandsfilen i Statistisk sentralbyrå.

Innvandrerbefolkningen
Innvandrerbefolkningen omfatter, enkelt sagt, personer med to utenlandsfødte foreldre. For adopterte regnes adoptivforeldrenes fødeland. Ordet "innvandrer" brukes som en kortform for det mer omstendelige "person som tilhører innvandrerbefolkningen". Når det i dette kapittelet tales om "innvandrere" eller "innvandrerne", siktes det som regel til målgruppen for undersøkelsen Levekår blant innvandrere 1996: Personer i alder 16-70 år fra åtte ikke-vestlige land (se forrige ramme).

10.2. Resultatene

Flest flyktninger

En fjerdedel av innvandrerne i utvalget kom til Norge i årene 1990-1993. Resten fordeler seg omtrent likt mellom dem som kom i perioden 1985-1989 og dem som kom tidligere (figur 10.1). Snaut én av ti oppgir å ha kommet til landet som arbeidssøkere, 36 prosent av familiegrunner og 46 prosent som flyktninger (figur 10.2). Ønske om arbeid var det dominerende motiv for innvandringen i årene før 1975 da innvandringsstoppen ble innført. Deretter fulgte et tiår med

Figur 10.1. Ankomstår. Innvandrere fra åtte ikke-vestlige land. Prosent

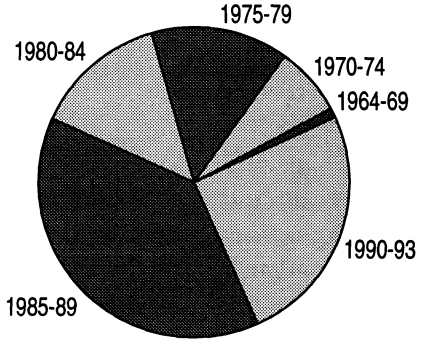

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996

familiegrunner som det mest utbredte motiv, inntil fluktgrunner overtok fra og med 1985. Av de åtte gruppene er det tyrkerne som hyppigst oppgir familiegrunner som motiv for innvandringen (to av tre).

Pakistanere og tyrkere er de to nasjonalitetsgruppene av de åtte som har oppholdt seg lengst i Norge. Halvparten av dem har vært bosatt her siden henholdsvis 1979 og 1985 (tabell 10.1). Dette vil si en median[1] botid på henholdsvis 17 og 11 år. Sammen med jugoslavene er dette de tre nasjonalitetsgruppene som i størst grad har kommet som arbeidsinnvandrere. Nesten halvparten av jugoslavene i utvalget kom imidlertid til Norge på 1990-tallet, så jugoslavene er likevel den av de åtte gruppene som har kortest oppholdstid bak seg, nest etter somalierne.

Vietnamesere, chilenere, srilankere (hovedsakelig tamiler), iranere og somaliere er typiske flyktninginnvandrere (figur 10.2). Av dem er det vietnameserne som har bodd lengst i Norge. Halvparten har vært her siden 1986. Blant flyktninggruppene er det også vietnameserne som i størst omfang oppgir familiegrunner som motiv for innvandringen (nesten fire av ti). Nærmere ni av ti iranere og somaliere oppgir flukt som innvandringsgrunn.

Figur 10.2. Grunnlag for bosetting i Norge, etter landbakgrunn. Prosent

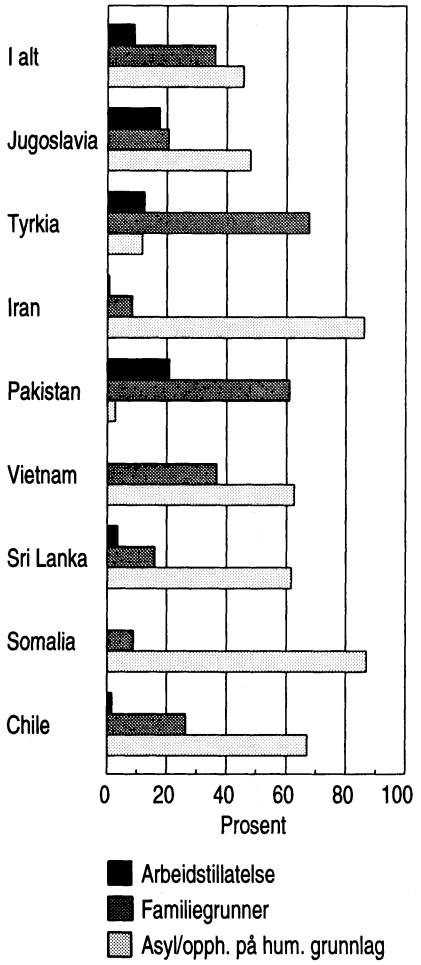

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996

Mindre utdanning enn nordmenn

Vi skal først undersøke hvor høyt utdannet de åtte innvandrergruppene er. I

[1] Median: Den verdi som deler en ordnet fordeling i to like store deler.

Tabell 10.1. Median ankomstår[1] etter landbakgrunn

Alle	Jugoslavia	Tyrkia	Iran	Pakistan	Vietnam	Sri Lanka	Somalia	Chile
1987	1989	1985	1988	1979	1986	1987	1990	1987

[1] Det år (pr.1.1.) halvparten av utvalget hadde kommet til landet, den andre halvparten ikke.

Norge blir data om eksamener avlagt ved norske utdanningsinstitusjoner rutinemessig innført i et register over befolkningens høyeste fullførte utdanning (E. Vassenden 1995). Enkelte utdanninger tatt i utlandet blir også registrert ved at det blir formidlet meldinger fra Statens lånekasse for utdanning. I 1991 ble det dessuten skaffet til veie opplysninger om andre utdanninger tatt i utlandet, ved at personer med "uoppgitt" i utdanningsregisteret ble bedt om å fylle ut et spørreskjema. Registeret er likevel fortsatt mangelfullt når det gjelder innvandreres utdanningsnivå; særlig gjelder dette nyankomne innvandrere. I våre data mangler det registeropplysninger om utdanning for vel en tredel av personene i utvalget. Andelen uoppgitt er over 60 prosent for jugoslaver og over 50 prosent for somaliere.

I intervjuet spurte vi om høyeste utdanning fullført henholdsvis i Norge og andre land. Avhengig av hvordan vi kombinerer intervju- og registeropplysningene, kan vi definere et minimums- og et maksimumsanslag. Minimumsanslaget nås ved å benytte intervjudataene bare for dem som har "uoppgitt" i utdanningsregisteret. Maksimumsanslaget nås ved å velge den høyeste utdanningen enten den stammer fra registeret, intervjuopplysningene om utdanning tatt i Norge, eller intervjuopplysningene om utdannning tatt i utlandet.

Ifølge minimumsanslaget har 15 prosent av innvandrerne utdanning på universitets- eller høgskolenivå. Andelen er 22

Figur 10.3. Andel med utdanning på universitets-/høgskolenivå, etter landbakgrunn. Minimums- og maksimumsanslag[1]. Prosent

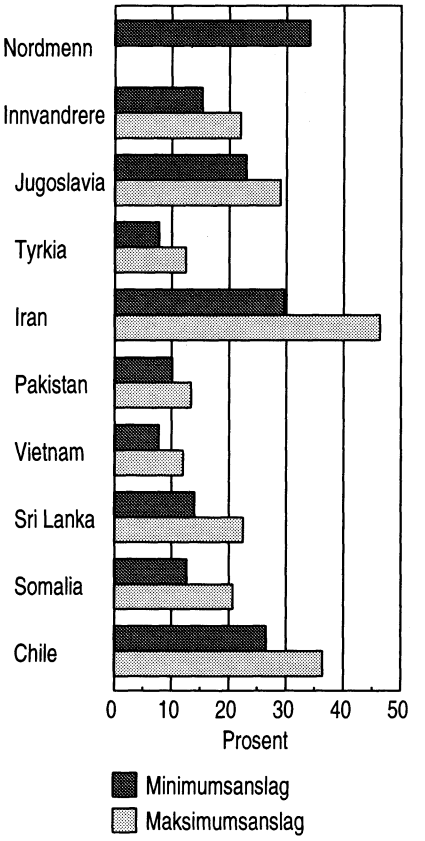

[1] Minimumsanslag: Befolkningens høyeste utdanning pr. 1.10.1994 iflg. register. Intervjuopplysninger om utdanning erstatter uoppgitt i registeret. Maksimumsanslag: Høyeste utdanning iflg. register eller intervju

Kilde: Utdanningsregisteret og Levekår blant innvandrere 1996

Hvordan sammenlikne innvandrere med nordmenn?
Resultater for innvandrerne sammenliknes med resultater for nordmenn basert på Levekårsundersøkelsen 1995 og enkelte andre landsrepresentative intervjuundersøkelser (bl.a. Boforholdsundersøkelsen 1995 og Statistisk sentralbyrås omnibusundersøkelse 1. kvartal 1996). Nordmenn er her definert som personer med minst én norskfødt forelder. Fordi det blant de åtte innvandrergruppene samlet er relativt flere yngre personer, menn og byboere enn i utvalget av nordmenn (se figuren ved siden av), veier vi opp verdiene til disse gruppene av nordmenn før vi sammenlikner. Uttrykket "veide verdier" i teksten refererer til dette. Eventuelle forskjeller mellom nordmenn og innvandrere kan således ikke skyldes forskjeller mht. alder, kjønn og bosted. Innbyrdes forskjeller innvandrergruppene imellom kan imidlertid godt skyldes forskjeller mellom gruppene langs disse tre dimensjonene.

Innvandrere[1] og nordmenn[2], etter henholdsvis alder, kjønn og bosted. Prosent

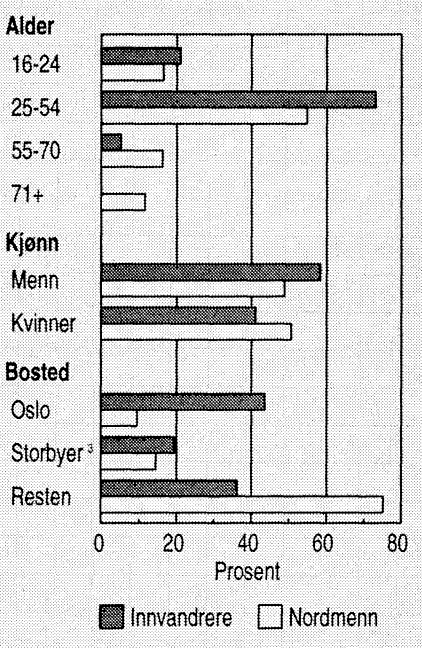

[1] Første- og andregenerasjonsinnvandrere i alderen 16-70 år fra det tidligere Jugoslavia, Tyrkia, Iran, Pakistan, Vietnam, Sri Lanka, Somalia og Chile bosatt i Norge pr. 1.1.1996. Populasjonstall, N=47 700

[2] Personer 16 år og eldre med minst én norskfødt forelder bosatt i Norge pr. 1.1.1995. Fra nettoutvalget til Levekårsundersøkelsen 1995, N=3 568

[3] Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand, Drammen og Tromsø

Kilde: Statistisk sentralbyrås fødelandsfil og Levekårsundersøkelsen 1995

prosent dersom vi benytter maksimumsanslaget. I begge tilfeller er andelen lavere enn i den norske delen av befolkningen (34 prosent), dersom denne gis tilnærmet samme alders-, kjønns- og bosettingsstruktur som innvandrergruppen (figur 10.3). Utdanningsopplysningene om nordmenn stammer fra utdanningsregisteret.

I to nasjonalitetsgrupper er andelen høyt utdannede likevel større blant innvandrerne enn blant nordmenn, nemlig iranere og chilenere, såfremt maksimumsalternativet velges. Velges minimumsalternativet, er andelen høyt utdannede 5-10 prosentpoeng lavere blant disse gruppene enn blant nordmenn. Blant tyrkere, pakistanere og vietnamesere er andelen med utdanning på universitets-

og høgskolenivå særlig lav (om lag en av ti). En stor del av innvandrerne fra Vietnam er under utdanning på intervjutidspunktet (tre av ti), så denne gruppens utdanningsnivå vil uten tvil stige med årene. For øvrig er også mange innvandrere fra Iran under utdanning.

Det reelle utdanningsnivået ligger trolig et sted mellom minimums- og maksimumsanslaget. Det er alltid en viss sjanse for at utdanningsnivået, bevisst eller ubevisst, overvurderes i et intervju. På den annen side ligger referansetidspunktet for registeropplysningene et par år tilbake i tid (1.10.1994). Utdanninger avsluttet etter denne dato er dermed ikke med i registeret. Dette innebærer at utdanningsnivået i minimumsanslaget kan være undervurdert for enkelte innvandrergrupper. I resten av artikkelen er minimumsanslaget lagt til grunn. Valget av minimums- eller maksimumsanslaget virker ikke avgjørende inn på konklusjonene.

Figur 10.4. Andel som oppgir vanligvis å ha inntektsgivende arbeid av minst én times varighet pr. uke, etter landbakgrunn[1]. Prosent

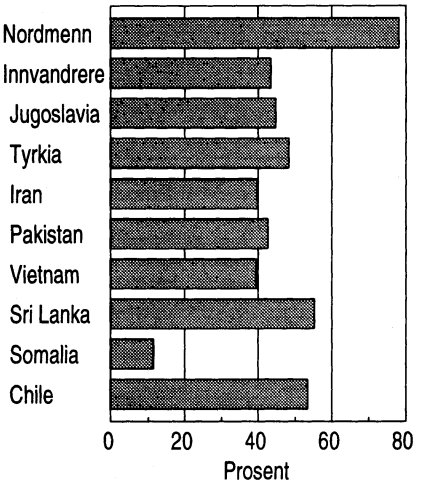

[1] Personer registrert på kvalifiseringstiltak 1. kvartal 1996 er holdt utenfor

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996, Levekårsundersøkelsen 1995 og Arbeidsdirektoratets register over personer på arbeidsmarkedstiltak

Færre er yrkesaktive

En god utdanning gir som oftest avkastning i form av bedre muligheter på arbeidsmarkedet. At innvandrere kommer i arbeid og blir økonomisk selvberget, er kanskje den viktigste målsettingen i innvandringspolitikken og en god indikator på integrering. Som arbeidsmarkedsstatistikken viser, gjenstår imidlertid mye før dette målet er nådd. I vår undersøkelse ble innvandrerne bedt om å oppgi hvorvidt de vanligvis hadde inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i uken. Halvparten av utvalget svarte bekreftende på dette.

Personer som i intervjuet svarer at de er sysselsatte, vil kunne være på arbeidsmarkedskurs eller i praksisplass. Slike kvalifiseringstiltak, der godtgjørelsen utbetales direkte fra arbeidskontoret, regnes ikke som sysselsetting i arbeidsmarkedsstatistikken. Vårt spørsmål om yrkesaktivitet egnet seg ikke til å skille ut disse. Data fra Arbeidsdirektoratets register over arbeidssøkere ved arbeidskontorene er imidlertid koplet til intervjudataene. Unnlater vi å regne personer som pr. 1. kvartal 1996 er registrert på kvalifiseringstiltak som sysselsatte, går andelen sysselsatte ned til 44 prosent[2] (figur 10.4). Personer med bakgrunn fra det tidligere Jugoslavia, Iran, Pakistan og Vietnam ligger nær dette gjennomsnittet. Personer fra Tyrkia, Sri Lanka og Chile

[2] Intervjutidspunktet ligger fra en til seks måneder etter referansetidspunktet for registeropplysningene. Enkelte personer på kvalifiseringstiltak kan således ha kommet i ordinært arbeid innen de ble intervjuet. Vi har valgt å ignorere denne feilkilden og støtte oss til registeropplysningene.

Figur 10.5. Andel som oppgir vanligvis å ha inntektsgivende arbeid av minst én times varighet pr. uke, etter landbakgrunn og kjønn.[1] Prosent

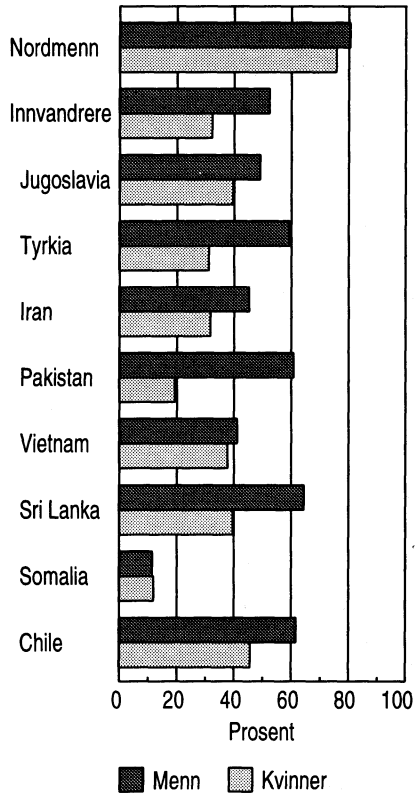

[1] Personer registrert på kvalifiseringstiltak 1. kvartal 1996 er holdt utenfor

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996, Levekårsundersøkelsen 1995 og Arbeidsdirektoratets register over personer på arbeidsmarkedstiltak

har en høyere andel sysselsatte, med srilankerne øverst (56 prosent) og somalierne nederst (12 prosent). Til sammenlikning har nordmenn en andel sysselsatte på 79 prosent, dersom vi antar at de har tilnærmet samme fordeling etter kjønn, alder og bosted som innvandrerne, og at om lag 1 prosent er på kvalifiseringstiltak.

Kjønnsforskjellene i sysselsetting er til dels betydelige blant innvandrerne, 20 prosent for de åtte innvandrergruppene under ett (figur 10.5). De største forskjellene forekommer i den pakistanske og tyrkiske gruppen, der henholdsvis om lag 40 og 30 prosentpoeng flere menn enn kvinner er i lønnet arbeid. Begge land er overveiende muslimske samfunn. Tradisjonelle tolkninger av islam framholder at kvinnens hovedoppgave er i hjemmet. Et liknende syn gjorde seg gjeldende i Norge for en generasjon siden.[3] I dag er forskjellen mellom kjønnene i andelen sysselsatte blant nordmenn på 5 prosentpoeng (veide verdier).

Sysselsatte innvandrere i vårt utvalg rapporterer noe kortere arbeidstid enn sysselsatte nordmenn. Den største forskjellen i arbeidstid går likevel mellom kjønnene, både for innvandrere og nordmenn. Tre firedeler av sysselsatte menn blant innvandrerne arbeider heltid, dvs. 37 timer eller mer i uken. Blant innvandrerkvinnene er tilsvarende andel en av to. Blant sysselsatte nordmenn jobber åtte av ti menn heltid mot seks av ti kvinner.

Utdanning styrker sjansen for jobb

Vi har undersøkt empirisk betydningen av forskjellige bakgrunnsfaktorer for sjansen til å være sysselsatt. Analysemetoden tillater at flere bakgrunnsfaktorer virker samtidig.[4] Analysen viser at utdanning har en positiv, men ikke svært sterk, selvstendig effekt på tilbøyeligheten til å

[3] I 1960 mente f.eks. ni av ti at gifte kvinner ikke bør ta arbeid utenfor hjemmet dersom familien har små barn (Holter 1993, s. 366).

[4] I modellen inngår faktorene kjønn, alder, landbakgrunn, utdanning, ankomstår, språkkunnskaper og innvandringsgrunn. Nettoeffekten av bakgrunnsfaktorene estimeres ved hjelp av logistisk regresjon. Den avhengige variabelen er log oddsen for et bestemt utfall (her: være i arbeid), hvilket omtales som "sjansen".

Andre levekårsundersøkelser blant innvandrere
Statistisk sentralbyrå gjennomførte i 1983 en landsrepresentativ undersøkelse av levekår blant utenlandske statsborgere. 871 personer i alder 16-79 år fra Chile, Pakistan, Vietnam, Tyrkia og Storbritannia ble intervjuet. Frafallet var på 24,7 prosent. Resultatene fra undersøkelsen ble sammenliknet med resultater fra Levekårsundersøkelsen 1983.

I 1995 gjennomførte Forskningsstiftelsen FAFO en undersøkelse av levekår blant flyktninger bosatt i Oslo med 6-7 års botid i Norge. Av et utvalg på 667 personer, var det 327 personer i alderen 18-65 år (chilenere, iranere, kurdere, somaliere, tamiler og vietnamesere) som ble intervjuet. Dette gir et frafall på 51,0 prosent. I rapporten fra undersøkelsen sammenliknes resultatene med data fra FAFOs levekårsundersøkelse i Oslo i 1994.

være i arbeid. Styrken i sammenhengen avhenger noe av hvilken indikator for sysselsetting vi benytter. Sjansen for å være sysselsatt er ikke høyere for høgskole- og universitetsutdannede enn for de som har fullført videregående utdanning[5], når intervjuopplysningene om sysselsetting benyttes.

Benyttes derimot tilkoplete data om arbeidstakere fra Rikstrygdeverkets og trygdekontorenes arbeidstakerregister, gir den omtalte utdanningsøkningen også en signifikant økning i sysselsettingsnivået. En forskjell mellom disse sysselsettingsindikatorene er at selvstendige og familiearbeidere ikke er med i arbeidstakerregisteret, og at kravet til arbeidets omfang er satt noe høyere i arbeidstakerregisteret enn i intervjuspørsmålet.

Selv om utdanning øker sjansen for jobb, er det like fullt betydelige forskjeller mellom høyt utdannede nordmenn og innvandrere med hensyn til omfanget av sysselsetting. Mens 87 prosent av nordmenn med utdanning på universitets- og høgskolenivå er sysselsatt (veid verdi), gjelder det samme bare 54 prosent av de universitets- og høgskoleutdannede innvandrerne. Av høyt utdannede innvandrere som ikke er sysselsatt og som ser på seg selv som arbeidsledige (25 prosent av alle høyt utdannede), er det vel to av ti som mener at "diskriminerende holdning mot innvandrere fra arbeidsgivere" er en av årsakene til at de har blitt gående ledige. Knapt to av ti anfører at de mangler "personlige referanser og referanser på yrkeserfaring", vel en av ti viser til at utdanningen fra hjemlandet ikke er godkjent, tre av ti hevder at det "ikke finnes jobber å få", mens to av ti refererer til språkproblemer som forklaring på ledigheten.

Språkferdighet er også viktig

Djuve og Hagen (1995) finner i sin undersøkelse av levekårene blant flyktninger i Oslo, at ferdighet i norsk bare har begrenset betydning for flyktningenes sjanser på arbeidsmarkedet. Ifølge deres data er det bare blant kvinner at språkferdigheten henger klart sammen med tilbøyeligheten til å være yrkesaktiv. Vår undersøkelse bekrefter bare delvis dette. Riktignok finner vi at ferdighet i norsk, vurdert av personen selv, har større

[5] Personer med utdanning på høgskole-/universitetsnivå har 13 års utdanning eller mer, mens personer med fullført videregående utdanning har 11-12 års utdanning.

sammenheng med yrkesaktivitet for kvinner enn for menn. Men også for menn betyr det å mestre det norske språket at man øker sine sjanser på arbeidsmarkedet. Vi bør imidlertid være oppmerksom på at årsakssammenhengen også kan gå den motsatte vegen: Yrkesaktivitet øker kontakten med nordmenn og dermed også ferdigheten i norsk.

Ankomst på 1990-tallet en ulempe

Foruten alder har likeledes ankomståret betydning for tilbøyeligheten til å være yrkesaktiv. Å ha kommet til landet før 1990 styrker sjansen for å være sysselsatt, mens ankomst på 1990-tallet svekker den. Her er det to faktorer som spiller sammen, nemlig at de som ankom på 1990-tallet, har hatt kortest botid og dermed minst tid til å tilpasse seg det norske arbeidsmarkedet. Ikke mindre viktig er det at konjunkturene først på 1990-tallet var svake, og at dette spesielt rammet dem som begynte å søke arbeid på denne tiden. Ettersom vi her har observasjoner bare fra ett tidspunkt, faller botid og ankomstår sammen slik at det blir umulig å skille betydningen av disse to faktorene fra hverandre empirisk. Dette er imidlertid gjort i et annet arbeid (Blom 1996a), som viser at konjunktursituasjonen rundt ankomståret betyr mer for sysselsettingssjansen enn varigheten av botiden.

En fordel å være arbeidsinnvandrer

Endelig kan det også iakttas en viss selvstendig effekt av grunnlaget for flyttingen til Norge. Å ha kommet som arbeidsinnvandrer gir i seg selv noe bedre sjanse for å være sysselsatt når effekten av ankomstår og de andre faktorene nevnt ovenfor, er eliminert. Å være flyktning gir på den annen side noe mindre sjanse på arbeidsmarkedet. Noen overraskelse er dette neppe. I motsetning til arbeidsinnvandrerne har flyktningene kommet for å slippe unna forfølgelse i hjemlandet, ikke fordi de ønsket å ta arbeid i Norge.

Større belastninger i arbeidsmiljøet

Selv om det å være sysselsatt må anses som et sentralt levekårsgode, som gir tilgang til andre levekårsgoder, innebærer det inntektsgivende arbeidet også belastninger og ulemper. Annen statistikk viser at innvandrere fra ikke-vestlige land gjerne jobber innen næringer som rengjøring, hotell og restaurant (Statistisk sentralbyrå 1995c: tabell 19). Her er innslaget av manuelt og rutinemessig arbeid stort i lave stillingskategorier. Vårt innvandrerutvalg rapporterer da også flere belastninger i arbeidsmiljøet enn nordmenn med tilsvarende alders-, kjønns- og bostedsprofil.

Figur 10.6. Belastninger i arbeidsmiljøet for nordmenn og innvandrere fra åtte ikke-vestlige land. Andel der daglig arbeid innebærer.... Prosent

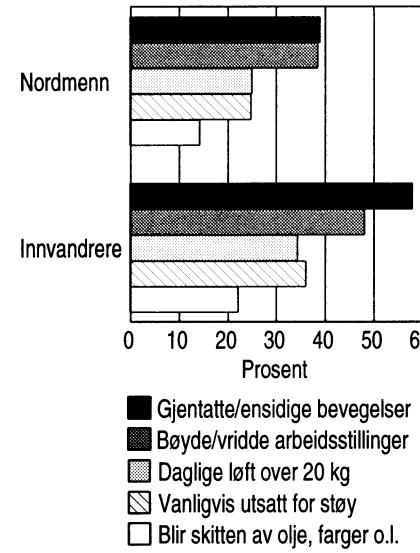

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996 og Levekårsundersøkelsen 1995

Nærmere seks av ti sysselsatte[6] innvandrere rapporterer om mye gjentatte og ensidige bevegelser (figur 10.6). Hver annen nevner problemer med bøyde, vridde eller på annen måte belastende arbeidsstillinger. Tilsvarende tall for nordmenn er fire av ti for begge forhold. Andelen som melder om daglige løft over 20 kg og utsatthet for støy, er likeledes 10 prosentpoeng høyere blant innvandrerne enn blant nordmenn (ca. 35 mot 25 prosent). Mens bare 12 prosent av sysselsatte nordmenn opplever arbeidsoppgavene som lite varierte, er denne andelen nærmere fire ganger så høy blant sysselsatte innvandrere. Andelen som i noen grad eller i høy grad opplever arbeidet som en psykisk påkjenning, er henholdsvis 35 og 18 prosent blant innvandrere og nordmenn.

Figur 10.7. Andel arbeidsledige (aktivt arbeidssøkende) siste måned, etter landbakgrunn. Personer i alder 16-66 år. Prosent

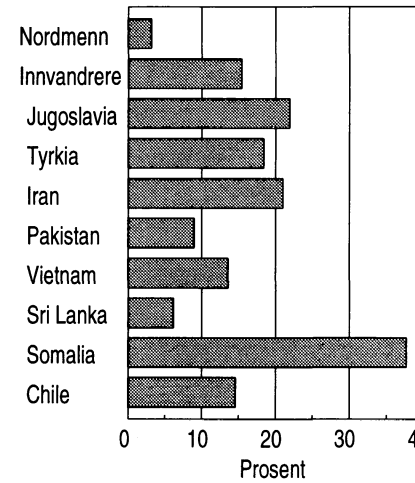

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996 og Levekårsundersøkelsen 1995

Større risiko for å miste arbeidet

Tre av ti sysselsatte innvandrere mener at de står i fare for å miste jobben i løpet av de nærmeste årene. Bare halvparten så mange nordmenn mener det samme. Pakistanske og srilankiske innvandrere er i dette spørsmålet om lag på linje med nordmenn. Andelen fast ansatte er da også lavere blant innvandrere enn blant nordmenn, henholdsvis 72 mot 82 prosent.

Andelen faktisk arbeidsledige er likeledes langt høyere blant innvandrere enn blant nordmenn, 15 prosent av innvandrerne oppgir å være uten arbeid og har forsøkt å få arbeid i måneden før intervjuet, mens tilsvarende tall for nordmenn er 3 prosent (figur 10.7). Andelen er lavest blant de pakistanske og srilankiske innvandrerne (henholdsvis 9 og 6 prosent), mens den er desidert høyest blant de somaliske innvandrerne (37 prosent).

Tallene er beregnet av alle personer i yrkesaktiv alder, her 16-66 år, slik det nå også gjøres i arbeidsmarkedsstatistikken for grupper som har mange nykommere på arbeidsmarkedet (jf. Statistisk sentralbyrå 1996c).

Lavere disponibel inntekt

Fordi ikke-vestlige innvandrere oftere er uten lønnet arbeid enn nordmenn, oftere befinner seg i lavlønnsyrker og noe oftere på deltid, blir også deres disponible inntekt lavere. Disponibel inntekt beregnes på husholdsnivå og utgjør summen av yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer fra det offentlige minus kapitalutgift og utliknet skatt. Beløpene hentes fra inntektsregisteret og summeres for alle personer som ifølge intervjuet inngår i samme hushold. Ifølge registeropplysningene var den gjennomsnittlige disponible husholdsinntekten for de åtte inn-

[6] Sysselsatte defineres her og senere i artikkelen på grunnlag av intervjuopplysningene om sysselsetting, eksklusivt personer på kvalifiseringstiltak pr. 1. kvartal 1996.

Figur 10.8. Disponibel husholdsinntekt i 1994, etter landbakgrunn. Beløp i kroner

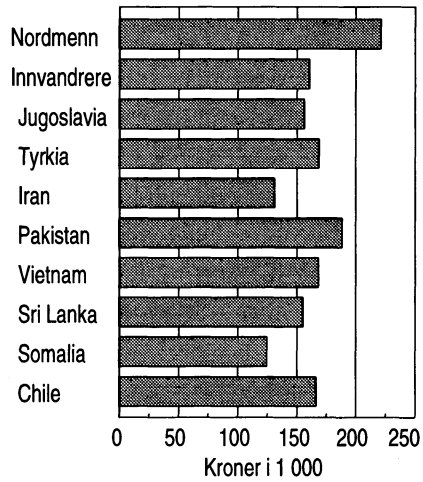

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996, Levekårsundersøkelsen 1995 og inntektsregisteret

vandrergruppene i 1994 160 900 kroner. Dette utgjør 73 prosent av den disponible inntekten for hushold av nordmenn (221 400 kroner), når personene som representerer husholdene har tilnærmet samme alders-, kjønns- og bosettingsstruktur som blant innvandrerne. Lavest disponibel inntekt hadde somaliske og iranske hushold med henholdsvis 125 100 og 131 400 kroner. Høyest disponibel inntekt hadde pakistanske hushold med 188 700 kroner (figur 10.8).

Lavere inntektsandel fra yrke, større andel fra overføringer

Både blant nordmenn og innvandrere kommer størstedelen av den samlede husholdsinntekten fra yrkesvirksomhet. Med samlet inntekt menes her summen av yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer fra det offentlige, før kapitalutgifter er trukket fra. For de åtte nasjonalitetsgruppene under ett utgjør yrkesinntekten (lønns- og næringsinntekt) to tredeler av samlet husholdsinntekt. For hushold av nordmenn, der personene som representerer husholdene har tilnærmet samme alders-, kjønns- og bostedsfordeling som blant innvandrerne, utgjør yrkesinntekten hele 86 prosent av samlet husholdsinntekt. I srilankiske hushold er yrkesinntektens andel av samlet husholdsinntekt vel så stor som i hushold av nordmenn (89 prosent). Lavest er yrkesinntektens andel i somaliske hushold (20 prosent) (figur 10.9).

Offentlige overføringer står for vel tre tideler av den samlede husholdsinntekten for de åtte innvandrergruppene under ett, og knapt en tidel for hushold av nordmenn med samme alders-, kjønns- og bosettingsstruktur som innvandrerne.

Figur 10.9. Andel av samlet husholdsinntekt i 1994 (før fradrag av kapitalutgifter) som utgjøres av yrkesinntekt, kapitalinntekt og mottatte overføringer, etter landbakgrunn. Prosent

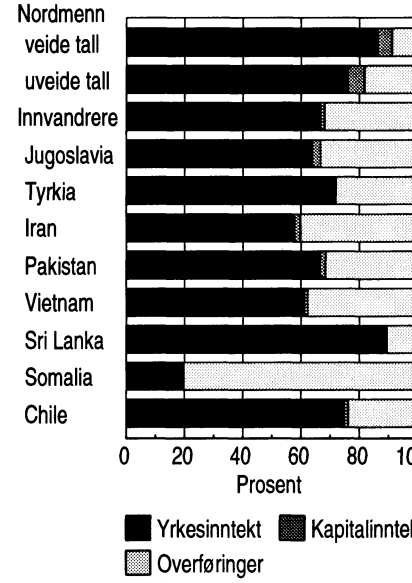

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996, Levekårsundersøkelsen 1995 og inntektsregisteret

Overføringsandelen er spesielt stor for somaliske hushold (80 prosent av samlet inntekt). De største overføringene til innvandrerne er sosialhjelp, barnetrygd og ytelser fra folketrygden. For de åtte innvandrergruppene under ett utgjør disse inntektspostene henholdsvis 12, 7 og 6 prosent av samlet husholdsinntekt. Blant hushold av nordmenn utgjør de tilsvarende postene henholdsvis en halv, 2 og 3 prosent (veide verdier).

Dersom nordmenns husholdsinntekt studeres uten at gruppens fordeling etter alder, kjønn og bosted endres, blir forskjellen til innvandrerne mindre. Overføringsandelen av samlet husholdsinntekt øker da med 9 prosentpoeng (til 18 prosent), mens andelen av husholdsinntekten som stammer fra yrkesarbeid går ned med 10 prosentpoeng (til 76 prosent) (se figur 10.9). Blant annet er de gjennomsnittlige ytelsene fra folketrygden i virkeligheten langt høyere for nordmenn enn for innvandrerne, henholdsvis 34 200 mot 13 700 kroner på husholdsnivå (11 mot 6 prosent av samlet inntekt). Det samme gjelder for tjenestepensjonen. Dette faktum bunner selvsagt i at en langt større andel av husholdene omfatter alderspensjonister blant nordmenn enn blant innvandrere.

Kapitalinntekten, dvs. renter av bankinnskudd, inntekt av bolig m.m., utgjør bare en beskjeden del av samlet husholdsinntekt for innvandrere og sammenliknbare grupper av nordmenn, henholdsvis 2 og 5 prosent (veide verdier). Dette er mindre enn kapitalutgiftene (gjeldsrenter og underskudd i boligselskap) for begge grupper. Trekkes kapitalutgiften fra kapitalinntekten på husholdsnivå, får vi derfor en negativ netto kapitalinntekt for innvandrere og nordmenn på henholdsvis 5 og 4 prosent av samlet inntekt.

Inntektsforskjellene forsterkes av ulik husholdsstørrelse

Innvandrere har gjennomgående større hushold enn nordmenn. Mens nærmere fire av ti innvandrere fra de åtte nasjonalitetene samlet tilhører hushold på fem eller flere personer, gjelder det samme bare en av ti nordmenn. Gjennomsnittlig husholdsstørrelse blant nordmenn er 2,3 mot 3,3 blant innvandrerne. Lavest gjennomsnittlig husholdsstørrelse har innvandrere fra Iran og Sri Lanka (2,5 personer pr. hushold). Høyest gjennomsnittlig husholdsstørrelse har innvandrere fra Pakistan (4,6). Fordi det er mer ressurskrevende å underholde store enn små hushold, vil samme disponible husholdsinntekt gi ulik velferd i hushold av ulik størrelse. Det er altså nærliggende å se husholdsinntekten i lys av husholdsstørrelsen.

Nå er det imidlertid også stordriftsfordeler ved at flere personer bor sammen i

Figur 10.10. Disponibel husholdsinntekt i 1994 pr. forbruksenhet for innvandrere fra åtte ikke-vestlige land i prosent av nordmenns, etter landbakgrunn. Prosent

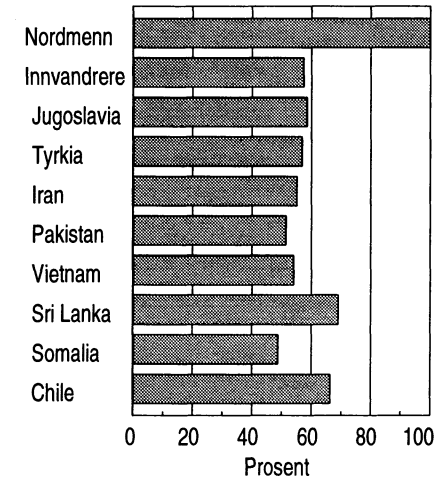

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996, Levekårsundersøkelsen 1995 og inntektsregisteret

store hushold. Flere kan dele på boligutgiftene og nyttiggjøre seg de samme kapitalvarene. For å ta hensyn til dette divideres den disponible husholdsinntekten med antall "forbruksenheter" i husholdet. Den hittil mest brukte metoden for å beregne forbruksenhetene har vært å gi en enslig voksen verdi 1, øvrige voksne personer i husholdet verdi 0,7 og alle barn 16 år og yngre verdi 0,5 (den såkalte OECD-skalaen). Et hushold med mor, far og tre barn under 16 år (fem personer) utgjør således 3,2 forbruksenheter.

Benyttes denne skalaen, blir den disponible husholdsinntekten pr. forbruksenhet for de åtte innvandrergruppene samlet 72 200 kroner (figur 10.10). Dette utgjør bare 58 prosent av den disponible husholdsinntekten pr. forbruksenhet for sammenliknbare grupper av nordmenn (125 500 kroner). Høyest er den disponible husholdsinntekten pr. forbruksenhet blant innvandrere fra Sri Lanka og Chile, med henholdsvis 86 700 og 83 300 kroner. Dette utgjør 69 og 66 prosent av tilsvarende beløp for nordmenn. Lavest er den disponible husholdsinntekten pr. forbruksenhet blant innvandrere fra Pakistan og Somalia, henholdsvis 52 og 49 prosent av nordmenns.

Tre av ti under grensen for lavinntekt

I en artikkelsamling om fattigdom i Norden anvender Aaberge, Andersen og Wennemo (1996) forskjellige kriterier for å bestemme andelen med lavinntekter i Norge. Andelen varierer noe etter hvilket kriterium som benyttes, men ligger uansett et sted i nærheten av 5 prosent. Et mye benyttet kriterium for lavinntekt i EU er at disponibel inntekt pr. forbruksenhet er under 50 prosent av medianen (jf. note 1). I artikkelen beregnes forbruksenhetene etter den tradisjonelle OECD-skalaen. I 1994 betyr dette at grensen for lavinntekt på husholdsnivå ligger ved en disponibel inntekt pr. for-

Figur 10.11. Fordeling av disponibel husholdsinntekt i 1994 (i 1 000 kroner) pr. forbruksenhet for innvandrere fra åtte ikke-vestlige land og befolkningen som helhet. Prosent

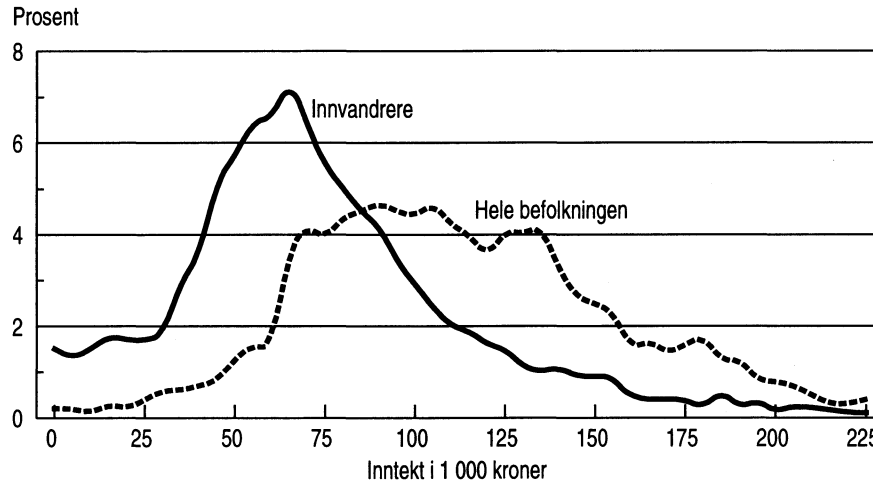

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996, Levekårsundersøkelsen 1995 og inntektsregisteret

bruksenhet på om lag 52 000 kroner i løpende priser (ifølge forbruks- og inntektsundersøkelsen). Tre av ti av våre innvandrerhushold har en registrert disponibel inntekt pr. forbruksenhet (beregnet etter samme OECD-skala) under dette nivået. Andelen er høyere blant somaliere (fire av ti) og lavere blant chilenere og srilankere (to av ti). Figur 10.11 viser hvordan den disponible husholdsinntekten pr. forbruksenhet fordeler seg etter størrelse for de åtte innvandrergruppene samlet og for hele befolkningen. Verdiskapning i hjemmet i form av ulønnet husholdsarbeid og barnepass inngår for øvrig ikke i beregningen. Det er rimelig å regne med at slike inntektskilder betyr langt mer for enkelte innvandrergrupper enn for nordmenn.

Større problemer med å klare løpende utgifter

Hvordan vurderer innvandrerne selv sin økonomiske situasjon? 11 prosent sier at deres hushold i løpet av det siste året ofte har hatt problemer med å klare løpende utgifter til mat, transport, bolig o.l. Tilsvarende andel blant nordmenn er 4 prosent. Tar vi også med dem som sier at de av og til har hatt slike problemer, stiger andelen til 31 prosent blant innvandrerne og 14 prosent blant nordmenn (figur 10.12).

Likeledes svarer vel en tredel av innvandrerne bekreftende på at de størstedelen av året ville hatt vansker med å klare en uforutsett regning på 2 000 kroner. Blant nordmenn er denne andelen 15 prosent. Mens seks av ti nordmenn sier at husholdets inntekter og utgifter er slik at de vanligvis kan spare noe, sier bare hver fjerde innvandrer det samme. Andelen som noen gang mottok sosialhjelp de siste 12 månedene, er likeledes 26 prosent blant de åtte innvandrergruppene samlet og 5 prosent blant nordmenn.

Figur 10.12. Andel som i løpet av det siste året har tilhørt et hushold som har hatt vansker med å klare de løpende utgiftene til mat, transport, bolig o.l., etter landbakgrunn. Prosent

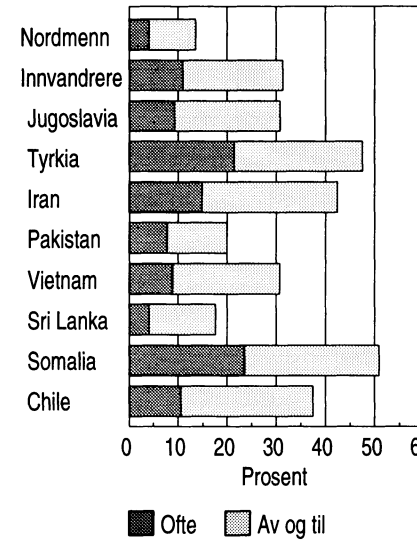

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996 og Levekårsundersøkelsen 1995

Alt i alt har vi inntrykk av at de "subjektive indikatorene" på økonomisk velferd basert på egne utsagn skiller noe mindre mellom nordmenn og innvandrere enn de "objektive indikatorene". Med andre ord, det ser ut som om innvandrere gjennomgående beklager seg mindre over det nordmenn ville ha betegnet som problematiske levekår. En grunn til dette kan være at nordmenn og innvandrere delvis har ulike referanserammer og forventninger som utgangspunkt for sine vurderinger.

Flere bor i blokk

Utgiftene til bolig utgjør gjerne den største enkeltinvesteringen i husholdet. Boligens standard, størrelse og beliggenhet må således antas å være nært forbundet med husholdets inntekt og formue. Seks av ti innvandrere bor enten i frittliggende

blokk eller i sammenbygde store hus som bygårder. Til sammenlikning bor kun tre av ti nordmenn med samme alders-, kjønns- og bostedsfordeling som innvandrerne i blokk eller bygårder. Bare i overkant av en av ti innvandrere bor i frittliggende enebolig, mens nesten fire av ti nordmenn bor i en slik bolig. Det er ikke store variasjoner de ulike innvandrergruppene imellom, men andelen som bor i blokk eller bygård er høyest blant pakistanere. Tre av fire pakistanere bor i blokk eller bygård. Pakistanerne er da også den av de åtte innvandrergruppene som i størst grad bor i Oslo.

På spørsmålet om hva slags boligtype innvandrere og nordmenn ville valgt dersom de "kunne velge helt fritt", svarer seks av ti innvandrere at de ville foretrekke å bo i enebolig. Andelen er om lag den samme blant nordmenn. Bare i underkant av en av fem, både innvandrere og nordmenn, ville velge blokk eller leiegård dersom valget ikke var underlagt begrensninger av noe slag.

Figur 10.13. Hvordan husholdet disponerer over boligen. Nordmenn og innvandrere fra åtte ikke-vestlige land. Prosent

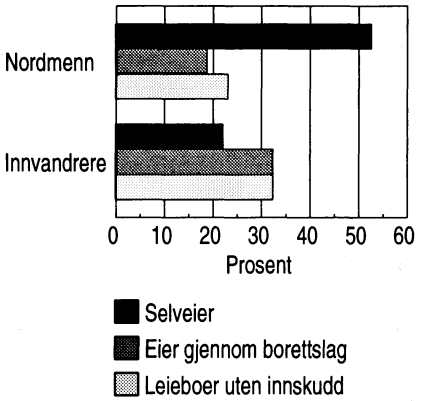

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996 og Levekårsundersøkelsen 1995

Flere innvandrere leier

Under framveksten av velferdsstaten ble det utviklet en boligpolitikk her til lands som er blitt kalt "den norske modellen". I motsetning til i andre nordeuropeiske land ble det erklærte målet at alle skulle eie sin egen bolig (Hansen 1995). Blant nordmenn er det da også sju av ti som tilhører en husholdning som eier boligen sin, enten som selveiere (fem av ti) eller gjennom borettslag (to av ti) (veide verdier) (figur 10.13). Blant innvandrerne er tilsvarende andel langt lavere. To av ti bor i selveide boliger, mens tre av ti bor i borettslagsboliger. Vel tre av ti innvandrere bor i boliger som leies uten innskudd, mot vel to av ti nordmenn. Dersom disposisjonsformen kunne "velges fritt", ville imidlertid ni av ti, både innvandrere og nordmenn, foretrekke å eie boligen sin, enten som selveiere eller som andelseiere i borettslag.

På spørsmål om hvorfor man leier i stedet for å eie, svarer halvparten av innvandrerne at de ønsker å kjøpe, men at de har vansker med å få lån. Blant nordmenn er den vanligste begrunnelsen for å leie at bostedet er midlertidig.

Ikke vesentlig lavere boligstandard ...

Levekårsundersøkelsen i 1983 viste at utenlandske statsborgere jevnt over bodde i dårligere boliger enn nordmenn. Nesten hver femte tyrker og pakistaner bodde da i boliger uten bad eller WC. Til sammenlikning gjaldt dette kun 6 prosent av nordmenn (Støren 1987). Dette bildet har endret seg radikalt i løpet av de siste 13 årene. I dag har nesten alle (99 prosent) innvandrere så vel som nordmenn, boliger med innlagt bad og WC. Andelen som har bolig med innlagt varmt vann og sentralvarme/faste elektriske ovner, er heller ikke lavere blant innvandrere enn blant nordmenn. Andelen som har

kjøkken på minst 6 m² eller terrasse/ annen uteplass er imidlertid en smule lavere blant innvandrerne (5-7 prosentpoeng). Alt i alt er innvandrernes boliger i dag ikke av vesentlig dårligere basisstandard enn nordmenns. Den viktigste årsaken til dette er at mange av de dårligste boligene er revet eller utbedret gjennom byfornyelse.

...men flere bor trangt

Tre av ti innvandrere oppgir imidlertid at de synes det er for liten plass i boligen. Det samme sier 23 prosent av den norske befolkningen (veide verdier). Ifølge en vanlig objektiv definisjonen av trangboddhet bor en person trangt dersom hun eller han (a) bor alene og disponerer ett rom eller (b) tilhører en flerpersonhusholdning som disponerer mindre enn ett rom pr. person. Som beboelsesrom regnes ikke kjøkken, bad, entré eller små rom under 6 m². Ifølge denne definisjonen bor 53 prosent av innvandrerne trangt. Det samme gjelder bare 13 prosent av den norske befolkningen. Det er altså færre innvandrere som subjektivt oppfatter sin bolig som trang enn hva det objektive målet indikerer, mens det blant nordmenn er omvendt!

En av fem diskriminert på boligmarkedet

En av fem innvandrere hevder at de noen gang har opplevd å bli nektet å leie eller kjøpe bolig på grunn av sin innvandrerbakgrunn (figur 10.14). De fleste av disse, tre firedeler, er helt sikre i sin sak. Andelen som mener å ha blitt diskriminert på denne måten, er spesielt høy blant innvandrere fra Iran (fem av ti) og Somalia (seks av ti). I begge disse gruppene er andelen som leier sin bolig, høy. Bare en av ti pakistanske og vietnamesiske innvandrere rapporterer om diskriminering på boligmarkedet. Disse tallene er vesentlig lavere enn tilsvarende tall fra FAFOs levekårsundersøkelse blant flyktninger i Oslo. Der ble det funnet at nær halvparten av de intervjuede mente diskriminering på boligmarkedet ("norske utleiere foretrekker nordmenn") kunne forklare hvorfor flyktninger bor dårligere enn nordmenn (Djuve og Hagen 1995).

Figur 10.14. Andel som noen gang er nektet å leie eller kjøpe bolig pga. innvandrerbakgrunn, etter landbakgrunn. Prosent

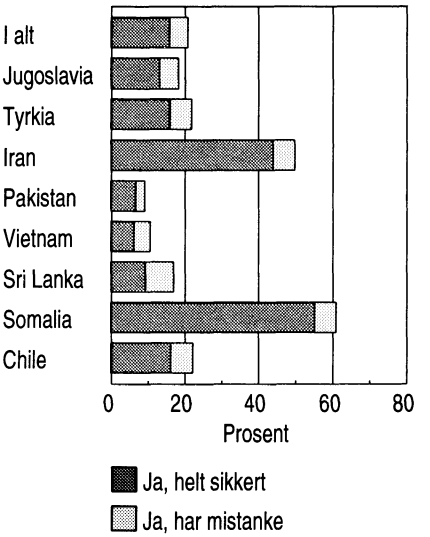

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996

En av sju trakassert på arbeidsplassen

Vi stilte også et spørsmål om trakassering på arbeidsplassen. I alt oppgir en av sju (14 prosent) av de sysselsatte at de i løpet av det siste året har opplevd å bli plaget på grunn av sin innvandrerbakgrunn på jobben eller i forbindelse med jobben (figur 10.15).[7] Særlig personer fra Iran rapporterer om dette (23 prosent).

[7] Alle som besvarte spørsmålet, er her regnet med, også personer på kvalifiseringstiltak. Dette gjør at andelen som rapporterer diskriminering på arbeidsplassen, blir svakt høyere enn om personer på kvalifiseringstiltak var blitt holdt utenfor.

Figur 10.15. Andel av sysselsatte som siste år har opplevd å bli plaget på jobben pga. sin innvandrerbakgrunn, etter landbakgrunn. Prosent

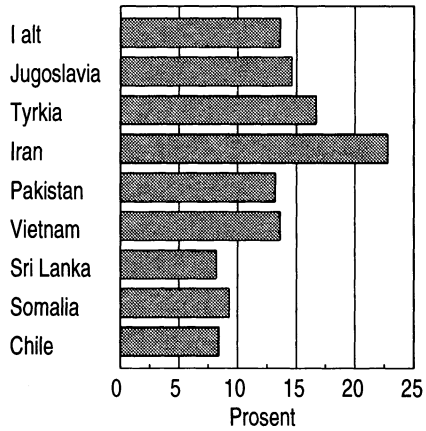

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996

Færrest med slik erfaring har sysselsatte fra Sri Lanka og Chile (8 prosent). Også her har FAFO-undersøkelsen langt høyere tall enn våre. Nesten hver tredje flyktning i denne undersøkelsen sa seg enig i at "utlendinger behandles dårligere enn nordmenn på norske arbeidsplasser" og ytterligere 40 prosent sa seg delvis enige i dette. Det er trolig lettere å slutte seg til et slikt allment utsagn som ikke nødvendigvis berører en selv, enn på egne vegne å rapportere om plaging på jobben. Verken her eller i spørsmålet om diskriminering på boligmarkedet skyldes forskjellen til FAFO-undersøkelsen at denne ble foretatt i Oslo.

En av tjue misfornøyd med helsevesenet

Våre data om likebehandling i helsevesenet stemmer imidlertid godt overens med FAFOs. Her var da også spørsmålene identiske. I begge undersøkelsene er det vel 80 prosent av de intervjuede som mener at de har fått samme behandling i helsevesenet som det en norsk person ville fått. I vår undersøkelse er det en av tjue (i deres en av ti) som mener å ha fått dårligere behandling enn nordmenn. Somalierne er den av nasjonalitetsgruppene i vår undersøkelse som sjeldnest mener å ha fått samme behandling som nordmenn (seks av ti).

En av fjorten utsatt for vold eller trusler

Diskriminering av innvandrere kan også ta form av fysiske overgrep. I alt er det en av fjorten (7 prosent) av våre innvandrere som rapporterer å ha blitt utsatt for vold eller alvorlige trusler i løpet av det siste året (figur 10.16). Andelen er størst blant iranere (20 prosent), somaliere (14 prosent) og chilenere (13 prosent). Omvendt er det 3 prosent eller færre blant personer med bakgrunn fra Vietnam og Sri Lanka som rapporterer slike hendelser. Blant nordmenn med tilnærmet samme alders-, kjønns- og bosettingsstruktur som innvandrerne er det i alt 8 prosent som rapporterer å ha blitt utsatt

Figur 10.16. Andel som i løpet av året har blitt utsatt for vold eller alvorlige trusler, etter landbakgrunn. Prosent

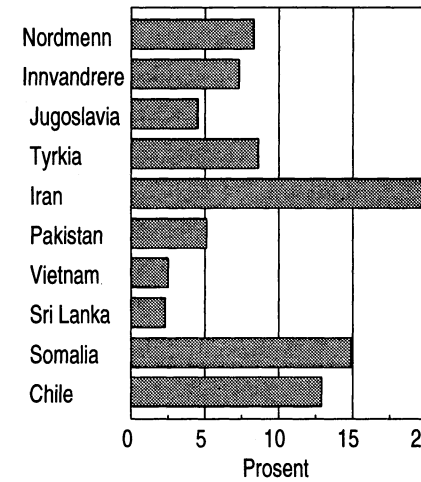

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996 og Levekårsundersøkelsen 1995

for vold eller alvorlige trusler det siste året. I gjennomsnitt er det altså ikke flere innvandrere enn nordmenn som rapporterer å ha blitt utsatt for vold eller trusler.

Ikke større frykt for vold eller trusler

Frykten for å bli utsatt for vold eller trusler er også overraskende likt fordelt blant innvandrere og nordmenn. I begge grupper er det en av ni (knapt 12 prosent) som oppgir å ha vært svært eller noe urolig for å bli utsatt for vold eller trusler i nærområdet den siste tiden. Andelen som velger kategorien "svært urolig", er bagatellmessig i begge grupper (om lag 1 prosent). Igjen er det personer fra Iran og Somalia som skiller seg ut i forhold til de øvrige innvandrerne. Nærmere en av fire innvandrere fra disse landene rapporterer å ha vært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler når de har vært ute alene på stedet der de bor.

Det kan for øvrig noteres en interessant forskjell mellom kjønnene når det gjelder å ha opplevd vold eller trusler og å føle uro for å bli utsatt for vold eller trusler. Både blant nordmenn og innvandrere er det flere menn enn kvinner som har opplevd vold eller trusler (nærmere dobbelt så mange). Men samtidig er det flere kvinner enn menn som er urolige for dette: Blant nordmenn er det fire ganger så mange, blant innvandrerne nesten dobbelt så mange.

Ressurssterke opplever ikke mer diskriminering

Det er også interessant å undersøke om den samme effekten som ble påvist i FAFO-undersøkelsen, også kan påvises i vår, nemlig at "tendensen til å føle seg diskriminert er størst blant dem med gode norskkunnskaper og høy utdanning" (Djuve og Hagen 1995). Dette ble tolket som et uttrykk for at "ressursrike personer i større grad enn andre er oppmerksomme på hvilke samfunnsmessige mekanismer de rammes av". Vi kan ikke finne dette i vårt materiale. Verken opplevelse av diskriminering i boligmarkedet, på arbeidsplassen eller i helsevesenet, eller å ha bli utsatt for vold eller trusler har noen signifikant sammenheng med personens utdanningsnivå eller ferdighet i norsk. I stedet synes det som om det er de minst priviligerte med hensyn til bolig og fysisk arbeidsmiljø som oftest rapporterer om diskriminering på henholdsvis boligmarkedet og arbeidsplassen.[8] Når det gjelder vold og trusler, er det de yngste (16-24 år) og menn som oftest rapporterer om dette.

Figur 10.17. Andel med en god norsk venn, etter landbakgrunn. Prosent

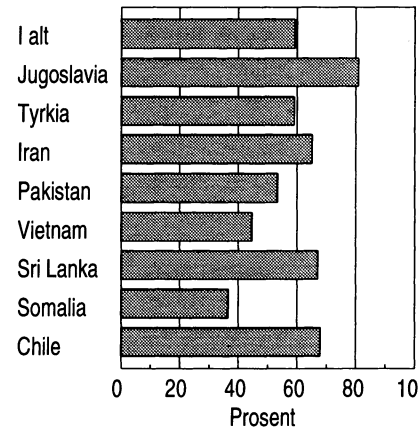

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996

[8] Bl.a. har leietakere og personer som rapporterer støy fra naboen og hærverk i nabolaget, høyere sjanse for å rapportere diskriminering på boligmarkedet. Likeledes har personer som vanligvis utsettes for støy i arbeidet, trekk, ensidige bevegelser og tunge løft, høyere sjanse for å rapportere plaging på jobben pga. sin innvandrerbakgrunn. Modellene estimeres ved logistisk regresjon og inneholder, foruten variablene som er nevnt ovenfor, de samme som nevnes i fotnote 4.

Seks av ti har en god norsk venn

Å ha norske venner er et uttrykk for kontakt med det norske samfunnet. Mangel på norske venner kan signalisere utelukkelse eller isolering. I FAFO-undersøkelsen oppgav bare hver fjerde flyktning å ha en norsk venn. I vår undersøkelse svarer seks av ti innvandrere at de har en god norsk venn (figur 10.17). Andelen er størst blant personer med bakgrunn fra det tidligere Jugoslavia (åtte av ti) og lavest blant personer fra Vietnam og Somalia (om lag fire av ti). Det er for øvrig lett å finne en bakgrunnsfaktor som tydelig henger sammen med sjansen for å ha en god norsk venn. Det er språkferdighet. Årsaksretningen kan imidlertid også her gå begge veier: Ferdighet i norsk gjør det lettere å etablere og opprettholde vennskap med nordmenn, samtidig som vennskapet i seg selv gjør det lettere å bli bedre i språket.

Flere ensomme

Andelen som oppgir at de er ensomme, er like fullt større blant innvandrerne enn

Figur 10.18. Andel som er medlem av forskjellige organisasjoner eller foreninger. Nordmenn og innvandrere fra åtte ikke-vestlige land. Prosent

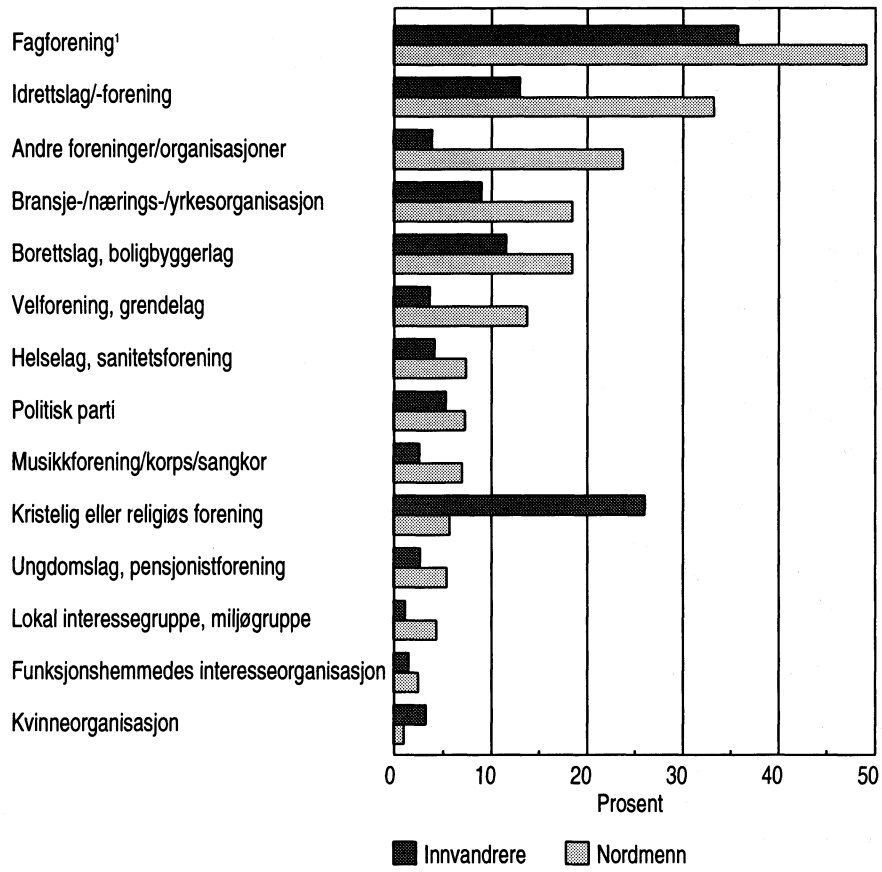

¹ Andelen er her beregnet av de sysselsatte

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996 og Levekårsundersøkelsen 1995

blant nordmenn. Vel fire av ti innvandrere sier at de ofte eller av og til føler seg ensomme, mens knapt to av ti nordmenn sier det samme. Blant iranere og somaliere er andelen ensomme over 50 prosent. En av grunnene til at innvandrerne oftere enn nordmenn oppgir at de er ensomme, kan være at de har foreldre og søsken i hjemlandet som de savner. Som nykommere bor de også selv ofte alene. For eksempel bor vel en firedel av iranerne og somalierne for seg selv.

Lavere organisasjonsdeltakelse

De åtte innvandrergruppene er i mindre grad medlemmer av organisasjoner enn nordmenn (figur 10.18). Mens f.eks. 49 prosent av sysselsatte nordmenn er medlem av en fagorganisasjon (veid tall), gjelder det samme 36 prosent av sysselsatte innvandrere. Andelen som er medlem i idrettslag og -foreninger, er 20 prosentpoeng lavere blant innvandrere enn blant nordmenn. På ett område er imidlertid andelen organisasjonsmedlemmer større blant innvandrerne enn blant nordmenn: Det religiøse. Mens bare 6 prosent av nordmenn oppgir å være medlem av en religiøs forening, gjelder det samme 26 prosent av innvandrerne. Det framgår tydelig av dette at nordmenn stort sett unnlater å nevne medlemskap i Den norske kirke.

Likevel synes svarene å tyde på at innvandrere som først er medlem i en organisasjon, ofte er vel så aktive som nordmenn. Både når det gjelder idrettslag/-forening, ungdomslag, velforening og bransje-/nærings- eller yrkesorganisasjon, oppgir en større andel av medlemmene blant innvandrerne at de er "svært aktive" enn blant nordmenn. Et unntak gjelder medlemmene av religiøse organisasjoner. En tredel av de norske medlemmene av slike organisasjoner betegner seg som "svært aktive", mens bare vel et av ti innvandrermedlemmer gjør det samme.

Flere bruker biblioteket

Innvandrere deltar sjeldnere enn nordmenn i det vi oppfatter som vanlige fritidsaktiviteter. F.eks. rapporterer vel åtte av ti nordmenn å ha gått fotturer eller skiturer i skog og mark eller på fjellet i løpet av de siste tolv månedene, mens bare noe over halvparten av innvandrerne har gjort det samme (figur 10.19). Likeledes har færre innvandrere vært på

Figur 10.19. Andel som utførte diverse fritidsaktiviteter i løpet av de siste 12 månedene. Nordmenn og innvandrere fra åtte ikke-vestlige land. Prosent

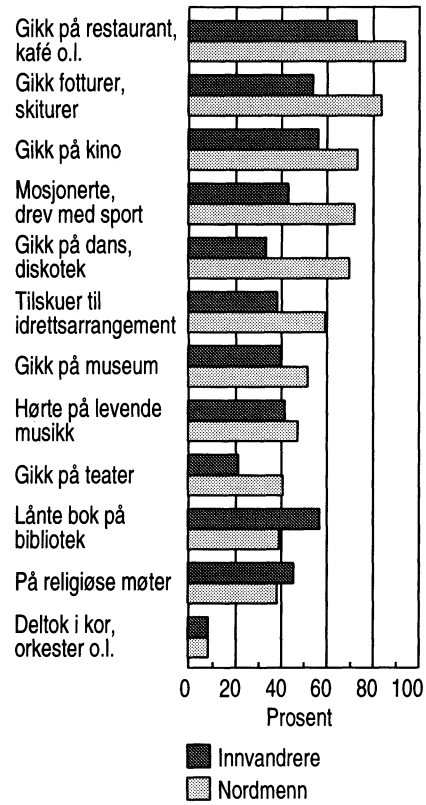

Kilde: Levekår blant innvandrere 1996 og Levekårsundersøkelsen 1995

restaurant eller kafé, gått på kino, dans eller diskotek, vært på museum eller mosjonert eller drevet med sport. På den annen side er det flere innvandrere enn nordmenn som oppgir å ha benyttet biblioteket (hhv. seks mot fire av ti) eller gått på religiøse møter de siste tolv månedene. Tilsvarende tendens ble funnet i 1983 (Støren 1987). Bibliotekene har gjerne aviser og litteratur på innvandrernes morsmål. Betydningen av at bibliotekstjenesten er gratis, bør heller ikke undervurderes. En større andel av innvandrerbarna går likeledes på biblioteket eller deltar i religiøse barneaktiviteter enn barn av ikke-innvandrere.

Et nyansert bilde

I denne undersøkelsen har vi presentert viktige sider ved levekårene blant innvandrere fra åtte forskjellige ikke-vestlige land, og sammenliknet dem med levekårene for nordmenn med samme alders-, kjønns- og bostedsprofil som innvandrerne. Innvandrerne har gjennomgående lavere utdanning enn nordmenn. Andelen som er sysselsatt, er også langt lavere. Det er likeledes større forskjell mellom kjønnene med hensyn til andelen sysselsatte blant innvandrerne enn blant nordmenn.

Utdanning, språkferdighet, ankomstår og innvandringsgrunn er faktorer som påvirker innvandrernes sjanser på arbeidsmarkedet. Selv om utdanning bedrer jobbsjansene, er andelen sysselsatte likevel betydelig større blant høyt utdannede nordmenn enn blant høyt utdannede innvandrere. Til tross for dette anfører bare to av ti høyt utdannede og arbeidsløse innvandrere diskriminering som forklaring på at de ikke er i arbeid.

Innvandrerne har langt lavere disponibel husholdsinntekt pr. forbruksenhet enn nordmenn. I gjennomsnitt utgjør deres disponible husholdsinntekt pr. forbruksenhet bare 58 prosent av nordmenns. Dette fører til at om lag tre av ti innvandrerhushold faller under grensen som i EU betraktes som en grense for lavinntekt. Denne defineres som halve medianen av disponibel husholdsinntekt pr. forbruksenhet for befolkningen som helhet. I 1994 gikk denne grensen ved om lag 52 000 kroner. Innvandrernes beskjedne økonomiske ressurser fører bl.a. til at de bor billigere og trangere enn nordmenn. De er oftere leietakere eller borettslagseiere og bor sjeldnere i enebolig. Den grunnleggende standarden i innvandrernes boliger er imidlertid ikke særlig dårligere enn i nordmenns boliger.

En av fem innvandrere rapporterer at de har blitt diskriminert på boligmarkedet, en av sju at de har blitt plaget på jobben på grunn av sin innvandrerbakgrunn, og en av fjorten at de har blitt utsatt for vold eller alvorlige trusler. Selv om ethvert diskrimineringstilfelle er ett for mye, synes disse tallene å være lavere enn tidligere antatt. Andelen som rapporterer å ha blitt utsatt for vold eller trusler, er ikke høyere blant innvandrerne. Vi finner heller ikke tegn som tyder på at det er de mest ressurssterke, i betydningen mest språkmektige og høyest utdannede, som oftest rapporterer om diskriminering. Snarere er det personer med lavstatuspreget bolig- og arbeidssituasjon som melder om diskriminering.

11. Kriminalitet *

11.1. Innledning

Det meste av kriminaliteten i Norge utføres av personer som er registrert bosatt her i landet. Det er da også kriminalitet blant bosatte innvandrere som er hovedtemaet i dette kapittelet. Lovbrudd foretatt av uregistrerte utlendinger (personer uten fødselsnummer), ofte tilfeldige besøkende eller personer med ulovlig opphold i landet, tas opp til slutt.

Datamaterialet omfatter personer siktet i 1995. Alle typer lovbrudd er medregnet, bortsett fra veitrafikk- eller tollovforseelser avgjort med forenklet forelegg. Tall på siktede omfatter også personer som fikk saken henlagt uten at de hadde

En "siktet" er en person som påtalemyndigheten anser som skyldig når lovbruddet er ferdig etterforsket av politiet. Saken kan bli henlagt uten at det reises tiltale fordi siktede ikke anses som strafferettslig ansvarlig eller av andre grunner som er beskrevet i loven. Saken kan også bli avgjort ved at siktede vedtar et forelegg, dvs. en bot uten dom. I saker som ender med at det reises tiltale, kan siktede bli frifunnet av domstolen. En siktet som har pådratt seg siktelse flere ganger i året, blir telt som siktet bare en gang, og da i forbindelse med det groveste lovbruddet.

Dataene bygger på avgrensningen "innvandrerbefolkningen" (her stort sett førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn). Som en forenkling er ordet innvandrer brukt om alle som inngår i innvandrerbefolkningen i dette kapittelet.

Siktede som ifølge politiets opplysninger er utenlandske statsborgere, men som ikke er registrert som bosatt i Norge, omtales i denne artikkelen som "uregistrerte utlendinger".

I kriminalstatistikken registreres siktede ned til 5 år, og i beregninger av relative tall der folketall inngår, er det derfor regnet med innbyggere 5 år og over.

* Kapittelet bygger på Haslund (1995). Dataene er oppdatert. Tilpasninger og forbedringer er foretatt av Kåre Vassenden.

vedtatt eller var idømt en straffereaksjon, dvs. uten at de var funnet straffskyldige.[1] Dette er en svakhet ved siktelser som mål på kriminalitet, noe som for øvrig belyses nærmere i avsnitt 11.7.

Etter å ha gjennomgått omfanget av kriminalitet (i form av siktelser) blant innvandrere, ser vi på hvilke typer lovbrudd de har begått og på påtalemyndighetens avgjørelse i saker mot dem. Videre ser vi på resultatene av domstolsbehandlingen; i hvilken grad blir innvandrere frifunnet eller dømt i forhold til det som er vanlig i straffesaker generelt?

11.2. Flere siktede innvandrere

Av de 68 200 personene som ble siktet for et eller flere lovbrudd her i landet i 1995, tilhørte 5 100, dvs. 7,5 prosent, innvandrerbefolkningen. Sett i forhold til folketallet ved utgangen av 1995 utgjør dette 24 siktede pr. 1 000 innvandrere i landet. Til sammenlikning var forholdstallet 16 siktede pr. 1 000 i den norske befolkningen. I totalbefolkningen trekker innvandrerne opp raten fra 16,1 til 16,5 pr. 1 000, så innvandrernes innvirkning på kriminalitetsnivået er altså relativt liten.

Sett i forhold til folketallet var det relativt sett flest siktede innvandrere med bakgrunn i tredje verden, 33 siktede pr. 1 000 bosatte. Deretter fulgte Øst-Europa med 26 siktede pr. 1 000, Norden med 15 pr. 1 000, dvs. såvidt lavere enn i totalbefolkningen og Vest-Europa ellers med 11 pr. 1 000. Blant de relativt få innvandrerne fra Nord-Amerika og Oseania hadde bare 7 av 1 000 pådratt seg siktelser her i landet i 1995.

Tabell 11.1. Siktede etter landbakgrunn. Utenlandsk landbakgrunn gjelder innvandrerbefolkningen. Prosent. Antall siktede pr. 1 000. 1995

	I alt	Andel	Pr. 1 000
Hele befolkningen	68 208		17
Norge	63 084		16
Utlandet i alt	5 124	100	24
Norden	619	14	15
Vest Europa	323	9	11
Øst Europa	813	13	26
Nord-Amerika og Oseania	66	2	7
Tredje verden	3 303	64	33

11.3. Alderssammensetningen blant innvandrere forklarer en del

Kriminell aktivitet varierer med alder. Ungdom og yngre voksne bryter loven oftere enn barn og eldre. Hver femte av alle siktede i 1995 var i alderen 15-19 år, og nær tre firedeler var i alderen 15-39 år. Det at det relativt sett er færre gamle i innvandrerbefolkningen enn i befolkningen totalt, burde kunne forklare noe av overhyppigheten av kriminalitet blant innvandrere.

Ved årsskiftet 1995-1996 var det relativt færre i innvandrerbefolkningen enn i totalbefolkningen i årskullene til og med 22 år. 23-åringene utgjorde samme andel i begge befolkninger. Deretter var det en klar overrepresentasjon av innvandrere helt opp til 43-årsalderen.

[1] For 453 av de siktede i 1995 var opplysningene så mangelfulle at det med de ressurser som står til rådighet ikke har vært mulig å fastslå om de var norske eller utenlandske statsborgere. Disse er regnet som norske og uten innvandrerbakgrunn og utgjør 1 prosent av de siktede totalt.

Tabell 11.2. Siktede pr. 1 000 innbyggere i hele befolkningen og blant innvandrere, etter landbakgrunn. 1995. Tall for ulike aldersgrupper

Alder	Siktede i alt	Siktede innvandrere: I alt	Norden	Vest-Europa ellers	Øst-Europa	Nord-Amerika og Oseania	Tredje verden
I alt	17	24	15	11	26	7	33
Under 15 år	6	10	5	9	8	6	12
15-19 år	46	51	48	28	46	12	56
20-29 "	36	48	22	19	52	10	61
30-39 "	21	29	22	14	30	9	35
40-59 "	11	15	14	10	19	8	19
60 år og over	3	5	5	5	8	3	5

Siktede i alderen 20-39 år utgjør over halvparten av alle siktede. 39 prosent av innvandrerbefolkningen var i denne aldersgruppa, mot bare 30 prosent i totalbefolkningen. Hvis alderssammensetningen til innvandrerbefolkningen hadde vært den samme som for totalbefolkningen, ville andelen siktede ha vært 22 og ikke 24 pr. 1 000. Det er i første rekke den store overrepresentasjonen av innvandrerne i aldersgruppa 30-39 en får korrigert ved å aldersstandardisere innvandrerbefolkningen.

Aldersfordelingen forklarer altså bare om lag en firedel av overhyppigheten av siktede innvandrere. Tabell 2 viser at innvandrerbefolkningen hadde en viss overhyppighet av siktede i alle aldersgrupper. Høyest rater finner vi i aldersgruppene 15-19 år og 20-29 år, med henholdsvis 51 og 48 siktede pr. 1 000 blant innvandrere mot 46 og 36 i totalbefolkningen. I aldersgruppa 30-39 år var forholdstallet 29 i innvandrerbefolkningen mot 21 i totalbefolkningen. Når vi finner overhyppighet også blant innvandrere under 15 år og 60 år og over, bør dette ses i sammenheng med at de absolutte tallene her er små. Tilfeldigheter kan derfor gi store utslag.

Størst konsentrasjon av personer i alderen 20-39 hadde innvandrere med bakgrunn i tredje verden der hele 44 prosent befant seg i denne aldersgruppa. Karakteristisk for innvandrerne fra tredje verden er også at en meget lav andel, bare 3 prosent, tilhører den kriminelt lite aktive aldersgruppa 60 år og over.

Stort sett var det siktede fra tredje verden og fra Øst-Europa som bidrog til å trekke opp andelen siktede i innvandrerbefolkningen sett under ett. Innvandrere fra andre deler av verden var til dels betydelig underrepresentert blant de siktede sammenliknet med totalbefolkningen.

11.4. Høy mannsandel blant innvandrere kan forklare høyere kriminalitet

Både blant siktede totalt og blant siktede innvandrere var kvinner i sterkt mindretall. Riktignok har kvinneandelen blant siktede totalt vært svakt økende gjennom den snart 37 år lange perioden vi har statistikk for, men menn utgjorde i 1995 fortsatt hele 85 prosent av de siktede sett under ett. Kvinner begår også mindre grov kriminalitet enn menn, de er sjelden representert blant siktede for voldsforbry-

Tabell 11.3. Siktede pr. 1 000 innbyggere i hele befolkningen og blant innvandrere, etter verdensregion. 1995. Tall for menn og kvinner i ulike aldersgrupper

Kjønn og alder	Siktede i alt	Siktede innvandrere: I alt	Norden	Vest-Europa ellers	Øst-Europa	Nord-Amerika og Oseania	Tredje verden
Menn i alt	28	41	30	18	43	11	52
Under 15 år	9	17	10	17	13	11	19
15-19 år	76	85	78	46	76	23	93
20-29 "	61	88	46	33	95	21	107
30-39 "	35	46	44	22	51	14	52
40-59 "	18	23	26	14	28	12	27
60 år og over	6	8	9	7	11	3	8
Kvinner i alt	5	8	4	4	10	3	10
Under 15 år	3	4	1	1	3	-	4
15-19 år	14	16	22	7	15	5	16
20-29 "	9	12	6	7	15	2	15
30-39 "	6	9	3	3	12	5	13
40-59 "	4	6	4	5	10	4	8
60 år og over	1	3	3	3	5	2	2

telser og nesten aldri blant siktede for sedelighetsforbrytelser. Nær to tredeler av alle siktede i 1995 var menn i alderen 15-39 år. Selvsagt er det da av stor betydning for kriminaliteten blant innvandrere om denne befolkningsgruppa har en annen kjønnssammensetning enn befolkningen generelt.

Ved årsskiftet 1995-1996 var det et mannsoverskudd i innvandrerbefolkningen knyttet til aldersgruppene 30-55 år, mens det i totalbefolkningen var overskudd av menn i alle aldersgrupper opp til 55 år.

Mannsoverskudd i de utsatte aldersgruppene forklarer imidlertid bare delvis overhyppigheten av siktede blant innvandrerne. I tabell 11.3 som viser hyppighetstall for menn og kvinner hver for seg, finner vi overhyppighet for begge kjønn og i alle aldersgrupper. Det ble siktet 41 pr. 1 000 menn i innvandrerbefolkningen mot 28 i totalbefolkningen. For kvinner var forholdstallene henholdsvis 8 og 5. For begge kjønn var overhyppigheten mest framtredende i aldersgruppene fra 20 til 39 år.

Overhyppigheten kan stort sett spores til siktede fra ikke-vestlige land. Nordiske innvandrere er samlet sett på omtrent samme nivå som totalbefolkningen. For andre vestlige innvandrere ligger ratene for begge kjønn i de fleste aldersgrupper betydelig under de som gjelder for befolkningen som helhet. Mannsoverskuddet er størst blant innvandrere fra tredje verden, men det gjelder først og fremst aldersgruppene 30-60 år, og kan således ikke forklare den høye siktederaten for menn fra tredje verden i aldersgruppene under 30 år, 68 pr. 1 000 mot 44 pr. 1 000 i totalbefolkningen.

11.5. Urban bosetting blant innvandrere kan forklare høyere kriminalitet

I tillegg til kjønns- og alderssammensetningen i en befolkning, har også bosettingsmønsteret betydning for omfanget av den kriminelle aktiviteten. Det registreres mer kriminalitet i byene enn på landsbygda, og den registrerte kriminaliteten øker med graden av urbanisering. Overhyppigheten av registrert kriminalitet blant innvandrere må derfor ses på bakgrunn av at innvandrere oftere enn befolkningen ellers bor i tettbygde strøk. 37 prosent av lovbruddene som ble anmeldt i 1995 var begått i de fire største byene; Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger. Til sammenligning bodde 22 prosent av befolkningen i disse byene, mens dette gjaldt 47 prosent av innvandrerbefolkningen. Bare en liten del av innvandrerbefolkningen bodde i tynt befolkede strøk, der det tilsynelatende er liten risiko for å bli siktet for lovbrudd. Fylkene Oslo, Østfold og Hedmark hadde relativt flest siktede innvandrere i 1995 med 30, 29 og 27 pr. 1 000 bosatte innvandrere, mens Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og Oppland lå lavest med 13, 15 og 16 siktede pr. 1 000 bosatte innvandrere.

11.6. Et litt annet kriminalitetsmønster blant innvandrere enn siktede ellers

Ser vi på hovedgrupper av kriminalitet, skiller ikke lovbrudd begått av innvandrere seg vesentlig fra lovbrudd begått av siktede totalt. Vi finner likevel en viss overrepresentasjon av innvandrere blant siktede for vinnings- og voldskriminalitet og en tilsvarende underrepresentasjon blant siktede for skadeverk, miljø- og trafikkriminalitet (tabell 11.4). Blant siktede for økonomisk kriminalitet, sedelighetskriminalitet og narkotikakriminalitet var innslaget av innvandrere om lag det samme som når det gjaldt kriminalitet generelt.

Vi må foreta en mer detaljert oppsplitting på type lovbrudd for å finne hvor innvandrere er vesentlig over- eller underrepresentert i forhold til den andel de utgjør av siktede totalt. Mens innvandrere utgjorde 8 prosent av de siktede totalt, var andelen bare 4 prosent når det gjaldt siktede for den mest utbredte forbrytelsen her i landet, grovt tyveri (se tabell 11.5). Grovt tyveri er ofte forbundet med innbrudd og dreier seg om store verdier. Hvert femte lovbrudd anmeldt i 1995 var et grovt tyveri. Også for andre utbredte lovbruddtyper som bilbrukstyveri og skadeverk var andelen innvandrere blant de siktede relativt lav, henholdsvis 3 og 4 prosent. Blant lovbrudd med vesentlig overrepresentasjon av

Tabell 11.4. Siktede i hele befolkningen og blant innvandrere, etter lovbruddgruppe. 1995. Prosent

Lovbruddgruppe	Siktede i alt	Siktede innvandrere	
		I alt	Prosent
Alle typer lovbrudd..	68 208	5 124	8
Økonomisk kriminalitet	2 399	169	7
Annen vinningskriminalitet	18 821	1 865	10
Voldskriminalitet	4 578	447	10
Sedelighetskriminalitet	658	44	7
Narkotikakriminalitet	3 969	309	8
Skadeverk	1 990	87	4
Miljøkriminalitet	1 274	16	1
Arbeidsmiljøkriminalitet	59	1	2
Trafikkriminalitet	24 338	1 478	6
Annen kriminalitet ..	10 122	708	7

Tabell 11.5. Siktede i alt etter type lovbrudd. Andel innvandrere. 1995. Prosent

Type lovbrudd	Siktede i alt	Andel innvandrere. Prosent
Alle typer lovbrudd	68 208	8
All typer forbrytelser	25 254	7
Vinningsforbrytelser	12 575	7
Grovt tyveri	4 710	4
Simpelt tyveri	2 224	9
Butikktyveri	708	14
Bedrageri og utroskap	1 801	11
Voldsforbrytelser	4 542	10
Vold mot offentlig tjenestemann	307	8
Legemsfornærmelse	1 781	9
Legemsbeskadigelse	1 113	10
Drap og drapsforsøk	71	14
Sedelighetsforbrytelser	629	6
Voldtekt og voldtektsforsøk	83	14
Utuktig omgang med barn under 14 år	190	5
Andre forbrytelser	7 508	7
Narkotikaforbrytelse	3 562	7
Grov narkotikaforbrytelse	407	13
Skadeverk	1 869	4
Alle typer forseelser	42 954	8
Veitrafikkforseelser	24 338	6
Naskeri	5 722	16
Forseelser mot tolloven	1 231	14
Forseelser mot utlendingsloven	646	35

innvandrere står forseelser mot utlendingsloven i særklasse med 35 prosent invandrere blant de siktede. For øvrig kan nevnes naskeri og butikktyveri, forseelser mot tolloven, grov narkotikakriminalitet, voldtekt og voldtektsforsøk, drap og drapsforsøk, der andelen innvandrere blant de siktede lå på mellom 13 og 16 prosent.

11.7. Siktede innvandrere sjeldnere tiltalt enn siktede ellers

Når et lovbrudd er ferdig etterforsket og det er klart at en eller flere mistenkte skal siktes, har påtalemyndigheten en rekke måter å avgjøre saken på. Grovt sett kan vi si at saken kan bli henlagt, den kan bli avgjort ved at siktede vedtar å betale et forelegg eller det kan bli reist tiltale mot siktede. Det siste vil si at saken kommer opp for en domstol, noe som kan resultere i fengselsdom og soning. I 1995 finner vi at siktede innvandrere fikk saken avsluttet på påtalenivå, dvs. uten domstolsbehandling, noe oftere enn siktede totalt. For alle lovbrudd sett under ett var andelen saker innstilt på tiltale 38 prosent for siktede innvandrere og 48 prosent for siktede totalt. Forskjellen kan ha med sammensetningen av lovbrudd å gjøre, men vi finner samme tendens når det gjelder de fleste enkelttyper av lovbrudd. For grovt tyveri, den vanligste forbrytelsestypen, ble det reist tiltale mot 68 prosent av siktede innvandrere og mot 77 prosent for alle siktede. For skadeverk ble 18 prosent av innvandrersiktede tiltalt mot 36 prosent av alle siktede. For den største forseelsesgruppen, veitrafikkforseelser, var andelene henholdsvis 22 tiltalte innvandrersiktede mot 36 prosent tiltalte av siktede totalt.

Vedtatt forelegg var resultatet av 35 prosent av siktelsene mot innvandrere og av 39 prosent av siktelsene totalt. De øvrige sakene, altså 23 prosent av siktelsene mot innvandrere og 17 prosent av siktelsene totalt, ble henlagt. Vi finner samme tilbøyelighet om vi avgrenser materialet til bestemte lovbruddtyper.

For et fåtall lovbruddtyper var forholdet det motsatte, idet det relativt oftere ble reist tiltale mot siktede innvandrere enn

mot siktede totalt. Dette var tilfellet f.eks. i saker som gjaldt sedelighetsforbrytelser og simple tyverier og i grove narkotikasaker. Disse to sistnevnte gruppene er imidlertid små i antall og sammensatte hva lovbruddenes grovhet angår, og det er vanskelig å sammenligne de to gruppene siktede.

Vi kan følge de fleste tiltalene fram til avsluttet domstolsbehandling. Domstolsbehandlingen resulterte oftere i frifinnelser av innvandrere enn av siktede totalt, i henholdsvis 7 og 5 prosent av sakene.

11.8. Uregistrerte utlendinger

Kriminalstatistikken viser at et økende antall utenlandske statsborgere blir funnet skyldige i forbrytelser i Norge. I 1978, da statistikken første gang gav opplysninger om statsborgerskap, var under 1 prosent av de straffskyldige for forbrytelser utlendinger. Ti år seinere hadde andelen økt til 4 prosent, og etter ytterligere sju år, i 1995, var den 7 prosent.[2]

Økningen må ses i sammenheng med at andelen utenlandske statsborgere i befolkningen i samme tidsrom ble fordoblet, fra 2 til 4 prosent, at tallet på asylsøkere som oppholdt seg i Norge gikk opp fra et fåtall personer til litt over 4 000 tidlig i 1995 og at også økningen i turisttilstrømmingen var betydelig, særlig i slutten av perioden.[3]

Statistikkmaterialet over ferdig etterforskede lovbrudd for 1995 inneholdt nær 2 800 siktede som ifølge politiets opplysninger var utenlandske statsborgere, men som ikke var registrert som bosatte i Norge. Disse "uregistrerte utlendingene" utgjorde 4 prosent av de siktede i 1995. Vi har ikke opplysninger om på hvilket grunnlag de oppholdt seg i Norge; om det var i embets medfør, som turist, som flyktning eller om oppholdet var ulovlig. Det foreligger selvsagt heller ikke noe befolkningstall vi kan sammenligne med for å bedømme hvor kriminelt aktiv denne gruppen egentlig er. Finnmark fylke hadde den desidert høyeste andelen uregistrerte utlendinger blant de siktede med hele 15 prosent, storparten fra Øst-Europa. Deretter fulgte Østfold, Hedmark, Oslo og Nord-Trøndelag der henholdsvis 7, 6, 5 og 5 prosent av de siktede var uregistrerte utlendiger. De øvrige fylkene lå i nærheten av landsgjennomsnittet på 4 prosent eller under.

Tabell 11.6. Siktede uregistrerte utlendinger etter statsborgerskap

Statsborgerskap	I alt	Prosent
I alt	2 782	100
Norden	1 043	38
Vest-Europa	452	16
Øst-Europa	901	32
Nord-Amerika og Oseania	39	1
Tredje verden	266	10
Utlandet, ikke spesifisert	81	17

En av tre siktede uregistrerte utlendinger kom fra Øst-Europa, noe som gjaldt seksdelen av siktede innvandrere. Denne kategorien siktede var gjennomgående noe eldre enn siktede ellers og kvinneandelen var relativt lav, 11 prosent.

[2] Sturla Falck (1992) har gjort en nærmere analyse av statistikkmaterialet over straffskyldige i 1990.
[3] Det er vanskelig å anslå antall utlendinger som til en hver tid oppholder seg her i landet, når disse ikke er registrert bosatt i Norge. Imidlertid var antall utlendinger ved norske overnattingssteder gjennomsnittlig 6 400 pr. døgn i 1978. Dette tallet økte til 9 200 i 1988 og til 13 800 i 1994. Noen av disse kan være registrert bosatt i Norge.

Nær tredelen av de uregistrerte utlendingene var siktet for en veitrafikkforseelse, noe som sannsynliggjør at det til dels dreide seg om turister. Turister var muligens også en del av den seksdelen som hadde brutt tolloven, mens de som var siktet for brudd på utlendingsloven og narkotikalovgivningen, henholdsvis 11 og 9 prosent, neppe var turister i vanlig forstand. Den siste tredelen var stort sett siktet for tyveri og annen vinningskriminalitet. Uregistrerte utlendinger ble sjelden siktet for volds- eller sedelighetskriminalitet, og i så fall for mindre grove lovbrudd.

Når uregistrerte utlendinger i to av tre tilfeller fikk saken avgjort med forelegg, har ikke dette bare en sammenheng med den høye andelen veitrafikksaker. For de fleste typer lovbrudd der forelegg er en mulig avgjørelsesmåte, ble dette i stor grad anvendt overfor denne gruppen siktede.

11.9. Sammenfatning, og noen forklaringer

Av 1 000 innvandrere bosatt i Norge ble 24 siktet for et eller flere lovbrudd i 1995. I befolkningen i alt var tilsvarende tall 16. Relativt sett var det flest siktede blant innvandrere fra tredje verden og fra Øst-Europa, mens det blant vestlige innvandrere var relativt færre siktede enn i befolkningen totalt.

Hvis aldersfordelingen til innvandrerne hadde vært den samme som i resten av befolkningen, ville andelen siktet vært 22 pr. 1 000. Om lag en firedel av overhyppigheten av siktede blant innvandrere kan altså forklares ved at mange av dem er i kriminelt utsatte aldersgrupper. Overskuddet av menn i noen aldersgrupper bidrar i samme retning. Det at siktede innvandrere oftere frifinnes eller får saken henlagt, viser imidlertid at statistikk over siktede sannsynligvis overvurderer innvandreres kriminalitet.

Til tross for dette er det likevel grunn til å tro at kriminaliteten blant innvandrerne samlet sett kan være noe høyere enn i resten av befolkningen. Et slikt resultat har man funnet for Sverige (Samecki 1997). Samecki diskuterer muligheten for at høyere kriminalitet blant innvandrere først og fremst henger sammen med opprinnelse (kulturforskjeller), alternativt at det er omstendighetene som de lever under i Sverige som er viktigst. Han konkluderer med at det er livssituasjonen i det nye landet som forklarer det meste.

Problemet med noe høyere innvandrerkriminalitet finnes for øvrig i flere land (ibid), og internasjonalt har teoriene dels tatt utgangspunkt i at noen innvandrere mangler bånd til resten av samfunnet, og dels i den frustrasjon og stress som oppstår når aspirasjonene overstiger mulighetene for å nå dem.

Karl-Eirik Kval

12. Valgdeltakelse og stemmegivning

12.1. Bakgrunn

Allerede i 1968 ble det i den svenske Riksdagen besluttet å utrede et forslag om å innføre stemmerett for utenlandske statsborgere[1]. Stemmeretten var i første rekke ment å skulle gjelde lokalvalg, men tanken var at riksdagsvalg skulle følge etter som en naturlig konsekvens ved neste korsvei (Hammar 1979). Grunntanken bak forslaget var det demokratisk utilfredsstillende i at mange mennesker ikke hadde stemmerett i det landet de bodde og arbeidet.

I grove trekk fulgte Norge etter i Sveriges fotspor. De samme argumentene ble brukt i den norske debatten. Store deler av stortingsproposisjonene var faktisk rene avskrifter av de tilsvarende svenske dokumentene (Stensland 1994). Men på ett område fikk den norske utviklingen et noe annet forløp: De nordiske landenes statsborgere fikk stemmerett før andre statsborgere. I 1978 ble det bestemt at nordiske lands statsborgere skulle få stemmerett, og ved valget i 1979 hadde alle nordiske statsborgere mulighet til å delta. I 1983 fikk alle statsborgere denne rettigheten, og ved valget dette året hadde de mulighet til å delta.

Gode grunner taler for å forvente at utenlandske statsborgere har et annerledes politisk handlingsmønster enn nordmenn: De aller fleste av dem har vokst opp i samfunn med svært forskjellig politisk kultur fra den vi er vant med i Norge. De to bakgrunnsfaktorene botid og nasjonalitet blir derved viktige faktorer som vi kan tenke oss er med på å fastlegge deres politiske handlingsmønster. Spesielt vil vi undersøke forskjellene mellom nasjonalitetene og mellom kjønnene når det gjelder valgdeltakelse og partistemmegivning. Et spørsmål som også blir undersøkt i denne artikkelen er hvorvidt utenlandske statsborgere velger andre arenaer for politisk aktivitet enn den tradisjonelle valgkanalen. Når det gjelder partistemmegivning vet vi at det blant nordmenn fant sted en markant overføring av stemmer til mellompartiene i perioden 1983-1995. Spørsmålet blir da om dette også gjelder utenlandske statsborgere.

En annen problemstilling som også blir analysert, er hvorledes norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn opptrer i forhold til valgdeltakelse. Har de en valgdeltakelse som tilsvarer den for

[1] Riksdagen: Motioner I:94 og II:139, 1968.

nordmenn, eller opptrer de som de utenlandske statsborgerne?

Før vi går løs på valgdeltakelsen, skal vi kikke på enkelte tall som kan belyse noen av bakgrunnsfaktorene som kan tenkes å være med på å forklare det politiske handlingsmønsteret.

Fra 1983 til 1995 ble antallet utenlandske statsborgere over 18 år med stemmerett nærmest fordoblet. Antallet ikke-vestlige[2] ble tredoblet. Derved endret også forholdet mellom vestlige og ikke-vestlige statsborgere seg i betydelig grad. Andelen ikke-vestlige borgere økte med 16 prosentpoeng[3] mellom 1987 og 1995.

Utenlandske statsborgere er gjennomsnittlig yngre enn nordmenn, og fordelingen i forhold til de ulike aldersgruppene er annerledes. Det er omtrent dobbelt så stor andel som befinner seg i gruppen av 25-34 åringer blant utenlandske statsborgere. Denne forskjellen kommer først og fremst av at ikke-vestlige statsborgere er svært unge, noe som har konsekvenser for valgdeltakelsen. De unge peker seg ut med lav deltakelse.

Alle utenlandske statsborgere med minimum tre års botid i Norge har rett til å delta i lokalvalg. Det første valget der denne ordningen ble praktisert, var i 1983. Fra og med dette valget har Statistisk sentralbyrå ved hvert valg trukket ut et visst antall personer som har blitt registrert i forhold til om de har stemt eller ikke. Samtidig har man ved registeropplysninger kjennskap til enkelte sosiodemografiske data for utvalget. Fra valget i 1987 har SSB tilsendt de uttrukne personene spørreskjemaer med spørsmål om hvilket parti de har stemt på, hvorfor de eventuelt ikke har stemt, samt enkelte andre spørsmål. Om lag halvparten av de uttrukne har besvart skjemaet ved de enkelte valg.

For første gang har også norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn blitt trukket ut ved valget i 1995. Disse har ikke fått tilsendt spørreskjema. Det er imidlertid kontrollert i manntallet hvorvidt de har stemt eller ikke, dessuten har man hentet fram enkelte sosiodemografiske opplysninger.

For utenlandske statsborgere er utskiftingen i velgermassen svært stor. Sammenligner vi for eksempel årene 1983 og 1995, var det bare rundt en tredel som hadde stemmerett ved begge valgene. Årsakene til dette er mange, men mesteparten av utskiftingen kan forklares med utflytting og innflytting (det kom svært mange på slutten av 1980-tallet), samt at en del blir norske statsborgere. Resultatet er at vi ikke har å gjøre med en stabil gruppe mennesker der følelsen av borgerplikt kan internaliseres og den politiske interessen gradvis økes, slik det historisk har vært når nye grupper har fått stemmerett.

12.2. Valgdeltakelse

Valgdeltakelsen for utenlandske statsborgere gikk en god del ned mellom 1983 og 1987. Siden har den holdt seg noenlunde

[2] Vestlig bakgrunn betyr i dette kapittelet *alle* europeiske land, samt Australia, Canada og USA. Ikke-vestlig er resten av landene. Øst-Europa er altså plassert under "vestlig bakgrunn", i motsetning til i de andre kapitlene.

[3] Tallene som følger i dette kapitlet og som beskriver universet, er basert på utvalget som er gjort av Statistisk sentralbyrå. Utvalget er på mer enn syv tusen personer og er så godt som uten frafall. Det skulle således gi et godt bilde av universet.

stabil. Interessen for å delta minsket nokså kraftig hos alle stemmeberettigede mellom 1983 og 1995. Av dette ser vi at utenlandske statsborgere og nordmenn ved de tre siste valgene i stor grad har beveget seg i utakt.

Kvinner har høyere valgdeltakelse enn menn

Valgdeltakelsen blant utenlandske statsborgere var ved valgene i 1987, 1991 og 1995 på 39-40 prosent. Kvinner deltok markant mer enn menn, forskjellen var

Tabell 12.1. Valgdeltakelse[1] etter kjønn og statsborgerskap. 1983, 1987, 1991 og 1995

	1983			1987			1991			1995		
Statsborgerskap	K	M	Alle	K	M	Alle	K	M	Alle	K	M	Alle
Alle	49	44	46	44	36	40	43	36	39	43	35	39
Danmark	57	45	52	58	49	53	53	42	47	55	37	46
Finland	57	31	47	48	25	37	51	30	43	49	23	39
Island				:	:	48	58	41	50	48	44	46
Sverige	58	46	54	56	41	50	53	36	46	52	38	46
Frankrike	47	39	43	32	23	27	43	32	37	49	41	44
Italia				:	35	42	:	:	21	:	33	34
Jugoslavia	33	31	32	20	29	25	28	26	27	17	20	19
Nederland	63	54	58	50	46	48	61	49	55	53	50	52
Polen	47	32	42	37	28	33	37	22	30	28	12	22
Portugal							44	:	38	:	:	31
Spania				:	28	30	:	22	23	26	27	26
Storbritannia	52	46	49	48	31	37	36	31	34	49	28	37
Sveits	50	53	51	57	65	61	62	:	59	68	64	66
Tyrkia	29	43	39	18	23	21	34	41	39	34	42	39
Tyskland[2]	60	46	54	55	44	50	53	44	49	51	45	49
Østerrike				:	:	44	:	:	33	:	:	54
Etiopia				:	21	21	19	28	25	21	19	19
Gambia				:	:	47	:	29	28	:	29	35
Ghana							:	28	25	:	25	25
Marokko	28	42	37	22	20	21	31	28	29	21	30	27
Nigeria				:	44	46	:	35	29			
Somalia							:	24	29	29	32	31
Sri Lanka				:	24	27	23	41	37	39	40	40
Filippinene	38	31	35	38	:	32	29	28	29	31	42	34
India	54	59	57	31	30	30	29	26	27	37	37	37
Irak							:	31	30	28	33	32
Iran				:	:	35	28	32	31	33	38	36
Japan				:	:	42	:	:	41	:	:	35
Kina				:	:	7	:	2	5	23	10	16
Libanon							:	:	22	:	12	19
Pakistan	50	65	61	43	47	46	40	48	44	48	48	48
Thailand				30	:	31	35	:	34	29	:	29
Vietnam	42	49	47	31	26	28	54	41	46	50	42	46
Canada				:	29	40	48	32	39	31	24	27
USA	28	24	26	28	28	28	37	31	34	34	39	36
Chile	57	55	56	53	39	45	43	40	41	41	32	35
Australia				31	44	39	:	:	36	:	:	36

[1] Bare land med minst 50 personer i utvalget er spesifisert i tabellen for året 1983. For de andre årene er det slik at cellen inneholder et tall bare dersom prosentueringsbasisen er minimum 25 personer. [2] Vest-Tyskland før 1991.

på hele 7-8 prosentpoeng ved disse valgene. I denne perioden gikk valgdeltakelsen for alle stemmeberettigede ned fra 70,7 til 62,8 prosent. Forskjellen mellom kjønnene var liten og beveget seg fra en svak overvekt i deltakelse blant mennene i 1983 til en svak overvekt av kvinner i 1995.

Det er store ulikheter i valgdeltakelse mellom nasjonalitetsgruppene og kjønnene (tabell 12.1). Men ser vi på tallene i nederste rad, er det stabiliteten som først og fremst preger bildet. Særlig for de tre siste valgene der vi både har en forskjell mellom kjønnene og en valgdeltakelse som nærmest er konstant.

Forskjellen i valgdeltakelse mellom kjønnene skyldes i hovedsak at vestlige kvinner har ca. 10 prosentpoeng høyere valgdeltakelse enn de tre andre gruppene (vestlige menn og ikke-vestlige menn og kvinner).

Parallell utvikling i Norge og Sverige

En sammenligning av valgdeltakelsen blant utenlandske statsborgere i Norge og i Sverige viser en parallell utvikling (tabell 12.2). Vi ser at nedgangen fra det første valget i 1976 og til 1991 faktisk var enda større i Sverige enn i Norge.

Store forskjeller mellom nasjonalitetsgruppene

Nasjonalitet er sannsynligvis den viktigste faktor dersom man ønsker å forutsi valgdeltakelse til enkeltpersoner. Forskjellene er svært store - for å ta det mest ekstreme: 50 prosentpoeng differanse mellom kinesere og sveitsere (1995). Ved de tre siste valgene har sveitserne hatt størst valgdeltakelse. Nederlenderne har hatt høy deltakelse ved alle valgene og lå som nummer tre ved valget i 1995, rett etter østerrikerne. Kineserne har derimot ved de tre siste valgene ligget lavest i deltakelse. Størst økning i valgdeltakelsen mellom 1991 og 1995 finner vi blant østerrikerne (21 prosentpoeng) og italienerne (13 prosentpoeng). Tilbakegangen har derimot vært mest markant blant jugoslavene (18 prosentpoeng) og kanadierne (12 prosentpoeng).

Nasjonalitetsforskjeller skyldes bakenforliggende forhold

Utenlandske statsborgere med vestlig bakgrunn har ca. 5 prosentpoeng høyere valgdeltakelse enn ikke-vestlige. Vi vet også at de med vestlig bakgrunn har lenger botid, er oftere gift og at andelen kvinner er høyere blant de vestlige i forhold til de ikke-vestlige. Spørsmålet er om nasjonalitet - skilt etter vestlig/ikke-vestlig - opererer som en selvstendig faktor som bidrar til å senke deltakelsen. Eller er bidraget fra nasjonalitet skapt av andre bakenforliggende forhold? Dette er blitt undersøkt ved en analyse der nasjonalitet sammen med botid, kjønn og sivilstand er brakt inn som faktorer for å forklare valgdeltakelse. Dermed kan effekten av nasjonalitet studeres under kontroll av de andre uavhengige variablene. Resultatet av analysen viser at sammenhengen mellom skillet vestlige og ikke-vestlige utenlandske statsborgere og valgdeltakelse blir mer enn halvert når vi

Tabell 12.2. Valgdeltakelse i Sverige og Norge blant utenlandske statsborgere. Prosent

	1976	1979	1982	1983	1985	1987	1988	1991	1995
Sverige.....	60	53	52		48		43	41	40
Norge				46		40		39	39

kontrollerer for botid, kjønn og sivilstand. Dessuten er ikke sammenhengen mellom nasjonalitet og valgdeltakelse lenger signifikant verken på 1- eller 5-prosentsnivå. Konklusjonen må bli at det i første rekke er disse tre andre uavhengige variablene som i egenskap av bakenforliggende variabler skaper den ikke ubetydelige forskjellen i valgdeltakelsen mellom vestlige og ikke-vestlige.

Norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn har høyere deltakelse

Valgdeltakelsen blant dem som har blitt norske statsborgere, er 19 prosentpoeng høyere enn blant utenlandske statsborgere (tabell 12.3). Denne forskjellen er noe større for mennene enn for kvinnene. Likevel er det mest slående at størstedelen av forskjellen mellom kjønnene i valgdeltakelse holder seg, selv om de blir norske statsborgere (når vi ser alle nasjonalitetsgruppene under ett).

Generelt sett er det altså slik at norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn, har en valgdeltakelse som er nærmere den for innfødte nordmenn. Men som det også går fram av tabellen, er dette avhengig av nasjonalitet. Briter som har skiftet til norsk statsborgerskap, har i gjennomsnitt 30 prosentpoeng høyere valgdeltakelse enn dem som ikke har gjort det. For chilenere er det knapt noen forskjell om de skifter statsborgerskap eller ikke. Også når det gjelder kjønnsforskjeller, er det store variasjoner mellom nasjonalitetene. For thailendere er det ingen forskjell mellom kjønnene, mens skifte av statsborgerskap er spesielt utslagsgivende for britene, og da slik at forskjellen mellom kjønnene er på hele 34 prosentpoeng. Nasjonalitet er med

Tabell 12.3. Valgdeltakelse[1] blant norske statsborgere med innvandrerbakgrunn[2], blant utenlandske statsborgere, og differansen mellom utenlandske statsborgere og norske statsborgere med innvandrerbakgrunn. 1995

	Norske statsborgere			Utenlandske statsborgere			Differanse		
Landbakgrunn	K	M	Alle	K	M	Alle	K	M	Alle
Alle	60	55	58	43	35	39	17	20	19
Danmark	75	74	74	55	37	46	20	37	28
Finland	80	:	63	49	23	39	31	:	24
Sverige	65	63	64	52	38	46	13	25	18
Jugoslavia	32	30	31	17	20	19	15	10	12
Nederland	:	:	63	53	50	52	:	:	11
Polen	53	46	50	28	12	22	25	34	28
Storbritannia	62	75	67	49	28	37	13	47	30
Tyrkia	52	59	57	34	42	39	18	17	18
Tyskland	56	67	60	51	45	49	5	22	11
Ungarn	:	48	49						
Marokko	:	44	39	21	30	27	:	14	12
Sri Lanka	:	:	50	39	40	40	:	:	10
Filippinene	44	:	42	31	42	34	7		8
India	:	56	57	37	37	37	:	19	25
Iran	:	34	39	33	38	36	:	- 4	3
Pakistan	61	67	65	48	48	48	13	19	17
Vietnam	65	57	60	50	42	46	15	15	14
USA	53	77	62	34	39	36	19	38	26
Chile	:	:	37	41	32	35	:	:	2

[1] Cellene inneholder tall bare dersom prosentueringsbasisen er minimum 25 personer. [2] Personer i innvandrerbefolkningen.

Tabell 12.4. Differanse i valgdeltakelse avhengig av botid for utenlandske statsborgere og norske statsborgere med innvandrerbakgrunn. 1995

Botid	- 5 år	6-10 år	11-15 år	16-20 år	21-25 år	26 + år
Blitt norske statsborgere	32	47	45	53	53	69
Utenlandske statsborgere	29	35	44	46	48	52
Differanse i prosent.....	3	12	1	7	5	17

andre ord en svært viktig faktor også for dem som har blitt norske statsborgere.

Botid betyr mest for norske statsborgere med utenlandsk bakgrunn
Sammenhengen mellom botid og valgdeltakelse blant dem som har blitt norske statsborgere, er markant. Til sammenligning ser vi at blant dem som fremdeles er utenlandske statsborgere, har botid ikke like stor effekt på valgdeltakelsen. Differansen varierer mye, avhengig av hvor lang botid velgerne har hatt (tabell 12.4). Størst forskjell finner vi blant dem som har bodd i Norge lengst (17 prosentpoeng).

Det er stor variasjon i valgdeltakelsen etter botid og nåværende og tidligere statsborgerskap. Norske statsborgere med vestlig bakgrunn starter på et mye høyere deltakelsesnivå enn vestlige utenlandske statsborgere (47 prosent). Men den høyeste valgdeltakelsen oppnår norske statsborgere med ikke-vestlig bakgrunn og med over 26-års botid (73 prosent). Denne gruppen har også den største differansen mellom høyest og lavest deltakelse (28 prosentpoeng).

Viktigste grunn til ikke å stemme: "Visste ikke hva partiene stod for"
I 1991 var de to viktigste årsakene til ikke å ha avlagt stemme enten at man ikke hadde anledning til å stemme eller ikke visste hva partiene stod for. Dette er fremdeles de to viktigste grunnene til at man ikke har stemt. I likhet med 1991 er alternativet "Er generelt ikke interessert i politikk" oppgitt som den tredje viktigste grunn til ikke-deltaking. Svarene gir liten grunn til å hevde at det er politisk kynisme som gjør at utenlandske statsborgere ikke avgir stemme. Det er riktignok en del som svarer at de generelt ikke er interessert i politikk (15 prosent). Men på den andre siden er andelen som har svart at deres stemme ikke gjør noe fra eller til, at de ikke har tillit til partiene, eller at de ikke er interessert i lokalpolitikk, svært lav.

Fjernsynet er den absolutt viktigste kilden for informasjon om stemmerett blant utenlandske statsborgere. Nest viktigste kilder er andre norske medier og familie eller venner. Minst viktig er kommunenes innvandrerkontor eller flyktningkonsulent. Det er ubetydelige forskjeller mellom kjønnene når det gjelder kilder for informasjon om stemmeretten.

12.3. Direkte politisk aktivitet

Ved siden av påvirkning via stemmeseddelen, fins det andre muligheter til å øve innflytelse, for eksempel ved å ta kontakt med politikere og administrasjon, skrive under på opprop og å gå i demonstrasjonstog. Disse formene for aktivitet

Figur 12.1. Direkte politisk aktivitet blant utenlandske statsborgere og blant alle stemmeberettigede. Prosent. 1995

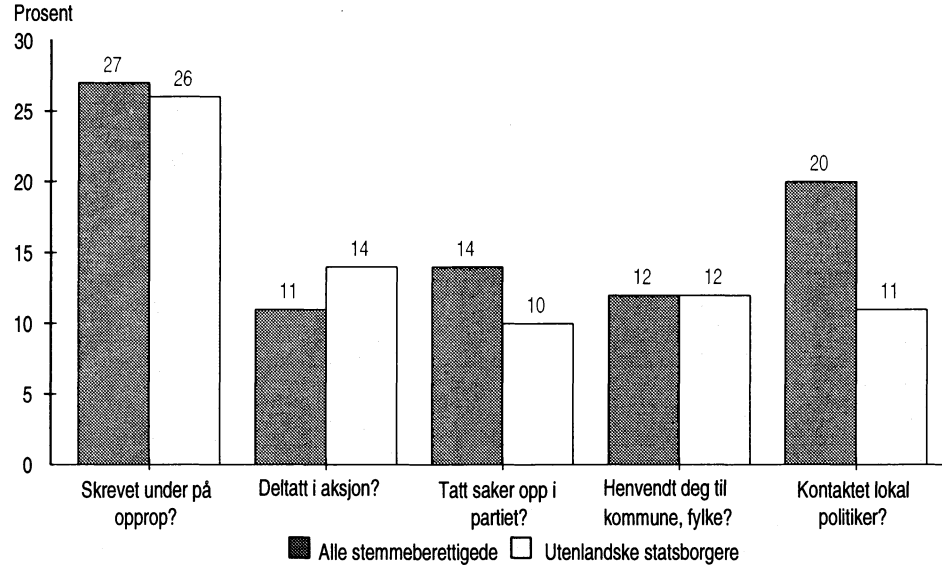

Figur 12.2. Valgdeltakelse og direkte aktivitet blant utenlandske statsborgere. Prosent. 1995

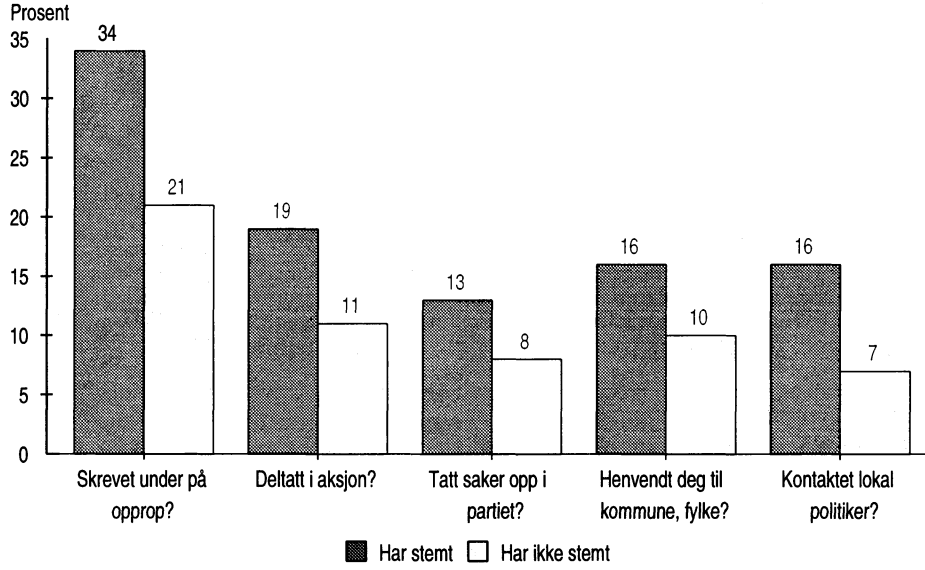

har ofte sitt utgangspunkt i en bestemt sak[4].

Direkte politisk aktivitet later til å være nokså lik for nordmenn og utlendinger

Forskjellene er nokså store mellom ulike typer aktivitet utenlandske statsborgere har deltatt i. Mens 26 prosent har skrevet under på opprop, er det bare 10 prosent som har har tatt en sak opp i parti eller fagforeningssammenheng (figur 12.1).[5]

I forhold til nordmenn, er det først og fremst spørsmålet om man har tatt kontakt med lokalpolitiker, som skiller seg ut med ulik svarprosent. For de øvrige er det slående at aktiviteten later til å være svært lik. På fire av fem former for politisk aktivitet deltar utenlandske statsborgere så godt som like hyppig som norske statsborgere, trass i at valgdeltakelsen er over 20 prosentpoeng lavere. De som har deltatt i valget, har ikke uventet større tendens til å være mer politisk aktive enn de som ikke har stemt (figur 12.2). Dette gjelder for alle former for direkte aktivitet. Likevel er kanskje det mest bemerkelsesverdige at de som ikke har stemt, har såvidt høy direkte deltakelse i forhold til de som har valgt å gi sin stemme ved lokalvalget. En kan stille spørsmål om disse personene bevisst har valgt andre arenaer enn valgdeltakelse som uttrykk for sin politiske interesse.

For ikke-vestlige kan direkte politisk aktivitet være et alternativ til valgdeltakelse

En måte å måle omfanget av direkte deltakelse på er å se de ulike formene for deltakelse under ett. Det konstrueres en indeks der ikke-deltakelse gis verdien 0 og én form for deltakelse gis verdien 1 og så videre opp til 5. De fleste har ikke deltatt i noen form for direkte aksjon, og svært få har deltatt i mer enn to av disse politiske uttrykksformene. Sammenlignet med nordmenn er handlingsmønsteret slående likt, særlig med tanke på at valgdeltakelsen blant utenlandske statsborgere er såvidt lav.

Sammenhengen mellom valgdeltakelse og sammenlagt direkte deltakelse viser seg å være svært ulik for de ulike grupper utenlandske statsborgere, inndelt etter nasjonalitet og kjønn. Overraskende nok har ikke-vestlige menn og kvinner med mer enn tre former for direkte deltakelse nokså lav valgdeltakelse. Vestlige kvinner med høy direkte deltakelse ligger over de andre gruppene. Dette resultatet antyder at det er blant de ikke-vestlige at direkte politisk aktivitet kan oppfattes som et alternativ, og ikke et supplement til valgdeltakelse.

12.4. Partistemmegivning

De tre største partiene blant utenlandske statsborgere er Arbeiderpartiet, Høyre og Sosialistisk Venstreparti (tabell 12.5). Forskjellene er størst mellom utenlandske statsborgere og alle stemmeberettigede når det gjelder Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti. At differansen er størst når det gjelder Senterpartiet, er kanskje ikke overraskende tatt i betraktning av at partiet er det mest typiske utkantpartiet med støttepunkter i deler av landet der få

[4] Spørsmålene som er stilt, er om man i løpet av de siste fire årene har forsøkt å påvirke en sak i kommunestyret eller fylkestinget ved å: "Skrive under på opprop, underskriftskampanje?", "Delta i aksjon, protestmøte, demonstrasjon?", "Ta opp saken i parti, fagforening eller annen organisasjon?", "Henvende deg til kommune- eller fylkesadministrasjon?", "Ta kontakt med lokal politiker?"

[5] Disse spørsmålene er også stilt i "Lokalvalgsundersøkelsen 1995", og det er dermed en mulighet for direkte sammenlikning mellom hele elektoratet og utenlandske statsborgere når det gjelder det vi kan kalle direkte aktivitet.

Tabell 12.5. Partistemmegivning blant utenlandske statsborgere og blant alle stemmeberettigede. 1987, 1991 og 1995

	1987		1991		1995	
	Utlenlandske statsborgere	Totalt	Utlenlandske statsborgere	Totalt	Utlenlandske statsborgere	Totalt
I alt	100	99,9	100	99,9	99	99,9
Rød Valgallianse	3	1,2	3	1,5	6	1,5
Sosialistisk Venstreparti	10	5,5	22	11,6	12	6,0
Arbeiderpartiet	27	35,9	29	30,2	35	30,5
Sum venstreside	40	42,6	54	43,3	53	38,0
Senterpartiet	2	7,1	4	11,5	3	11,6
Kristelig Folkeparti	4	7,8	5	7,8	5	8,2
Venstre	6	3,9	2	3,7	5	4,9
Sum mellompartier	12	18,8	11	23,0	13	24,7
Høyre	30	23,3	25	21,5	20	20,2
Fremskrittspartiet	14	10,4	6	6,5	8	10,5
Sum høyreside	44	33,7	31	28,0	28	30,7
Annet	4	4,8	4	5,6	5	6,5
N	(1720)		(1830)		(1680)	

utenlandske statsborgere bor. Også Kristelig Folkeparti, som i likhet med Senterpartiet gjenspeiler tradisjonelle norske politiske konfliktlinjer, står relativt svakt blant utenlandske statsborgere.[6]

Venstresiden fram og høyresiden tilbake

Oppslutningen om venstresidens partier blant utenlandske statsborgere har økt med 13 prosentpoeng siden 1987. Venstresiden hadde i 1987 en svakere oppslutning blant utenlandske statsborgere enn blant alle stemmeberettigede. Situasjonen var den motsatte i 1995. På høyresiden går utviklingen derimot fra overrepresentasjon til svak underrepresentasjon. Fra 1987 til 1995 tapte høyresiden 16 prosentpoeng blant de utenlandske statsborgerne. Resultatet ved valget i 1995 ble at høyresiden stod bare litt sterkere blant alle stemmeberettigede enn blant utenlandske statsborgere. Mellompartiene har derimot stått på stedet hvil blant utenlandske statsborgere. I samme periode økte mellompartiene sin oppslutning blant nordmenn, noe som utvilsomt har sammenheng med EU-striden. Utenlandske statsborgeres partipreferanse var nok mer uberørt av EU-striden. Uansett, forskjellen i partivalg med hensyn til mellompartiene er økt. Mellompartiene stod ved valgene i 1991 og 1995 dobbelt så sterkt blant alle stemmeberettigede som blant utenlandske statsborgere.

Partistemmegivning svært ulik mellom nasjonalitetsgruppene

Det er svært store forskjeller mellom de ulike nasjonalitetsgruppene når det gjelder stemmegivning (tabell 12.6). Arbeiderpartiet har størst spredning, 9 prosent av stemmene blant islendinger og 69 prosent blant marokkanere. Fremskrittspartiet har ingen oppslutning i det hele tatt blant flere nasjonaliteter, men blant danskene har partiet 18 prosent av velgerne. Høyre har 43 prosent av stemmene blant

[6] Dette kommer klart til uttrykk ved inndelingen av partiblokker i tabell 12.5, en inndeling som følger det tradisjonelle skille mellom partiene i forhold til en høyre-/venstre-akse. Rød Valgallianse, Sosialistisk Venstreparti og Arbeiderpartiet befinner seg på venstresiden. Mellompartier er Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre. På høyresiden har vi Høyre og Fremskrittspartiet.

Tabell 12.6. Partipreferanse, etter statsborgerskap. 1995

Parti	RV	SV	A	Sp	KrF	V	H	FrP	Annet	Sum	N
Alle	6	12	35	3	5	5	20	8	5		
Danmark	6	8	28	1	6	5	25	18	4	101	(112)
Finland	1	13	21	7	4	10	28	10	6	100	(66)
Island	2	14	9	5	7	2	43	9	9	100	(42)
Sverige	4	6	35	7	9	7	24	3	6	101	(106)
Frankrike	10	23	15	3	0	3	28	9	9	100	(30)
Jugoslavia	2	9	61	2	5	4	16	0	0	99	(36)
Nederland	3	9	29	1	7	5	32	8	7	101	(72)
Polen	4	4	16	0	4	7	38	17	11	101	(26)
Storbritannia	3	10	26	3	4	6	26	17	4	99	(111)
Sveits	0	12	38	4	4	4	25	8	4	99	(24)
Tyrkia	15	7	54	0	0	5	11	2	6	100	(50)
Tyskland	6	11	19	2	4	7	34	12	6	101	(101)
Somalia	3	38	59	0	0	0	0	0	0	100	(28)
Sri Lanka	17	14	42	3	14	6	1	3	1	101	(69)
Filippinene	0	5	68	3	8	0	14	0	3	101	(34)
India	5	8	58	5	3	5	13	0	3	100	(36)
Iran	12	43	36	2	4	1	0	0	2	100	(78)
Pakistan	2	8	47	0	0	2	20	0	21	100	(113)
Thailand	5	11	26	21	0	0	21	15	0	99	(18)
Vietnam	1	5	64	3	18	1	8	0	0	100	(98)
USA	1	5	11	4	7	11	38	16	8	101	(111)
Chile	18	28	47	0	0	5	2	0	0	100	(49)

islendingene og ingen oppslutning blant borgere fra flere ikke-vestlige land. Kristelig Folkeparti har størst andel velgere blant vietnamesere og srilankere og ingen stemmer fra flere nasjonaliteter. Rød Valgallianse har størst andel blant chilenere og srilankere. Senterpartiet har 21 prosent av stemmene blant thailendere. Sosialistisk Venstreparti har høy velgerandel blant iranere og chilenere. Venstre

Tabell 12.7. Vestlig/ikke-vestlig statsborgerskap og partivalg. 1987, 1991 og 1995

	1987		1991		1995	
	Vestlig	Ikke-vestlig	Vestlig	Ikke-vestlig	Vestlig	Ikke-vestlig
I alt	100	100	100	101	99	100
Rød Valgallianse	3	6	2	6	4	8
Sosialistisk Venstreparti	10	9	18	32	8	18
Arbeiderpartiet	22	45	23	42	28	48
Sum venstreside	35	60	43	80	40	74
Senterpartiet	2	1	5	2	3	3
Kristelig Folkeparti	5	2	6	2	5	5
Venstre	7	2	3	1	7	2
Sum mellompartier	14	5	14	5	15	10
Høyre	31	27	30	13	27	9
Fremskrittspartiet	17	3	8	1	12	1
Sum høyreside	48	30	38	14	39	10
Annet	3	5	5	2	5	6
N	(1170)	(550)	(1046)	(784)	(987)	(693)

har størst oppslutning blant vietnamesere og finner og er uten stemmer fra flere andre nasjonaliteter.

Ikke-vestlige stemmer sosialistisk

Partiblokkinndelingen slik vi har brukt den ovenfor gir store forskjeller mellom nasjonalitetsgruppene. De mest ekstreme er somalierne som lar 100 prosent av stemmene gå til venstresidens partier. Svært venstredreid er også chilenerne som har over 90 prosent oppslutning blant partiene på venstrefløyen. På den andre siden av skalaen finner vi flere land som har høy oppslutning på høyresiden, polakkene, amerikanerne (USA), og islendingene har alle en stemmeandel over 50 prosent for Fremskrittspartiet og Høyre.

Helt fra den første undersøkelsen i 1987 har vi sett store forskjeller i stemmegivningen mellom de ulike grupper av utenlandske statsborgere. Personer fra ikke-vestlige land stemmer oftere enn resten sosialistisk (tabell 12.7). Mens Fremskrittspartiet i 1995 hadde under 1 prosent støtte blant ikke-vestlige, var oppslutningen over 12 prosent blant de vestlige. For Høyres og Venstres velgere er tendensen også større oppslutning blant vestlige enn ikke-vestlige statsborgere. For Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Rød Valgallianse var tendensen helt motsatt. For de andre partiene er det liten forskjell.

Høyre har tapt to av tre ikke-vestlige velgere

For Høyre skjedde det en dramatisk endring fra 1987 og til 1995. Partiet tapte store deler av sin oppslutning blant borgere fra ikke-vestlige land, mens oppslutningen holdt seg sånn noenlunde hos de andre. Arbeiderpartiet hadde gjennom de tre valgene den samme store forskjellen i oppslutning mellom vestlige og ikke-vestlige borgere. For Sosialistisk Venstreparti var det liten forskjell i 1987, men etter det fikk partiet omtrent dobbelt så stor oppslutning blant ikke-vestlige borgere. For øvrig har Fremskrittspartiet ved

Tabell 12.8. Kjønn og partivalg ved lokalvalgene i 1987, 1991 og 1995 blant utenlandske statsborgere

	1987		1991		1995	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
I alt	100	100	101	101	100	101
Rød Valgallianse	4	3	4	2	7	4
Sosialistisk Venstreparti	11	9	26	19	13	11
Arbeiderpartiet	31	23	33	24	37	34
Sum venstreside	46	35	63	45	57	49
Senterpartiet	1	3	3	5	3	3
Kristelig Folkeparti	5	5	3	7	5	6
Venstre	5	7	2	3	4	6
Sum mellompartier	11	15	8	15	12	15
Høyre	26	34	20	30	17	24
Fremskrittspartiet	15	13	6	6	8	8
Sum høyreside	41	47	26	36	25	32
Annet	2	3	4	5	6	5
N	(848)	(872)	(965)	(865)	(838)	(842)

alle valgene så å si bare hatt oppslutning blant vestlige nasjonaliteter. For Rød Valgallianse ser vi det motsatte mønstret, riktignok ikke så sterkt.

Ved valget i 1995 var forskjellen mellom kjønnene størst for Høyres vedkommende (tabell 12.8), med 7 prosentpoeng flere kvinnelige velgere, det motsatte av mønstret vi finner blant nordmenn. For de øvrige partiene er forskjellene relativt marginale, men likevel størst for Arbeiderpartiets og Rød Valgallianses velgere, begge partier med høyest oppslutning blant menn. Kvinnelige utenlandske statsborgere, imotsetning til sine norske medsøstre, stemmer således oftere konservativt enn menn.

Kvinner mer konservative enn menn

Ved å følge endringene fra 1987, går det fram at forskjellen mellom kjønnene var størst i 1991. Mønstret med en større oppslutning på høyresiden blant kvinner enn menn, er for øvrig stabilt. Ser vi bort fra mellompartiene, er avviket i partivalget mellom menn og kvinner det motsatte av hva vi finner blant norske statsborgere: Fra 1980-tallet og fram til det siste valget i 1995 har kvinner markert seg med en venstredreining i forhold til menn, noe som for øvrig er i tråd med en internasjonal tendens.

Høyresiden har gjennom de siste tre valgene tapt spesielt mye blant ikke-vestlige kvinner (24 prosentpoeng) (tabell 12.9). Høyresiden har også tapt blant vestlige kvinner, men dette tapet er omtrent tilsvarende som for vestlige menn. En sammenligning mellom kjønn og nasjonalitet i forhold til partistemmegivning, viser at venstredreiningen først og fremst har skjedd blant ikke-vestlige kvinner.

De største kontrastene finner vi mellom vestlige kvinner og ikke-vestlige menn, der de førstnevnte stemmer konservativt og de sistnevnte sosialistisk. Dette er et

Tabell 12.9. Partivalg i grupper for statsborgerskap og kjønn. 1987, 1991 og 1995

	1987				1991				1995					
	Vestlig		Ikke-vestlig		Vestlig		Ikke-vestlig		Vestlig		Ikke-vestlig		Totalt	
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
I alt	101	100	100	100	100	100	100	101	100	101	101	100	100	99
Rød Valgallianse	3	2	6	4	3	2	7	5	5	4	9	6	1	1
Sosialistisk V.p.	11	10	12	5	20	15	33	30	8	9	21	15	4	8
Arbeiderpartiet	26	20	45	45	27	20	43	41	29	27	47	50	28	32
Sum venstreside	40	32	63	54	50	37	83	76	42	40	77	71	33	41
Senterpartiet	1	3	1	3	4	5	1	4	3	3	3	3	13	10
Kristelig Folkep.	4	5	3	2	4	9	2	2	5	6	6	5	6	8
Venstre	6	8	2	2	2	3	0	1	5	8	2	2	4	6
Sum mellompar.	11	16	6	7	10	17	3	7	13	17	11	10	23	24
Høyre	27	34	24	30	26	34	12	14	24	29	7	11	25	20
Fremskrittspartiet	21	15	1	6	9	7	0	2	14	11	1	1	13	8
Sum høyreside	48	49	25	36	35	41	12	16	38	40	8	12	38	28
Annet	2	3	6	3	5	5	2	2	7	4	5	7	6	6
N	(516)	(654)	(332)	(218)	(453)	(593)	(512)	(272)	(435)	(552)	(403)	(290)	(1071)	(1086)

Figur 12.3. Partivalg, etter botid. 1995

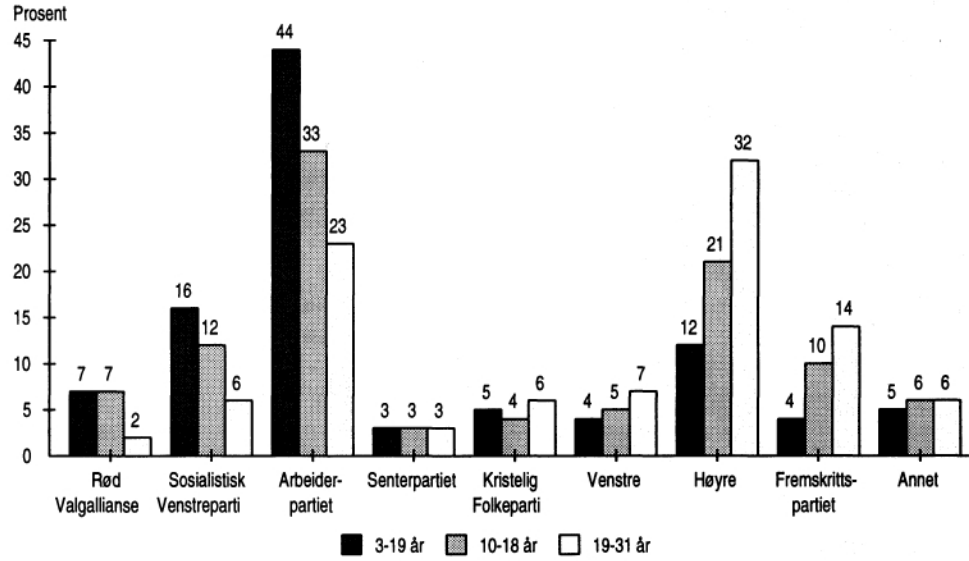

gjennomgående trekk for alle valgene. Sammenlignet med alle velgerne ved kommunevalget i 1995 (markert "totalt" i tabellen), blir kontrastene enda større. I tillegg til at partivalg blant alle stemmeberettigede sett under ett avviker fra utenlandske statsborgeres partivalg, går forskjellen etter kjønn som nevnt i motsatt retning. Dermed får vi to motpoler: ikke-vestlige mannlige utenlandske statsborgere versus norske menn. Nærmere 80 prosent i den førstnevnte gruppa stemte på venstresidens partier mot en tredel av alle de menn som stemte ved kommunevalget i 1995.

Lang botid og konservativ stemmegivning går sammen

Botid samvarierer klart med partivalg (figur 12.3). De med kortest botid stemmer i mye større grad sosialistisk enn dem med lang. For Høyre og Fremskrittspartiet er denne forskjellen på henholdsvis 20 og 10 prosentpoeng. For Arbeiderpartiet er forskjellen på hele 21 prosentpoeng og for Sosialistisk Venstreparti 10 prosentpoeng.

Med resultatet ovenfor kan det virke som om utenlandske statsborgere stemmer mer konservativt desto lenger de har bodd i Norge. Imidlertid vet vi at det er en klar sammenheng mellom nasjonalitet (vestlig/ikke-vestlig) og botid, og da slik at de med vestlig bakgrunn har lenger botid enn de ikke-vestlige. Dessuten stemmer de vestlige mer konservativt enn de ikke-vestlige. Dermed kan vi stille spørsmålet: Skyldes sammenhengen mellom botid og partipreferanse at nasjonalitet og botid samvarierer? En regresjonsanalyse der vi kontrollerer for nasjonalitet viser at ca. halvparten av effekten av botid forsvinner. Men botid har fremdeles en signifikant (på 0,01 nivå) effekt på partipreferanse når vi kontrollerer for nasjonalitet.

Odd Frank Vaage

13. Kultur- og mediebruk*

I kultur- og mediebruksundersøkelsene skilles det mellom personer som er født i Norge og i utlandet, og hvilket land de er født i. Antallet utenlandsfødte er lite i hver av undersøkelsene. Skal vi si noe statistisk holdbart om deres kultur- og mediebruk må vi slå sammen tall fra flere av undersøkelsene. Når det gjelder kulturbruk har vi tall fra undersøkelsene i 1991 og 1994. Gruppen utenlandsfødte som helhet er svært sammensatt, med noen personer fra land med sterke kulturelle likhetspunkter med nordmenn, mens andre kommer fra geografisk og kulturelt sett fjerntliggende områder. Det er defor foretatt en deling i to grupper.

Kultur- og mediebruksundersøkelsene, som datamaterialet til dette kapitlet er hentet fra, er intervjuundersøkelser gjennomført blant et landsomfattende utvalg i alderen 9 til 79 år. I hver av undersøkelsene har omtrent 2 000 personer deltatt. Intervjuene er fordelt på alle ukedager og på fire perioder av året. Svarene i undersøkelsen gir dermed et bilde av daglig mediebruk over årets ulike deler.

En gruppe inneholder personer fra Europa og Nord-Amerika, her kalt i-land. Den andre gruppen er sammensatt av

Figur 13.1. Andel som har brukt ulike kulturtilbud siste 12 måneder blant hele befolkningen, blant innvandrere fra i-land og fra u-land i alderen 16-79 år. 1991 og 1994 samlet. Prosent

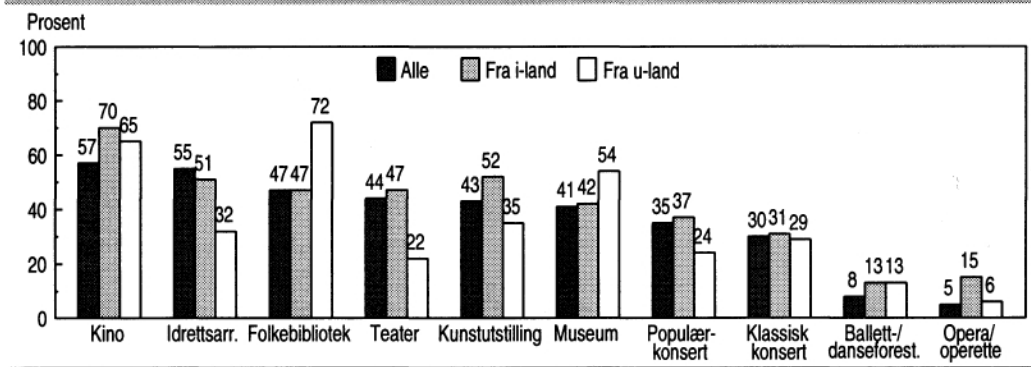

* Kapittelet er med mindre endringer tatt fra kap. 5.3 i Vaage (1996).

personer fra Asia, Afrika og Sør-Amerika, her kalt u-land.

En direkte sammenligning mellom disse gruppene og befolkningen som helhet når det gjelder kultur- og mediebruk kan lett bli mistolket, fordi de er ulikt demografisk sammensatt. Spesielt gjelder dette alder. I utvalget som representerer befolkningen som helhet er 11 prosent i aldersgruppen 9-15 år. I i-landsgruppen er det kun 4 prosent som representerer denne aldersgruppen, mens det i u-landsgruppen er hele 21 prosent. Siden barn har andre medie- og kulturvaner enn de voksne, vil dette påvirke bildet av gruppens vaner som helhet. For å eliminere noe av denne muligheten for feiltolkning, holder vi derfor denne aldersgruppen utenfor i sammenligningen.

13.1. Kulturbruk

I utvalget som ligger til grunn for figur 13.1 er antallet i utlendingsgruppene små, 107 personer fra i-land og 72 fra u-land, og resultatene må tolkes med forsiktighet. Utlendingsgruppen som helhet og da i første rekke i-landsgruppen, skiller seg ikke så mye fra befolkningen som helhet når det gjelder andel som har benyttet ulike kulturtilbud siste 12 måneder. En noe større andel har imidlertid vært på kino, på ballett-/danseforestilling og på opera/operette.

Mindre på teater, mer på bibliotek

Det er u-landsgruppen som skiller seg mest ut. Innvandrerne derfra har i mindre grad vært på teater, kunstutstilling, populærkonsert og idrettsarrangement. Derimot har de i langt større grad enn befolkningen som helhet vært på bibliotek, og i større grad vært på museum, kino og ballett-/danseforestilling. De har i like stor grad som hele befolkningen vært på klassisk konsert.

En fordeling på kjønn viser at kvinner fra i-land på samme måte som for befolkningen som helhet er mer aktive kulturbrukere enn menn innenfor de fleste kulturtilbudene. Innenfor u-landsgruppen derimot, har mennene en større andel besøk på de fleste tilbudene. Både når det gjelder besøk på ballett-/danseforestillinger, konserter, kunstutstillinger, kino og bibliotek har mennene en større andel besøk enn kvinnene. Andelen u-landskvinner som har vært på folkebibliotek siste 12 måneder ligger likevel atskillig høyere enn for nordmenn generelt.

Figur 13.2. Andel som har brukt ulike medietilbud en gjennomsnittsdag blant hele befolkningen, blant innvandrere fra i-land og fra u-land i alderen 16-79 år. 1991, 1992 og 1994 samlet. Prosent

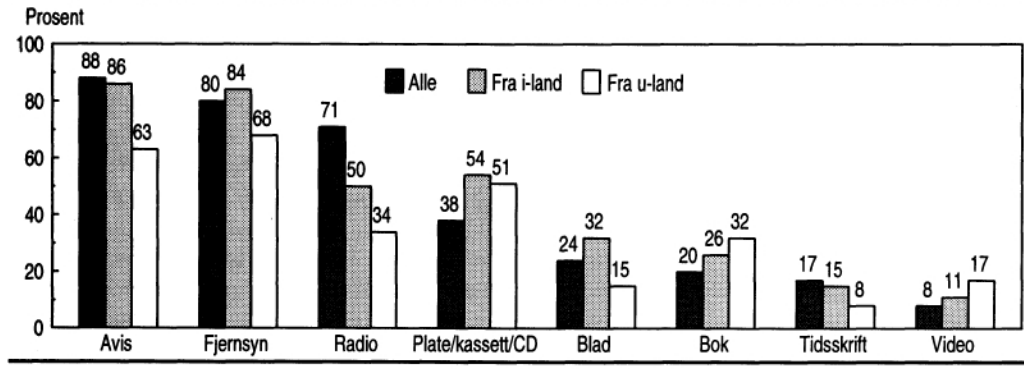

13.2. Mediebruk

Utvalget i mediebruksdelen er 147 personer fra i-land og 82 fra u-land. Også når det gjelder mediebruken skiller utlendinger fra i-land seg mindre fra hele befolkningen enn det u-landsgruppen gjør. Innvandrere fra i-land ser omtrent i like stor grad fjernsyn og leser i omtrent like stor grad tidsskrifter og aviser som befolkningen generelt. De hører derimot i betydelig mindre grad radio. Til gjengjeld hører de i større grad på plate/kassett/CD, leser i større grad blader og bøker og ser i større grad på video.

Mindre avislesing, mer boklesing
Personer fra u-land leser i mindre grad aviser, blader og tidsskrifter, og lytter mindre på radio. Derimot leser de mer bøker og ser mer på video enn gjennomsnittsbefolkningen. I tillegg er det en mindre andel fjernsynsseere i denne gruppen.

Tar vi for oss aldersgruppen 9-19 år og sammenligner u-landsgruppen med befolkningen generelt i samme aldersgruppe, finner vi stort sett samme tendenser. Barn og unge fra u-land lytter i langt mindre grad på radio, leser i mindre grad aviser, blader og tidsskrifter enn gjennomsnittsbefolkningen i samme aldersgruppe. De ser også i noe mindre grad på fjernsyn. Derimot ser de i større grad på video. Her har de en andel på 31 prosent mot 22 prosent i befolkningen generelt i denne aldersgruppen. De leser dessuten i noe større grad bøker.

Tendensen er altså i stor grad den samme blant barn og unge som blant de voksne fra u-land når det gjelder mediebruk. Aviser, fjernsyn og radio, de viktigste kanaler for informasjon om norsk samfunn og kultur, blir i mindre grad benyttet av u-landsfødte enn av befolkningen generelt. Isteden foretrekker de kanaler der de kan være mer selektive ut fra egne behov og vaner og hvor det samfunnsmessige informasjonsinnholdet stort sett er ganske lite.

Det ser ut til at kvinnene fra u-land i større grad leser aviser enn mennene gjør. De ser også i større grad på video enn mennene, noe som er stikk i strid med det som gjelder for befolkningen som helhet. Andelen fjernsynsseere er derimot atskillig større blant menn enn blant kvinner sett i forhold til hele befolkningen.

Svein Blom

14. Holdning til innvandrere og innvandring

Statistisk sentralbyrå har ved flere anledninger stilt spørsmål i intervjuundersøkelser om holdninger til innvandrere og innvandring. En holdning kan defineres som en disposisjon til å reagere på et bestemt fenomen på en bestemt måte. Holdninger har gjerne både følelsesmessige og kunnskapsmessige sider. I varierende grad danner de også utgangspunkt for handling.

Negative holdninger til innvandrere og innvandring ("fremmedfrykt") kan tenkes å bunne i en uklar angst for det ukjente, en tro på at fremmede kulturer på norsk jord vil skape problemer og konflikter i samfunnet, en forestilling om at ansvar overfor andre mennesker først og fremst gjelder "våre egne", eller en oppfatning om at innvandrere ikke har samme historiske rett til få del i goder som våre forfedre har bygget opp gjennom generasjoner. Direkte rasistiske idéer om at fargede folkeslag er mindreverdige i forhold til hvite, er trolig relativt lite utbredt her i landet.

Omvendt vil positive holdninger til innvandrere og innvandring kunne henge sammen med en følelse av moralsk ansvar overfor forfulgte i andre land, tro på at vi selv vil kunne ha nytte av innvandreres kunnskaper og erfaringer, en oppfatning om at alle lovlige innbyggere av riket har rett til lik behandling eller en dyptgående overbevisning om alle menneskers likeverd.

14.1. Økt fremmedfrykt på 1980-tallet?

Det har blitt hevdet at fremmedfrykten i Norge har økt med årene. Hvorvidt en slik påstand stemmer overens med data, varierer noe etter hvilken tidsperiode og hvilke sider ved forholdet til innvandrere det er tale om.

Den norske verdiundersøkelsen viste at det i 1982 var 10 prosent av befolkningen som ikke ønsket å ha innvandrere til nabo. Da undersøkelsen ble gjentatt i 1990, var andelen økt til 16 prosent. Tilsvarende var det 9 prosent i 1982 og 12 prosent i 1990 som oppgav at de ikke ønsket å ha personer av en annen rase til nabo (Listhaug, Jenssen og Mysen 1983, Listhaug og Huseby 1990).

I 1988 og 1993 gjennomførte Statistisk sentralbyrå en undersøkelse om holdninger til innvandrere for Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) (Skjåk og Bøyum 1994). Undersøkelsen gir flere

indikasjoner på at opinionen dreide i mindre innvandrervennlig retning i dette tidsrommet (figur 14.1). F.eks. var det 36 prosent som ikke ønsket innvandrere giftet inn i den nærmeste familien i 1988, mens andelen var økt til 48 prosent i 1993. I løpet av samme periode gikk andelen som mente at innvandrere var "gjennomgående velkvalifiserte mennesker som styrker norsk arbeidsliv" ned fra 44 til 35 prosent. Den største endringen forekom i synet på innvandreres kriminalitet. Mens 46 prosent i 1988 sa seg helt eller delvis enig i at "det følger økende kriminalitet og voldsbruk med innvandrere", var det hele 67 prosent som sa det samme i 1993.

Oppfatningen om at "innvandrere bør kunne motta norske pensjoner og trygder på samme vis som nordmenn" endret seg på den annen side ikke fra 1988 til 1993. På begge tidspunkter var 84 prosent enig i dette. Det ble heller ikke flere som syntes at vi "i dårlige tider først og fremst bør sørge for arbeid til nordmenn" (49 prosent).

I spørsmålet om å motta flyktninger og asylsøkere dreide opinionen i liberal retning i det aktuelle tidsrommet. Mens 43 prosent i 1988 sa seg enig i at "det er en nasjonal oppgave å motta flyktninger og asylsøkere i minst samme omfang som de siste år", var det hele 53 prosent som mente det samme i 1993.

Figur 14.1. Holdning til innvandrere og innvandringspolitikk i årene 1988 og 1993. Prosent

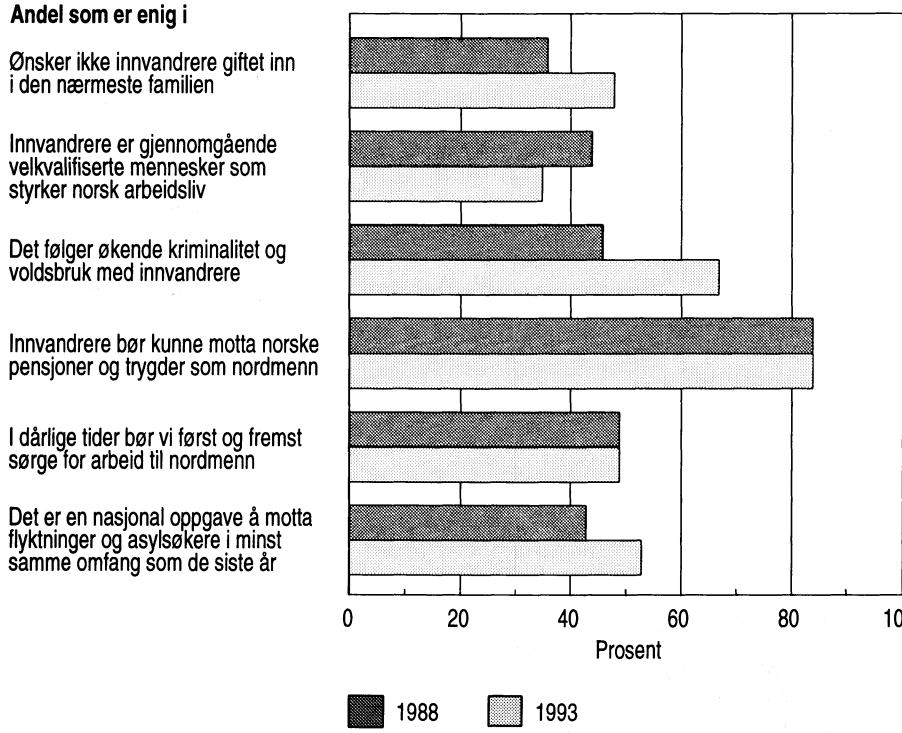

Kilde: NSD/SSBs undersøkelse om holdninger til innvandrere.

14.2. Liten endring 1993-1995

Fra og med 1993 har Statistisk sentralbyrå hvert år stilt likelydende spørsmål om holdning til innvandrere og innvandring i sin omnibusundersøkelse, en kvartalsvis intervjuundersøkelse om forskjellige temaer. Intervjupersonene har blitt bedt om å si seg enig eller uenig i følgende fire påstander: (a) "Norge bør gi opphold til flyktninger og asylsøkere i minst samme omfang som i dag", (b) "Innvandrere har for lett tilgang til sosialhjelp sammenliknet med nordmenn", (c) "Innvandrere bør ha samme mulighet til arbeid som nordmenn" og (d) "Innvandrere er mer kriminelle enn nordmenn".

Figur 14.2 viser holdningen til de fire utsagnene i årene 1993-1996 i form av verdier på en skala fra 1 til 5. Skalaen er konstruert slik at høye verdier går sammen med "innvandrervennlig" holdning. Svarkategoriene "helt enig", "nokså enig", "både og", "nokså uenig" og "helt uenig" er kodet henholdsvis 5,4,3,2,1 i de to positivt ladede utsagnene (a og c) og henholdsvis 1,2,3,4,5 i de to negativt ladede utsagnene (b og d).

Det er i spørsmålet om innvandrernes mulighet til arbeid at holdningen er mest aksepterende. Hvert år har over 75 prosent sagt seg enig i at innvandrere bør likestilles med nordmenn på dette feltet.

Figur 14.2. Holdning til innvandrere og innvandringspolitikk i årene 1993 og 1996. Plassering på fem-punkts skala hvor høye verdier uttrykker "innvandrervennlig" holdning

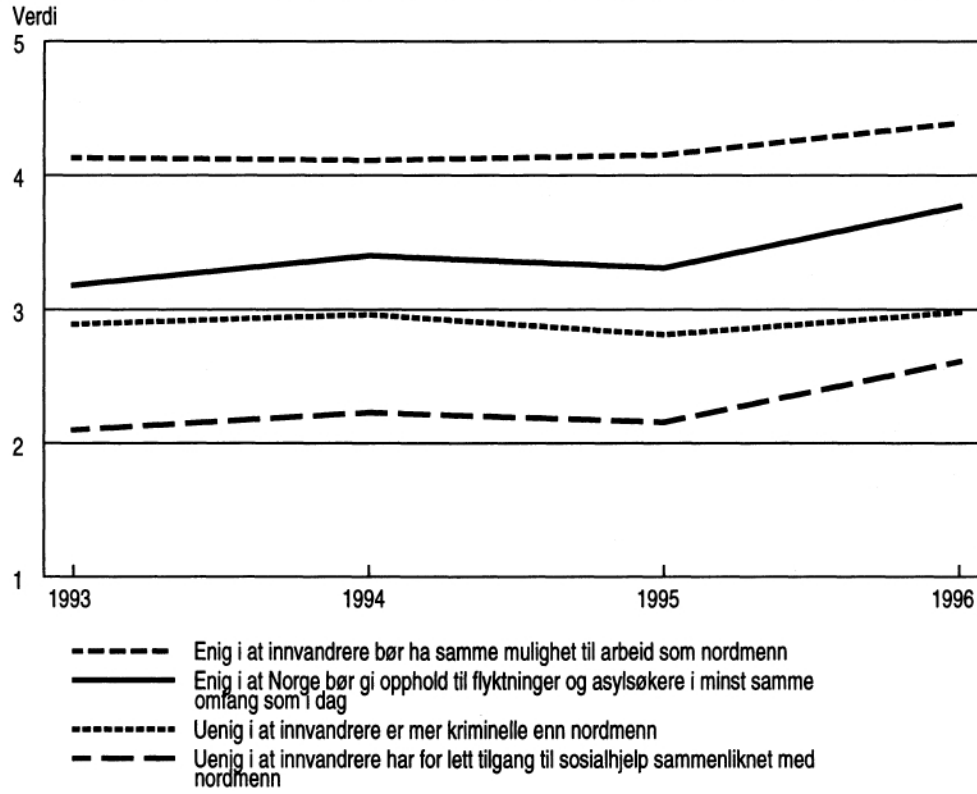

Kilde: SSBs omnibusundersøkelse.

Opinionen er mer delt i spørsmålet om å gi flyktninger og asylsøkere oppholdstillatelse og i synet på innvandreres kriminalitet. Størst skepsis uttrykker befolkningen i spørsmålet om innvandreres tilgang til sosialhjelp.

Det framgår av figuren at det har vært relativt liten endring i holdningen til disse spørsmålene i løpet av årene 1993-1995. Ikke for noen av påstandene endret andelen enig/uenig seg med mer enn 8 prosentpoeng i dette tidsrommet. Fra 1993 til 1994 økte andelen som var villig til å gi opphold til flyktninger og asylsøkere i minst samme omfang som i dag, med 7 prosentpoeng (fra 49 til 56 prosent). Trolig hadde dette sammenheng med folks ønske om å bistå nødstedte bosniske krigsflyktninger (Blom 1994).

Fra 1994 til 1995 økte på den annen side andelen som stilte spørsmål ved innvandrernes lovlydighet, fra 40 til 48 prosent. Dette så vi som et uttrykk for at kriminalitet begått av innvandrere gradvis har blitt sterkere eksponert i media (Blom 1995b).

14.3. Økt velvilje i 1996

I 1996 gjorde opinionen en markert sving i "innvandrervennlig" retning på alle fire indikatorer (Blom 1996b). Størst var endringen i synet på oppholdstillatelse for flyktninger og asylsøkere. Andelen som ønsket å gi opphold til flyktninger og asylsøkere i minst samme omfang som i dag, økte med hele 14 prosentpoeng fra 1995 til 1996. Trolig skyldtes dette at folk etter hvert var blitt klar over at Norge fører en restriktiv flyktning- og asylpolitikk. FNs høykommisær for flyktninger uttrykte f.eks. våren 1996 ønske om å foreta en nærmere gransking av norsk praksis på feltet. Nedgangen i arbeidsledigheten og bedringen i samfunnsøkonomien kan likeledes ha bidratt til å påvirke holdningen i liberal retning.

Også oppfatningen av innvandrernes bruk av sosialhjelp endret seg betydelig fra 1995 til 1996 idet andelen som antok at innvandrere forfordeles framfor nordmenn, sank med 11 prosentpoeng.

14.4. Variasjon mellom grupper

Holdningen til innvandrere og innvandring varierer etter bestemte bakgrunnsfaktorer. *Kjønn* synes i første rekke å ha betydning for synet på innvandreres kriminalitet. Menn er i større grad enn kvinner tilbøyelige til å oppfatte innvandrere som mindre lovlydige enn nordmenn.

Alder er av betydning for holdningen til alle de fire påstandene. Den eldste aldersgruppen (over 67 år) er uten unntak den som har minst til overs for innvandrere og innvandring. Det varierer ellers om det er den yngste (16-24 år) eller den nest yngste aldersgruppen (25-44 år) som er mest "innvandrervennlig". I spørsmålet om arbeid er det den nest yngste, trolig fordi den er bedre etablert på arbeidsmarkedet enn den yngste.

Utdanning er den enkeltfaktor som betyr mest for holdningen til innvandrere og innvandring. Uten unntak er det de høyest utdannede som er mest velvillig innstilt. Dette kan skyldes at utdanning formidler humanistiske idéer og evne til å avvise udokumenterte påstander, men det kan også henge sammen med at høyt utdannede føler seg tryggere sosialt forankret og av den grunn lettere ser seg "råd" til å stille seg positivt til innvandrere.

Faktorer som *by/land* og *landsdeler* betyr langt mindre. Det er likevel en svak tendens til at folk i Oslo/Akershus-regionen og de største byene er noe mer positive til innvandreres rett til arbeid enn folk ellers i landet. Tiltroen til innvandreres lovlydighet er derimot størst i Nord-Norge.

Holdningen til innvandrere og innvandring henger, ikke uventet, også sammen med *politisk oppfatning*. Rangeres partiene etter i hvilken grad deres tilhengere uttrykker innvandrervennlige holdninger, blir rekkefølgen denne (fra mye til lite): Sosialistisk Venstreparti, Venstre, Kristelig Folkeparti, Arbeiderpartiet, Høyre, Senterpartiet, Fremskrittspartiet.

Hvorvidt en person betrakter seg som *religiøs* eller ikke, ser på den annen side ikke ut til å virke inn på holdningen til innvandrere og innvandring.

Del III. Fagfeltet innvandrer-statistikk

15. Hva er innvandrer-statistikk?

15.1. Innledning

Innvandrerstatistikk er en fellesbetegnelse for inn- og utvandringsstatistikk og statistikk over personer med bakgrunn fra innvandring. Denne todelingen mellom flyttingene på den ene sida og personene med innvandrerbakgrunn på den andre, gjenspeiler seg også i denne publikasjonen.

Innvandrerstatistikken kan godt beskrives som en paraply over all statistikk som er relevant for å belyse innvandring og innvandrere. Den statistikken som går inn under paraplyen er slik sett bare varianter av sektorstatistikkene. Det eksisterer likevel en selvstendig kjerne i "faget" innvandrerstatistikk. Denne kjernen dreier seg om land og statsborgerskap, og om hvordan disse bør grupperes. Kjernen omfatter også innvandringsgrunner og bruken av ulike avgrensninger av innvandrere.

Innvandrerstatistikk tilsvarer i praksis omtrent det som på engelsk går under betegnelsen "migration statistics". Det at det engelske ordet fokuserer på flyttingene, mens det norske ordet viser til de bosatte personene med innvandrerbakgrunn, er delvis et utslag av hvor tyngdepunktet i fagfeltet ligger. Dette igjen er et resultat av datatilgangen. I land som både har et sentralt personregister og som benytter seg av et gjennomgående identifikasjonsnummer i registre som kan anvendes av statistikkprodusenter, vil innvandrerstatistikk lett omfatte mye mer enn flyttestatistikk.

Primært handler innvandrerstatistikken om personer, selv om det også finnes tilfeller av rein økonomisk statistikk og institusjonsstatistikk som kan kalles innvandrerstatistikk, eller kanskje helst innvandrerrelatert statistikk.

Formålet med innvandrerstatistikken er ikke bare å få fram kunnskap om innvandrerne alene, men også å belyse sammenhenger mellom dem og resten av befolkningen.

15.2. Kjennetegn ved innvandrerstatistikk

Som statistikkområde har innvandrerstatistikken visse særtrekk:
Den omhandler for det første relativt *små befolkningsgrupper.* Det begrensede antallet gjør at innvandrere vanskelig fanges opp i utvalgsundersøkelser som dekker

hele befolkningen. Spesielle utvalgsundersøkelser rettet mot innvandrere er svært kostbare og blir derfor sjelden foretatt. Løpende innvandrerstatistikk blir dermed langt på vei ensbetydende med registerstatistikk.

Et særtrekk ved innvandrerstatistikk er den *store spredningen* mellom de ulike innvandrergruppene. Statistikken viser ofte stor avstand mellom ytterpunktene.

Innvandrerne er en gruppe som gjerne *endrer seg raskt* i antall og sammensetning, og den er preget av en *stor utskiftning*. Dette vanskeliggjør bruken av en del demografiske målemetoder som fungerer godt for befolkningen som helhet.

En helt sentral variabel er nasjonalitet eller opprinnelsesland i en eller annen form. I Norge er det representert over 200 nasjonalitetsgrupper.

Slik den politiske debatten har gått i mange land de seinere årene, må en nok si at innvandrerstatistikk belyser følsomme temaer. Det finnes også en viss fare for stigmatisering som en må være oppmerksom på.

Et siste trekk ved innvandrerstatistikk er de relativt *store avgrensningsproblemene*. Dem skal vi se mer på i kapittel 17.

15.3. Hvorfor innvandrerstatistikk?

De viktigste grunnene til å lage innvandrerstatistikk er de samme som for produksjon av statistikk ellers, for eksempel befolkningsstatistikk eller utdanningsstatistikk. Statistikk er formålstjenlig når noe kan uttrykkes med tall, men kommer til kort ellers. Slik sett er det mye viktig kunnskap om innvandring og innvandrere som aldri vil bli dekket av innvandrerstatistikk.

Selv om en mener at statistikk i sin alminnelighet er god å ha, kan det likevel spørres om det er riktig å vie akkurat innvandrerne spesiell oppmerksomhet. Er ikke det det samme som å bidra til "båstenkning", og å opprettholde et litt kunstig og uønsket skille mellom en minoritet og resten av befolkningen? Bør ikke statistikken fortrinnsvis være "fargeblind"?

Slike spørsmål griper rett inn i en mer allmenn diskusjon omkring innvandrere i det norske samfunnet. Man kan i den debatten gjerne mene at en skal motarbeide "vi og dem"-tenkning, og at en først og fremst skal se innvandrere som enkeltindivider og ikke som representanter for samfunnsgrupper. Men statistikk forutsetter at data grupperes.

Det innvandrerstatistikken kan bidra med er å framskaffe empiri slik at en på et bedre grunnlag kan avgjøre om innvandrere faktisk skiller seg ut fra resten av befolkningen eller ikke, og om de er integrert i det norske samfunnet. Hvilke politiske konsekvenser som bør trekkes av tallene sier statistikken ikke noe om, men den gir et beslutningsgrunnlag for valg av politikk.

Det er stor *etterspørsel* etter innvandrerstatistikk. Innvandringspolitikk er et viktig felt i partipolitikk, i statsstyring og i samfunnsdebatten generelt. Et uttrykk for det er den siste stortingsmeldingen om "innvandring og det flerkulturelle Norge" (St.meld. nr. 17 (1996-97). Generelt er det et stort behov for statistikk for å kunne og fordele økonomiske midler riktig. Også i forskningen, særlig innen

demografi og andre samfunnsfag, har innvandrerstatistikk fått økende betydning.

Én grunn til at slik statistikk er etterspurt er rett og slett at innvandring og innvandrere faktisk har en tallmessig merkbar betydning for det norske samfunnet. Tallet på utenlandsfødte i Norge er større enn folketallet i landets nest største by, og i enkelte år har mer enn halvparten av befolkningsveksten kommet fra utlandet.

Det kan innvendes at innvandrerne er ei så sammensatt gruppe at det blir nesten meningsløst å se dem som en samlet befolkning. Men ulikhetene mellom de forskjellige innvandrergruppene er et empirisk spørsmål som statistikken nettopp tar sikte på å finne tall for. All innvandrerstatistikk er derfor brutt ned på undergrupper av opprinnelsesland eller lignende. Det vil alltid kunne diskuteres om vi velger for grove eller for fine grupperinger, eller om grupperingene er godt eller dårlig tilpasset virkeligheten. Ved for grove grupperinger mister en nyanser, men får et godt oversiktsbilde. Ved fine grupperinger kan vi få større innsikt, men står også i fare for å rote oss bort i små tall som betyr lite for den store sammenhengen og som dels er preget av tilfeldigheter.

16. Definisjoner og betegnelser

16.1. Om ordbruk i statistikk

I mange sammenhenger er det hensiktsmessig å uttrykke seg abstrakt og i grove, uspesifiserte kategorier. Viktige resonnementer er som oftest ikke avhengig av presise definisjoner på ett og alt, ja slike definisjoner kan til og med forkludre budskapet mer enn å klargjøre. Det lar seg gjøre å føre debatter om *innvandring* og *innvandrere* uten at disse to ordene er helt klart definert.

I statistikkproduksjonen kan vi imidlertid ikke ta like lett på ordbruken. For å vite hva tallene i en tabell står for, må tabellen beskrives med ord som har en helt presis mening. På den måten kan vi komme til å måtte legge en litt annen eller mer presis betydning i et ord enn det som er gjengs blant folk flest. Statistisk sentralbyrås (SSB) valg er ment for statistikkproduksjonen, og skal ikke være noen standard for ordbruken i det norske samfunnet generelt.

Hensynet til lesbarhet kolliderer gjerne med hensynet til presisjon og en ordbruk som aksepteres av alle. Utviklingen i den offentlige debatten kan føre til at ord som i én periode regnes for å være anvendelige, i en seinere periode blir oppfattet som upassende. Statistikken kan imidlertid ikke alltid følge opp den skiftende språkbruken ute i samfunnet.

Det som for SSB er nødvendige hjelpemidler i statistikkproduksjonen, blir av og til tolket som noe langt mer enn det. Det er problematisk å bruke ord fra dagligtalen som gis innhold som i noen sammenhenger får konsekvenser for det enkelte individ eller for enkeltgrupper, men på den annen side er det heller ikke uproblematisk å bruke ord som ikke er hentet fra dagligtalen.

I resten av dette kapittelet diskuteres ordet innvandring. *Innvandrer* er et så mangsidig begrep at det har fått et eget kapittel (17).

16.2. Hva er innvandring?

Innvandring er først og fremst en type konkret *hendelse* eller handling som utføres av enkeltpersoner, men det er også navnet på det *fenomenet* at det foretas innvandringer, og da kan ordet i praksis ofte stå for nettoinnvandring. Her ser vi på hva innvandring som hendelsestype innebærer:

Med 'innvandring' vil kanskje noen tenke på en førstegangsflytting til Norge foretatt av person med utenlandsk bakgrunn (som ikke er flyktning), der hensikten er å slå seg ned for en lengre periode eller for godt. I SSBs innvandrerstatistikk er innvandring imidlertid ikke begrenset bare til personer med utenlandsk bakgrunn, ikke bare til førstegangsinnflyttinger, og ikke bare til opphold som er ment å vare lenge, og også flyktninger registreres som innflyttere.

En innvandring er i praksis enhver flytting til Norge som blir registrert i folkeregisteret, eller med andre ord at en person blir registrert som bosatt i Norge. Kravet er at personen skal ha til hensikt å oppholde seg i Norge minst seks måneder og samtidig ha tillatelse til det. De viktigste unntakene fra denne hovedregelen er utenlandske diplomater og militære. De blir ikke registrert som innvandret, og dermed heller ikke som bosatt i Norge. Dessuten blir studenter fra de andre nordiske land behandlet på samme måte som norske studenter, og fordi disse normalt skal registreres som bosatt i foreldrehjemmet, blir de nordiske studentene ofte ikke registrert som innvandret til Norge (det er foreslått at regelverket for studenter skal endres). I perioden mars 1987 til januar 1994 var regelverket slik at asylsøkere kunne bli registrert som innvandret også før søknaden var avgjort, men nå skal de behandles på linje med andre som må ha en oppholdstillatelse for å bli registrert som bosatt.

Kravene til oppholdstillatelse er forskjellige for norske og andre nordiske borgere (de trenger ingen tillatelse), EØS-borgere ellers (de skal som oftest få tillatelse) og andre statsborgere, men i forhold til definisjonen på innvandring har dette ingen betydning. For øvrig gjør ikke SSB noe annet enn å følge dataene som kommer fra folkeregistreringssystemet (se kapittel 19), som igjen fatter vedtak i de konkrete flyttesaker i henhold til folkeregistreringsloven og forskriftene til denne.

I andre land defineres innvandring på noenlunde tilsvarende måte, men den nedre botidsgrensa for registrering kan variere mye, fra for eksempel 3 måneder (som i Danmark) til 12 måneder (som i Sverige og i de fleste andre land). Regelverket omkring registrering av asylsøkere varierer en god del landene imellom.

Innvandring er så godt som synonymt med 'flytting fra utlandet' eller 'innflytting' (når det underforstått er fra utlandet). Se ellers nærmere om distinksjoner mellom flytting og vandring i vedlegg 2.

I alle hovedsak gjelder alt som står om innflytting/innvandring også for utflytting/utvandring. To forskjeller er imidlertid verdt å nevne. På grunn av ordningen med internordisk flyttebevis vil ikke en flytting til et annet nordisk land bli registrert som utflytting før innflyttingslandet har godkjent og registrert flyttingen som innflytting. Dessuten er det flere typer flyttinger som ikke skal registreres som utflytting fra Norge enn det som gjelder ved innflyttinger. Familieforsørgere som lar sin familie være igjen i Norge skal nemlig av prinsipielle skattemessige grunner ikke kunne melde flytting til utlandet.

17. Hva er en innvandrer, og hvem har bakgrunn fra innvandring?

17.1. Person som foretar en innvandring

Et reint språklig problem med ordet innvandrer er at det kan bety både en person som foretar en innvandring i en bestemt periode og en person som har innvandret en eller annen gang. I det første tilfellet er det *hendelser* som er i fokus, mens det i det andre tilfellet er personers *bakgrunn* vi er opptatt av. Dette problemet kan avhjelpes noe ved å bytte til formen innflytter når det er hendelsen vi vil si noe om, mens ordet innvandrer forbeholdes de tilfellene der bakgrunnen er det primære. I statistikken over hendelsene er det mest korrekt å telle selve handlingene og ikke personene (altså flyttingene i stedet for flytterne), og det hjelper også til for å unngå sammenblanding.

17.2. Person med en viss bakgrunn

Helt fundamentalt for innvandrerstatistikken er det at vi må finne fram til noen i befolkningen som er "innvandrere", i motsetning til dem som ikke er det. Selv om vi i statistikken som oftest ønsker å studere "innvandrerne" som mange undergrupper, begynner altså det hele i prinsippet med en brutal todeling av den befolkningen som bor i Norge, mellom "innvandrerne" og "ikke-innvandrerne".

Det har eksistert to ulike utgangspunkter for diskusjoner om bruken av ordet innvandrer. Det ene utgangspunktet er å begynne med selve ordet innvandrer og så spørre hvilket innhold en kan og bør legge i det. Det andre utgangspunktet begynner med å finne fram til en relevant avgrensning av personer med en utenlandsk bakgrunn, og deretter vurderer en om det er mulig å bruke ordet innvandrer som betegnelse for denne avgrensningen.

Ordet innvandrer som utgangspunkt

I den allmenne språkbruken kan det virke som om det eksisterer flere hovedbetydninger av ordet innvandrer. Det kan innvendes at språkbruken i statistikken ikke skal legge særlig vekt på folkelige oppfatninger av ordet innvandrer, men på den annen side kan ikke noen statistikk avvike for mye fra norsk virkelighet heller. Dette er noen oppfatninger:

1) "Etnisk minoritet". Person med visse lett oppfattbare særtrekk med hensyn til kultur, språk, religion, hudfarge med mer, eventuelt med et tilleggs-

krav om at personen selv også vektlegger noen av disse særtrekkene, altså at han/hun åpenbart identifiserer seg som tilhørende en etnisk minoritet. Om en slik person faktisk har innvandret noen gang er ofte ikke det vesentlige - her er det bakgrunnen som teller.

2) "Har valgt ny framtid". Person som har tatt viktige beslutninger om og iverksatt et skifte av bostedsland, noe i retning av det samme som de norske utvandrerne til Amerika gjorde i forrige århundre.
3) "Nyankommet". Person som ennå er i en fase av tilpasning til det norske samfunnet.
4) "Utenlandsfødt". Person som ikke er født i Norge (det var ut fra denne betydningen kong Olav kunne si at også han var innvandrer).

Ingen av de tre første hovedbetydningene kan brukes direkte i statistikk. De må først operasjonaliseres som det heter, eller med andre ord gjøres veldig konkrete. Betydningen "etnisk minoritet" er i praksis umulig å operasjonalisere direkte, for flere av de aktuelle særtrekkene er vanskelige å måle, og resten forutsetter data som ikke eksisterer i aktuelle datakilder i Norge. For å bruke den andre betydningen ("valgt ny framtid") i statistikk, trenger en kjennskap til personers framtidsplaner som ikke finnes tilgjengelig noe sted. For å få fram betydningen "nyankommet person" må det settes en grense for hvor lang tid personen kan ha bodd i landet. Bare den siste betydningen ("utenlandsfødt") kan brukes direkte i statistikken.

Selve innvandringsaspektet ved ordet innvandrer er ikke alltid så vesentlig, skal en dømme etter bruken av det, for folk kan i slike sammenhenger være opptatt av personer som ikke har innvandret og uinteressert i mange som faktisk har innvandret. Det kan rett og slett se ut som om ordet innvandrer ofte blir et hjelpeord for noe vi ikke helt vet hva er og ikke har noe bedre ord for. Konklusjonen på dette er at det ikke har noen hensikt å leite etter en helt fast betydning av ordet innvandrer i språket.

En har tilsvarende problemer når ord som for eksempel "gamle" eller "eldre" skal defineres. Heller ikke her finnes noen standarddefinisjon på denne delen av befolkningen. Gruppa "80+" er ofte i sentrum for oppmerksomheten når en diskuterer eldreomsorg, mens et forskningsprosjekt om yrkeslivet og aldring kan omfatte folk som er 40 år eller eldre. At 67 år og over er en relativt vanlig avgrensning, forandrer ikke på det faktum at det altså ikke finnes én fast standarddefinisjon av "eldre". Slik er det også med "innvandrere".

Avgrensning som utgangspunkt

En helt annen måte å nærme seg problemet på, er å leite seg fram til en eller flere *relevante avgrensninger* av personer med innvandrerbakgrunn. Først deretter tas spørsmålet om navnsettingen på avgrensningen(e) en har funnet fram til.

De mulige avgrensningene av personer med utenlandsk bakgrunn sammenfaller ikke alltid like godt med den gruppa av personer vi er ute etter. Det vil som oftest være slik at noen som kunne vært medregnet faller utenfor avgrensningen, mens andre tas med. Slike avvik er til å leve med i statistikken. De tendensene vi finner i et datamateriale, trenger ikke være avhengig av hvilken avgrensning av "innvandrere" vi bruker, men de kan være det. Vi må bare innse at det ikke er mulig å kom-me fram til en eneste ideell definisjon som er hensiktsmessig for alle formål.

17.3. SSBs valg i statistikken

I SSB vil vi alltid måtte ta utgangspunkt i de data som er til rådighet og eventuelt lage brukbare avgrensninger på grunnlag av relativt få opplysninger om hver person.

Fram til 1993 ble innvandrere definert ved de to kategoriene *utenlandske statsborgere* og *personer født i utlandet*. De fleste folketellingene har spurt om statsborgerskap. Tall for utenlandske statsborgere ved hvert årsskifte eksisterer i SSB fra 1. januar 1975. I flyttestatistikken har statsborgerskap vært med hele tida. Fødeland ble det spurt om i alle folketellingene fram til 1970, og årlig bestandsstatistikk over utenlandsfødte ble innført fra 1987. Informasjon om språk eller etnisk gruppe eksisterer ikke i Norge for andre enn helt spesielle og små kategorier.

Utenlandske statsborgere

Statsborgerskap er et juridisk begrep, og statistikk over utenlandske statsborgere er akkurat det en trenger når juridiske forhold er inne i bildet (f.eks. i fordelinger etter oppholdsgrunnlag eller i valgstatistikk).

I mange tilfeller er det imidlertid ønskelig at innvandrerstatistikk dekker alle med utenlandsk bakgrunn som etter hvert har fått norsk statsborgerskap. Dessuten er det uheldig for sammenligninger over tid at statsborgerskap er noe som kan endres fra ett tidspunkt til et annet. Endringer i bestanden av utenlandske statsborgere er avhengig av både innflyttinger, utflyttinger, fødsler, dødsfall og overganger til norsk statsborgerskap. Det er derfor nokså krevende å forstå hvorfor tallet på utenlandske statsborgere utvikler seg som det gjør.

Utenlandsfødte

En avgrensning etter norsk eller utenlandsk fødeland representerer den enkleste måten å skille ut de som har utenlandsk bakgrunn på. Alle utenlandsfødte er uomtvistet innvandrere i teknisk forstand siden de alle kom til Norge ved innvandring.

Ved bruk av fødeland som kriterium unngår man noen av problemene som gjelder for statsborgerskap. Fødelandet til en person er i prinsippet uforanderlig, og en som en gang er utenlandsfødt vil i dataene være det for alltid. I statistikken er det praktisk og nødvendig med slike merkelapper som ikke endrer seg over tid, selv om ikke alle utenlandsfødte synes noe om å ha pådratt seg en evigvarende betegnelse som "innvandrer".

Tallet på utenlandsfødte bosatt i et land er styrt av bare tre demografiske endringsfaktorer (innvandringer, utvandringer og dødsfall), noe som gjør det enkelt "å holde regnskap" og studere utviklingen over tid.

Imidlertid må vi finne oss i å inkludere personer som kanskje ikke har annen tilknytning til utlandet enn at de tilfeldigvis ble født der (av norske foreldre). Dessuten får en i statistikken ikke med seg særlig mange småbarn med innvandrerbakgrunn ved å basere seg på fødeland. Barn har en mye større sannsynlighet for å være bosatt i det landet de ble født i enn det voksne har, som jo har hatt et mye lengre liv på seg til å skifte bostedsland. Etter hvert har da også spørsmål om "andregenerasjonsinnvandrere" kommet stadig oftere.

Innvandrerbefolkningen

Manglene ved både 'utenlandske statsborgere' og 'utenlandsfødte' førte på slutten av 1980-tallet til forsøk med å trekke inn

foreldres fødeland. I 1994 ble arbeidet konkretisert i form av en standard for innvandrergruppering (Statistisk sentralbyrå 1994).

Arbeidet gikk i første trinn ut på å skille ut ulike kategorier av personer med innvandringsbakgrunn, og i andre trinn å bestemme hvilke kategorier som skulle slås sammen til en standarddefinisjon på personer med en klar utenlandsk bakgrunn. Målet var en avgrensning av personer med innvandrerbakgrunn som omfattet andregenerasjonsinnvandrere, mens utenlandsfødte med norsk bakgrunn skulle holdes utenfor.

Avgrensningen *innvandrerbefolkningen* som den ble kalt, kom til å omfatte *førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn* og *andregenerasjonsinnvandrere* (her definert som personer født i Norge med to utenlandsfødte foreldre). Helt enkelt er det altså personer med to utenlandsfødte foreldre som inngår i innvandrerbefolkningen (for adopterte fra utlandet er det adoptivforeldrene som teller). En mer presis definisjon er at innvandrerbefolkningen omfatter personer som verken har foreldre eller besteforeldre som er født i Norge.

Det ble senere stilt spørsmål om hvor riktig det var å ta med andregenerasjonsinnvandrere. Forskjellen mellom innvandrere og deres etterkommere, eller mellom første- og andregenerasjon, har alltid vært viktig. Da standarden ble utarbeidet ble det imidlertid lagt mer vekt på det disse to gruppene har felles enn det som skiller dem. Det at andregenerasjonsinnvandrere i praksis stort sett omfattet barn, var medvirkende til dette valget.

Målet med innvandrergrupperingen var både å finne fram til en mer *relevant* avgrensning av personer med utenlandsk bakgrunn, og samtidig innføre denne definisjonen som en *standard* for innvandrerstatistikk for å lette sammenlignbarheten mellom de ulike sektorstatistikkene. Erfaringen har imidlertid vist at et slikt både/og ikke er mulig å oppnå innenfor alle statistikkområder - det må

I praksis har få personer født i Norge før 1954 foreldreopplysninger, og tilsvarende er besteforeldreopplysninger mangelfulle for personer født før om lag 1980. Blant utenlandsfødte vil det naturlig nok alltid være mange som ikke står registrert med foreldre. Når en forelder er ukjent blir det på grunnlag av opplysninger om eget fødeland, første registrerte statsborgerskap og eventuelt den andre forelderens fødeland anslått om den manglende forelderen er født i Norge eller i utlandet. Anslagene er basert på statistiske mønstre, med stikkprøver av tvilstilfellers navneformer som en ekstra bekreftelse. Når begge foreldrene er ukjente har en bare personens fødeland å holde seg til.

At foreldreopplysningene er mangelfulle for de eldste medfører at få norskfødte med utenlandsk bakgrunn, og få utenlandsfødte med norsk bakgrunn, er skilt ut som egne innvandringskategorier i den delen av befolkningen som er eldre enn om lag 40 år. I stedet skilles det stort sett bare mellom norsk- og utenlandsfødte. De manglende foreldreopplysningene medfører også en større usikkerhet i tallene for de eldste innvandrergruppene (særlig nordboere, briter og amerikanere) enn for de nyeste. Usikkerheten slår begge veier i den forstand at våre tall like gjerne kan være for høye som for lave.

bli et "enten/eller". I praksis har kravet til relevans gjort at full standardisering ikke er oppnådd. I sammenheng med for eksempel arbeid, inntekt og annen statistikk som bare gjelder den voksne delen av befolkningen, har det i liten grad vært relevant å inkludere andregenerasjonsinnvandrere, og det samme gjelder statistikk der selve innvandringsaspektet står sentralt (f.eks. i statistikk over innvandringsalder, botid, ekteskapsinngåelser og innvandringsgrunn). Mye av denne statistikken lages nå bare med førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn som hovedavgrensning. I andre statistikker (særlig over barn) kan det imidlertid være høyst relevant å ta med innvandrernes etterkommere i Norge.

Om andregenerasjonsinnvandrerne bør ses på som en variant av "innvandrerne" eller først og fremst som norske med en viss innvandrerbakgrunn, er et viktig politisk spørsmål (jf. bl.a. Wikan 1995). Imidlertid har saken også en empirisk side som det er statistikkens oppgave å ta opp.

Ordbruken

I tillegg til at selve avgrensningen er blitt diskutert, har også bruken av betegnelsen 'innvandrer' i forbindelse med denne avgrensningen blitt møtt med til dels klare innsigelser. Det at *innvandrerbefolkningen* omfatter personer som strengt tatt ikke er innvandrere er språklig sett ikke ideelt, men det finnes flere paralleller til en slik bruksmåte av ord i det norske språket. (En ulempe ellers med å velge dette ordet er at vi ved å gi det en helt presis betydning mister muligheten for å bruke ordet som et fleksibelt begrep).

Større vanskeligheter får en når en på en enkel måte skal betegne de *personene* som inngår i samlegruppa 'innvandrerbefolkningen'. Det er jo ikke riktig å si at innvandrerbefolkningen består av 'innvandrere', for noen av dem er bare etterkommere. Det trengs imidlertid et enkelt samlebegrep for både innvandrere og etterkommere for å unngå at lesbarheten bryter sammen i lengre tekster.

Som vi har sett, har ordet innvandrer mange betydninger allerede, og det må derfor *alltid* defineres (eller brukes på en slik måte at betydningen er noenlunde klar). Ordet må rett og slett fylles med innhold hver gang det brukes. Det er på denne bakgrunnen vi har endt opp med 'innvandrer' som det beste alternativet i mange sammenhenger. SSB må i sin statistikkformidling alltid presisere nøye at ordet innvandrer bare brukes som en kortform eller forenkling av mer omstendelige uttrykk, og at det finnes flere betydninger av ordet i statistikken.

Den delen av befolkningen som til enhver tid ikke inngår i noen innvandreravgrensning, blir for enkelhets skyld ofte kalt 'nordmenn' eller 'den norske befolkningen', uten at det legges noe spesielt innhold i det ordet. Framfor alt betyr det ikke at innvandrere ikke er norske.

Personer med annen innvandringsbakgrunn

Bare to av i alt sju innvandringskategorier i Standard for innvandrergruppering utgjør 'innvandrerbefolkningen'. De andre kategoriene er 'utenlandsadopterte', 'født i utlandet med en norskfødt forelder', 'født i Norge med en utenlandsfødt forelder', og 'født i utlandet med to norskfødte foreldre'. Til slutt er det en kategori for personer 'uten innvandringsbakgrunn'. Norskfødte med én utenlandsfødt forelder og fire norskfødte besteforeldre inngår her.

Landbakgrunn

Utenlandske statsborgere fordeles som

oftest etter statsborgerskap og utenlandsfødte etter fødeland, men for innvandrerbefolkningen eller andre med innvandringsbakgrunn er det ikke opplagt hvilket utland de kan sies å ha bakgrunn fra. Valget har vært å bruke eget, eventuelt mors eller dernest fars fødeland hvis det er utenlandsk, og ellers Norge. Når begge foreldrene er født i utlandet er de i de alle fleste tilfeller født i samme land (eller i alle fall i samme verdensdel), men der det er avvik mellom foreldrene er det altså mors fødeland som blir valgt. I noen få tilfeller er personens eget utenlandske fødeland forskjellig fra mors og fars, som igjen er født i samme land, og i disse tilfellene er det foreldrenes fødeland som velges for å vise bakgrunnen.

Personer som til enhver tid faller utenfor en valgt innvandreravgrensning, vil ha Norge som landbakgrunn.

17.4. Innvandreravgrensninger i andre lands statistikk

I tillegg til Norge har enkelte andre land også eksperimentert med foreldrebaserte avgrensninger av personer med innvandrerbakgrunn, og til dels innført dette i ordinær statistikk. Dette gjelder blant annet Danmark, Sverige og Nederland. Franske og kanadiske demografer har også vært opptatt av dette. Andre land igjen som Storbritannia, USA og Canada har tradisjoner for å la folketellingene kartlegge rase, etnisk bakgrunn, "ancestry" og lignende. Behovet for innvandreravgrensninger blir dermed ikke det samme i disse landene.

I internasjonalt statistisk samarbeid har statsborgerskap dominert som kriterium, i alle fall i Europa. 'Fødeland' har i enkelte land vært betraktet som for følsomt, og EUs statistiske kontor har ennå ikke publisert tall for utenlandsfødte. FN har i lengre tid hatt enkelte statistikker over utenlandsfødte.

Med en slik bakgrunn sier det seg selv at det å utnytte opplysninger om *foreldres* fødeland på en systematisk måte ikke vil bli internasjonal standard i uoverskuelig framtid. De løsningene som er valgt i de få landene som har arbeidet med dette er dessuten ulike.

18. Landgrupperinger og deres betegnelser

I Statistisk sentralbyrå(SSB) gamle verdensdelsinndeling er Grønland med i Europa, og det samme gjelder Tyrkia. Kypros er imidlertid i Asia. Russland og de kaukasiske republikkene danner de østligste delene av Europa. I Nord-Amerika er inkludert også Mellom-Amerika og Karibia, mens Sør-Amerika er en egen verdensdel.

I sammenheng med innvandringen til Norge er det imidlertid funnet hensiktsmessig å bruke noen andre landgrupperinger enn dette. Det er fortrinnsvis grupperinger basert på geografi som brukes, selv om også andre faktorer spiller inn. Landgrupperinger basert bare på landenes økonomiske utviklingsnivå eller medlemskap i organisasjoner er vanskelige å standardisere, fordi slike grupperinger stadig vil endres.

Norden (altså utenom Norge) er ofte skilt ut som en egen del fordi dette gjelder land med en særlig kulturell og geografisk nærhet til Norge, og fordi det i over 40 år har vært mulig for nordiske statsborgere å flytte til et annet nordiske land uten å måtte søke om tillatelse (med et lite unntak for Island for inntil få år siden).

Europa ellers er delt mellom øst og vest i samsvar med den politiske delingen da jernteppet ennå eksisterte. Når det gjelder innvandring til Norge er dette skillet fortsatt aktuelt, og vil nok være det ennå i noen år. Vest-Europa (unntatt Tyrkia) er ellers nesten det samme som EØS-landene, som siden 1. januar 1994 har hatt en spesiell juridisk betydning for vandringer til og fra Norge.

Demografisk sett følger vandringene mellom Norge og Tyrkia ikke et vesteuropeisk mønster, og Tyrkia er derfor tatt ut av Europa (og slått sammen med Asia).

I forhold til norsk inn- og utvandringshistorie har USA og Canada særtrekk som skiller disse to landene fra resten av Amerika. Resten er kalt bare Sør- og Mellom-Amerika, selv om det å la betegnelsen Mellom-Amerika omfatte Karibia strengt tatt ikke er korrekt. Latinamerika er også noen ganger brukt som betegnelse.

Sett fra Norge er Oseania så godt som ensbetydende med Australia og New Zealand. De mindre stillehavsøyene er såpass svakt representert i Norge at det statistisk betyr lite fra eller til at de er med i verdensdelen Oseania.

For enkelhets skyld er Nord-Amerika og Oseania ofte slått sammen. Kategorien omfatter engelskspråklige land som Norge historisk sett har hatt et spesielt forhold til.

Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia er ofte sett under ett. Felles for disse verdensdelene er at de ligger langt unna Norge, og at de i innvandringssammenheng har betydd lite for Norge i tidligere tider, men mye nå i det siste. Tradisjonelt har landene i disse verdensdelene vært fattige, med liten industrialisering og stor befolkningsvekst, men i dag er situasjonen i enkelte land ganske annerledes enn den var bare for få år tilbake. Nå er det ikke bare Japan som har et velstandsnivå på vesteuropeisk nivå eller enda høyere.

Fordi opplistingen av verdensdeler gir for lange og uhåndterlige uttrykk i løpende tekst, har det gamle uttrykket "tredje verden" blitt brukt i stedet for 'Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia'. Den største svakheten med uttrykket er nok at det gir assosiasjoner i retning fattigdom og annet som ikke alltid stemmer med dagens virkelighet. Fra vår side er tredje verden utelukkende ment som et geografisk samlebegrep.

Grove landgrupperinger passer ikke hvis forskjellene innenfor gruppene er større enn mellom dem. Av slike og andre grunner er tredje verden noen ganger delt opp i de enkelte verdensdelene. I slike tilfeller er Tyrkia slått sammen med Asia.

En inndeling av verden i to deler er også mye brukt. Den går ut på å skille mellom Vest-Europa (unntatt Tyrkia) og Nord-Amerika og Oseania på den ene sida, og resten av verden på den andre. Denne andre delen omfatter tredje verden og Øst-Europa. Den førstnevnte delen har blitt kalt for 'vestlige land' og den andre for 'ikke-vestlige land'.

19. Datakilder for innvandrer statistikk

19.1. Generelt

Statistisk sentralbyrå (SSB) får inn data til statistikkproduksjonen fra ulike landsomfattende *administrative registre,* ved *annen indirekte innsamling* fra institusjoner eller lignende (hvorav noen har egne registre), og dessuten ved *direkte innsamling* fra informantene i form av intervjuundersøkelser, postenqueter og folketellinger. Uansett innsamlingsmetode må det foretas en til dels omfattende bearbeiding av dataene før de kan benyttes i statistikkproduksjonen. Utvalgsundersøkelsene blir som oftest påkoblet en del data fra statistikkregistrene, så registre er med også i den statistikken som primært er basert på utvalgsundersøkelser. Datagrunnlaget for innvandrerstatistikk er normalt bare en del av det datagrunnlaget som brukes til statistikkproduksjonen for befolkningen som helhet, men noen få datakilder er spesielle for innvandrere.

Data om innvandrere og innvandring er stort sett på individnivå. Med få unntak har individdata fødselsnummer som identifikasjon. Fødselsnummeret tildeles i Det sentrale folkeregister (DSF), som styres av Sentralkontoret for folkeregistrering i Skattedirektoratet. Ved inngangen til 1996 var det 6,3 millioner fødselsnummer i DSF. Ut over de 4,3 millioner bosatte på dette tidspunktet, inneholdt DSF også 1,4 millioner døde og 290 000 utvandrede personer som har bodd i Norge etter opprettelsen i 1964 (da under navnet Det sentrale personregisteret). I tillegg til fødselsnummeret inneholder DSF selvsagt alle data fra folkeregistreringen.

Dataene fra de administrative primærregistrene og fra egen innsamling blir i SSB til *statistiske* registre. At et register er statistisk betyr at det ikke er tillatt å bruke det til annet enn produksjon av statistikk. SSBs bruk av registrene styres av statistikkloven, personregisterloven og SSBs rammekonsesjon fra Datatilsynet.

Fødselsnummeret er en nøkkel i norsk personstatistikkproduksjon og -utvikling. Ved hjelp av fødselsnummeret er det teknisk mulig å koble flere ulike kilder på en sikker måte. Grunnleggende variabler utarbeides bare ett sted i SSB, og så fordeles de til fagområdene som trenger dem til sin statistikkproduksjon. Der kobles variablene på ved hjelp av fødselsnummeret. Hvem som er innvandrere bestemmes for eksempel bare ett sted, utdanningsnivået fastsettes et annet sted,

og inntekt et tredje. Koblingsmulighetene gjør det også enkelt å kombinere data på nye måter og slik få fram ny interessant kunnskap.

19.2. Data fra administrative registre og andre indirekte kilder

Fra administrative til statistiske registre

Som nevnt tidligere er løpende innvandrerstatistikk så godt som bare basert på administrative registre og andre indirekte kilder. Det meste av data om personer kommer i hovedsak fra følgende kilder:

Det sentrale folkeregister, ligningsregisteret, selvangivelsesregisteret, momsregisteret, lønns- og trekkoppgaveregisteret og skattemanntallet befinner seg alle i Skattedirektoratet. Fra Rikstrygdeverket utnyttes registrene over trygdemottakere, og dessuten arbeidstaker-/arbeidsgiverregisteret. Et register som fødsels- og sykepengeregisteret i Rikstrygdeverket vil kunne bli utnyttet i framtida. Arbeidsdirektoratet er base for SOFA-søkerregisteret[1] over arbeidsledige. Registeret til Statens lånekasse for utdanning gir informasjon av økonomisk og utdanningsmessig art. Det finnes også en del fylkesvise og sentrale skoleinntaktssystemer som utnyttes. Husbanken er vert for bostøtteregisteret. Det sentrale straffe- og politiopplysningsregisteret har Kriminalpolitisentralen hånd om, og fra politiets datatjeneste hentes data fra straffesaksregisteret (STRASAK) og bot- og prikksystemet. Utlendingsdirektoratets registre FREMKON (utlendingsforvaltningens saksbehandlingsregister) og flyktningregisteret (for integreringsarbeidet) er også utnyttet noe.

Ellers fås blanketter, skjema og datafiler fra utdanningsinstitusjonene, Statens adopsjonskontor, Medisinsk fødselsregister og legemeldinger (ved dødsfall). Barnevernsstatistikken (over klientene) er basert på data fra den kommunale barnevernstjenesten. Den kommunale sosialkontortjenesten leverer også data.

Datainnsamlingen fra både registrene og fra institusjonene ellers, er basert på den rett statistikkloven gir SSB til å utnytte slike datakilder til produksjon av statistikk.

Sentrale innvandrerstatistikkvariabler

Hva som er innvandring og hvem som er personer med innvandrerbakgrunn, blir i SSB definert i befolkningsstatistikksystemet. Sentrale innvandrerstatistikkvariabler er statsborgerskap, statsborgerskapsendringer, fødeland, innvandringskategori og landbakgrunn, innvandringsgrunn og første innvandringsdato.

Som kilde til dette brukes hovedsakelig meldinger som mottas fra Det sentrale folkeregister, men det er også brukt fødelandsdata fra Folke- og boligtelling 1970 for å supplere opplysningene fra folkeregistreringssystemet. Til å lage variabelen innvandringsgrunn er det ved en anledning brukt data fra FREMKON-registeret og flyktningregisteret i Utlendingsdirektoratet, i tillegg til egne data. I flyktningregisteret finnes visse data om språk og etnisk bakgrunn som gjør det mulig å skille for eksempel kurdere fra tyrkere/irakere og palestinere fra israelere, men dette er ennå ikke utnyttet av SSB.

For utarbeidelse av innvandrerstatistikk har den såkalte fødelandsfilen stått

[1] SOFA står for "Søk Og Finn Arbeid".

sentralt. Siden 1988 har den blitt produsert årlig. Den omfatter 6,3 millioner personer, og inneholder mange og sentrale variabler for innvandrerstatistikk. Den første innvandringsgrunnfilen ble laget i 1995. Den er basert på data fra UDIs registre, fødelandsfilen og en ekteskapsfil.

Fra innvandrerstatistikkens "kjerne" representert ved fødelandsfilen og andre befolkningsdata, går det individdata til fagfelter som utdanning, folketelling, helse, trygd, kriminalitet, arbeidsmarked, inntekt, intervju og så videre, for påkobling til disse fagfeltenes datafiler.

Datakvalitet

Et spørsmål som er viktig i mange land er om datakildene fanger opp alle innvandrerne som er i landet, eller om kildene kanskje heller gir for mange innvandrere. Norsk statistikk er slett ikke fri for slike problemer, men de regnes ikke for å være alvorlige fra et statistisk synspunkt.

Det finnes ingen gyldige beregninger av hvor mange personer med ulovlig opphold det befinner seg i Norge til enhver tid, men det er liten grunn til å tro at disse personene utgjør et nevneverdig *statistisk* problem.

Antakelig er det flere i motsatt kategori, det vil si at personer står registrert bosatt i Norge selv om de har forlatt landet. I 1993 og 1994 ble det gjennomført en større oppryddingsaksjon i folkeregistrene (basert på returer fra den store utdanningsundersøkelsen i 1991, se nedenfor). Dette førte til at mer enn 3 000 utenlandske statsborgere ble registrert som utvandret. De største gruppene var fra Storbritannia og USA. Nye rutiner i folkeregistrene har gjort at uregistrerte utvandringer nå fanges opp raskere enn tidligere. De senere årene viser statistikken at 1 300-1 400 utflyttinger årlig er uten oppgitt tilflyttingsland. I hovedsak er dette personer som har unnlatt å melde fra om utflyttingen og dermed blitt utregistrert i ettertid av folkeregistrene. Så lenge tallet holder seg stabilt vet vi at problemet både er begrenset, og at det ikke bygger seg opp over tid.

Befolkningsstatistikkdata generelt

Eneste primærkilde for de befolkningsdata som ikke er spesielt innvandrerrettet, er Det sentrale folkeregister. Generelt gir befolkningsstatistikk informasjon om fødte, døde, vandringer, ekteskapsinngåelser og -oppløsninger, folkemengde, folketilvekst, befolkningen etter kjønn og alder, familie og barn og bosted. Opplysninger om husholdninger og boliger finnes ikke i norsk registerstatistikk, og vil ikke gjøre det før tidligst i neste århundre.

På samme måte som for de sentrale innvandrerstatistikkvariablene, går de grunnleggende befolkningsdataene ut til andre fagstatistikker i SSB. Alle disse statistikkene trenger en basis av demografiske data om personene.

Utdanningsstatistikkdata

Det meste av data til utdanningsstatistikken for videregående skolenivå og høyere, hentes inn fra fylkesvise og sentrale utdanningssystemer, og ellers fra de enkelte utdanningsinstitusjonene. De sentrale utdanningsregistersystemene er under stadig utvikling, og innsamling direkte fra utdanningsinstitusjonene betyr stadig mindre.

For grunnskoleelever finnes det ikke individdata. De som har avsluttet grunnskolen blir derimot registrert på individnivå. Også for elever i videregående skole og studenter ved universiteter og høgskoler

Figur 19.1. Dataflyten for personregisterdata relevant for innvandrerstatistikk

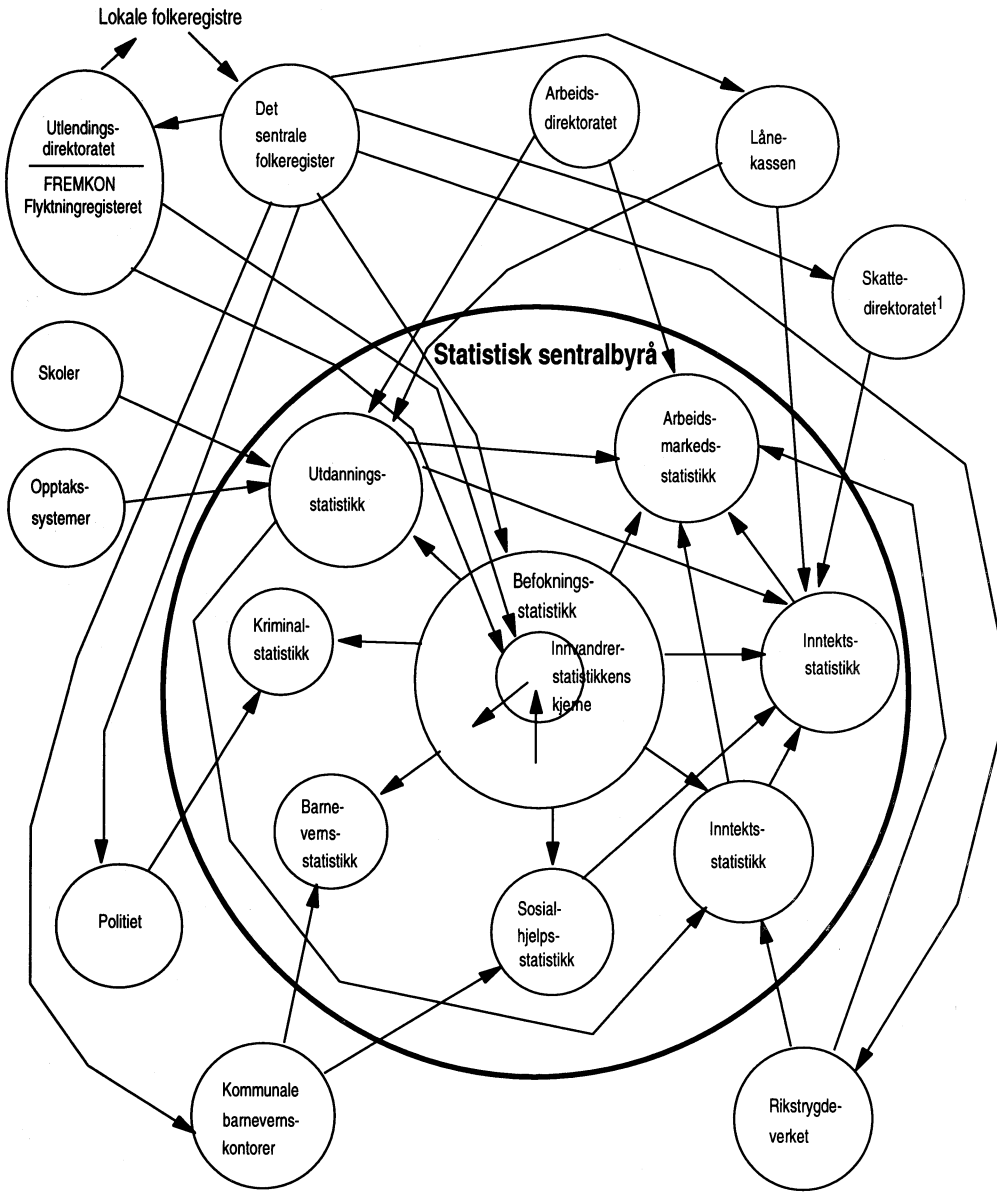

[1] Unntatt Det sentrale folkeregister.

er datagrunnlaget helt og holdent på individnivå. Utdanning fullført i Norge er registrert med en detaljert klassifisering av utdanningen, mens den for utenlandsk utdanning er noe grovere.

I prinsippet består datagrunnlaget av filer som forteller om utdanning*saktivitet* på gitte tidspunkter (1. oktober hvert år) og filer som forteller om *fullførte* utdanninger i løpet av et år. Disse filene danner så grunnlaget for videreutviklede filer. Det viktigste av disse bearbeidede produktene er en fil som beskriver *befolkningens høyeste utdanning* pr. 1. oktober hvert år. Den inneholder, for alle som bor eller har bodd i Norge siden 1970, den *høyeste* utdanningen som er registrert fra og med folketellingen det året. I tillegg til fullføringsfilene har også Folke- og boligtelling 1980 og en stor undersøkelse i 1991 (se nedenfor) bidratt med data til denne filen.

Data om *overganger* mellom videregående og høyere utdanning framkommer ved en spesiell organisering av utdanningsdataene. Det er også laget filer som beskriver gjennomstrømninger i utdanningssystemet foretatt av elever/studenter fra foreløpig fem kull fra perioden 1980-1991.

En svakhet med registeret over befolkningens høyeste utdanning er mangler i informasjonen om utdanning fullført i utlandet. Denne svakheten er ikke alvorlig for statistikken over befolkningen som helhet, men er svært synlig i innvandrerstatistikken. Manglene skyldes at det ikke finnes noen løpende rutiner for å samle inn opplysninger om den utdanningen som personer tar med seg fra utlandet når de innvandrer. Hvert år gjelder dette mange tusen nye personer.

"Hullene" i dataene ble første gang fylt i Folke- og boligtelling 1980. I 1991 ble spørreskjema sendt til 60 000 utenlandsfødte for å fylle de mangler i data som var oppstått etter 1980. Mange ble fanget opp av denne undersøkelsen, men problemet med uoppgitt utdanning blant innvandrere ble ikke løst på varig basis. Andelen med uoppgitt utdanning blant innvandrere vil øke år for år til det blir gjennomført en ny innsamling og/eller funnet datakilder som gir løpende data (dette arbeides det med). Nå i 1997 mangler utdanningsopplysninger for de som har kommet til Norge etter 1990 og som ikke har tatt noen utdanning her i landet etter den tid.

Inntektsstatistikkdata

I 1994 tok ligningskontorene i bruk edb-basert ligning for alle personlige skattytere. Dermed ble alle inntektsdata fra selvangivelsen tilgjengelig som administrativt register. De nye dataene utgjør ryggraden i det statistikkregisteret som kalles inntektsregisteret. Da inntektsregisteret ble operasjonelt i 1995 var det første gangen mulig å gi omfattende inntektsdata for hele befolkningen.

Inntektsregisteret er basert på følgende registre: ligningsregisteret, selvangivelsesregisteret, lønns- og trekkoppgaveregisteret, registeret til Statens lånekasse for utdanning, Husbankens bostøtteregister, registre fra Rikstrygdeverket, og SSBs utdanningsregister.

Hovedvariabelen i inntektsregisteret er disponibel inntekt, sammen med alle elementene som disponibel inntekt består av, nemlig lønn, kapitalinntekt, overføringer og ilagt skatt. Registeret omfatter alle de viktigste inntektskildene som er tilgjengelige for norske husholdninger.

Arbeidsmarkedsstatistikkdata
Det finnes i prinsippet to typer arbeidsmarkedstatistikk. Den ene bygger på arbeidskraftundersøkelsene (AKU) som er en utvalgsundersøkelse. Skeivheten i frafallet blant innvandrere er imidlertid for stor for en utnyttelse av AKU til innvandrerstatistikk, selv om utvalgsstørrelsen er bra nok.

Den andre typen arbeidsmarkedsstatistikk er registerbasert. Et mål har vært å komme fram til en total registerbasert sysselsettingsfil som dekker alle næringer og alle sysselsatte. Fra og med 1992-utgaven dekker arbeidstakerstatistikken alle næringer. Ennå lages det ikke offisiell statistikk for selvstendige næringsdrivende, men i løpet av 1997 vil den offisielle statistikken etter planene være fullt utbygd.

Det viktigste registeret i den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er arbeidstaker-/arbeidsgiverregisteret. Registeret har både fødselsnummer og bedrifts- og foretaksnummer. Fra og med høsten 1991 har SSB publisert årlig arbeidstakerstatistikk for innvandrere. Typiske sysselsettingsvariabler er næring, arbeidstid, arbeidsstedkommune og yrkesstatus. Yrke finnes ennå ikke i den løpende statistikken, bare i folketellingene.

I den totale registerbaserte sysselsettingsstatistikken som også omfatter tall for selvstendige, benyttes foruten arbeidstakerregisteret, ulike skatteregistre som for eksempel ligningsregisteret/selvangivelseregisteret, momsregisteret, lønns- og trekkoppgaveregisteret med mer. Hver for seg er registrene fra skatteetaten ikke utfyllende, men satt sammen blir resultatet brukbart. I 1996 ble det laget et forsøksvis opplegg for klassifisering av personer som er sysselsatte.

Arbeidsledighetsstatistikk og tiltaksstatistikk lages på grunnlag av Arbeidsdirektoratets register over registrerte helt arbeidsledige og personer på arbeidsmarkedstiltak. Statistikk over arbeidsledigheten blant innvandrere ble offentliggjort første gang høsten 1992, og fra og med høsten 1994 ble statistikken utvidet til også å omfatte innvandrere på arbeidsmarkedstiltak. Fra 1. kvartal 1995 publiseres denne statistikken kvartalsvis.

Høsten 1996 ble det publisert data om innvandrerbefolkningen fra den foreløpige versjonen av "System for persondata" (Statistisk sentralbyrå 1996c). Statistikken gir et bilde av hvordan befolkningen i alderen 16-74 år er fordelt etter status i og utenfor arbeidsmarkedet. Begrepet status brukes her som en fellesbetegnelse for både aktivitet og ytelse. En aktivitet er for eksempel det å være lønnstaker eller under utdanning, mens uførepensjon og sosialhjelp er eksempler på ytelser.

Data om økonomisk sosialhjelp og uførepensjon
Datagrunnlaget for sosialhjelpsstatistikken er individdata som kommer fra den kommunale sosialkontortjenesten, mens grunnlaget for statistikken over alders- og uførepensjon er registre som hentes fra Rikstrygdeverket. Befolknings- og utdanningsdata er påkoblet.

Data om kriminalitet
Data om kriminalitet og andre lovbrudd bygger i hovedsak på opplysninger fra Det sentrale straffe- og politiopplysningsregisteret (SSP) og straffesaksregisteret (STRASAK), og til dels også bøteregisteret. SSP og STRASAK er delvis overlappende og supplerer hverandre. Statistikken som lages er i hovedsak anmeldte lovbrudd, etterforskede forbrytelser, reaksjoner i forbrytelsesssaker, reaksjoner i forseelsessaker og fengslinger.

19.3. Data fra intervjuundersøkelser og andre utvalgsundersøkelser

Intervjuundersøkelser som henvender seg til nordmenn generelt med spørsmål om for eksempel holdninger til innvandring, gjennomføres med jevne mellomrom av både SSB og andre.

Når en vil bruke data fra intervjuundersøkelser til å forske på innvandreres meninger, holdninger og livssituasjon, får en imidlertid vanskeligheter. De store intervjuundersøkelsene er ofte for små til at tallet på intervjuobjekter med innvandrerbakgrunn blir tilfredsstillende. De aller fleste undersøkelser er reint norskspråklige, og frafallet blant innvandrerne blir bare av den grunn stort. Innvandrere som trekkes ut i slike undersøkelser er også ofte vanskelige å få tak i (noen av dem har nok forlatt landet). I et bruttoutvalg på om lag 3 000 informanter kan en normalt ikke regne med å få svar fra flere enn om lag 100 med innvandrerbakgrunn.

En løsning på problemet er å trekke egne utvalg av innvandrere og bruke flere fremmedspråk i rettleiinger og på skjema/i intervjuet. Ved intervju må en bruke intervjuere som kan de aktuelle språkene. Dette gjør imidlertid at postenqueter og intervjuundersøkelser rettet spesielt mot innvandrere blir svært kostbare, og de gjennomføres derfor nokså sjelden.

Levekårsundersøkelsene

Generelle levekårsundersøkelser har blitt gjennomført med jevne mellomrom i Norge siden 1973. Den første levekårsundersøkelsen rettet spesielt mot innvandrere fant sted i 1983 (Støren 1987). På grunn av kostnadene skulle det gå 13 år før en ny tilsvarende undersøkelse ble gjennomført.

Undersøkelsen Levekår blant innvandrere 1996 ble trukket slik at den var representativ for åtte ikke-vestlige innvandrergrupper. Til sammen 2 561 personer ble intervjuet. Mange av spørsmålene var de samme som i de ordinære levekårsundersøkelsene, men en god del spørsmål var spesielt innvandrings- og innvandrerrettet. Til intervjudataene ble det koblet aktuelle registerdata (innvandrervariabler, befolkningsdata ellers, data om utdanning og arbeidsmarked).

Data om valgatferd

Utenlandske statsborgere (ikke bare nordiske borgere) fikk stemmerett ved kommunestyre- og fylkestingsvalg ved valget i 1983. Både da og ved de tre senere lokalvalgene ble det gjennomført en såkalt manntallsundersøkelse for å lage statistikk over valgdeltakelsen til utenlandske statsborgere og eventuelt andre grupper. Manntallsundersøkelsene går ut på å sende navnelister til valgstyrene for at de skal krysse av om de oppgitte personene har stemt eller ikke. I 1991 var utvalgsstørrelsen 7 500 utenlandske statsborgere med stemmerett og 2 000 norske statsborgere med innvandrerbakgrunn.

I tillegg til manntallsundersøkelsen har det ved de tre siste lokalvalgene også blitt sendt ut enkle spørreskjema til utvalgene av utenlandske statsborgere. Spørsmålene har vært om partivalg, grunner til partivalg, grunner til at informanten ikke deltok i valget og hvor de har fått informasjon om valget og stemmeretten.

Referanser

Andersen, Arne m.fl. (1995): *Husholdningenes økonomi,* Statistiske analyser, 8, Statistisk sentralbyrå.

Backer, Julie E. (1965): *Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856-1960,* Samfunnsøkonomiske studier 13, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (1997): *Store byer, liten velferd? Om segregasjon og ulikhet i norske storbyer,* Sosiale og økonomiske studier, 97, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1994): Holdning til innvandrere og innvandringspolitikk. Spørsmål i SSBs omnibus i september 1994, Notater 94/27, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1995a): *Innvandrere og bokonsentrasjon i Oslo,* Rapporter 95/32, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1995b): Holdning til innvandrere og innvandringspolitikk. Spørsmål i SSBs omnibus i mai/juni 1995, Notater 95/49, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1996a): *Inn i samfunnet? Flyktningkull i arbeid, utdanning og på sosialhjelp,* Rapporter 96/5, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein (1996b): Holdning til innvandrere og innvandringspolitikk. Spørsmål i SSBs omnibus i mai/juni 1996, Notater 96/49, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein og Agnes Aall Ritland (1997): Levekår blant ikke-vestlige innvandrere: Trang økonomi, men færre enn antatt opplever diskriminering. *Samfunnsspeilet* 1997, 1, Statistisk sentralbyrå.

Coleman, David A. (1994): "Trends in fertility and intermarriage among immigrant populations in Western Europe as measures of integration". *Journal of Biosocial Science* **26,** 107-136.

Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen (1995): *"Skaff meg en jobb!" Levekår blant flyktninger i Oslo,* FAFO-rapport 184, Oslo: Forskningsstiftelsen FAFO.

Edvardsen, Rolf (1991): *Valg av utdanning og yrke. Betydningen av kjønn, sosial og geografisk bakgrunn ved utdannings- og yrkesvalg,* Rapport 12/91, Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.

Ekberg, Jan og Bjørn Gustafsson (1995): *Innvandrare på arbetsmarknaden,* Stockholm.

Engen, Thor Ola, Lars Anders Kuldbrandstad og Sigrun Sand Bryni (1996): "Tor vet dette", i Lauglo, Jon: *Motbakke, men driv? Innvandrerungdom i norsk skole,* Ungforsk, Rapport 6/96, Oslo.

Eurostat (1995): *Migration Statistics* 1995, Luxembourg.

Eurostat (1996): *Demographic Statistics* 1996, Luxembourg.

Falck, Sturla (1992): *Utlendinger og kriminalitet. En analyse av forholdet mellom straffede norske og utenlandske statsborgere,* Rapp 2, Oslo: Barnevernets utviklingssenter.

Færden, Ingrid (1988): *Rapport fra forprosjekt om forskning på feltet arbeidsmarked og innvandrere,* Rapport 88:5, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Grünfeld, Berthold og Kjell Noreik (1991): Uførepensjonering blant innvandrere i Oslo, *Tidsskrift for Den norske lægeforening* **9.**

Hammar, Tomas (1979): *Det första invandrarvalet,* Stockholm: Liber Förlag.

Hansen, Thorbjørn (1995): Notat om boligpolitisk beretning for Oslo 1960-1990, Oslo: Norges byggforskningsinstitutt.

Haslund, Ulla (1995): Innvandrere og kriminalitet, *Samfunnsspeilet* 1995, 2, Statistisk sentralbyrå.

Holter, Harriet (1993): "Familie og samliv" i Bjørn Alstad (red.): *Norske Meninger 1946-93,* Bind 2: Norge og nordmenn, Oslo: Sigma Forlag.

Icduyga, Ahhmet (1996): Becoming a New Citizen in an Immigration Country: Turks in Australia and Sweden and Some Comparative Implications, *International Migration* **34,** 2.

Kahn, Joan R. (1988): Immigrant Selectivity and Fertility Adaption in the United States. *Social Forces,* **67,1.**

Kahn, Joan R. (1994): Immigrant and Native Fertility During the 1980s: Adaption and Expectations for the Future, *International Migration Review,* 1994 Fall: 28 (3) 501-19.

Kirkeberg, Mads Ivar (1995): Innvandrere og inntekt - fra hjelp til selvhjelp? *Samfunnsspeilet* 1995, 2, Statistisk sentralbyrå.

Kommunal- og arbeidsdepartementet: St.meld. nr. 39 (1987-88) Om innvandringspolitikken.

Larsen, Knut Arild (1995): *Arbeidskraft- og kompetanseregnskap for Oslo og Akershus,* ECON-rapport 129/95, ECON senter for økonomisk analyse.

Lauglo, Jon (1996): *Motbakke, men driv? Innvandrerungdom i norsk skole,* Rapport 6/96. Oslo: Ungforsk.

Lauritsen, Kirsten (1996): *Ekteskapet som arena for endring,* hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Trondheim.

Lajord, Jorunn og Else Flittig (1995): Innvandrere og uførepensjon, Notater 95/20, Statistisk sentralbyrå.

Listhaug, Ola og Beate Huseby (1990): *Values in Norway: Study description and codebook.* ISS-rapport nr. 25, Institutt for sosiologi og samfunnskunnskap, Universitetet i Trondheim.

Listhaug, Ola, Anders Todal Jenssen og Hans Terje Mysen (1983): *Values in Norway: Study description and codebook,* ISS-rapport nr. 11, Institutt for sosiologi og samfunnskunnskap, Universitetet i Trondheim.

Lovoll, Odd Sverre (1983): *Det løfterike landet,* Oslo: Universitetsforlaget.

Lundh, Christer m.fl. (1994): *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring,* Stockholm: SNS Forlag.

Lødding, Berit (1995): Tospråklige elever i Oslo og Hordaland gjennom første år etter innføringen av Reform 94, U-notat 19/95, Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.

NOU 1973:17: *Innvandringspolitikk,* Kommunal- og arbeidsdepartementet: Oslo.

Oslo kommune (1985): Utenlandske statsborgere i Oslo pr. 31.12.1983, Oslo-statistikken, Notat 1/85.

Osmunddalen, Åne og Trygve Kalve (1995): Sosialhjelpsbruk blant innvandrere, *Samfunnsspeilet* 1995, 3, Statistisk sentralbyrå.

Ram, Bali (1990): "Intermarriage Among Ethnic Groups" i Shiva S. Halli, Frank Trovato og Leo Driedger (red.): *Ethnic demography. Canadian immigrant, racial and cultural variations,* Ottawa.

Reinans, Sven Alur (1993): "Fertility among immigrant women" i Sven Alur Reinans og Tomas Hammar: *New citizens by birth and naturalisation,* Stockholm: CEIFO.

Rogstad, Jon (1995): "Innvandrere og arbeidsmarkedet i Norge" i Jorun Magerøy (red.): *Innvandrere på arbeidsmarkedet, situasjonsbilder fra Tyskland, Frankrike, Storbritannia og Norge,* Rapport 95:4, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Samecki, Jerzy (1997): "Brott, straff och villfarelser. Utanförskap lägger grunden för sociala problem" i *Mångfald och ursprung. Rapport från ett multietniskt Sverige,* Stocholm: Statens innvandrarverk.

Schøne, Pål (1966): Innvandrere på arbeidsmarkedet - fra ledighet til jobb, *Søkelys på arbeidsmarkedet* 2/96, Oslo.

Runblom, Harald (1994): "Immigration to Scandinavia after World War II" i Sven Tägil (red.): *Ethnicity and Nation Building in the Nordic World,* London: Hurst & Company, 282-324

Sivertsen, Jan Erik (1995): Høy arbeidsledighet blant innvandrere. *Samfunnsspeilet* 1995, 2, Statistisk sentralbyrå.

Sivertsen, Jan Erik (1996): Konsentrasjoner av innvandrere på arbeidsmarkedet, *Samfunnsspeilet* 1996, 2, Statistisk sentralbyrå, 10-16.

Skjåk, Knut Kalgraff og Bjug Bøyum (1994): Haldningar til innvandrarar 1988 og 1993, Resultatrapport, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (eg. udatert).

Statistisk sentralbyrå (19XX): *Sosialstatistikk,* 1990, 1991, 1992, 1993, NOS C 16, C 64, C 154, C 227.

Statistisk sentralbyrå (1992): Statistikk som belyser innvandrernes kompetanse. Data fra Folke- og boligtelling 1990, upublisert rapport.

Statistisk sentralbyrå (1993): *Sosialt utsyn 1993,* Statistiske analyser.

Statistisk sentralbyrå (1994): Nye tall for innvandrerbefolkningen, *Ukens statistikk* 1994, 23.

Statistisk sentralbyrå (1994): *Standard for kommuneklassifisering 1994,* NOS C 192.

Statistisk sentralbyrå (1995a): Halvparten av 90-tallets innvandrere er flyktninger, *Ukens statistikk* 1995, 10.

Statistisk sentralbyrå (1995b): 54 000 flyktninger i Norge, *Ukens statistikk* 1995, 10.

Statistisk sentralbyrå (1995c): Grunntabeller. Arbeidsmarkedsstatistikk for innvandrere og utenlandske statsborgere, 4. kvartal 1995.

Statistisk sentralbyrå (1996a): Befolkningsvekst i nesten alle fylker de neste ti årene, *Ukens statistikk* 1996, 46.

Statistisk sentralbyrå (1996b): Innvandrerne står for halve folketilveksten. Flere med norsk bakgrunn enn tidligere antatt, *Ukens statistikk* 1996, 48.

Statistisk sentralbyrå (1996c): Grunntabeller. Arbeidsløshets- og tiltaksstatistikk for innvandrere, 2. kvartal 1996.

Statistisk sentralbyrå (1996d): Nytt om arbeidsmarkedet, *Ukens statistikk* 1996, 51/52.

Stensland, Mette Vervik (1994): *Stemmer teller: Utenlandske statsborgeres deltakelse ved valg i Norge og Sverige.* Hovedoppgave ved Institutt for sammenlignende politikk, Universitetet i Bergen.

St.meld. nr. 17 (1996-97) Om innvandring og det flerkulturelle Norge, Kommunal og arbeidsdepartementet.

Sørlie, Kjetil (1995): Norsk bosettingsutvikling ved et generasjonsskille, *Samfunnsspeilet* 1995, 4, Statistisk sentralbyrå.

Støren, Liv Anne (1987): Levekår blant utenlandske statsborgere 1983, *Sosiale og økonomiske studier* 63, Statistisk sentralbyrå.

Tuveng, Irene og Erik Vassnes (1996): Datagrunnlag for analyse av personers overgang fra utdanning til arbeid. Dokumentasjon, Notater 96/55, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (1996): *Kultur- og medievaner. Bruk av kulturtilbud og massemedier i første halvdel av 1990-årene.* Statistiske analyser 13, Statistisk sentralbyrå.

Vassenden Elisabetta (1994): Innvandrerstatistikk. Elever i skoler under lov om videregående opplæring pr. 1.10, upublisert notat, Statistisk sentralbyrå.

Vassenden, Elisabetta (1995): The register of the level of education: a product of the integration of other registers,census and surveys, Notater 95/4, Statistisk sentralbyrå.

Vassenden, Kåre (1990): Innenlandsk flyttemønster for innvandrere, upublisert rapport til Kommunaldepartementet.

Waldinger, H. og Aldrich R. Ward (1989): Ethnic Entrepreneures, London: SAGE.

Wessel, Terje (1996): Segregasjon og desintegrasjon. Nye geografiske mønstre eller ny velferdspolitikk? *Plan* **3**, 21-29.

Wikan, Unni (1995): *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*, Oslo.

Yang, Philip Q. (1994): Explaining Immigrant Naturalization, *International Migration Review* **28,** 3.

Østby, Lars (1995): Norges befolkning gjennom 200 år. *Samfunnsspeilet* 1995, 4 ekstranummer, Statistisk sentralbyrå, 3-14.

Aaberge, Rolf (1986) : On the Problem of Measuring Inequality, Discussion Papers 14, Statistisk sentralbyrå.

Aaberge, Rolf, Arne S. Andersen og Tom Wennemo (1996): "Omfang, nivå og fordeling av lavinntekter i Norge, 1979-1993" i Annika Puide (red.): *Den nordiska fattigdomens utveckling och struktur.* TemaNord 1996:583, København: Nordisk ministerråd.

Bakgrunnslitteratur/kilder

Befolkning

Statistisk sentralbyrå (1995): *Historisk statistikk 1994,* NOS tabell 3.13.

Eurostat (1996): Statistics in Focus. *Population and social conditions* **6.**

Europarådet (1996): Recent demographic developments in Europe 1996.

Sørlie, Kjetil (1995): Innvandrere på flyttefot i Norge. *Samfunnsspeilet* 1995, 2, Statistisk sentralbyrå.

Vassenden, Kåre (1988): Hvor mange utlendinger er det i Norge? *Samfunnsspeilet* 1988, 3, Statistisk sentralbyrå.

Vassenden, Kåre og Lars Østby (1989): Barnetall og fruktbarhet blant innvandrere i Norge, *Samfunnsspeilet* 1989, 2, Statistisk sentralbyrå.

Lars Østby (1994): EU-medlemskap får liten betydning for innvandringen, *Samfunnsspeilet* 1994, 3, Statistisk sentralbyrå.

Utdanning

Andreassen, Leif m.fl. (1993): *Framskriving av arbeidsstyrke og utdanning,* Rapport 93/6, Statistisk sentralbyrå.

Finans- og tolldepartementet: *Levekår i Norge. Er graset grønt for alle?* NOU 1993:17.

Hernes, Erik (1986): *Framskriving av befolkningens utdanning.* Revidert modell, Samfunnsøkonomiske studier, Statistisk sentralbyrå.

Jørgensen, Tor (1993): "Utdanning" i Sosialt utsyn 1993, Statistiske analyser 1, Statistisk sentralbyrå, 117-142.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1994-95): St.prp. nr.1.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1995): Reform 94. Videregående opplæring. Til deg som skal søke videregående opplæring (informasjonsbrosjyre).

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1995): *Ny lovgivning om opplæring"... og for øvrig kan man gjøre som man vil",* NOU 1995:8.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1995): *Opplæring i et flerkulturelt Norge,* NOU 1995:12.

Kultur- og vitenskapsdepartementet (1989): *Grenseløs læring. Mottak av utenlandske studenter, studentutveksling og internasjonalisering,* NOU 1989:13.

Statistisk sentralbyrå (19xx): Grunnskolar, Norges offisielle statistikk.

Vassenden, Elisabetta (1993): Befolkningens høyeste utdanning - revidert dokumentasjon, Notater 93/15, Statistisk sentralbyrå.

Inntekt

ECON senter for økonomisk analyse (1996): *Innvandring og offentlig økonomi,* ECON-rapport nr. 46/96, Oslo.

Pettersen, Jan Olav og Jan Mønnesland (1996): *Innvandreres bidrag til norsk verdiskaping,* NIBR-rapport 1996:21, Oslo.

Levekår

Blom, Svein, Elisabeth Gulløy og Agnes Aall Ritland (1997): Levekår blant innvandrere 1996. Dokumentasjonsrapport med tabeller, Notater 97/6, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein og Agnes Aall Ritland (1997): Levekår blant innvandrere 1996. Del 2: Tabeller for nordmenn, Notater 97/7, Statistisk sentralbyrå.

Valg

Faye, Arne (1995): Utenlandske statsborgere og kommunestyrevalget 1991 (I): Valgatferden preges av hjemlandet, *Samfunnsspeilet* 1995, 2, Statistisk sentralbyrå.

Kval, Karl-Eirik og Tor Bjørklund (1996): *Valgdeltakelse og partistemmegivning blant utenlandske statsborgere ved kommunevalgene fra 1987 til 1995.* Rapport 96:19, Institutt for samfunnsforskning, Oslo.

Dale, Trine (1995): Utenlandske statsborgere og kommunestyrevalget 1991 (II): Mest informasjon gjennom personlig kontakt, *Samfunnsspeilet* 1995, 2, Statistisk sentralbyrå.

Holdninger

Hernes, Gudmund og Knud Knudsen (1990): *Svart på hvitt. Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere,* FAFO-rapport nr. 109, Oslo.

Hernes, Gudmund og Knud Knudsen (1994): Klimaskifte? Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere 1988-1993, *Tidsskrift for samfunnsforskning* 35, 319-343.

Jenssen, Anders Todal (1993): "Innvandring, innvandrere og flyktninger" i Bjørn Alstad (red.): *Norske Meninger 1946-93. Bd. 2: Norge og nordmenn.* Søreidgrend: Sigma Forlag.

Kolstad, Arne (1995): Norge for nordmenn? *Samfunnsspeilet* 1995, 2, Statistisk sentralbyrå, 47-52.

Statistisk sentralbyrå (1997): Færre enn antatt opplever diskriminering, *Ukens statistikk* 1997, 7.

Vedleggstabeller

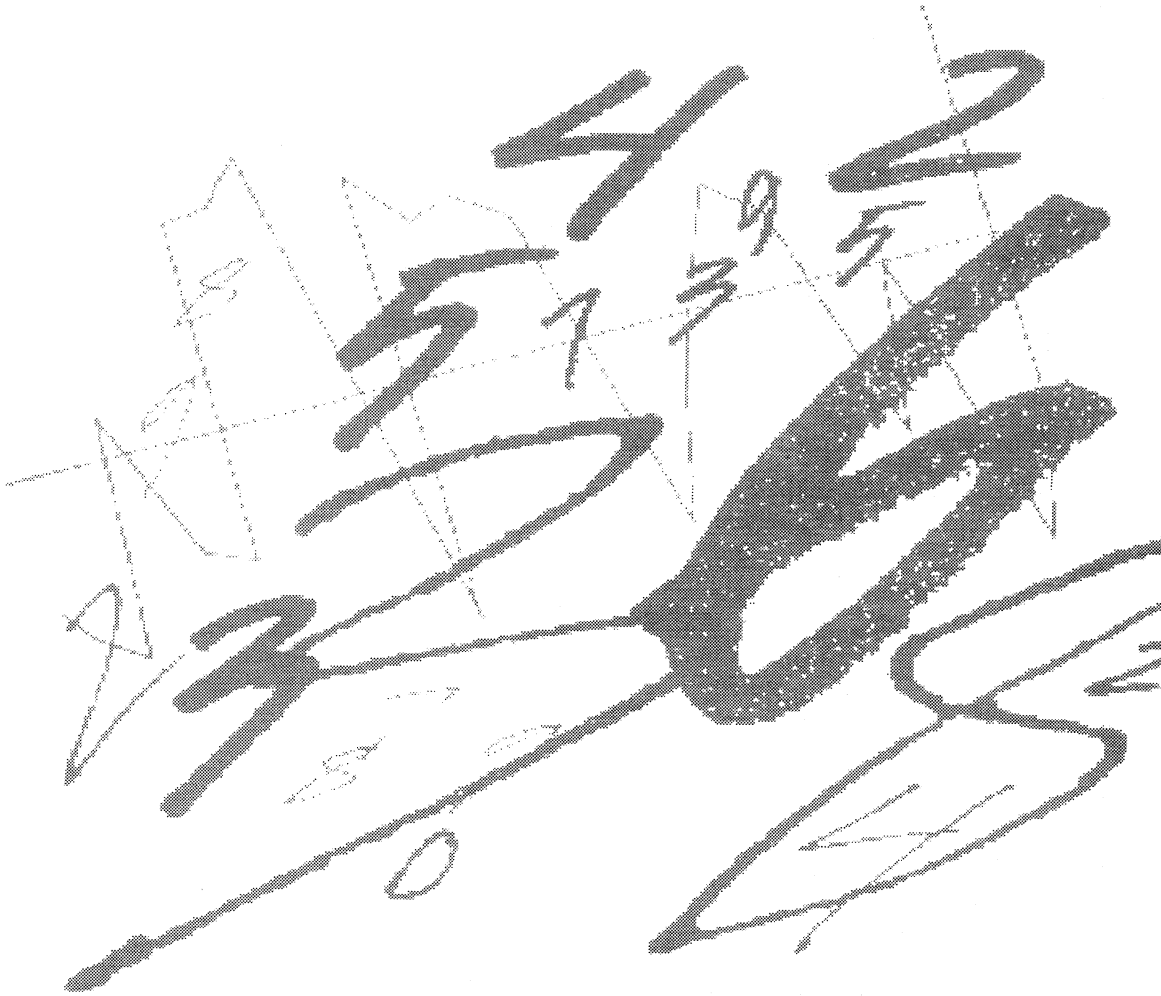

Vedlegg 1

Vedleggstabell 1. Fem ulike avgrensninger av personer med innvandringsbakgrunn/utenlandsk bakgrunn, etter statsborgerskap og innvandringskategori. 1. januar 1996

Statsborgerskap Innvandringskategori	Personer med innvandrings-bakgrunn	Inn-vandrer-befolk-ningen[1]	Første-generasjons-innvandrere uten norsk bakgrunn[2]	Uten-lands-fødte	Uten-landske stats-borgere
Norske og utenlandske statsborgere i alt	396 644	223 797	191 945	240 284	160 837
Uten innvandringsbakgrunn	-	-	-	-	2 133
Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn	191 945	191 945	191 945	191 945	130 753
Andregenerasjonsinnvandrere [3]	31 852	31 852	-	-	13 717
Utenlandsadopterte	11 270	-	-	11 270	541
Utenlandsfødte med en norskfødt forelder	19 790	-	-	19 790	3 922
Norskfødte med en utenlandsfødt forelder	124 508	-	-	-	9 184
Født i utlandet av norskfødte foreldre	17 279	-	-	17 279	587
Norske statsborgere i alt	237 940	79 327	61 192	104 481	-
Uten innvandringsbakgrunn	-	-	-	-	-
Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn	61 192	61 192	61 192	61 192	-
Andregenerasjonsinnvandrere	18 135	18 135	-	-	-
Utenlandsadopterte	10 729	-	-	10 729	-
Utenlandsfødte med en norskfødt forelder	15 868	-	-	15 868	-
Norskfødte med en utenlandsfødt forelder	115 324	-	-	-	-
Født i utlandet av norskfødte foreldre	16 692	-	-	16 692	-
Utenlandske statsborgere i alt	158 704	144 470	130 753	135 803	160 837
Uten innvandringsbakgrunn	-	-	-	-	2 133
Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn	130 753	130 753	130 753	130 753	130 753
Andregenerasjonsinnvandrere	13 717	13 717	-	-	13 717
Utenlandsadopterte	541	-	-	541	541
Utenlandsfødte med en norskfødt forelder	3 922	-	-	3 922	3 922
Norskfødte med en utenlandsfødt forelder	9 184	-	-	-	9 184
Født i utlandet av norskfødte foreldre	587	-	-	587	587

[1] Innvandrerbefolkningen omfatter personer som har to utenlandsfødte foreldre. [2] "..uten norsk bakgrunn" er en forenkling av 'uten norskfødte foreldre eller besteforeldre'. [3] Norskfødte med to utenlandsfødte foreldre.

Vedleggstabell 2. Folkemengden etter landbakgrunn[1]. 1986-1996. Utenlandsk landbakgrunn gjelder innvandrerbefolkningen[2]

			Utlandet					
År	I alt	Norge	Utlandet i alt	Norden	Vest-Europa ellers, unntatt Tyrkia	Øst-Europa	Nord-Amerika, Oseania	Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Tyrkia
1.1.1986.....	4 159 187	4 035 839	123 348	35 766	28 503	8 868	11 332	38 879
1.1.1987.....	4 175 521	4 044 379	131 142	37 880	28 797	9 374	11 320	43 771
1.1.1988.....	4 198 289	4 051 992	146 297	39 509	29 420	10 639	11 350	55 379
1.1.1989.....	4 220 686	4 060 393	160 293	40 037	29 972	11 878	11 292	67 114
1.1.1990.....	4 233 116	4 064 818	168 298	38 089	29 107	13 551	10 769	76 782
1.1.1991.....	4 249 830	4 075 162	174 668	37 285	28 208	14 663	10 558	83 954
1.1.1992.....	4 273 634	4 090 640	182 994	37 589	28 000	15 926	10 552	90 927
1.1.1993.....	4 299 167	4 106 072	193 095	38 176	28 524	18 647	10 584	97 164
1.1.1994.....	4 324 815	4 119 217	205 598	39 060	28 581	26 321	10 338	101 298
1.1.1995.....	4 348 410	4 133 362	215 048	40 608	28 853	30 276	10 211	105 100
1.1.1996.....	4 369 957	4 146 160	223 797	41 643	29 188	33 200	10 037	109 729
					Prosent			
1.1.1986.....	100,0	97,0	(3,0)	0,9	0,7	0,2	0,3	0,9
1.1.1987.....	100,0	96,9	(3,1)	0,9	0,7	0,2	0,3	1,0
1.1.1988.....	100,0	96,5	(3,5)	0,9	0,7	0,3	0,3	1,3
1.1.1989.....	100,0	96,2	(3,8)	0,9	0,7	0,3	0,3	1,6
1.1.1990.....	100,0	96,0	(4,0)	0,9	0,7	0,3	0,3	1,8
1.1.1991.....	100,0	95,9	(4,1)	0,9	0,7	0,3	0,2	2,0
1.1.1992.....	100,0	95,7	(4,3)	0,9	0,7	0,4	0,2	2,1
1.1.1993.....	100,0	95,5	(4,5)	0,9	0,7	0,4	0,2	2,3
1.1.1994.....	100,0	95,2	(4,8)	0,9	0,7	0,6	0,2	2,3
1.1.1995.....	100,0	95,1	(4,9)	0,9	0,7	0,7	0,2	2,4
1.1.1996.....	100,0	94,9	(5,1)	1,0	0,7	0,8	0,2	2,5
				Prosent av innvandrerbefolkningen				
1.1.1986.....			100,0	29,0	23,1	7,2	9,2	31,5
1.1.1987.....			100,0	28,9	22,0	7,1	8,6	33,4
1.1.1988.....			100,0	27,0	20,1	7,3	7,8	37,9
1.1.1989.....			100,0	25,0	18,7	7,4	7,0	41,9
1.1.1990.....			100,0	22,6	17,3	8,1	6,4	45,6
1.1.1991.....			100,0	21,3	16,1	8,4	6,0	48,1
1.1.1992.....			100,0	20,5	15,3	8,7	5,8	49,7
1.1.1993.....			100,0	19,8	14,8	9,7	5,5	50,3
1.1.1994.....			100,0	19,0	13,9	12,8	5,0	49,3
1.1.1995.....			100,0	18,9	13,4	14,1	4,7	48,9
1.1.1996.....			100,0	18,6	13,0	14,8	4,5	49,0

[1] Eget, mors eller fars fødeland (ikke Norge). [2]Personer med to utenlandsfødte foreldre.

Vedleggstabell 3. Innvandrerbefolkningen[1] og personer med annen innvandringsbakgrunn, etter innvandringskategori og landbakgrunn[2]. 1. januar 1996

	Innvandrerbefolkningen			Annen innvandringsbakgrunn			
Landbakgrunn	I alt	Første-generasjons-innvandrere uten norsk bakgrunn	Andre-generasjons-innvandrere[3]	Utenlands-adopterte[4]	Utenlandsfødte med en norskfødt forelder	Norskfødte med en utenlandsfødt forelder	Født i utlandet av norskfødte foreldre
I alt	223 797	191 945	31 852	11 270	19 790	124 508	17 279
Europa i alt	112 398	102 670	9 728	443	14 213	90 749	9 486
Danmark	18 230	16 992	1 238	49	2 858	22 611	1 031
Finland	4 602	4 353	249	12	296	4 773	71
Færøyene	717	672	45	-	83	785	24
Island	2 800	2 581	219	2	199	1 602	68
Sverige	15 204	14 614	590	104	4 452	18 908	5 030
Belgia	559	517	42	1	145	645	147
Bosnia-Hercegovina	11 290	10 825	465	-	9	22	1
Bulgaria	551	529	22	1	8	356	37
Frankrike	1 964	1 889	75	6	351	1 741	229
Hellas	447	422	25	3	61	680	24
Irland	475	456	19	-	35	463	20
Italia	1 011	957	54	1	142	1 193	85
Jugoslavia	9 606	7 932	1 674	2	27	1 504	5
Nederland	3 318	2 971	347	7	456	3 182	248
Polen	5 703	5 117	586	21	134	2 483	14
Portugal	658	590	68	4	45	467	17
Romania	669	628	41	29	6	240	5
Russland	1 106	1 081	25	36	12	138	1
Sovjetunionen	703	638	65	2	16	374	24
Spania	1 199	1 121	78	5	218	1 575	75
Storbritannia	10 687	10 180	507	27	2 355	12 533	1 086
Sveits	805	745	60	2	301	1 025	233
Tsjekkoslovakia	730	629	101	-	18	516	14
Tyrkia	8 367	6 062	2 305	3	23	853	8
Tyskland	7 275	6 897	378	64	1 713	9 492	804
Ungarn	1 602	1 261	341	45	24	1 175	19
Østerrike	725	697	28	7	163	1 013	88
Europa ellers	565	529	36	2	34	146	48
Afrika i alt	18 658	15 031	3 627	118	522	4 996	1 197
Algerie	656	549	107	-	12	388	3
Egypt	315	290	25	2	13	258	9
Etiopia	2 362	1 922	440	70	38	220	271
Gambia	820	689	131	-	5	391	-
Ghana	1 377	1 106	271	-	6	141	6
Kenya	464	399	65	3	86	179	131
Marokko	4 334	3 090	1 244	4	13	1 016	7
Nigeria	420	333	87	1	10	208	14
Somalia	4 518	3 641	877	1	2	81	-
Sør-Afrika	392	369	23	2	120	510	148
Tanzania	309	279	30	1	35	93	64
Tunisia	489	432	57	-	11	395	7
Uganda	351	303	48	1	20	107	9
Afrika ellers	723	657	66	12	68	407	124

[1] Personer med to utenlandsfødte foreldre. [2] Eget, mors eller fars fødeland (ikke Norge). [3] Norskfødte med to utenlandsfødte foreldre. [4] Ikke medregnet utenlandsadopterte med to utenlandsfødte adoptivforeldre.

Vedleggstabell 3 (forts.). Innvandrerbefolkningen[1] og personer med annen innvandringsbakgrunn, etter innvandringskategori og landbakgrunn[2]. 1. januar 1996

	Innvandrerbefolkningen			Annen innvandringsbakgrunn			
Landbakgrunn	I alt	Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn	Andregenerasjonsinnvandrere[3]	Utenlandsadopterte[4]	Utenlandsfødte med en norskfødt forelder	Norskfødte med en utenlandsfødt forelder	Født i utlandet av norskfødte foreldre
Asia i alt	73 462	56 508	16 954	7 221	1 041	9 633	1 014
Afghanistan	467	379	88	-	-	17	-
Bangladesh	462	367	95	109	3	46	16
Filippinene	4 665	4 092	573	412	269	2 280	18
Hongkong	708	562	146	2	46	141	108
India	5 309	3 746	1 563	813	61	785	104
Irak	2 946	2 659	287	1	10	131	1
Iran	7 987	7 205	782	20	33	675	17
Israel	470	418	52	6	63	441	20
Japan	585	564	21	1	84	404	246
Kina	3 184	2 773	411	187	34	677	89
Libanon	1 211	972	239	3	21	298	11
Pakistan	19 417	11 778	7 639	15	17	845	7
Sri Lanka	7 554	6 094	1 460	152	17	334	6
Syria	524	406	118	1	13	75	1
Sør-Korea	342	317	25	5 039	82	275	32
Thailand	2 198	2 118	80	118	117	1 022	45
Vietnam	13 819	10 684	3 135	154	22	453	17
Asia ellers	427	370	57	26	31	91	108
Nord- og Mellom-Amerika i alt	10 264	9 870	394	583	3 326	15 332	5 062
Canada	1 095	1 057	38	49	433	1 588	624
USA	8 114	7 832	282	238	2 734	12 951	4 369
Mellom-Amerika ellers	405	368	37	15	41	235	28
Sør-Amerika i alt	8 187	7 067	1 120	2 899	444	2 942	323
Argentina	339	315	24	16	85	386	62
Brasil	574	553	21	191	142	391	84
Chile	5 999	5 043	956	109	56	1 352	25
Colombia	349	318	31	2 317	50	218	16
Peru	346	312	34	53	31	175	35
Sør-Amerika ellers	111	106	5	14	18	127	15
Oseania i alt	828	799	29	6	244	856	197
Australia	544	522	22	3	185	552	171
Oseania ellers	35	35	-	2	5	36	2

[1] Personer med to utenlandsfødte foreldre. [2] Eget, mors eller fars fødeland (ikke Norge). [3] Norskfødte med to utenlandsfødte foreldre. [4] Ikke medregnet utenlandsadopterte med to utenlandsfødte adoptivforeldre.

Vedleggstabell 4. Folkemengde 1. januar 1995 og 1996 og endringene i 1995, etter innvandringskategori

Innvandrings-kategori	Folke-mengde 1.1. 1995	Endringer i 1995							Folke-mengde 1.1. 1996
		Født	Døde	Fødsels-over-skudd	Inn-flytt-inger	Ut-flytt-inger	Netto-inn-flytt-ing	Folketil-vekst[1]	
I alt	4 348 410	60 293	45 190	15 103	25 678	19 312	6 366	21 547	4 369 957
Uten innvandrings-bakgrunn	3 965 544	52 383	43 798	8 585	6 664	7 662	- 998	7 769	3 973 313
Med inn-vandrings-bakgrunn i alt	382 866	7 910	1 392	6 518	19 014	11 650	7 364	13 778	396 644
Første generasjons-innvandrere uten norsk bakgrunn	186 039	-	1 003	- 1 003	15 928	8 914	7 014	5 906	191 945
Andre-generasjons-innvandrere	29 009	3 343	25	3 318	359	840	- 481	2 843	31 852
Utenlands-adopterte	10 869	-	3	- 3	453	51	402	401	11 270
Utenlandsfødte med en norsk forelder	19 265	-	34	- 34	1 043	472	571	525	19 790
Norskfødte med en uten-ladsfødt forelder	120 554	4 567	273	4 294	797	1 140	- 343	3 954	124 508
Født i utlandet av norskfødte foreldre	17 130	-	54	- 54	434	233	201	149	17 279
Innvandrer-befolkningen[2]	215 048	3 343	1 028	2 315	16 287	9 754	6 533	8 749	223 797
Utenfor innvandrer-befolkningen	4 133 362	56 950	44 162	12 788	9 391	9 558	- 167	12 798	4 146 160

[1] Folketilveksten er lik differansen mellom folkemengdene 1.1., minus netto statusendringer. [2] Summen av kategoriene 'Førstegenerasjonsinnvandrere uten norsk bakgrunn' og 'Andregenerasjonsinnvandrere'.

Vedleggstabell 5. Inntektsregnskap for familier etter hovedpersonens landbakgrunn. Utvalgte enkeltland. Førstegenerasjonsinnvandrere. Gjennomsnitt i kroner. 1994

	Sverige	Tyskland	Frankrike
Yrkesinntekt	204 500	205 200	239 100
+ Lønn	188 100	186 100	225 600
Herav dagpenger	5 000	4 800	4 400
+ Netto næringsinntekt	16 400	19 100	13 500
+ Kapitalinntekt	200	- 1 100	3 200
+ Inntekt av bolig	1 700	2 300	1 500
+ Brutto renteinntekt	3 700	4 900	4 500
+ Andre kapitalinntekter	12 600	9 500	9 500
- Gjeldsrenter	16 900	16 800	11 500
- Andel av boligselskapsutg.	900	1 000	800
+ Overføringer mottatt	36 000	41 600	34 600
+ Ytelser fra Folketrygden	20 700	23 800	15 400
Herav alderspensjon	12 600	13 000	8 700
Uførepensjon	4 700	6 700	4 000
+ Tjenestepensjon	5 500	7 500	6 700
+ Bidrag	1 300	1 500	1 400
+ Barnetrygd	4 500	4 500	6 700
+ Bostøtte	200	200	100
+ Stipend	1 000	1 500	1 400
+ Forsørgerfradrag	800	800	1 100
+ Grunn- og hjelpestønad	600	600	500
+ Sosialhjelp	1 400	1 200	1 300
= Samlet inntekt	240 700	245 700	276 900
- Sum utlignet skatt	65 100	67 800	87 100
= Disponibel inntekt	175 600	177 900	189 800
Antall familier	10 269	4 678	1 239

Vedleggstabell 5 (forts.). Inntektsregnskap for familier etter hovedpersonens landbakgrunn. Utvalgte enkeltland. Førstegenerasjonsinnvandrere. Gjennomsnitt i kroner. 1994

	Bosnia-Hercegovina	Kina	Filippinene	Sri Lanka
Yrkesinntekt	11 200	128 500	143 400	148 500
+ Lønn	10 900	114 300	142 000	146 700
Herav dagpenger	100	3 400	5 400	11 000
+ Netto næringsinntekt	300	14 200	1 400	1 800
+ Kapitalinntekt	- 100	8 800	- 13 000	- 8 800
+ Inntekt av bolig		1 200	900	600
+ Brutto renteinntekt		4 300	700	700
+ Andre kapitalinntekter		14 200	600	200
- Gjeldsrenter	100	9 600	13 500	9 300
- Andel av boligselskapsutg		1 300	1 700	1 000
+ Overføringer mottatt	53 800	26 500	26 200	20 000
+ Ytelser fra Folketrygden		11 400	8 500	1 900
Herav alderspensjon	-	7 700	200	
Uførepensjon	-	2 000	1 800	700
+ Tjenestepensjon	-	4 500	1 200	200
+ Bidrag	100	400	2 700	300
+ Barnetrygd	7 800	4 900	8 600	6 100
+ Bostøtte	500	200	300	400
+ Stipend	300	2 200	600	1 800
+ Forsørgerfradrag	1 300	900	1 200	1 000
+ Grunn- og hjelpestønad	100	200	500	200
+ Sosialhjelp	43 700	1 800	2 600	8 100
= Samlet inntekt	64 900	163 800	156 600	159 700
- Sum utlignet skatt	1 500	40 200	35 200	34 600
= Disponibel inntekt	63 400	123 600	121 400	125 100
Antall familier	3 539	1 610	1 748	3 769

Vedleggstabell 5 (forts.). Inntektsregnskap for familier etter hovedpersonens landbakgrunn. Utvalgte enkeltland. Førstegenerasjonsinnvandrere. Gjennomsnitt i kroner. 1994

	Marokko	Etiopia	Chile
Yrkesinntekt	117 700	73 100	133 200
+ Lønn	113 700	70 600	131 500
Herav dagpenger	9 500	5 600	12 500
+ Netto næringsinntekt	4 000	2 500	1 700
+ Kapitalinntekt	- 7 200	- 4 800	- 11 200
+ Inntekt av bolig	700	400	800
+ Brutto renteinntekt	700	600	400
+ Andre kapitalinntekter	1 400	200	600
- Gjeldsrenter	7 900	4 700	11 300
- Andel av boligselskapsutg	2 100	1 300	1 700
+ Overføringer mottatt	63 400	47 400	43 500
+ Ytelser fra Folketrygden	30 500	5 800	12 500
Herav alderspensjon	300		700
Uførepensjon	16 300	1 000	3 500
+ Tjenestepensjon	2 200	500	900
+ Bidrag	1 400	1 800	3 200
+ Barnetrygd	10 800	5 800	9 900
+ Bostøtte	600	1 300	1 800
+ Stipend	1 200	2 900	1 600
+ Forsørgerfradrag	1 800	900	1 500
+ Grunn- og hjelpestønad	600	300	500
+ Sosialhjelp	14 300	28 100	11 600
= Samlet inntekt	173 900	115 700	165 600
- Sum utlignet skatt	32 100	18 200	31 900
= Disponibel inntekt	141 800	97 500	133 600
Antall familier	1 970	1 439	2 974

Vedleggstabell 6. Antall innvandrere i alderen 16-66 år, antall uførepensjonerte innvandrere og uførepensjonister i prosent av innvandrerne i alderen 16-66 år, etter landbakgrunn. Absolutte tall og prosent. 1992

Landbakgrunn	Innvandrere i alderen 16-66 år	Uføre-pensjonerte innvandrere	Uførepensjonister i prosent av innvandrere i alderen 16-66 år
	Absolutte tall		Prosent
I alt	146206	7255	5
Norden i alt	32658	2429	7
Danmark	15868	1428	9
Sverige	11450	679	6
Finland	3486	263	8
Island	1678	55	3
Norden ellers	176	4	2
Europa ellers, i alt	38409	2171	6
Storbritannia	9766	354	4
Tyskland	5998	460	8
Jugoslavia (tidl.)	5580	278	5
Polen	3888	178	5
Nederland	2529	123	5
Frankrike	1642	51	3
Ungarn	1374	235	17
Spania	1026	79	8
Europa ellers	6606	413	6
Asia i alt	48740	1506	3
Pakistan	10061	623	6
Vietnam	7844	156	2
Iran	5195	44	1
Sri Lanka	5030	23	0
Tyrkia	4850	342	7
India	3424	131	4
Filippinene	3366	43	1
Kina	1870	27	1
Thailand	1344	11	1
Irak	1206	7	1
Asia ellers	4550	99	2
Afrika i alt	11572	374	3
Marokko	2636	236	9
Somalia	1939	8	0
Etiopia	1716	8	0
Afrika ellers	5281	122	2
Nord-Amerika og Oseania i alt	8396	561	7
USA	6737	453	7
Canada og Oseania	1659	108	7
Sør- og Mellom-Amerika i alt	6431	214	3
Chile	4209	109	3
Sør- og Mellom-Amerika ellers	2222	105	5

Kilde: Registre fra Rikstrygdeverket, påført opplysninger fra befolkningsstatistikksystemet i Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 2

Noen ordforklaringer

Assimilering, segregering, integrering
Innebærer at innvandrerne gir avkall på egen kultur og etter hvert blir så lik majoritetsbefolkningen at de ikke kan skilles ut som egen gruppe (Djuve og Hagen 1995). Assimilering kan finne sted på individnivå og/eller befolknings-gruppenivå. I sistnevnte tilfelle trenger ikke individene gjennomgå en endrings-prosess. Assimilering vil likevel kunne skje ved generasjonsskiftene, fordi etter-kommerne kan være annerledes enn foreldrene.

Segregering betyr at innvandrergruppen fortsetter å utgjøre en egen sosial og kulturell enklave, med liten eller ingen kontakt med det omgivende samfunnet (ibid.). Integrering kan ses som en mel-lomting mellom assimilering og segrege-ring, men ordet kan også brukes om selve "målestaven", slik at assimilering innebæ-rer full integrering og segregering mang-lende integrering.

Bosette, være bosatt
I folkeregistreringen og SSBs befolknings-statistikk er bosatt det samme som 'registrert bosatt i folkeregisteret'.

I utlendingsforvaltningen er 'å bosette' det samme som å flytte en person som har fått oppholdstillatelse ut av et asyl-mottak og inn i en vanlig bolig. Å være bosatt i denne sammenhengen er altså å være utplassert i en kommune.

Familiegjenforening
Begrepet brukes i utlendingsloven om både reell gjenforening (at noen som tidligere har vært sammen, forenes på nytt etter at de har vært atskilt en pe-riode), familieetablering eller -utvidelse (noen forenes som ikke har vært det før) og det å følge med et familiemedlem. For å unngå uklarhet om hvilken av de tre betydningene som gjelder, brukes familie-gjenforeningsbegrepet i SSBs befolknings-statistikk bare i den snevreste betydnin-gen. Ordet forbeholdes altså med tilfeller der familiemedlemmer har vært atskilt fra hverandre i lengre tid, og så forenes.

Flyktning
I statistisk sammenheng eksisterer det to hovedbetydninger av 'flyktning'. I den snevre betydningen inngår bare personer som har fått flyktningstatus etter Genève-konvensjonen fra 1951, det vil i praksis si alle som har fått asyl og de fleste over-føringsflyktningene. Personer med opp-hold på humanitært grunnlag er altså

ikke såkalte "konvensjonsflyktninger". Den snevre betydningen av flyktning er utbredt i juridisk sammenheng.

I den utvidete betydningen lar en alle som har kommet av en eller annen fluktgrunn, eventuelt også indirekte i form av familiegjenforening, inngå i flyktningbegrepet. Det offentliges integreringsarbeid er basert på en slik vid definisjon, og det samme gjelder den statistikken som SSB har laget over innvandringsgrunner.

Fjernkulturell
Ordet brukes vanligvis ikke i SSBs innvandrerstatistikk, om ikke annet fordi det er upresist. Dessuten er det uheldig å trekke inn kultur i andre sammenhenger enn der kultur er en sentral forklaringsfaktor. Det kan imidlertid skje at "fjernkulturell" blir brukt for å variere språket, men bare hvis det er åpenbart hva betegnelsen dekker. Bruken leder tankene mot grupperinger som 'tredje verden' eller 'ikke-vestlige land' (s.d.).

Flytting/vandring
Mens inn- og ut*flytting* kan foregå fra og til alle typer regionale enheter, er betegnelsen inn- og ut*vandring* reservert til flyttinger fra og til utlandet. Former med *vandring* foretrekkes derfor ofte når en med *ett* ord vil tydeliggjøre at det er snakk om internasjonale flyttinger og ikke innenlandske. Men når det framgår av sammenhengen at flyttingene er mellom land, kan *flytting* bli valgt for å understreke det tekniske, nøytrale og konkrete ved hendelsene, og for å unngå forestillinger om at varigheten på oppholdet i det nye landet er kjent. *Vandring* kan på sin side vise til hendelsene som et fenomen. Dette ordet kan altså være mer abstrakt og upresist enn flyttinger. En slik upresis bruk er det når innvandring anvendes som synonym til nettoinnvandring.

I mange tilfeller er det imidlertid ikke nødvendig eller ønskelig å vektlegge spesielle betydninger, og derfor brukes ordene ofte om hverandre.

Fremmedkulturell
Ordet brukes ikke i SSBs statistikk.

Fremmedspråklige/minoritetsspråklige
I SSBs statistikk brukes fremmedspråklige bare om personer som er registrert som det i grunnskolen. I praksis omfatter 'fremmedspråklige' en god del barn som har en norskfødt og en utenlandsfødt forelder, og som altså faller utenfor 'innvandrerbefolkningen'.

Ikke-innvandrere
De personer i en befolkning som faller utenfor en valgt avgrensning av innvandrere (s.d.).

Innvandrer
Brukes i minst 3 ulike betydninger.

1. Et uspesifisert begrep der det ikke er nødvendig eller ønskelig å feste seg ved en nøyaktig definisjon.
2. En forenkling for 'personer som inngår i innvandrerbefolkningen', 'utenlandsfødte' eller eventuelt andre avgrensninger. Det skal framgå av sammenhengen hvilken avgrensning som er brukt.
3. 'Person som flytter til Norge i løpet av en periode (uansett bakgrunn)'. Denne bruken er forsøkt unngått, bl.a. ved å velge formen innflytter.

Se ellers kapittel 17.

Innvandrerbefolkningen
Brukes av folk flest som en uspesifisert angivelse av en befolkningsgruppe med innvandrerbakgrunn. I SSB brukes det

praktisk talt bare slik det er definert statistisk (personer med to utenlandsfødte foreldre). Når det er nødvendig å bruke et slikt ord i en annen betydning blir det omskrevet med uttrykk som 'befolkningen av innvandrere' o.l. Se ellers kapittel 17 for en grundigere beskrivelse.

Innvandringsbakgrunn, innvandrerbakgrunn, utenlandsk bakgrunn, bakgrunn fra innvandring
I praksis er det vanskelig å unngå at begrepene brukes som synonymer. Innvandrerbakgrunn er imidlertid strengt tatt snevrere enn de andre. 'Norske statsborgere født i utlandet av norskfødte foreldre' er en kategori som har bakgrunn fra innvandring/innvandringsbakgrunn, men ikke innvandrerbakgrunn. 'Utenlandsk bakgrunn' kan bli brukt på flere måter.

Innvandringsgrunn
Variabel som bygger på data fra Utlendingsdirektoratet kombinert med demografiske data i SSB. Hovedkilden er hvilken begrunnelse innvandrere har oppgitt i søknaden om opphold; hvilket vedtak som har blitt fattet, og hvilket grunnlag oppholdstillatelsen bygger på. Variabelen sier altså ikke noe om "egentlige" bakenforliggende grunner til at folk kommer til Norge, slik som fattigdom, utarming av miljøet, overbefolkning, politisk håpløshet, eventyrlyst, kjærlighetsforhold osv.

Landbakgrunn
Mens utenlandske statsborgere fordeles etter statsborgerskap og utenlandsfødte etter fødeland, fordeles innvandrerbefolkningen (og andre med innvandringsbakgrunn) etter eget, eventuelt mors eller dernest fars utenlandske fødeland hvis dette er utenlandsk, ellers Norge. Denne variabelen kalles landbakgrunn.

Når begge foreldrene er født i utlandet er de i de alle fleste tilfeller født i samme land, men der det er avvik mellom foreldrene, er det mors fødeland som blir valgt.

Personer som til enhver tid faller utenfor en valgt innvandreravgrensning, vil ha Norge som landbakgrunn.

Ofte vil ordet opprinnelsesland dekke det samme som landbakgrunn, men landbakgrunn kan brukes også når opprinnelsen er blandet eller overveiende norsk.

Nasjonalitet
Brukes normalt som synonym til statsborgerskap, men kan også oppfattes som tilhørighet til etnisk gruppe. I denne publikasjonen viser nasjonalitet vanligvis til fødeland, landbakgrunn eller statsborgerskap.

Nettoinnflytting/netto innflytting
Betydningsforskjellen mellom disse tilsynelatende like uttrykkene gjelder for øvrig også ved *ut*flytting og inn- og ut*vandring*. Mens 'netto innflytting' klart forteller at flere personer flytter inn enn ut, ligger det i ordet nettoinnflytting strengt tatt ikke noen slik informasjon. Først når det knyttes tall eller størrelsesord til nettoinnflytting, vet en hvilken flytteretning som er størst. Nettoinnflyttingen kan altså være positiv eller negativ. 'Netto innflytting' er med andre ord det samme som 'positiv nettoinnflytting'.

Nordmann, norsk, den norske befolkningen
Brukes i innvandrerstatistikk komplementært i forhold til 'innvandrere' (uansett avgrensning av innvandrere). Av og til kan 'ikke-innvandrere' bli brukt om de samme personene. 'Norsk' o.l. er først og fremst valgt fordi slike ord er umiddelbart forståelige som en parallell til

svensk, pakistansk og andre nasjonalitetsadjektiver. Det ligger ikke noen vurdering av at innvandrere ikke kan være norske (ved statsborgerskap, en viss botid e.l.) i ordbruken.

Utenfor innvandrerstatistikken er det vanlig med andre betydninger av nordmann, norsk og den norske befolkningen. Særlig det sistnevnte uttrykket brukes oftest om 'alle som bor i Norge'. I innvandrerstatistikk bør denne siste betydningen altså formuleres som 'befolkningen i Norge' og ikke 'den norske befolkningen'.

Norskfødt
Brukes bare om fødelandet og ikke om statsborgerskapet ved fødselen. Betegnelsen er komplementær til 'utenlandsfødt'.

Tredje verden
I SSBs personstatistikk brukt som kortform for Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia. Se ellers kapittel 18.

Vestlige innvandrere
I SSBs personstatistikk brukt som kortform for innvandrere fra Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania. Ikke-vestlige innvandrere er dermed personer fra Øst-Europa, Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia. Se ellers kapittel 18.

Utenlandsfødte, fødeland
Fødeland er i prinsippet det landet mor bodde i ved fødselen, og utenlandsfødte derfor personer som ble født i utlandet mens mor var registrert bosatt der. Tilleggskravet om at mor ikke skal ha vært registrert i Norge, gjør at fødsler i utlandet under korttidsopphold ikke blir regnet som foretatt i utlandet. Motsatt betyr det også at når mor har unnlatt å melde utflytting til tross for at utenlandsopphold det varer lenger enn 6 måneder, så vil barn som fødes under dette utenlandsopphold bli regnet som norskfødte.

Utlending/utenlandsk borger
For å være på den sikre sida bør ordet 'utlendinger' ikke brukes om andre enn utenlandske statsborgere. Parallellt kunne en betegne norske statsborgere for 'innlendinger'.

I juridisk sammenheng kan utlending bety 'ikke-nordisk statsborger'.

Utregistrering
Står for det at folkeregisteret registrerer en person som utvandret, etter at utvandringen faktisk har funnet sted, og på basis av annet grunnlag enn en flyttemelding.

Utgitt i serien Statistiske analyser
Issued in the series Statistical Analyses

Merverdiavgift på 23 prosent kommer i tillegg til prisene i denne oversikten hvis ikke annet er oppgitt

1 Sosialt utsyn 1993. 1993. 455s. 165 kr. ISBN 82-537-3874-9

2 Naturressurser og miljø 1993. 1994. 153s. 115 kr. ISBN 82-537-3967-2

3 Natural Resources and the Environment 1993. 1994. 160s. 115 kr. ISBN 82-537-3968-0

4 Social Survey 1993. Summary with Tables and Graphs. 1994. 155s. 90 kr. ISBN 82-537-3987-7

5 S. Øverås: Helseboka 1995. Hovedtrekk ved helsetilstand og helsetjeneste i Norge. 1995. 151s. 170 kr. ISBN 82-537-4081-6

6 Naturressurser og miljø 1995. 1995. 175s. 140 kr. ISBN 82-537-4111-1

7 Natural Resources and the Environment 1995. 1995. 178s. 140 kr. ISBN 82-537-4147-2

8 A.S. Andersen, J. Epland, R. Kjeldstad og J. Lyngstad: Husholdningenes økonomi: 1980-tallet: Fra vekst til innstramming. 1995. 187s. 175 kr. ISBN 82-537-4205-3

9 Naturressurser og miljø 1996. 1996. 208s. 140 kr. ISBN 82-537-4240-1

10 Natural Resources and the Environment 1996. 1996. 215s. 140 kr. ISBN 82-537-4242-8

11 B. Otnes: Sosial- og barneverntjenesten. Organisering, omfang og utvikling 1980-1994. 1996. 115s. 130 kr. ISBN 82-537-4243-6

12 O.F. Vaage (red.): Norsk mediebarometer 1995. 1996. 76s. 95 kr. ISBN 82-537-4271-1

13 O.F. Vaage: Kultur- og medievaner. Bruk av kulturtilbud og massemedier i første halvdel av 1990-årene. 1996. 144s. 150 kr. ISBN 82-537-4304-1

14 Inntekt, skatt og overføringer 1997. 1997. 172s. 170 kr. ISBN 82-537-4330-0

15 K-M. Roalsø: Ungdoms levekår i 1990-årene. 1997. 64s. 110 kr. ISBN 82-537-4358-0

16 Naturressurser og miljø 1997. 1997. 203s. 180 kr. ISBN 82-537-4393-9

17 Natural Resources and the Environment 1997. 1997. 216s. 220 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4394-7

18 O.F. Vaage (red.): Norsk mediebarometer 1996. 1997. 76s. 95 kr. ISBN 82-537-4395-5

19 T. Jørgensen (red.): Utdanning i Norge. 1997. 134s. 150 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4408-0

21 Kriminalitet og rettsvesen. 3. utgave 1997. 1997. 69s. 120 kr inkl. mva. ISBN 82-537-4414-5

Innvandrere i Norge
er den første publikasjonen som gir en *samlet* oversikt over innvandring og innvandrere belyst ved hjelp av Statistisk sentralbyrås statistikk.

Innvandring som faktor i befolkningsveksten blir behandlet i en egen del, og ellers beskrives innvandrerenes demografi, utdanning, situasjonen på arbeidsmarkedet, inntekt, økonomisk sosialhjelp, uførepensjon, kriminalitet, valg og kultur- og medievaner. Det er også et eget kapittel om levekårsaspekter for utvalgte innvandrergrupper og om befolkningens holdninger til innvandrere/innvandring. Den siste delen presenterer bl.a. informasjon om datakildene.

Innvandrere i Norge inneholder sentral grunnlagsinformasjon for personer innen forvaltning, undervisning og forskning og ikke minst vil denne publikasjonen bidra til et bedre grunnlag for den offentlige innvandringsdebatten.

Publikasjonen utgis i kommisjon hos forlaget
ad Notam Gyldendal og er til salgs hos alle bokhandlere.

Publikasjonen kan bestilles fra:
Statistisk sentralbyrå
Salg- og abonnementservice
Postboks 8131 Dep.
N-0033 Oslo

Telefon: 22 00 44 80
Telefaks: 22 86 49 76

ISBN 82-537-4412-9
ISSN 0804-3221

Pris kr 240,00 inkl. mva.

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

9 788253 744124